

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Факультет міжнародних відносин, політології та соціології

О. І. Брусиловська
І. В. Максименко
М. С. Покась

ІСТОРІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

1640–1914

Навчально-методичний посібник

Одеса
«Астропринт»
2022

УДК 327:94(100)
Б89

Автори:

Ольга Іллівна Брусиловська, д-р політ. наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин ОНУ імені І. І. Мечникова;

Ірина Володимирівна Максименко, канд. політ. наук, доцент кафедри міжнародних відносин ОНУ імені І. І. Мечникова;

Михайло Сергійович Покась, канд. іст. наук, доцент кафедри міжнародних відносин ОНУ імені І. І. Мечникова

Рецензенти:

Ігор Миколайович Коваль, д-р політ. наук, професор, секретар Одеської міської ради;

Володимир Петрович Фісанов, д-р іст. наук, професор, завідувач кафедри міжнародної інформації Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Рекомендовано до друку навчально-методичною радою ОНУ імені І. І. Мечникова. *Протокол № 2 від 14.04.2022 р.*

Брусиловська О. І.

Б89 Історія міжнародних відносин: 1640 – 1914 : навчально-методичний посібник / О. І. Брусиловська, І. В. Максименко, М. С. Покась ; Одеськ. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. — Одеса : Астропринт, 2022. — 280 с.

ISBN 978–966–927–876–0

У посібнику надано розуміння проблем формування та еволюції системи міжнародних відносин від завершення Тридцятирічної війни до початку Першої світової війни. Період поділяється на три етапи, згідно з еволюцією системи міжнародних відносин, що була пов'язана з наполеонівськими війнами і яку було закріплено Віденською системою міжнародних відносин. Особлива увага приділена проблемам європейських відносин та колоніальної політики великих держав. Посібник допоможе студентам вивчити вплив нових чинників, таких як колоніальний, національно-визвольний та революційний; особливості Віденської системи, причини її занепаду; роль військово-політичних союзів у період від антифранцузьких коаліцій XIX ст. до Троїстого союзу та Антанті.

УДК 327:94(100)

© Брусиловська О. І., Максименко І. В.,
Покась М. С., 2022

© Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова, 2022

ISBN 978–966–927–876–0

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
ТЕМА 1. ОСНОВНІ ВУЗЛИ ПРОТИРІЧ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТОЛІТТЯ.....	4
ТЕМА 2. ФРАНЦІЯ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ НАПРИКІНЦІ XVII – НА ПОЧАТКУ XVIII СТОЛІТТЯ.....	14
ТЕМА 3. АВСТРІЯ, ПРУССІЯ ТА РОСІЯ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ ВІДНОСИНАХ XVIII СТОЛІТТЯ.....	31
ТЕМА 4. КОЛОНІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVII – XVIII СТОЛІТТІ.....	59
ТЕМА 5. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ НАПРИКІНЦІ XVIII – НА ПОЧАТКУ XIX СТОЛІТТЯ.....	80
ТЕМА 6. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ В ЕПОХУ НАПОЛЕОНА.....	99
ТЕМА 7. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ У ЗАХІДНІЙ ПІВКУЛІ НА ПОЧАТКУ XIX СТОЛІТТЯ.....	114
ТЕМА 8. ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН 30-60-Х РР. XIX СТ.	130
ТЕМА 9. МІЖНАРОДНИЙ ЧИННИК У ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ЗМІНАХ У ЄВРОПІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТОЛІТТЯ. ФРАНКО-ПРУССЬКА ВІЙНА, ЇЇ МІЖНАРОДНІ НАСЛІДКИ.....	154
ТЕМА 10. КОЛОНІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТОЛІТТЯ.....	177
ТЕМА 11. СХІДНЕ ПИТАННЯ У XIX СТОЛІТТІ.....	191
ТЕМА 12. ЗАГОСТРЕННЯ АНГЛО-ФРАНЦУЗЬКИХ, АНГЛО-РОСІЙСЬКИХ, РОСІЙСЬКО-НІМЕЦЬКИХ ПРОТИРІЧ У ОСТАННІЙ ЧВЕРТІ XIX СТОЛІТТЯ.....	207
ТЕМА 13. ПОЧАТОК БОРОТЬБИ ВЕЛИКИХ ДЕРЖАВ ЗА ПЕРЕРЕЗПОДІЛ СВІТУ.....	231
ТЕМА 14. СКЛАДАННЯ НОВИХ ЗАСАД ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ВЕЛИКИХ ДЕРЖАВ НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ.....	246
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	265

ВСТУП

Метою курсу «Історія міжнародних відносин» є вивчення студентами особливостей формування міжнародних відносин як системи, що має свої власні закони, цілі та еволюцію.

Частина друга курсу «Історія міжнародних відносин» охоплює період нового часу – з 1640 до 1914 року. Протягом цього періоду сформувалась єдина система міжнародних відносин, витoki якої походять із Вестфальського миру, тому в літературі вона має назву Вестфальська система. Період поділяється на три етапи, згідно з еволюцією системи міжнародних відносин, що була пов'язана з наполеонівськими війнами, і яку було закріплено Віденською конференцією, таким чином склалася Віденська система міжнародних відносин). Третій етап пов'язується зі змінами на міжнародній арені внаслідок революцій 40-х рр. та складанням у 60-70-х рр. XIX ст. нових національних держав, перш за все Німеччини та Італії, їх боротьбою з великими державами за створення власних колоніальних імперій. Результатом цього процесу став початок боротьби за перерозподіл світу на сфері впливу та Перша світова війна 1914-1918 рр.

Мета вивчення частини другої курсу – розгляд основних тенденцій в процесі розвитку першої системи європейських відносин (Вестфальської). Завдання частини другої курсу полягають у вивченні студентами подальшої еволюції системи міжнародних відносин, впливу нових чинників, таких як колоніальний, національно-визвольний та революційний; особливостей Віденської системи, причин її занепаду; ролі військово-політичних союзів в період від антифранцузьких коаліцій XIX ст. до Троїстого союзу та Антанти. Студенти вивчають основні категоріальні елементи історії теорії міжнародних відносин, набувають навичок з сприйняття та наукового аналізу світових подій з точки зору взаємодії внутрішньо- та зовнішньополітичних процесів за участю основних акторів міжнародних відносин, поглиблюють своє розуміння подальшої сфери спеціалізації.

Для того, щоб дослідити еволюцію міжнародних відносин та процес складання європейської та світової системи міжнародних відносин, студентам слід звернути особливу увагу на вивчення джерельної бази з періоду, що вивчається.

ТЕМА 1

ОСНОВНІ ВУЗЛИ ПРОТИРІЧ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТОЛІТТЯ

Нові риси в системі міжнародних відносин 2 половини XVII ст. Боротьба Англії з Голландією за першість на морі. Політика Англії щодо Ірландії та Шотландії та початок складання колоніальної імперії.

Етапи /роки	Короткий зміст
1581	Буржуазна революція у Нідерландах. У 1579 р. в Утрехті 7 північних провінцій уклали між собою унію. Голландія, Зеландія, Утрехт, Голдерн, Оверейссел, Фрісландія та Гронінген постановили разом вирішувати всі воєнні і закордонні справи та не йти на переговори з Іспанією. Незабаром іспанський король оголосив лідера унії герцога Вільгельма Оранського державним злочинцем і за його голову призначив винагороду. Тоді 1581 р. учасники Утрехтської унії оголосили про цілковиту незалежність від Іспанії. На півночі Нідерландів було створено нову державу – Республіку Об'єднаних провінцій. Пізніше її почали називати Голландською республікою. Доля Вільгельма Оранського склалася трагічно: його вбив фанатик-католик. Після тривалої боротьби 1609 р. було укладено Дванадцятирічне перемир'я, за яким Іспанія визнала незалежність Республіки Об'єднаних провінцій.
80-ті рр. XVI ст.	Перші англійські колонії у добу Єлизавети I (Моллукські о-ви, Ява, Ньюфаундленд, Вірджинія). У добу Якова I та Карла I – Антильські о-ви, колонії у Північній Америці (Кароліна). При Кромвелі – Ямайка, Дюнкерк (у ході війни з Іспанією 1654-1659 рр.). Сер Гамфрі Гілберт (якому в 1578 р. королева Єлизавета I дарувала патент на відкриття й дослідження заморських земель, відправивши його за море із завданням вчинити піратський рейд, а потім, на зворотному шляху заснувати колонію) висадився на о. Ньюфаундленд. Погана погода перешкодила 1-й експедиції, але 2-а дісталася до острова й оголосила його володінням англійської корони, хоча й не залишила поселення. У 1583 р. Ньюфаундленд був проголошений англійським володінням – першою заморською колонією Королівства Англія, що поклало початок формуванню імперії. В 1584 р. Уолтер Рейлі отримав схожий патент від королеви й заснував колонію на території сучасної Північної Кароліни. Через брак припасів колонія не вижила.
Початок XVII ст.	Англо-голландське протистояння. 20 березня 1602 р. Генеральні штати Голландії затвердили договір між директорами кількох компаній, що торгували з Індією, про утворення єдиної Ост-Індської компанії і особливої хартією надали їй на 21 рік монопольне право навігації і привілейованої торгівлі в межах від мису Доброї Надії на схід до Магелланової протоки. Вест-Індська компанія заволоділа більшою частиною португальської Бразилії і утвердилася

	<p>на східному узбережжі Північної Америки. Перший голландський форт Батавія (надалі столиця Голландської Індії) виріс на руїнах зруйнованої голландцями у 1619 р. Джакарти. Перші спроби голландців проникнути на острів Цейлон відносяться до початку XVII ст. Знаючи, що Цейлон так і не завойований португальцями цілком і що центральна частина (Кандійське царство) залишається незалежною, голландці вирішили встановити з правителем Канді контакт і спробувати залучити його спільну боротьбу проти португальців. Вся територія і порти, розташовані в південно-західній і північній частинах Цейлону, що раніше належали португальцям, перейшли в руки голландських колонізаторів. Під їх владою була значна територія, на якій проживало не менше половини населення острова. Голландці витіснили англійців із «островів прянощів», укріпилися в Індонезії, на о. Цейлон, на м. Доброї Надії, в Північній Америці, Бразилії, на о-вах Суринам, Кюрасао. В 1619 р. голландський флот в декількох боях розгромив англійський у Сіамській і Зондській протоці, а на початок 20-х рр. голландці витіснили своїх суперників із Молукк. Остаточний удар по Англійській Ост-Індській компанії в ПСА завдала так звана «амбонська різня», коли в лютому 1623 р. службовці англійської факторії о-ва Амбон були звинувачені голландським губернатором у змові проти нього і страчені. В боротьбі за прянощі перемогла Голландія, а англійці змушені були шукати інші райони для своєї торгової діяльності. Вони сконцентрували свою увагу на Індії. В Америці перше постійне англійське заморське поселення було засноване в 1607 р. в Джеймстауні. Поселенням управляла Вірджинська компанія. В 1609 р. були відкриті Бермудські острови і відділення компанії встановило там колонію. Ліцензія компанії була анульована в 1624 р. і корона отримала прямий контроль над поселеннями, заснувавши колонію Вірджинія.</p>
--	--

1640	<p>Початок англійської революції</p> <p>Англійська революція середини 17 ст. стала подією великої історичної ваги. Вона встановила новий економічний і суспільно-політичний порядок. В економічній сфері було знищено все те, що заважало розвитку ринкових відносин і товарного виробництва. У 17 ст. в Англії сталися кардинальні зміни у структурі суспільства: швидкий розвиток мануфактурного господарства, торгівлі, товарно-грошових відносин, піднесення міст, зростання ролі найманої праці в сільському господарстві; виник значний прошарок найманих працівників, нового дворянства та співробітників торгових компаній, які мали монополієне право на торгівлю. Окрім того через Реформацію розгорнулася боротьба між англійською державною церквою та католиками Стюартами, посилювалася напруга між протестантами (пуритани та індепенденти). За Якова I та Карла I загострився конфлікт між королівською владою та парламентом, що позначилося на політичній ситуації в країні. 28 травня 1628 р. парламент проголосив «Петицію про права», де була підтверджена низка важливих прав: заборона стягувати з населення не затвержені парламентом податки; заборона здійснювати арешт будь-якої особи без відповідної судової ухвали не згідно із законом; припинення арештів цивільних осіб за законами воєнного часу; заборона облаштовувати постійні війська у будинках обивателів. Карл I підписав цей документ, однак не планував його виконувати. Упродовж 11 років він не скликав парламент. Революції передувало повстання 1638 р. у Шотландії; зазнавши низки поразок, Карл I був змушений 13 квітня 1640 р. скликати парламент. На першому засіданні депутати почали вимагати розглянути події попередніх років, у відповідь 5 травня король розпустив парламент, який отримав назву Короткого. У листопаді 1640 р. через погіршення ситуації в Шотландії король знову скликав парламент, який назвали Довгим, оскільки він діяв до 1653 р. Він змусив короля стратити першого міністра та заборонив йому розпустити парламент, що призвело до загострення політичного протистояння та врешті до початку Англійської революції.</p>
------	--

1648	<p>Вестфальський мир Через два роки після заклику Папи римського Урбана 8 встановити мир у Європі, його підтримав німецький парламент та імператор Священної римської імперії німецької нації (що представляв також Іспанську імперію). З свого боку, Шведська імперія і Королівство Франція заявили про свою готовність скликати у вестфальських містах Мюнстері і Оснабрюці конгрес для укладення загального миру. У Мюнстері велися переговори між Королівством Франція і імператором, в Оснабрюці – між імператором і Шведською імперією. Гостра боротьба розгорнулася вже навколо питання про те, хто має право брати участь в роботі конгресу. Франції і Швеції вдалося подолати опір імператора і добитися запрошення князів імперії. У результаті конгрес вийшов найбільш представницькою нарадою в історії Європи: на ньому були присутні делегації 140 суб'єктів імперії та 38 інших учасників. Імператор Фердинанд III Габсбург був готовий піти на великі територіальні поступки (більші, ніж довелося віддати у результаті), але Франція зажадала таких поступок, про які він спочатку навіть не думав. Імператор повинен був відмовитися від підтримки Іспанської імперії і не втручатися в справи Бургундії, яка формально була частиною імперії. Національні інтереси узяли гору над династичними. Імператор підписав всі умови сепаратно, без іспанського кузена. Тривалі переговори завершилися в 1648 р. укладанням двох угод; Вестфальський мир поклав край прагненню Габсбургів розширити свої володіння за рахунок території Західної Європи. Вестфальський мир заклав основи сучасного світового порядку поділу світу на національні держави і появу пов'язаних з цим принципів міжнародного права.</p>
30 січня 1649	<p>Англійська Республіка Пресвітеріани рішуче відмовилися від суду над королем і стали готуватися до розпуску армії. Тоді за наказом командування полковник Прайд із загоном солдатів 5 грудня 1648 р. здійснив чистку парламенту, вигнавши звітти пресвітеріан. Після «Прайдової чистки» почалася підготовка до суду над королем. Враховуючи опір лордів, палата громад 4 січня 1649 р. оголосила себе верховною владою. Для проведення суду було створено спеціальний верховний трибунал. Короля Карла Стюарта звинувачують у спробі встановлення тиранії, знищенні прав і вільностей народу, кровопролитті і державній зраді. Його засуджують до страти. 30 січня 1649 р. Карлу I публічно відрубали голову на площі перед палацом. 19 травня 1649 р. парламент прийняв «Акт про оголошення Англії республікою». Формально вищим органом влади була оголошена Державна рада, яка щорічно обирається парламентом, хоча фактично влада знаходилася в руках армійської верхівки на чолі з Олівером Кромвелем. Страта короля викликала в європейських монархів обурення, політичні та торговельні зв'язки з новим режимом були скорочені до мінімуму.</p>

Літо 1648 – вересень 1649	<p>Походи О. Кромвеля в Шотландію Заколоті роялістів посилювалися по всій території країни, почалася громадянська війна; на допомогу роялістам рушили шотландські пресвітеріани-аристократи. Шотландська армія разом з роялістами (25-30 тис.) вторглася в північні графства. Перед лицем небезпеки відновився авторитет Кромвеля, втрачений в період придушення ним демократичного руху в новій армії. Армія Кромвеля 17 червня 1648 р. розбила шотландське військо біля Престона. Країна була ослаблена, що незабаром дозволило Кромвелю завоювати Шотландію. 4 жовтня кіннота Кромвеля вступила в Единбург.</p>
1649 – 1651	<p>Завоювання Ірландії Кромвель у серпні 1649 р. відправився у похід в Ірландію, що була головним плацдармом роялістських заколотників. Однак цей похід переслідував загарбницькі цілі. Громадянська війна, перенесена на територію Ірландії, перетворювалася на війну загарбницьку, яка велася колоніальними методами. 1 жовтня 1649 р. Кромвель підійшов до фортеці Уексфорд, найближчого до берегів Англії порту і древнього центру піратства. Переговори тягнулися кілька днів. Неоціненну послугу англійцям надав ірландський зрадник, який показав їм дорогу до фортеці. 11 жовтня 7 тисяч піхотинців і 2 тисячі кавалеристів увірвалися в Уексфорд. Гарнізон захищався, але сили були надто нерівними. Солдати англійської армії не щадили нікого. Вони грабували, підпалювали будинки, вбивали жінок, старих і дітей, розправлялися з монахами та священиками. В Дрогеді, яку обстрілювала артилерія Кромвеля, що випускала по місту до 200 ядер в день, загинуло близько 2500 чоловік, а врятовані були відправлені на цукрові плантації Барбадосу. Після Уексфорда Кромвель захопив Росс, Каррік, Клонмел та Кілкенні і відплив до Англії, залишивши начальником в Ірландії свого зятя Генрі Айртонна, який розгромив супротивників при Скарріфхоллісі (1650) і Лімеріку (1651). У 1652 р. був захоплений Голусей. Англійці захопили більшу частину східних і південних областей острова, завершивши завоювання всієї країни до середини 1653 р. У результаті Ірландія була вкрай спустошена, це зумовило голод, епідемії і еміграцію (тисячі ірландців були примусово вивезені в американські колонії Англії і перетворені там на «білих рабів»), чисельність ірландського населення скоротилася на 40 %. За цим послідувала широкомасштабна експропріація католицьких земель (особливо інтенсивно проводилася в 1654-1655 рр.), в результаті якої англо-ірландські католики втратили владу. Гельські школи, в яких навчалися майбутні барди, були закриті, це завдало серйозного удару по національній культурній традиції. Острів був підпорядкований вестмінстерському парламенту. Придушення повстання в Ірландії мало ряд важливих наслідків для англійської революції: за рахунок розграбування ірландських земель склався шар нових лендлордів, а армія переродилася на загарбників і безпринципних найманців. Ірландська кампанія, особливо взяття Дрогеди і Уексфорда в 1649 р. відрізнялася такою жорстокістю, що увійшла в прислів'я і відіграла важливу роль у формуванні міфології ірландської англофобії.</p>

1651	<p>«Навігаційний акт» (підтверджено у 1663, 1673 рр.) проти монополії голландської транзитної торгівлі</p> <p>У 1651 р. англійський парламент видав указ, що вести торгівлю з англійськими колоніями мають право лише англійські кораблі. Навігаційний акт сприяв розвитку англійського суднобудування та мореплавства і був спрямований на підрич монопольного становища Голландії. Реалізація його в другій половині 17 ст. призвела до ряду англо-голландських воєн. Після їхнього успішного завершення Англія стала найбільшим у світі морським і торговим центром. Положення Навігаційного акта були розширені в актах 1660, 1663, 1672 і 1696 рр. Основані на принципах меркантилізму, вони відіграли велику роль у розвитку зовнішньої торгівлі (їх скасували лише в середині 19 ст. у зв'язку з досягненням Англією промислової гегемонії у світі і з переходом до вільної торгівлі).</p>
------	--

1652 – 1654	<p>Перша англо-голландська війна під командуванням адмірала Роберта Блейка. Перемога Англії</p> <p>Причиною війни була широко поширена по всім морям торгівля голландців, що витіснили всіх інших. Торговий оборот Голландії перевершував оборот Англії в 5 разів. Голландці почали наступ проти англійців для захисту своїх судів і спростування Навігаційного акта. Але при цьому самі не викликали бою, а провокували англійців своїми діями. 29 травня 1652 р. лейтенант-адмірал Мартін Тромп відмовився спустити прапори перед англійцями, що призвело до битви на траверсі Дувру, в якій жодна зі сторін не здобула перемоги. Скориставшись цим приводом 1 липня англійці оголосили Республіці Об'єднаних провінцій війну. Відбулося 7 боїв (включно й Ліворнський) за 12 місяців. Після ряду незначних сутичок англійці в жовтні 1652 р. домоглися успіху в першому серйозному бої: генерал Роберт Блейк завдав поразки віце-адміралу Вітте де Віту в битві біля Кентіш-нока. Голландці здобули значну перемогу 14 березня 1653 р. у битві при Ліворно, однак на цьому їхні успіхи закінчились. Ще за два тижні до цього Блейк повністю переглянув свою тактику й розбив голландців в Портлендській битві, видавив їх з Ла-Маншу, а після перемоги у Габбарда – і з Північного моря. У вирішальній Схевінгенській битві 10 серпня 1653 р. Тромп загинув і голландці зазнали поразку. Війна була завершена 5 квітня 1654 р. підписанням Вестмінстерського договору. Головної своєї мети Англія досягла. Навігаційний акт був визнаний противником, монополізація світової морської торгівлі Голландією була усунена.</p>
-------------	--

1658	<p>Смерть О. Кромвеля. Р. Кромвель – лорд-протектор 3 вересня між трьома і чотирма годинами після полудня стало відомо, що Кромвель помер. У листах, розісланих по всій Англії, повідомлялося, що відразу ж після смерті Кромвеля зібралася Рада для оголошення заповіту, за яким лорд Річард повинен наслідувати місце свого батька та стати протектором. Річард Кромвель, старший син Олівера Кромвеля, став правителем Англії й прийняв рішення скликати парламент, щоб вирішити проблему державного боргу і зміцнити режим. У січні 1659 р. парламент визнав Р. Кромвеля протектором, однак активні угруповання республіканців розпочали кампанію проти протекторату. У травні 1659 р. республіканці і молодші офіцери армії зажадали включити до складу парламенту депутатів розпущеного в 1653 р. так званого «охвістя» Довгого парламенту. 7 травня 1659 р. парламент проголосував за скасування протекторату, це рішення було визнано армією і флотом. 25 травня 1659 р. Річард був позбавлений влади, влада перейшла до «охвістя» Довгого парламенту.</p>
1660	<p>Реставрація Стюартів. Карл II (1660-1685) 4 квітня 1660 р. принц Карл оприлюднив «Бредську декларацію», якою пообіцяв амністію всім, хто вчинив злочини за часів Англійської революції і протекторату, збереження права власності і свободи віросповідання. Через три тижні англійський парламент запросив його на престол. 29 травня 1660 р., у день свого тридцятиріччя, Карл Стюарт з тріумфом прибув з Голландії до Лондона, де того ж дня був проголошений королем Англії, Шотландії та Ірландії, які знову набули статусу незалежних королівств під його особистою унією. Карл II дотримав обіцянки і амністував всіх урядовців часів батька і сина Кромвелів, окрім тих, що проголосували за страту Карла I. За Карла II в Англії було відновлено Палату лордів, створено перші партії, англійська церква знову набула свого привілейованого становища, економіка країни, яка проводила територіальну експансію в американських колоніях, переживала розквіт.</p>
1664	<p>Голландія втратила Новий Амстердам (Нью-Йорк) На території, яку сьогодні займає цей американський мегаполіс, задовго до появи європейців жили індіанські племена Манахаттоу і Канарсі. Це підтверджують знахідки наконечників стріл та інших артефактів в районах міста, не забудованих будинками, наприклад, Інвуд-Хілл-Парк і Ріверсайд-Парк. Європейські поселення з'явилися тут в 1626 р. з моменту заснування голландцями Нового Амстердама на південній околиці Манхеттена. Острів Манхеттен був тоді викуплений голландцями у місцевих індіанців всього за 60 гульденів (24 дол.). Це поселення швидко стало центром голландських колоній в Північній Америці. Але в 1664 р. англійські кораблі захопили місто, не зустрівши ніякого опору з боку губернатора Стейвесанта. Карл II передав Новий Амстердам у власність своєму брату Якову II, герцогу Йоркському. Останній і перейменував місто в свою честь – Нью-Йорк. За результатами Другої англо-голландської війни в 1667 р. голландці офіційно передали Нью-Йорк англійцям в обмін на колонію Суринам.</p>

1665 – 1667	<p>Друга англо-голландська війна. Перемоги голландського адмірала М. де Рейтера Голландська торгівля після 1-ї війни перевищила англійську в п'ять разів. Комерційні ревнощі і жага стали головними причинами війни між обома морськими державами. Суперництво знову підтохнуло англійців до початку військових дій. У 1664 р. без оголошення війни англійці захопили голландські володіння, розташовані в Гвінейській затоці, а потім і Нові Нідерланди в Північній Америці з Новим Амстердамом (Nieuw Amsterdam), теперішнім Нью-Йорком. Де Рейтеру, який перебував у Середземному морі, було наказано йти в Гвінейську затоку і відібрати у англійців голландські володіння, що ним було успішно виконано. У відповідь англійці конфіскували голландські судна, що знаходилися в англійських портах, почали видавати каперські свідоцтва і робити замах на нідерландські торгові конвої. Перший бій мав місце 14 червня 1665 р. між Лоустофте і Тексель. Це було перша битва, проведена за правилами тактики. Голландці були розбиті і втратили багато судів. Але чума в Лондоні та інших містах паралізувала Англію й суда стояли без діла в гаванях. Де Рейтер після блокади Темзи і ряду нападів на узбережжя від Гарвіча до Даунса повернувся у вітчизняні води. До середини лютого сильна ескадра залишалася в південній частині Північного моря для захисту торгівлі. Чотириденний бій, розпочатий 11 червня 1666 р. слід визнати одним з вирішальних. Перші дні для голландців відзначилися поразкою через брак досвіду, а Англія не змогла цим скористатися. У останній день адмірал ван Несом кинувся на допомогу де Рейтеру і напав на ворога з підвітряного боку, поставивши таким чином його перед вогнем. Помітивши цей маневр, де Рейтер за особливим сигналом спустився з усіма своїми судами і вривався в безладну лінію ворога. Блискуча перемога голландців стала результатом цього чотириденного кривавого бою. Уже в 1667 р. за наполяганням Людовика XIV Голландія почала військові дії. Була проведена вдала експедиція на Темзу, де всі англійські кораблі, арсенали і запаси були знищені. На Темзі в серпні стався ще ряд сутичок, англійці втратили дюжину своїх судів.</p>
-------------	---

1667	<p>Бредський мир Війна закінчилася підписанням миру в Бреді 21 липня 1667 р. Короткі переговори завершилися всього за десять днів. Під час переговорів англійські представники Дензіл Холлс і Генрі Ковентрі запропонували повернути Нові Нідерланди в обмін на цукрові факторії на узбережжі Суринаму, які раніше в 1667 р. були захоплені Абрахамом Крейнсеном. Голландська сторона відхилила цю пропозицію. В Ост-Індії голландці добилися світової монополії на торгівлю мускатним горіхом, примусивши Англію відмовитися від домагань на Рун, найзахідніший з островів архіпелагу Банда. Навігаційний акт був пом'якшений тим, що голландцям тепер було дозволено поставляти на ринки Англії німецькі товари з-за Рейну. Найповніша розповідь сучасника війни вперше був опублікована голландською мовою, а потім французькою в 1668 р. під заголовком Description exacte de tout ce qui s'est passé dans les guerres. Вона містить перелік голландських судів і майна, втрачених в Північній Америці, звіт про захоплення в 1664 р. Нью-Амстердама з умовами капітуляції, про плавання М. де Ройтера у Вест-Індію. Голландія позначила Бредську угоду виготовленням патріотичної гравюри. Сторони погодилися відтермінувати обговорення питання про викуп Оркнейських (1468) і Шетландських островів (1469) на майбутнє.</p>
1672 – 1674	<p>Третя англо-голландська війна Війна з Голландією перетворилася на загальноєвропейську, тому що в ній взяли участь Франція, Англія, Іспанія та Бранденбург. Французькі вторгнення в 1672, 1701 і 1748 рр. призводили до заміни уряду. Посуха вельми сприяла вторгненню, навіть на Рейні відкрилися три броди, з яких один, біля Гуйсена у Тольгуйса, був використаний французами. Населення Голландії відкрило шлюзи, і вода затопила країну. Користуючись холодами, маршал Люксембург рушив до Гааги, що врятувало багато французьких військ. Тюрени переправився через річку у Філіппсбург, перейшов по понтонному мосту через Неккар і загрозою змусив відійти противника до Франкфурту. Одною з найвизначніших була битва бл. о. Тексель 1673 р. між англо-французьким союзним флотом (командував англійський принц Руперт) та голландським флотом (командував адмірал М. де Рейтер). Англо-французький флот (92 лін. корабля, 28 брандерів, 23 допомог. судна) підійшов до узбережжя Голландії з метою висадити десант, але був перехоплений гол. флотом (75 лін. кораблів, 15 фрегатів, 18 авізо, 22 брандери). Сили Рейтера (65 кораблів) зав'язали бій із центром та ар'єргардом союзної ескадри (62 англ. корабля), а 10 кораблів авангарду атакували 30 франц. кораблів, що становили авангард союзної ескадри. Франц. моряки, що мали слабку підготовку, діяли пасивно і після того, як частина їх кораблів була виведена з ладу, зайнялися їх ремонтом і участі в подальшому бою не брали. Після цього гол. авангард приєднався до своїх сил. Здобувши перевагу в силах, Рейтер умілим маневром оточив частину англійської ескадри. Жорстока битва тривала до темряви і закінчилося поразкою англійців, які втратили 9 кораблів і 2 тис. осіб. Гол. флот втратив 1 тис. осіб. Поразка англо-франц. флоту зірвала висадку десанту на узбережжі Голландії. У наслідок перемоги гол. флоту Руперт оголосив</p>

	<p>винуватцем поразки франц. флот, що стало однією з причин розірвання Англією союзу з Францією та укладання у лютому 1674 р. сепаратного миру з Голландією. У 1688 р., після того, як три англо-голландські війни не виявили переможця, у відносинах з Англією знову виникла криза. Штатгальтер Вільгельм III зробив превентивне вторгнення в Англію, яке несподівано призвело до повного успіху. В Англії сталася «Славна революція», в результаті якої король Яків II був скинутий. На престол зійшла його дочка Марія II, дружина Вільгельма III, який став її співправителем. Після смерті дружини він став одноосібним монархом й правив до своєї смерті в 1702 р. Цей період був вершиною міжнародної і морської могутності Нідерландів. Але у 18 ст. в економіці Голландії спостерігалася стагнація й позиція Нідерландів як торгового центру північної Європи була ослаблена. Амстердам був найбільшим фінансовим центром Європи, але поступово ця роль перейшла до Лондону. Кінець Війни за іспанську спадщину (1713) привів до втрати Нідерландами статусу наддержави, вони лише намагалися зберегти свою незалежність, спираючись на політику нейтралітету.</p>
1780 – 1784	<p>Четверта англо-голландська війна. Кінець голландського панування на морі Під час війни північноамериканських колоній за незалежність Голландія виступила спільно з Францією і Іспанією проти Англії. Але її військово-морські сили в цей час знаходилися в повному занепаді. Англійці фактично блокували республіку: у 1781 р. через Зунд пройшло всього 11 голландських кораблів. Ця четверта війна нанесла новий удар Голландії як колоніальній державі. До Англії перейшов Непатам, важливий опорний пункт голландців в Індії. Затвердження англійців в Непатамі створило загрозу голландському пануванню на Цейлоні, який дещо пізніше (1795 р.) також попав в руки англійців. Англія, зверх того, добилася для своїх кораблів свободи плавання у водах Індонезійського архіпелагу, що підірвало голландську монополію в торгівлі прянощами. Внаслідок війни борг голландської Ост-Індської компанії значно збільшився і досяг 85 млн. гульденів; компанія виявилася на грані банкрутства. Не в кращому стані була і Вест-Індська компанія. Невдовзі держава була вимушена взяти на себе сплату боргів обох цих компаній.</p>

Контрольні питання

1. Які нові риси виявилися у системі міжнародних відносин 2 пол. 17 ст.?
2. У чому полягали причини боротьби Англії та Голландії у 2 пол. 17 ст.?
3. Назвіть перші англійські колонії у добу Єлизавети I.
4. Завоювання яких земель поклато початок складанню колоніальної імперії Англії?
5. Які події відбулися протягом походів О. Кромвеля в Шотландію?
6. Коли була завойована Ірландія?
7. Що таке «Навігаційний акт»?
8. Опишіть хід та підсумки 1 та 2 англо-голландської війн.
9. Порівняйте 3 та 4 англо-голландські війни.
10. Коли настав кінець голландського панування на морі?

ТЕМА 2
ФРАНЦІЯ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ
НАПРИКІНЦІ XVII – НА ПОЧАТКУ XVIII СТОЛІТТЯ

Формування теорії «національного інтересу» у Франції в добу кардинала Ришельє. Реформи Людовіка XIV та їхні зовнішньополітичні наслідки. Перші війни Франції з Габсбургами. Війна за іспанську спадщину

Етапи/Роки	Короткий зміст	1648
1624 – 1642	Період правління кардинала Армана-Жана дю Плессі де Ришельє. Мета: відновлення «природних кордонів Галлії». Ришельє був продовжувачем «реалістичної» політики Генріха IV, але головним для нього було не допустити посилення дому Габсбургів. Ришельє був батьком сучасної державної системи. Він проголошував принцип «вищі інтереси держави» і впливав цю концепцію на практиці. Під його керівництвом, цей принцип прийшов на зміну середньовічної концепції універсальності моральних цінностей і став основою французької політики.	1648
1640	Відділення Португалії від Іспанії Іберійська унія Іспанії та Португалії, яка набула чинності 16 квітня 1581 р., за якою іспанський король Філіп II Габсбург визнавався королем Португалії, привела до різкого зростання податків й повстань проти іспанських чиновників. Вони були придушені до 1638 р. Португальська знать розуміла, що унія не приносить користі їх країні, а навпаки, португальські колонії стали головною мішенню ворогів Іспанії. Розпочався рух за відновлення незалежності Португалії. 1 грудня 1640 р. у Лісабоні внаслідок змови на престол вступив підтриманий кортесами король Жуан IV Щасливий, внук герцогині Браганса, й унію було розірвано. Це означало війну з Іспанією. У цій затяжній війні Португалія відстояла свій суверенітет, визнаний Іспанією тільки в 1668 р. Але ці події послабили Іспанію, що викликало увагу сусідніх держав.	1658
1643 – 1661	Період правління кардинала Джуліо Мазаріні Доба Мазаріні була значною мірою переломною в історії становлення класичного французького абсолютизму. Цей період був дуже драматичним, особливо у внутрішньому житті Франції, і ознаменувався громадянською війною – Фрондою (1648–1653 рр.), на кшталт англійської, що відбувалася в той же час. Але Мазаріні вистояв у цій внутрішній боротьбі та зміцнив французькі позиції на міжнародній арені. Зовнішня політика уряду Мазаріні була вдалою: були підписані мирні договори з німецькими князівствами Священної Римської імперії (1648), Англією (1655) та Іспанією (1659), Людовік XIV був одружений на іспанській інфанті Марії-Терезії. За часів правління Мазаріні як продовжувача політики кардинала Ришельє, у Франції було остаточно сформовано повноцінну абсолютистську монархію, котру з 1661 р. очолив Людовік XIV, який вивів цю державу в другій пол. 17 ст. в європейські лідери. Тому заслуга Мазаріні – у формуванні міцного й надійного фундаменту французького абсолютизму «золотої доби Короля-Сонця».	1659
1643	Перемога герцога Енгієнського (Конде) над іспанцями в	1661 – 1715

битві при Рокруа
Битва в ході Тридцятирічної війни між французами та іспанцями в околицях французького Рокруа закінчилася повною поразкою іспанської армії. Ця битва вважається початком заходу Іспанської імперії Габсбургів.

Вестфальський мир. Посилення Франції за рахунок Австрії та Священної Римської Імперії німецької нації. Визнання суверенітету німецьких принців та вільних міст. Незалежність Об'єднаних провінцій та швейцарських кантонів

Значення Вестфальського миру полягає в тому, що він остаточно встановив внутрішній устрій Німеччини та закріпив її політичну роздробленість, й фактично покінчив з Імперією.

Перемога Тюренна над іспанцями у «битві в дюнах» біля Дюнкерка

Бій був частиною франко-іспанської війни і одночасно англо-іспанської війни. Битва велась за Дюнкерк (голланд. «Церква в дюнах»), укріплене портове місто на узбережжі Ла-Маншу на тодішній південній території Нідерландів, які належали Габсбурзькій Іспанії. Французька армія взяла в облогу Дюнкерк, а іспанська армія намагалася зняти облогу. 14 червня 1658 р. перемогла англо-французька армія під проводом Тюренна, одного з великих полководців свого часу; іспанська армія і союзна їй армія англійських роялістів і фрондерів на чолі з Іоанном Австрійським Молодшим і Людовиком II де Конде відступила.

Піренейський мирний договір

Франція отримала частину Фландрії (Артуа, Руссільйон), Ямайку, Дюнкерк. Шлюб Людовіка XIV з іспанською інфантою Марією-Терезією. Виникнення приводу до претензій на іспанський спадок – 500 тис. золотих ескю, що не були сплачені як посаг.

«Вік Людовіка XIV». Період кольбертизму (1661–1683). Зростання війська під керівництвом Вобана, Тюренна, Конде, Люксембурга, Катина; створення воєнного флоту. Становлення дипломатії під проводом Де Ліона. Союзник – Рейнський альянс

Людовік XIV був коронований 7 червня 1654 р. в Реймсі. На престолі Франції король був протягом 72 років – довше за всіх інших європейських королів в історії. За цей час він пережив трьох дофінів: власного сина, внука та правнука. У 1661 р. першим рішенням Людовіка було скасувати посаду головного міністра і взяти контроль над урядом в свої руки, проте його оточення не було впевнене в його державних талантах. Таким чином, Людовік мав довести свою здатність керувати державою. Жан-Батист Кольбер проінформував короля про повний занепад державної казни, спричинений руйнівною війною проти Іспанії. Король створив спеціальну юридичну палату правосуддя для розслідування рахунків фінансистів. Молодий король праг поставити всі релігійні течії в королівстві під свій контроль. Він захоплював навернення протестантської знаті в католицизм. 13 грудня 1660 р. король повідомляє Парламент про своє рішення викоринити янсенізм. В 1664 р. Людовік розпускає тасмні зібрання. Король

	<p>встановлює королівське право в декількох французьких єпископствах, попри протести Папи та янсеністських єпископів, проводячи, таким чином, галіканську політику.</p> <p>Смерть іспанського короля Філіпа IV. Регентство королеви-матері при Карлі II (1665–1700)</p> <p>Правління Філіпа IV характеризувалося політичним і військовим занепадом, який в основному був викликаний органічними причинами, не залежними від правителя. Філіп IV помер з розбитим серцем в 1665 р., висловлюючи надію, що його сину Карлу II, якому на той час було всього 4 роки, пощастить більше, ніж йому самому. У своєму заповіті Філіп залишив політичну владу регенту, своїй дружині Маріанні із зазначенням, щоб вона прислухалася до порад хунти, створеної для цієї мети. Цей комітет виключив Йона, незаконнонародженого сина Філіпа, що призвело до хаотичної боротьби за владу між Маріанною і Йоном до його смерті в 1679 р. Французи скористалися обставинами, щоб оголосити про свої претензії на Південні Нідерланди.</p> <p>ВІЙНИ ФРАНЦІЇ З ГАБСБУРГАМИ</p> <p>«Деволоційна війна»</p> <p>Війна між Францією й Іспанією за Іспанські Нідерланди. Франція як привід використовувала так зване «деволюційне право», що діяло в цих землях, й з якого випливало, що у випадку другого шлюбу батька, володіння переходило до дітей від першого шлюбу, які мали перевагу перед дітьми від другого шлюбу. Війна розгорілася після смерті в 1665 р. Філіпа IV, дочкою якого від першого шлюбу була дружина французького короля Людовика XIV Марія-Терезія. Війна закінчилася утворенням союзу Англії, Швеції та Нідерландів, під тиском яких був підписаний Ахенський мир.</p> <p>Ахенський мир</p> <p>Завершив війну Франції з Іспанією. За умовами миру Франція повернула іспанському королю Франш-Конте, проте, зберегла за собою 12 колишніх іспанських фортець.</p> <p>Іспанія визнала незалежність Португалії</p> <p>Реставраційна війна (інша назва – Португальська війна за незалежність) – війна Португалії протягом 1640–1668 рр. за відновлення монархії та незалежність від Іспанії. Війна тривала у три етапи (1641–1646, 1646–1660, 1660–1668 рр.). Перший період позначився декількома важливими битвами, які засвідчили, що португальці не повернуться в іспанське підданство; другий період характеризувався боями малого масштабу й пасивністю Іспанії; третій період пройшов під знаком перемог португальської зброї, підсиленої британськими найманцями. Іспанія намагалася ізолювати противника військовим і дипломатичним чином. Португалія ж сподівалася на політичну англо-французьку підтримку й покладалася на прибутки з колоній. Обидві сили були переважно зайняті війнами з сусідами: іспанці – з французами (1635–1659), а португальці – з голландцями (1601–1661). Вирішальна битва відбулася при Монтеш-Кларуші (1665), де португальці розбили іспанські сили. Закінчилася підписанням Лісабонського договору 13 лютого 1668 р. Португальське королівство, очолюване домом Браганса, отримало повну незалежність. 60-річне панування іспанських Габсбургів над Португалією, що базувалося на</p>	
1665		Травень 1670
1667 – 1668		1670
2 травня 1668		1672 – 1678
1668		1672
		1674

Іберійській унії, завершилося.

Таємний Дуврський договір Франції та Англії проти Голландії. Людовік XIV «перекупив» Карла II

Договір завершив 7 років негласних переговорів про англо-французький альянс, які вела Генрієтта Анна (сестра англійського короля і невістка французького). В обмін на фінансову і військову допомогу французької корони Карл II обіцяв прийняти католицизм і розірвати союзні відносини з протестантськими державами Швецією і Голландією. Людовік XIV заручився фінансовими вливаннями, щоб послабити залежність Карла від парламенту, а також надіслати на Альбйон 6000 французьких солдатів у разі, якщо піддані Карла не захочуть добровільно повернутися до католицької віри. Щоб прикрити секретні домовленості про зміну релігії, урядом Кабаль через півроку після Дуврського був підписаний офіційний англо-французький договір про взаємодопомогу. В квітні 1672 р. Англія оголосила Голландії війну – на наступний день після Франції. Війна, однак, складалася для англійців не найвдалішим чином, а французькі субсидії не відрізнялися регулярністю. У купі зі складною внутрішньополітичною ситуацією ці обставини поставили хрест на виконанні Дуврських домовленостей.

Франція окупувала Лотарингію

Голландська війна з Іспанією. Союзники Франції – Англія, Швеція, німецькі князівства

У березні 1672 р. Франція і Англія оголосили Нідерландам війну. Нідерланди ж уклали союз з Іспанією і Бранденбургом. У перші два роки війна велася на території Нідерландів. Опинившись на межі національної катастрофи, голландці просять миру. У квітні 1675 р. до Версаля прибувають голландські представники. Переговори з ними вів військовий міністр Лувау. Він вимагав Маастрихт, Брабант, Фландрію, відновлення союзу і торгівельної переваги Франції, від Іспанії – визнання всіх французьких завоювань у Південній Голландії, укладення сепаратного миру з Голландією. Навіть для голландців, що стояли на межі, це було занадто.

Виступ армії Тюренна та Конде на Південні Нідерланди. Убивство в Амстердамі Яна де Вітта; Вільгельм III Оранський – статгаудер (штатгальтер) Об'єднаних провінцій

Наступ французів на Амстердам був зірваний голландцями, що відкрили шлюзи дамб та затопили більшу частину країни. Смерть Тюренна. Відступ французьких військ у Пфальц та на іспанську Сицилію. Складення першої антифранцузької коаліції (Об'єднані провінції, Іспанія, Лотарингія, Данія). Франція підтримує повстання знаті в Угорщині, наступ шведів на Бранденбург. Французький кандидат на польському престолі – Ян Собеський.

Після поразки в битві біля Текселя Англія розірвала союз з Францією і в уклала мир з Голландією на основі статус-кво

Внаслідок, англо-голландських воєн Голландії вдалося відстояти свій статус провідної морської держави і зберегти надійний зв'язок зі своїми заморськими колоніями. Однак, подальше зміцнення військово-морського флоту Англії та її прискорене промислове розвиток змусили голландців до початку 18 ст. відмовитися від суперництва з нею.

- Німвегенський мирний договір**
Перший договір на французькій мові, вдалий для Франції, яка тепер є центром Європи й диктує свої правила. Договір передбачав: повернення Республіці Сполучених Провінцій всіх зайнятих французькими територій в обмін на гарантії нейтральності щодо Франції та Швеції; передача Франції Ельзасу, Лотарингії, герцогства Бульйон, Фрайбурга та деяких інших німецьких територій по обидві сторони Рейну; передача Франції прикордонних іспанських земель, а також графства Франш-Конте, що було ревізією Ахенського договору; відмова від участі в датсько-шведській війні (на стороні Данії).
- 1678 Сен-Жерменський мирний договір: Бранденбург поступається Швеції Передньою Померанією із Штеттінном. Укладення союзу Бранденбургу та Франції
- 1679 29 червня 1679 р. Фрідріх Вільгельм I, курфюрст Бранденбургу, підписав договір, тим самим повернувши Бремен-Ферден і більшу частину шведської Померанії Швеції в обмін на контрибуції Людовика XIV і повернення Східної Фризії. Французькі контрибуції в Бранденбурзі були встановлені на рівні 300 000 талерів, які повинні були виплачені протягом наступних двох років. Згодом Франції вдалося змусити Бранденбург прийняти цю суму замість 900 000 талерів французьких боргів. Бранденбург отримав колишній шведський східний берег річки Одер, за винятком Голлнова і Дамма. Шведська Померанія повинна була бути очищена від бранденбургських окупаційних сил протягом трьох місяців. Договір також містив пункт, який забороняв голландським військам розмішувати гарнізон в герцогстві Клевс. Цей договір, на думку деяких, вважається «гіршою політичною поразкою» курфюрста Фрідріха Вільгельма I. Він був змушений віддати Швеції під тиском Франції частину того, що він вважав своєю законною померанською спадщиною, незважаючи на те, що переміг їх в чотирирічній кампанії.
- 1679 Початок створення Людовіком XIV «камер приєднання» для «мирного завоювання кордону уздовж Рейну»
- 1681 – 1684 До 1684 р. приєднав до Франції через суд 600 міст та містечок в Ельзасі та біля Рейну.
- 1681 – 1684 Французькі війська в Західній Німеччині
- 1681 – 1684 Приєднано Страсбург, Люксембург, Трір.
- 1681 – 1684 Французькі війська у Римі
- 1683 Зближення Франції з Туреччиною
- 1683 Підписання турецько-угорського союзу при посередництві Франції. Облога військами Кара Мустафи Відня. Визволення Відня від турецької загрози польськими військами Яна Собеського.
- 1683 Регенсбурзький договір
- 1684 Став кульмінацією зовнішньополітичних успіхів Людовика XIV. Французи зосередили в Ельзасі кавалерійський корпус (120 ескадронів), і направили Регенсбурзькому рейхстагу ультиматум. Супротивники Франції були змушені визнати свою поразку, і в останній день в Регенсбурзі були підписані два договори: з Імператором і королем Іспанії. Встановлювалося двадцятирічне перемир'я, Франція залишала за собою всі території, приєднані до 1 серпня 1681 р., а також Страсбург і Кель, Люксембург, Бомон, Бувін, Шім'ї та зруйновані Куртре і Діксмьойде. Французи контролювали
- найважливіші фортеці по Середньому Рейну, за винятком Кобленца і Майнца, але деякі з приєднаних земель перебували всього в декількох кілометрах від цих міст.
- 1686 Аугсбурзька ліга (Голландія, Іспанія, Австрія, Швеція, Савойя, німецькі та італійські князівства) – перша антифранцузька коаліція. Натхненник – Вільгельм III Оранський – за рівновагу сил у Європі
- 1686 Аугсбурзька ліга укладена 9 липня 1686 р. як оборонний союз між імператором Священної Римської імперії Леопольдом I, королем Іспанії Карлом II, королем Шведської імперії Карлом II, курфюрстом Баварії Максиміліаном II Еммануелем і деякими іншими суб'єктами Священної Римської імперії. Після приєднання у 1689 р. до союзу Англії, отримала назву Великий альянс.
- 1688 «Славна революція» в Англії. Утеча Якова II у Францію
- 1688 Завдяки сильному характеру і неабияким здібностям Вільгельм III Оранський домігся миру з Англією, ознаменованому одруженням у 1677 р. зі своєю двоюрідною сестрою Марією, дочкою англійського короля Карла II. Коли по смерті його тестя до влади в Англії і Шотландії прийшов католик Яків II, який під гаслом «релігійної терпимості» почав переслідування протестантів й розпустив парламент, Вільгельм розпочав таємне листування з опозицією й влітку 1688 р. охоче відгукнувся на т. зв. «Лист сімох», яким його закликали з військом прибути в Англію, де його підтримають «дев'ятнадцять з двадцяти дворян, незадоволених нинішнім урядом». Вільгельм не приховував свого бажання стати королем Англії, хоча формально Яків II все ще залишався монархом, а у черговості престолонаслідування як нащадок Стюартів штатгальтер Нідерландів був лише третім у черзі (після своєї дружини Марії і її сестри Анни). Шантажуючи конвенцію парламентарів, скликану 22 січня 1689 р. для вирішення долі країни, поверненням з військом до Нідерландів, що залишало протестантську більшість Англії під загрозою французької інтервенції, він домігся оголошення Якова II таким, що «самоусунувся від влади», і права разом з дружиною зійти на англійський престол за умови підтвердження ними окремим актом прав і свобод нації, які на майбутнє захистили б суспільство від їх сваволі. Зраджений найближчим оточенням король Яків II Стюарт був позбавлений парламентом влади, ставши останнім монархом-католиком на престолі Англії.
- 1689 Правління Вільгельма та Марії
- 1689 Спільне правління Вільгельма II і Марії II тривало до смерті королеви у 1694 р. До того часу було прийнято «Біль про права» (у Шотландії «Закон про право»), що заклав основи конституційної монархії і знаменував завершення Славної революції. Було придушено католицький спротив в Ірландії. Успішна війна з Францією зрештою змусила її у 1697 р. укласти з Англією мир і визнати Вільгельма Оранського її королем. Вільгельм приєднав Англію до Аугсбурзької ліги. У Голландії його замінив головний пенсіонарій А. Гейнзіус.
- 1688 – 1697 **Орлеанська війна з Аугсбурзькою лігою. Друга антифранцузька коаліція (Австрія, Іспанія, Швеція, німецькі принци)**
На самому початку війни, іменованої «Пфальцькою війною», «Війною

Аугсбурзької ліги» і «Орлеанською війною», король Франції допустив велику помилку, не давши флоту ніякого застосування. Замість того, щоб рушити з моря і суші проти Нідерландів з метою затримати там Вільгельма Оранського і не дати йому переправитися в Англію, він протримав свій флот в гаванях. Керований виключно прагненням захопити побільше територій, король зайнявся лише сухопутною війною і направив свої війська на схід. Незабаром французькому флоту довелося почати діяти проти Англії, що взяла участь у війні, проте недостатньо планомірно. Таким чином, в цій третій великій війні Людовика сухопутні і морські операції незначно впливали одні на одні; між ними не спостерігалось ясного зв'язку. Взаємодія армії з флотом може бути зазначена лише у випадках перевезення великих військових частин морем в Ірландію і Каталонію.

Вторгнення французьких військ у Пфальц (претензії на землі Пфальца в результаті шлюбу герцога Орлеанського із сестрою курфюрста Пфальца Карла Єлизаветою-Шарлоттою). Спустошення Пфальца

1688 Франція знову вторглася у Пфальц. Об'єднаний англо-голландський флот розбив французький флот; і, хоча французька сухопутна армія перемагала в Іспанії, Італії, Нідерландах і на Рейні, англійці з моря бомбардували Дьесп, Гавр, Сен-Мало, Дюнкерк і Кале.

1690 Людовик XIV підтримує спробу Якова, сина Якова II, повернути собі англійський трон. Війська Якова терплять поразку в битві на р. Бойн (Ірландія)

Франція спробувала повернути англійський престол синові Якова II: на французьких судах він прибув у супроводі свити в Ірландію, але був там розбитий.

1689 – 1693 Французькі війська перемагають габсбурзькі на прирейнських, італійських та іспанських землях.

Флерюс

1690 Битва відбулася 1 липня 1690 р., стала головною битвою дев'ятирічної війни. У сміливому і майстерному захопленні маршал Люксембург, командуючи французькою армією, завдав серйозної поразки союзним військам принца Вальдека. Вальдек втратив 50 % своєї армії, і Люксембург рушив уперед, щоб контролювати Фландрію.

Стенкерк

1692 Битва відбулася недалеко від села Стенкерк, у південних Нідерландах, за 50 км на південний захід від Брюсселя. Перемога французів під командуванням маршала Франсуа-Анрі де Монморансі, герцога Люксембурзького проти об'єднаної англо-шотландсько-голландсько-німецької армії під командуванням принца Вільгельма Оранського.

Нервінден

1693 Бій 29 липня 1693 р. між французькою армією маршала Люксембурга та англо-нідерландською армією під командуванням принца Вільгельма Оранського. Бій закінчився перемогою французів.

1692 Поразка флоту під проводом Турвіля від англо-голландської ескадри при Ла-Гозі (Ля-Озі). Початок боротьби з англо-голландськими торговельними кораблями (Турвіль, Ж. Барт, Діге-Труен). Англійський флот бомбардує Кале, Гавр,

Дюнкерк

Під Барфлером 19 травня англійський флот під командуванням адмірала Едварда Рассела, 1 графа Орфорда, знищив ряд французьких кораблів.

Смерть англійської королеви Марії II

1695 Марія II була королевою Англії, Шотландії, і Ірландії, співпрацюючи зі своїм чоловіком королем Вільгельмом з 1689 р. до її смерті від віспи у віці 32 років. Популярні історії зазвичай називають їх спільне правління як «Вільям і Мері». Вільгельм, котрий дедалі більше покладався на Марію, був засмучений її смертю.

1696 Змова проти Вільгельма II на чолі з герцогом Бервиком, сином Якова II та Арабелли Черчіль.

Рисвільський (Рейсвейський) мир (невдалий для Франції)

1697 Франція мала повернутися до кордонів, встановлених Німвегенським мирним договором 1679 р. Франція повернула Священній Римській імперії Фрайбург, Брайзах-на-Рейні та Філіпсбург, але втримала Страсбург, Сан-Домінго і повернула собі Пондішеррі (заплатила Сполученим провінціям 16.000) і Нову Шотландію, у той час як Іспанія отримала назад Каталонію і прикордонні фортеці Монс, Люксембург та Кортрейк. Герцогство Лотарингія, яке багато років перебувало під владою Франції, знову отримало незалежність, і на його чолі став Леопольд-Йосиф-Карл, онук Карла 4. Голландцям було дозволено тримати гарнізони в деяких ключових фортецях Іспанських Нідерландів. Людовик визнав Вільгельма королем Англії і зобов'язався більше не підтримувати претензії на англійський трон Якова II, також зобов'язався припинити втручання у справи Кельна, що був одним з вибірників імператора Священної Римської імперії.

Таємна угода Франції з Англією та Голландією про поділ Іспанії

1698 Приводом до війни за іспанську спадщину послужила смерть бездітного Карла II Іспанського. Людовик XIV вважав себе спадкоємцем іспанських володінь. Це була найбагатша зі спадщин, які коли-небудь існували. Ішлося не лише про порушення «політичної рівноваги» в Європі на користь Франції, але фактично про її світову гегемонію. Крім самої Іспанії, «спадкоємцю» Людовику XIV повинні були дістатися італійські, нідерландські, а також численні африканські і американські володіння Іспанії. Ще в 90-х рр. 17 ст. Людовик вів переговори з іншими державами про поділ цієї спадщини. Англія і Голландія охоче вислуховували його пропозиції в розрахунку пожити багатою здобиччю. Але у іспанського короля виявився ще один спадкоємець – австрійський ерцгерцог Карл, який теж був онуком іспанському королю Філіпу III. Людовик розраховував, зацікавивши Англію і Голландію, виступити з ними єдиним фронтом проти домагань Габсбургів і, таким чином, запобігти можливій антифранцузькій коаліції. Посли Франції в Лондоні і Гаазі переконували англійців і голландців в тому, що вступ на престол Іспанії Габсбургів порушить європейську рівновагу. Як варіант французький посол в Відні переконував імператора розділити Іспанію між претендентами в ім'я збереження європейського миру.

1699 Карл II заповідав Іспанію баварському принцові Йозефу Фердинанду; невдовзі принца було отруєно

Кандидатом на іспанський трон був наслідний принц Йозеф Фердинанд Баварський, який народився в 1692 р. Він належав до династії Віттельсбахів і був онуком Леопольда I по материнській лінії. Його мати, Марія Антонія, була дочкою Леопольда I від першого шлюбу з молодшою дочкою Філіпа IV Іспанського, Маргаритою Терезою. Оскільки Йозеф Фердинанд не був ані Бурбоном, ані Габсбургом, ймовірність злиття Іспанії з Францією або Австрією в разі його коронації була невелика. Хоча Леопольд I з Людовіком XIV прагнули посадити на іспанський трон своїх нащадків – Леопольд I свого молодшого сина ерцгерцога Карла, а Людовик XIV – молодшого сина дофіна, герцога Анжуйського, – баварський принц залишався найбільш безпечним кандидатом. Таким чином, Англія і Нідерланди вважали за краще зробити ставку саме на нього. Більш того, Йозеф Фердинанд був законним спадкоємцем іспанського трону по волі Карла II. У той час як Дев'ятирічна війна підходила до кінця 1697 р., питання з Іспанською спадщиною ставало критичним. Англія і Франція, ослаблені конфліктом, підписали Гаазьку угоду, за якою визнали Йозефа Фердинанда спадкоємцем іспанського престолу, але володіння Іспанії в Італії і Нідерландах повинні були бути розділені між Францією і Австрією. Це рішення було прийнято без погодження з іспанцями, які були проти розділу своєї імперії. Так, під час підписання Гаазької угоди Карл II Іспанський погодився назвати баварського принца своїм наступником, але призначив йому спадщиною всю Іспанську імперію, а не ті частини, які вибрали для нього Англія і Франція. Юний баварський принц раптово помер від віспи в 1699 р., що знову підняло питання про Іспанську спадщину. Англія і Франція незабаром ратифікували Лондонську угоду (1700), за якою віддали іспанський трон ерцгерцогу Карлу. Італійські території переходили до Франції, а ерцгерцог залишав за собою всі інші володіння Іспанської імперії. Австрійці, які не брали участь у підписанні угоди, були вкрай незадоволені; вони відкрито домагалися володіння всією Іспанією, а італійські території цікавили їх найбільшою мірою: вони були багатшими, знаходилися близько від Австрії і ними було легше управляти. Крім того, міжнародний престиж Австрії і ступінь її впливу в Європі зросли після надзвичайно вигідного для неї Карловіцького мирного договору. В Іспанії обурення цією угодою було ще більше; двір одностайно виступав проти поділу володінь, проте з тим, кого підтримувати – Габсбургів або Бурбонів – єдності не було. Прихильники Франції були у більшості.

Карл II заповів владу принцу Філіпу Анжуйському, онуку Людовіка XIV, за умови зберігання незалежності Іспанії від Франції

Карл II заповів усі свої володіння другому сину дофіна, герцогу Анжуйському. Карл зробив кроки щодо запобігання злиття Франції та Іспанії; за його рішенням у разі успадкування Філіпом Анжуйським французького престолу, іспанський переходив би до його молодшого брата, герцога де Беррі. Далі в списку успадкування після герцога Анжуйського і його брата йшов ерцгерцог Карл. Заповіт Карла II і війна за Іспанську спадщину призводять до того, що королем Іспанії стає Філіп V, онук Людовіка XIV. Відтоді іспанський трон належить однієї з гілок династії Бурбонів. Протягом 18 ст. у країні переважає французький вплив та проводяться політичні й економічні реформи.

Іспанська держава будується за французькою моделлю.

Смерть Карла II. Упровадження Людовіком XIV зовнішньополітичної лінії на з'єднання Франції та Іспанії

Коли до французького двору долинула звістка про заповіт Карла II, радники Людовіка XIV переконували його в тому, що буде безпечніше прийняти умови Лондонської угоди 1700 р. і не вплутуватися у війну за іспанську спадщину. Однак міністр закордонних справ Франції пояснив королю, що в разі, якщо Франція зробить замах на всю або тільки частину Іспанської імперії, немінуча війна з Австрією, яка не погодилася з розділом іспанських володінь, передбаченим Лондонською угодою. До того ж, за заповітом Карла, герцог Анжуйський повинен був отримати або всю Іспанську імперію, або не отримати нічого; у разі його відмови право успадкування всієї імперії переходило до молодшого брата Філіпа, Карла, герцога де Беррі, а в разі його відмови до ерцгерцога Карла. Знаючи, що морські держави – Англія і Голландська республіка – не підтримають його у війні з Австрією та Іспанією в разі спроби розділу останньої, Людовик вирішив прийняти волю іспанського короля і дозволити своєму онукові успадкувати всі іспанські володіння. Дізнавшись, що Людовик і Філіп V Анжуйський прийняли заповіт, іспанський посол вигукнув: «немає більше Піренейв». Карл II помер 1 листопада 1700 р., а 24 листопада Людовик XIV проголосив Філіпа Анжуйського королем Іспанії. Філіп V був названий королем всієї Іспанської імперії, незважаючи на підписану раніше з англійцями Лондонську угоду. Однак Вільгельм III Оранський не став оголошувати війну Франції, не маючи підтримки еліти ні в Англії, ні в Голландії.

Війна за іспанську спадщину – перша світова війна нового часу

Війна між Великою Британією, Австрією, Нідерландами, Португалією і Данією проти Франції, Іспанії і Баварії. Імператор Священної Римської імперії Леопольд I спробував захистити свої права на володіння іспанських Габсбургів. Таким чином, спочатку це був конфлікт винятково Франції та Священної Римської імперії. Проте, ситуація кардинально змінилась, коли Людовік XIV почав активно розширювати свої володіння, стаючи на перешкоді реалізації інтересів Англії та Республіки Об'єднаних провінцій. Тож, Англія, Голландія та ще ряд європейських держав об'єднуються в антифранцузький блок, метою якого було не допустити посилення Франції. Війна охопила не лише терени Європи, а й Північної Америки, де дістала назву «війни королеви Марії», де англійська корона намагалась витіснити французів з їхніх колоніальних володінь.

Філіп V (1700–1746) в Іспанії. Союзник Франції – Баварія. Смерть Вільгельма Оранського. Анна, молодша дочка Якова II, дружина принца Датського, – королева Англії (1702–1714) – не визнана Францією. Боротьба Людовіка XIV за права на англійський престол «претендента» Якова III. Війська імператора Священної Римської імперії німецької нації Леопольда I в Італії стримують французькі війська біля Мілану

Герцог Анжуйський у квітні коронувався в Мадриді під ім'ям Філіпа V

1 листопада
1700

1700 – 1713

1701

1700

	<p>(1700–1746). Незабаром Людовік XIV визнав особливою грамотою права Філіпа V на французький престол і зайняв своїми військами прикордонні фортеці іспанських Нідерландів. Правителі іспанських провінцій отримали з Мадрида наказ підкорятися всім наказам французького короля, наче вони виходили від іспанського монарха. Надалі між обома країнами було скасовано торговельні мита. Маючи намір підірвати торговельну могутність Англії, Людовік XIV писав у Мадрид Філіпу V, що настав час «виключити Англію та Голландію з торгівлі з Індіями». Привілеї англійських та голландських купців в іспанських володіннях було скасовано.</p> <p>ПЕРШИЙ ПЕРІОД ВІЙНИ ЗА ІСПАНЬСКУ СПАДЩИНУ</p> <p>Спочатку Австрія не змогла енергійно сприяти успіхам союзників. Морські держави, Англія і Голландія, також не вели війну успішно в іспанських Нідерландах. Дві кампанії 1702 і 1703 рр. скінчилися незадовільно. Мальборо, керівник союзними військами, був у відчаї і справедливо покладав провину на Голландію, яка не надала людей і грошей; крім того, партії, які боролися в об'єднаних провінціях, оранська й республіканська, роздирали військо, а генерали сварилися і відмовляли один одному в покорі. Полководець соромився «похідних депутатів», які знаходилися при ньому й завідували продовольством, призначали комендантів в завойовані місця, мали голос у військових радах з правом зупиняти їх рішення, причому депутати ці були зовсім не військові. Нарешті, в Голландії висловлювали недовіру до іноземного полководця; в пресі з'являлися памфлети проти Мальборо і його сміливих планів. А між тим в Англії внаслідок незадоволення підняли голову люди, які були проти континентальної війни.</p> <p>Англія, Голландія, Австрія, Пруссія, Ганновер, Португалія, Савоя оголосили війну Франції. Наступ французьких військ на чолі з герцогом Вандомом у Південній Німеччині, Нідерландах та Італії проти військ герцога Мальборо (Англія), Гензіуса (Австрія), Людвіга Баварського та Євгена Савойського (Імперія).</p> <p>Син Леопольда I, ерцгерцог Карл (претендент на іспанський спадок), на чолі англійського флоту висаджується в Португалії, союзниці Франції, і оголошує себе королем Карлом III.</p> <p>Угорське повстання на чолі з Ференцем II Ракоці проти Австрії</p> <p>Заручившись згодою очолити майбутнє повстання відомого своєю антигабсбурзькою боротьбою і патріотизмом трансільванського князя Ференца II Ракоці, який після втечі з віденської в'язниці був заочно засуджений австрійським урядом до страти й переховувався в маєтку гетьмана польного коронного Адама Сенявського в с. Бережани на Тернопільщині, а також отримавши від князя родинний прапор Ракоці з девізом «З Богом за Вітчизну і волю» та звернення до «всіх шляхетних і безродних угорців» з вимогою визволення Угорщини від «протиправного і нестерпного гніту» австрійської воячини і чиновників, які безперешкодно володарювали в країні, позбавленій майже всіх атрибутів самостійності (г. зв. Бережанська відозва, яка стала одним із найважливіших документів національно-визвольної</p>		
1702 – 1704		1707 1711	Оголошення незалежності Угорщини. Компромісний мирний договір між угорцями та Карлом VI.
		1704	Поразки французьких військ (Гохштедт, Блейнхейм (Баварія)) від військ герцога Мальборо та принца Євгена Небезпека для Відня була значною: від курфюрста Баварії і маршала Марсіна із заходу, маршала Вандома із півночі Італії. Розуміючи небезпеку, герцог Мальборо вирішив провести свої війська на південь від Бедбургу. Бленхейм був однією з битв, яка змінила хід війни. Це припинило спроби французів вибити імператора Леопольда з війни. Французи зазнали катастрофічних втрат у битві, у тому числі їхній головнокомандуючий Таллард потрапив у полон до Англії. До закінчення кампанії 1704 р. союзники взяли Ландау, Трір і Трарбах. Але далі армія Великого Альянсу повинна була виїхати із Мозеля на захист Льєжу від французького контрнаступу. Війна тривала ще десять років.
1702		1705 – 1709	ДРУГИЙ ПЕРІОД ВІЙНИ ЗА ІСПАНЬСКУ СПАДЩИНУ Боротьба Карла та Філіпа в Іспанії. Перемоги військ Бервика та Вандома над Карлом. Поразка французького флоту біля Малаги
1703		1705	Менше ніж через тиждень після захоплення Гібралтару, адмірал Джордж Рук отримав відомості, що наближався французький флот під командуванням Тулуза. Результат битви при Велес-Малазі, що послідувала за цим, був нерішучим. Жодне судно не було потоплено чи захоплено з обох боків, але втрати з обох боків були високими. Коли за два дні, 26 серпня, французи та британці підійшли один до одного, вони вирішили не вступати в бій. Основне занепокоєння французів викликала відсутність боєприпасів. Враховуючи, що британці зазнали значних втрат і сильно пошкоджені кораблі, особливо їхні щогли, французи помилково сприйняли розсудливість британського флоту як перемогу. Французи повернулися до Тулону, заявляючи про перемогу. Однак насправді, відступивши до Тулону, французи перетворили те, що було тактичним глухим кутком, в англо-голландську стратегічну перемогу, тому що після битви при Велес-Малазі французький флот ніколи більше не виходив з Тулона в повному складі.
1703 – 1711		1706	Французькі війська терплять поразку при Рамільбі (Рамілісі) та залишають Нідерланди.
		1707	Французькі війська терплять поразку біля Туріна та залишають Італію

	У 1706 р. французи взяли в облогу столицю герцогства Савойського Турін. 26 травня до міста підійшли дві армії: принца Філіпа Орлеанського, що налічувала 18 тисяч, і генерала Людовика де Фельяда, в якій було 27 тисяч солдатів. 17 червня герцог Савойський покинув місто і приєднався до армії Євгена Савойського. Вони рушили на допомогу туринському гарнізону, який вміло оборонявся під командуванням генерала Дауна, втративши під час облоги 5 тисяч осіб убитими та пораненими. 7 вересня до Туріну підійшли австрійські та савойські війська чисельністю 36 тисяч. Принц Орлеанський пропонував атакувати ворога, проте де Фельяд і інші генерали наполягли на тому, щоб чекати атаки австрійців в цirkумвалаційній лінії на лівому березі річки По. Ця лінія не була закінчена. У неї залишався пролом між річками Дора і Стуре. Саме в цьому місці і завдала головний удар австрійська армія, якої протистояло всього 8 тисяч французів при 30 гарматах. 6-тисячний загін савойців атакував в долині річки По, а Даун зробив вилазку. Французи помилково вирішили, що головний удар наносять савойці й кинули проти них 20 тисяч солдатів. Після битви під Туріном уся Північна Італія опинилася під контролем австрійців.	
	Поразка французів біля Уденарда (Ауденаарде). Спроба сзуїтів отруїти Євгена Савойського	
1708	У 1708 р. французи були розбиті австрійцями при Ауденаарде, а англійці захопили іспанський острів Менорка і Гібралтар. Ерцгерцог Карл за допомогою британського флоту висадився в Іспанії. Його визнали своїм королем провінції Каталонія і Арагон.	1711
	Повстання камізарів у Франції.	
	Поразка французьких військ К. Віллара біля Мальплака (Мальплаке). Ультиматум Ліги Людовіку XIV	1712
1709	Об'єднані прусько-британські війська під керівництвом Євгенія Савойського і Джона Черчіля, герцога Мальборо, розбили армію французького короля Людовика XIV, котрий був змушений не тільки відмовитись від претензій на іспанську корону, але й від частини своєї території.	Квітень 1713
1710 – 1713	<i>ТРЕТІЙ ПЕРІОД ВІЙНИ ЗА ІСПАНСЬКУ СПАДЩИНУ.</i> Перемога маршала Вандома в битві при Вільяв'єсосі (Іспанія)	
	У найбільш критичну мить бою атака іспанської кавалерії на центр австрійських військ, вже розладнаних попередніми атаками, почала схилити успіх на сторону Вандома. Проте, німецька піхота витримала натиск Агільяра, відбила атаку і повільно стала відходити назад. Ніч, що наступила, завадила Вандому знищити сили Штаремберга, який, користуючись темрявою, почав відступ до Сарагоси, втративши 3 тис. осіб убитими і пораненими, 2,5 тис. полоненими і усю артилерію і обоз. Противник його не переслідував. Ця перемога хоча й обійшлася без катастрофічних втрат для союзної армії, але через нестачу продовольства і військових припасів змусила союзників покинути спочатку Каталонію, а потім й усю Іспанію, що мало наслідком утвердження дому Бурбонів в Іспанії.	
1710	Початок змін в англійській зовнішній політиці після повернення до влади торі на чолі з лордом Болінгброком	Березень 1714
1710	Болінгброк намагався утвердити континентальну рівновагу,	
	протидіючи Франції як військовими методами, так і дипломатичними, утворюючи антифранцузькі коаліції. Формулюючи засади британської зовнішньої політики, він закликав «діяти енергійно, але пов'язувати себе обіцянками обережно й завжди співвідносити нашу допомогу з нашими можливостями і з реальними потребами наших союзників».	
	Угода Англії з Голландією, Австрією та Туреччиною проти Росії. Зближення із Францією, опала герцога Мальборо.	
	Смерть Йосифа I. Ерцгерцог Карл обирається імператором Священної Римської імперії німецької нації.	
	Англія та Голландія виходять із бойових дій.	
	<i>УТРЕХТСЬКИЙ МІР</i> Франції та Іспанії з Англією, Голландією, Бранденбургом, Савойєю та Португалією	
	Умови миру визнавали Філіпа V Бурбона іспанським королем, але він відкривав за себе і своїх спадкоємців від прав на французький престол. До Великої Британії відходили Гібралтар і порт Маон на о-ві Менорка, землі навколо Гудзоної затоки, Акадія, о-в Ньюфаундленд. Крім того, Велика Британія одержала ряд привілеїв у торгівлі з іспанськими колоніями, в тому числі право асієнта. До Савойї переходив о-в Сицилія, князівство Монферрат, частина герцогства Міланського. Пруссія одержала частину Верхнього Гелдерну. Франція визнала за курфюрстом Бранденбурзьким титул короля Пруссії. Франція закріпила за собою права на князівство Оранж. Utrechtsky мир зміцнював торговельну і колоніальну могутність Великої Британії. Австрія не визнала Utrechtsky мир й продовжила бойові дії проти Франції. Війна за іспанську спадщину знаменувала собою кінець французької гегемонії в Європі. Франція була вкрай виснажена війною і протягом всього 18 ст. не змогла відновити провідні позиції. Внаслідок війни зміцнилося становище Англії та Австрії.	
	<i>РАШТАТСЬКА УГОДА</i> та <i>БАДЕНСЬКИЙ МІРНИЙ ДОГОВІР</i> Австрії та Франції	
	Раштатська угода, підписана між Францією і Австрією, по суті була частиною Utrechtsky миру, який завершив Війну за іспанську спадщину. Протягом 1713–1714 рр. цей договір був підготовлений маршалом Франції Клодом Луї Гектором де Вілларом і австрійським принцом Євгенієм Савойським. Зокрема, цей договір закінчив ворожнечу між королем Людовіком XIV і імператором Священної Римської імперії Карлом VI. Баденський договір – мирний договір, який завершив військове протистояння Франції із Священною Римською імперією. Був підписаний 7 вересня 1714 р. в Бадені і став доповненням до Utrechtsky і Раштатського, за якими імператор Карл VI визнавав умови Utrechtsky миру з боку монархії Габсбургів. За Баденським договором були затверджені формально відсутні умови договору між Францією і Священною Римською імперією, і він завершив останні конфлікти війни. За договором Австрія отримувала Південні Нідерланди та іспанські володіння в Італії, тобто Неаполь (без Сицилії, що відійшла до Савойї), Мілан, Мантую і Сардинію. Договір дозволив Франції зберегти за собою Ельзас і передав Австрії землі на східному березі Рейну (Брайсгау). Курфюрсти Баварії і Кельна відновили своє становище. Імператор Карл VI зберіг титул короля Іспанії і права на спадкування іспанського трону, однак фактично це не мало значення, так як владу в Іспанії вже	

отримав Філіп V.
Смерть королеви Анни. Король Георг I (1714–1727). Кабінет вігів на чолі з Р. Уолполом (1721–1742). Утеча Болінброка у Францію до «якобінського двору»

1 серпня 1714 У 1713 р. стан королеви Анни погіршився, 30 липня в неї стався інсульт. 1 серпня королева померла. Відповідно «Акту про престолонаслідування» престол перейшов до Георга I із Ганноверської династії, ставленика вігов. Болінброк затіяв велику політичну акцію щодо питання англійського престолонаслідування ще коли королева була жива. Він вів тасмну гру проти прем'єра та лорда Оксфорда. Після смерті королеви та з приходом нового короля Болінброк боявся, що віги не простять йому тасмних переговорів із Францією, що призвели до завершення війни за Іспанську спадщину. Скоро він втік до Франції. Його судили заочно та приговорили до смерті за державну зраду.

Грудень 1715 Невдала спроба Якова Едуарда висадитись у Шотландії, його повернення у Францію.

1715 Після 34 років правління Людовік помер. Державний борг Франції склав 2,6 млрд. франків
Помер Людовик XIV 1 вересня 1715 р. Період його правління завершив Велику добу французьких Бурбонів, яка розпочалася з Генріха IV.
Регентство Філіпа Орлеанського

1715 – 1723 У 1715 р. у Франції склалася непроста ситуація: у Людовика XIV з прямих спадкоємців залишався в живих тільки п'ятирічний правнук – Людовик, герцог Анжуйський (майбутній Людовик XV). Перед своєю смертю король призначив Філіпа Орлеанського регентом королівства. Так почалася епоха, названа епохою Регентства. Виключення з престолонаслідування іспанського короля робило регента потенційним спадкоємцем престолу. Він наблизив до себе абата Дюбуа, який зробив те, що здавалося немислимим, – уклав альянс Франції з її давніми ворогами, Англією і Голландією (1717). Ця угода стала прелюдією до Війни за французьку спадщину, яку іспанський король програв. Філіп змінив і державну політику щодо священників-яненістів, переслідуваних за правління Людовика XIV. Філіп вів активне листування з Петром I, вважаючи що Росія може бути надійним союзником для Франції (союз Франції, Пруссії та Росії було укладено в Амстердамі 4 серпня 1717 р.). Мала місце і особиста зустріч царя і регента: Петро перебував у Парижі з 7 травня по 20 червня 1717 р. У результаті цієї зустрічі виник сміливий проект – одруження Людовик XV з молодшою дочкою Петра Єлизаветою. Однак зі смертю Петра I в 1725 р. від цієї думки довелося відмовитися; за царювання Катерини I авторитет Росії значно впав.
Людовік XV. Головний міністр – кардинал де Флері (1726–1743)

1723 – 1774 В історію він увійшов як король-бабій: справжню «славу» Людовику XV принесла маркіза де Помпадур. Віддаючи перевагу жінкам перед управлінням державою та військовою справою, він програв Семирічну війну (1756-1763), внаслідок чого Франція втратила низку колоній, зокрема, Канаду й острови у Вест-Індії. У 1726 р. король оголосив, що він бере владу в свої руки, але насправді влада

перейшла до кардинала Флері, який керував країною до своєї смерті в 1743 р., намагаючись заглушити у короля всяке бажання займатися політикою. Правління Флері, який служив знаряддям в руках духовенства, можна охарактеризувати так: усередині країни – відсутність будь-яких реформ, звільнення духовенства від сплати повинностей і податків, переслідування протестантів; поза країною – ретельне усунення всього, що могло вести до кривавих зіткнень, і, попри це, ведення двох руйнівних воєн за польську спадщину та за австрійську. Перша прислала до володінь Франції Лотарингію, на престол якої був зведений тесть короля Станіслав Ліщинський. Друга, розпочавшись в 1741 р. при сприятливих умовах, велася зі змінним успіхом до 1748 р. і закінчилася Аахенським миром, за яким Франція змушена була поступитися супротивнику всі свої завоювання в Нідерландах, натомість поступилася Філіпу Іспанському Пармою та П'яченцою. У війні за австрійську спадщину Людовик брав участь певний час особисто, але в Меці серйозно захворів. Франція, стривожена хворобою свого короля, радісно вітала його одужання і прозвала його Улюблений.

Георг II

Після прийняття Акту про спадкування престолу (1701) Георг виявився четвертим у порядку спадкування британського престолу. Симпатизував партії вігів. У перші роки його королювання велику роль відіграв лідер вігів Роберт Волпол, якого вважають першим де-факто прем'єр-міністром Великої Британії. Георг II був останнім британським монархом, який особисто вів свої війська до бою (під час війни за австрійську спадщину, 1743).

1727 – 1760

Контрольні питання

1. Порівняйте добу Ришельє та Мазаріні.
2. У чому полягає сутність теорії «національного інтересу»?
3. Назвіть умови Піренейського мирного договору.
4. У чому полягали реформи Людовіка XIV?
5. Опишіть перші війни Франції з Габсбургами.
6. У чому було значення Німвегенського мирного договору?
7. Що таке «камери приєднання»?
8. Хто входив у Аугсбурзьку лігу?
9. Охарактеризуйте хід війни за іспанську спадщину.
10. Назвіть умови Утрехтського миру.

ТЕМА 3
АВСТРИЯ, ПРУССІЯ ТА РОСІЯ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ ВІДНОСИНАХ
XVIII СТОЛІТТЯ

Боротьба Росії з Польщею, Османською імперією, Швецією. Північна війна, її наслідки. Польська війна 1733-1738 рр. Війна 1735-1739 рр. Війна за австрійський спадок. Семирічна війна. Посилення Росії на міжнародній арені у 60-80-х рр. XVIII ст. Польське питання та розділи Польщі. Виникнення «Східного питання». Участь Росії у формуванні «Ліги збройного нейтралітету».

Етапи/роки	Короткий зміст
УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ XVII СТ.	
1637	Донські козаки захопили турецьку фортецю Азов. Скориставшись внутрішньою боротьбою в Кримському ханстві, донські козаки разом із запорожцями 18 червня 1637 р. несподівано оточили Азов і після 9 тижнів облоги, заклавши міну в підкоп під мур, здобули фортецю, визволивши близько 2 тис. невільників. Після взяття Азова козакам відкривався вільний вихід в Азовське і Чорне моря. Козаки відновили старий собор Іоанна Предтечі і побудували нову церкву Миколи Угодника; Азов був оголошений християнським вільним містом. У нього потягнулися купці з Кафи, Керчі, Тамані. На п'ять років Азов став козачим містом.
1640 – 1648	Османський султан Ібрагім I Син султана Ахмеда I успадкував престол від свого брата Мурада IV. Під час його правління був відбитий у козаків Азов і розпочата Турецько-венетянська війна (1645-1669). У 1645 р. почав війну з Венецією за володіння Критом, але не дожив до її кінця. Обклав податками духовництво, внаслідок чого улеми, об'єднавшись з яничарами, яким нерегулярно платилася платня, позбавили влади Ібрагіма. Налаштував проти себе всіх, включаючи власну матір, й був повалений у результаті перевороту й вбитий 12 серпня 1648 р.
1646	Переговори Олексія Михайловича з польським королем Владиславом про поділ Криму.
1647	Російсько-польський союз проти Османської імперії.
1648	Початок повстання Б. Хмельницького. Поляки припиняють бойові дії проти турок. Російсько-польський союз проти Османської імперії. Нова політична еліта України прагнула створити свою національну державу, сформувати в ній новий соціально-економічний лад з козацькою власністю на землю. Значним було й релігійне протистояння православ'я і католицизму. Війна почалася в лютому 1648 р. із захоплення повстанцями Запорізької Січі та обранням гетьманом Богдана Зиновія Хмельницького.

1654	Початок російсько-польської війни за Україну. Рішення Земського Собору про оголошення війни Речі Посполитої (11 жовтня 1653) і акт Переяславської ради 18 січня 1654 р. означає кардинальну зміну у Східній Європі. Вони відкрили початковий етап східноєвропейської зовнішньополітичної та військової кризи, коли на історичну авансцену знову висунувся комплекс протиріч Росії і Речі Посполитої, а конфлікт між ними почав рішуче впливати на всю систему зовнішньополітичних відносин у регіоні. Бойові дії почалися в червні 1654 р. Основний удар російських військ був спрямований на Білорусь, маючи на меті повернення Смоленщини, білоруських земель у басейні Дніпра і Західної Двіни. У серпні московський уряд висунув план прориву частини російських і всіх козацьких сил через Брест і Луцьк в Малу Польщу до Любліна, неприйнятій для Б. Хмельницького, який побоювався вторгнення кримців в Україну. Одночасне вторгнення Швеції в Річ Посполиту і шведсько-литовська унія привели до Віленського перемир'я московитів з поляками і початку московсько-шведської війни 1656-1658 рр. У результаті московсько-польських переговорів у жовтні 1656 р. був підписаний Віленський мир. Після цього, московські війська увійшли до Шведської Лівонії та взяли в облогу Ригу. Розпочалась московсько-шведська війна 1656-1658 рр. Московсько-польський мир порушував Переяславську угоду. Москва стала союзницею Речі Посполитої. Крім того московсько-польський союз був спрямований проти нового союзника України – короля шведського Карла Густава.
1663 – 1687	«Руїна» Період історії України другої половини XVII ст., що відзначився розпадом української державності та кровопролитними війнами на території України. Іноземна інтервенція в Гетьманщину з боку Речі Посполитої, Московської держави, Османської імперії та Кримського ханства привела до розділу Гетьманщини по Дніпру на Лівобережну та Правобережну; ці два володіння під різними гетьманами ворогували між собою.
1667	Андрусівське перемир'я. Приєднання Лівобережної України до Росії Угода між Московським царством і Річчю Посполитою про припинення війни, підписана (30 січня) 9 лютого в селі Андрусове під Смоленськом. Андрусівський сепаратний договір визначив місце Московії, Речі Посполитої та України в системі міжнародних відносин 60-80-х рр. 17 ст. За умовами договору: припинилась польсько-московська війна 1654-1667 рр.; встановлювалося перемир'я на 13,5 років; під владою Московської держави залишалась Лівобережна Україна, Сіверська земля з Черніговом і Стародубом, а також Смоленськ; в складі Речі Посполитої залишалися Правобережна Україна (крім Києва) і Білорусь з Вітебськом, Полоцьком і Двінськом; Київ з околицями на два роки передавався Московському царству, проте в умові був ряд застережень, які давали можливість залишити Київ за Московією назавжди; Запорозька Січ мала перебувати під спільною владою обох держав; царський уряд зобов'язувався

	<p>виплатити Речі Посполитій як компенсацію за втрачені шляхтою землі на Лівобережній Україні 1 млн. польських злотих (близько 200 тис. руб.); Річ Посполита і Московія зобов'язувались у випадку татарських набігів в Україну разом виступити проти кримського хана та Османської імперії, що викликало з її боку ворожу реакцію, підсилену підтримкою Франції, Англії, Голландії та Австрії. Значні територіальні надбання ознаменували початок зростання міці Московського царства та перетворення його на імперію.</p>
1672 – 1676	<p>Польсько-турецька війна за Україну Війна між Річчю Посполитою та Османською імперією за володіння Правобережною Україною. Невдачі гетьмана Петра Дорошенка в ході польсько-козацько-татарської війни 1666-1671 рр. послужили приводом для нової війни Османської імперії проти Речі Посполитої, оскільки гетьман Дорошенко визнав над собою владу султана. Османська імперія за 3 роки до того успішно закінчила війну з Венецією та завоювала о. Крит, і великий візир Фазіл Ахмед Кепрюлю вирішив направити зусилля проти ослабленої довгими війнами Речі Посполитої. У 1672 р. Османська імперія, прагнучи оволодіти Україною, почала нову війну. У серпні 1672 р. після облоги був взятий Кам'янець. Війна закінчилась у 1676 р. Журавненською мирною угодою, яка повернула полякам дві третини України та 10 тис. полонених християн.</p>
1676 – 1681	<p>Російсько-турецька війна за Україну Війна між Московським царством і Лівобережною Україною, з одного боку, та Османською імперією, Кримським ханством і Правобережною Україною – з другого. Причиною стала спроба О. І. втрутитися в московсько-польське протистояння та захопити контроль над Правобережною Україною. Окремі російські історики датують початок цієї війни 1671-1672 рр., аргументуючи її початком великих сутичок між Всевеликим Військом Донським та Кримським ханством у пониззі Дону. В серпні 1672 р. об'єднана українсько-османсько-татарська армія, яку очолював гетьман Петро Дорошенко, османський султан Мухаммед IV і кримський хан Селім-Гірей, здобула Кам'янець-Подільську фортецю і вирушила на Галичину. У вересні 1672 р. союзницькі війська обложили Львів. Не маючи засобів для продовження війни, уряд Речі Посполитої вирішує укласти Бучацький мирний договір з О. І. Московська держава вирішила використати цей договір для захоплення Правобережної України. У вересні 1676 р. в результаті переходу до Чигирини військ московського боярина князя Г. Ромодановського та лівобережного гетьмана І. Самойловича розпочалася війна. 19 вересня 1676 р. правобережний гетьман П. Дорошенко (який перед тим визнавав османську протекцію) під натиском російських та лівобережно-українських сил склав свої повноваження на користь московського царя Федора Олексійовича. Саме після цього османи розпочали готувати великий похід на Правобережжя з метою його відвоювання. Одержавши звістку про можливий прихід турецького війська, Самойлович розпочав активну підготовку до відбиття нападу, в результаті чого були укріплені найбільші правобережні міста, зокрема, Київ і Чигирин. Оборони Чигирини 1677 р. та 1678 р. московсько-українськими полками від більш ніж 100-тис. османської армії стали</p>

	<p>найбільшими операціями в ході російсько-турецької війни. На боці Османської імперії у війні брали участь козацькі підрозділи на чолі з гетьманом Ю. Хмельницьким, який був проголошений князем Русі-України. Питання щодо продовження війни розглядалося на засіданнях московської боярської думи 12 квітня 1678 р. та 14 лютого і 28 березня 1679 р. Розуміючи, що Хмельницький із часом зможе взяти під свій контроль увесь регіон, восени 1678 р. Самойлович наказав знищити містечка та фортеці на Правобережжі та Подніпров'ї, а їхнє населення розселити на Лівобережжі й Слобожанщині в результаті так званого Великого згону. У грудні 1678 р. з мирними пропозиціями до Стамбула відправився російський посол В. Даудов, однак у цей час султан Мехмед IV відстоював належність йому України з територією «по річку Сейм» та планував здійснити похід на Київ. Саме тому в січні 1679 р. в Москві ухвалили рішення про організацію нових полків на основі рекрутського набору – по 1 особі від 25-ти дворів. У лютому 1679 р. відбувся другий етап «Великого згону» правобережного населення на Лівобережжя. Щоб не допустити укладення російсько-польського Вічного миру, а також з огляду на те, що основні турецькі сили відійшли з Правобережжя, Самойлович настійливо радив цареві Федору Олексійовичу укласти мирний договір з Османською імперією та Кримським ханством.</p>
1681	<p>Бахчисарайський мир Угода про перемир'я 13 (23 січня) у Бахчисарай між Османською імперією, Кримським ханством та Московським царством. Договір був укладений терміном на 20 років і завершив війни 1670-х рр. між цими державами за володіння землями Правобережної України. За цим договором: кордон між Османською імперією і Московською державою встановлювався по Дніпру, султан і хан зобов'язались не допомагати ворогам Московії; Османська імперія приєднувала південну Київщину, Брацлавщину і Поділля, а Московська держава – Лівобережну Україну, Київ з містечками Васильків, Стайки, Трипілля, Радомишль, Дідівщина. Запоріжжя формально ставало незалежним. Московське царство погодилось на щорічне надання ханові «казни»; упродовж 20-ти років територія між Дніпром і Бугом обумовлювалася відсутністю будівництва нових фортець і укріплень; козаки отримали право на рибу ловлю, добування солі та вільне плавання Дніпром та його притоками до Чорного моря; татари отримали право на кочування і полювання в степу обабіч Дніпра. Бахчисарайський мирний договір в черговий раз перерозподілив українські землі між сусідніми державами і значно посилив позиції московського уряду в Гетьманщині, що призвело до поступового наростання гніту українського народу в Лівобережній Україні. Також договір мав велике міжнародне значення і зумовив підписання «Вічного миру» в 1686 р. між Московським царством і Річчю Посполитою.</p>
1683 – 1699	<p>Війни Туреччини (союзник – Угорщина) із європейською коаліцією (Священна Римська імперія німецької нації, Річ Посполита, Венеція). 1683 – остання спроба осадити Відня військами Османської імперії; визволення міста після</p>

	<p>перемоги короля Польського Яна III Собеського при Каленберзі.</p> <p>Війна велася на території сучасних Угорщини, Австрії, Сербії, Молдавії, Румунії, України та Росії. До складу Ліги, що очолювалася Священною Римською імперією, входили Венеційська республіка, Річ Посполита, Бранденбург-Пруссія, Угорщина, Хорватія, Савойя, Мальтійський орден і Московське царство. На боці Ліги воювали також повстанці з поневолених Османами народів – сербів, албанців, греків і болгар. Османську імперію традиційно підтримували її васали – Кримське ханство і Волоське князівство. По обидва боки сторін воювали Молдавське князівство, Трансильванія і Військо Запорозьке. Війна почалася 1683 р. з нападу Османської імперії на землі Габсбургів, імператорів Священної Римської імперії. Османи майже захопили Відень, але союз християнських володарів розбив їх біля міста. 1684 р. Папа Римський Інокентій II ініціював створення Священної Ліги для боротьби проти нападників. Під час другої битви при Могачі 1687 р. Габсбурги знову розбили велике військо противника в Угорщині. Але на східному фронті османи змогли розбити війська Речі Посполитої й захопити Поділля.</p>
1686 – 1700	<p>Вступ у війну Росії</p> <p>Уклавши у 1686 р. «Вічний мир» з Польщею, Московське царство вступило до «Священної ліги». Московія вперше приєдналася до союзу європейських країн й розпочала серію російсько-турецьких воєн. У 1697 р. Габсбурги розбили османські сили під Зентою, а 1698 р. Річ Посполита перемогла османів під Підгайцями. 1699 р. Османська імперія була змушена підписати Карловицький мир, за яким передавала Габсбургам більшу частину Угорщини, Трансильванію, Словенію. Річ Посполита повернула собі Поділля, Брацлавщину і південну Київщину. Далмація і Морея перейшли у володіння Венеції, а Азов і Запорожжя – Московії. Поразка Османської імперії поклала край її гегемонії у Південно-Східній Європі. Новим лідером регіону стала Габсбурзька монархія.</p>
1687 – 1688	<p>Походи князя Василя Голіцина на Крим</p> <p>Спільні походи російської армії та українського козацького війська на Кримське ханство. У травні 1687 р. московське військо (близько 100 тис. вояків) на чолі з князем В. В. Голіциним виступило з України. Обидва Кримські походи не принесли бажаних результатів для Росії, але, відволікаючи сили Кримського ханства, сприяли союзним військам у здобуванні низки перемог над турецькими силами в Угорщині, Далмації та Морей (нині півострів Пелопоннес, Греція).</p>
1695	<p>Перший Азовський похід Петра I</p> <p>Розпочався весною 1695 р. Під Азов виступила московська армія (31 000 осіб, 170 гармат) на чолі з генералами Антоном Головиним, Францем Лефортом і Патріком Гордоном. Одночасно з наступом на Азов українська армія (120 тис. осіб) на чолі з гетьманом Іваном Мазепою і невеликий московський загін під командуванням Бориса Шереметєва захопили у липні 1695 р. османсько-татарські фортеці Кизикермен, Тавань та інші. Підійшовши до гирла Дону, московські війська 5 липня 1695 р. почали облогу Азова. Невдалі</p>

	<p>штурми фортеці 5 серпня і 25 вересня призвели до великих втрат і примусили московську армію в листопаді 1695 р. відступити.</p>
1696	<p>Другий Азовський похід Петра I. Перемога Росії</p> <p>На верфях у Преображенську і Воронежі було збудовано близько 30 військових кораблів. У квітні 1696 р. московські війська (75 тисяч чоловік) під командуванням О. Шеїна вирушили на кораблях і сухоходом до Азова. Після запеклого штурму фортеці Азов 17-19 (27-29 липня) українськими полками гарнізон фортеці капітулював. Важливу роль у облозі та здобутті Азова відіграли українські козаки. Похід козацького флоту на чолі з Яковом Морозом відвернув на себе значні сили османського флоту і кримського хана, що значно полегшило штурм Азова.</p>
1700	<p>Константинопольський мир Росії та Османської імперії</p> <p>Мирна угода укладена 3 (14) липня 1700 р. між Московським царством і Османською імперією в Стамбулі. Складалася з преамбули, 14 статей та заключних положень. Закріпила за Московським царством фортецю Азов. Скасовувалися щорічні платежі кримського хана, ліквідувалися турецькі фортеці в Подніпров'ї. Дозволила Петру I вступити в Велику Північну війну, заручившись нейтралітетом Османської імперії. Чинна до листопада 1710 р., коли спалахнула нова московсько-османська війна.</p>
1710 – 1713	<p>Російсько-турецька війна</p> <p>В 1709 р. Росія вимагає від О. І. видати Карла XII і Івана Мазепу, які переховувались там після поразки в Полтавській битві 1709 р. Відмова О. І. призводить до наростання напруженості між двома країнами. Окрім цього, в 1710 р. Кримське ханство уклало військовий союз із Пилипом Орликом, наступником Мазепи в стані бунтівних козаків. 20 листопада О. І. оголошує війну Росії, намагаючись повернути відібраний у неї Азов. Сам Петро I вирішив діяти негайно і, завдаючи відволікаючі удари по кримським татарам і їх союзникам, атакувати Османську імперію через Молдавію і Валахію, де його союзниками стало б християнське населення імперії. Головною військовою кампанією війни став Прутський похід 1711 р., який завершився поразкою московських військ. Війна завершується в 1713 р. підписанням Адріанопольського мирного договору. За ним Росія втрачала Азов, Таганрог, більшість своїх фортець, а Запорізька Січ була поставлена під юрисдикцію султана. Поступливість Московського царства пояснюється тим, що на той момент воно зосередило більшість своїх сил проти Швеції в ході Північної війни 1700-1721 рр.</p>
1711	<p>Прутський похід Петра I. Мир у Хуші: Петро I відмовляється від Азова</p> <p>У травні-червні 1711 р. російська армія під командуванням Петра I у союзі з молдавським господарем Д. Кантеміром, вступила в бій, але була оточена переважаючими силами турків у Н. Станілешті (на південний схід від Ясс). Петру I вдалося укласти Прутський мир. За умовами Московське царство передавало Османській імперії контроль за Азовським еялетом, Азов і мусило</p>

	зруйнувати свої шойно зведені фортеці Таганрог, Кам'яний Затон у нижній течії Дніпра та Новобогородицьку у гирлі Самари. Цар зобов'язався припинити втручання у внутрішні справи Речі Посполитої і «вийти геть із земель пов'язаних з Річчю Посполитою козаків, запорожців, а також тих козаків, що перебувають у союзі з найяснішим ханом Криму». Москві навіть заборонялося мати свого посла у Стамбулі. Таким чином, відповідно до цієї угоди Московська держава визнавала юрисдикцію Османської імперії над Військом Запорозьким.
ПІВНІЧНА ВІЙНА (1700-1721)	
1699	Союз Петра I з Августом II (курфюрст Саксонії, король Польщі) та Фрідріхом IV (король Данії) Договір між державами був прозваний «Північний союз». Наприкінці війни коаліція поступово розвалилася.
1700	Війна Швеції з Данією, Росією, Польщею, Бранденбургом. Карл XII (1697-1718) розгромив Данію в Зеландії за допомогою британського та голландського флотів. Перемога Карла XII над Росією під Нарвою. Перемога Карла XII над Річчю Посполитою на Двіні
1702 – 1703	Захоплення московськими військами Нарви У ході кампанії 1702-1703 рр. в руках московитів опинилася вся течія Неві, що охоронялася двома фортецями: у витоках річки – фортецею Шліссельбург (Орешек), а у гирлі – заснованим 27 травня 1703 р. Санкт-Петербургом (саме там, при впадінні річки Охти до Неві знаходилася взята Петром I шведська фортеця Нісншанц, розібрана пізніше для будівництва Санкт-Петербурга). Нарешті, 1704 р. московські війська захопили Нарву. Штурм фортеці наочно продемонстрував зрослу майстерність і оснащеність московської армії. Дії Карла XII викликали невдоволення в Речі Посполитій. У 1704 р. зібралася Сандомирська конференція з метою об'єднання прихильників Августа II, на якій проголошено невизнання Станіслава Лещинського королем.
1704 – 1706	Петро I відвоює Нарву, Івангород, Шліссельбург
1706	Розгром Речі Посполитої. Утеча Августа II у Саксонію У результаті шведської окупації Польщі та невдоволення внутрішньої опозиції, так званої Великопольської шляхетської конфедерації, Август II згідно з договором із королем Швеції Карлом XII від 24 вересня віддав польську корону його ставленнику – Станіславу I Лещинському.
1707	Карл XII вирушив на Росію Починаючи похід проти Росії, Карл XII ставив перед собою наступні цілі: повне знищення державної самостійності Російської держави; утвердження васалом російського трону або Якуба Собеського, сина короля Яна III Собеського, або, «якщо заслужить», – царевича Олексія; відторгнення від Москви Пскова і Новгороду і всієї півночі Росії в цілому; приєднання України, Смоленщини та інших західних територій до васальної, покірної шведам Польщі; поділ решти Росії на удільні князівства.

27 червня 1709	Полтавська битва. Утеча Карла XII та Мазепи. Похід закінчився розгромом шведської армії під Полтавою 27 червня (8 липня). Дві з половиною доби втекали залишки армії з королем на чолі в Переволочну, а 30 червня 1709 р. Карл утік за Дніпро, в турецькі степи. Кинуті ним залишки шведської армії здалася загоном Меншикова. Особливу жорстокість проявив Меншиков, знищивши дощенту гетьманську столицю Батурин. Було не тільки знищено усі укріплення, пограбовано скарбницю, але й сплюндровано гробниці січових отаманів.
1709	Станіслав I Лещинський (1704-1709) під тиском Росії поступається польським тронем саксонському курфюрстові Августу II Сильному Після поразки шведсько-українських військ у Полтавській битві, Лещинський виїжджає до Франції. Там його донька Марія у 1725 р. вийде заміж за французького короля Людовика XV.
1713	Наступ Росії на шведські володіння на Північному і Балтійському морях. Наступ Данії на Бремен і Ферден. Наступ Пруссії і Ганновера на шведські володіння в Німеччині
1714	Перемога російського флоту біля мису Гангут. Укріплення Росії на Балтиці. Окупація Аландських островів і Фінляндії
1717	Петро I у Парижі. Перший торговельний договір Росії та Франції 15 серпня – підписання Амстердамського договору про підтримання миру в Європі (проти Швеції) між Росією, Францією і Пруссією. У цей час визначився військовий розгром Швеції в Північній війні. Петро I прагнув заручитися посередництвом найбільших держав при укладенні миру за умови збереження за Росією завойованих в Прибалтиці територій.
1718	Загибель Карла XII біля фортеці Фредеріксгальд На жовтень 1718 р. Карл запланував наступ на Фредеріксгальд (Гальден) через невеличку фортецю Фредріхстен. Але, коли Карл інспектував закладення нової траншеї, що проходила за 200 м від фортечних мурів, він підвіся над бруствером, і цієї миті куля влучила йому в голову. Карл упав з драбини й помер на місці. Йому було 36 років. Тривалий час поширювалися чутки, що Карл загинув не від данської кулі, а від шведської. Після смерті короля шведський опір ослаб, і війна фактично закінчилася.
1719	Виступ Англії та Швеції проти Росії. Відхід Данії, Франції та Пруссії від союзу з Росією
1719	Вторгнення Росії до Швеції Ряд десантних операцій на території Швеції. 21 серпня (1 вересня) російський галерний флот і десантні війська пішли в Або, а вітрильний флот – у Ревель. За оцінкою російського командування в ході десантної операції було знищено 8 міст, 140 особняків і замків, 21 завод, 1363 селища, 21 млин і 26 військових складів (магазинів). При цьому була захоплена велика здобич «заліза і міді», а безліч хліба і худоби «винищено і спалено». Мета: змусити

	шведський уряд піти на підписання мирного договору, який повинен був завершити Північну війну.
1719 – 1720	Мир Швеції з Ганновером та Пруссією (Стокгольмський): втрата Бремена і Передньої Померанії. Мир з Данією (Фредеріксборзький): сплата мита за прохід Зундом 9 листопада 1719 р. в Стокгольмі був підписаний договір між Швецією і курфюршеством Ганновер, відповідно до якого Швеція поступилася Бремен-Верденом. 21 січня 1720 р. в Стокгольмі був підписаний договір між Швецією і Пруссією, відповідно до якого до Пруссії перейшли землі Шведської Померанії, розташовані на південь від річки Пеене і на схід від каналу Пеенештрот, включаючи острова Узедом і Волін, а також міста Штетин, Дамм і Гольнов.
1720	Перемога російського флоту біля о. Гренгам Результатом битви став кінець безроздільного шведського впливу на Балтійському морі та затвердження на ньому Росії.
1721	Ніштадтський мирний договір. Росія отримує Лифляндію, Естляндію, Інгерманляндію, частину Карелії. Петро I – «імператор всія Русі». Посилення Росії та Англії в міжнародних відносинах Договір підписано 30 серпня (10 вересня) 1721 р. з боку Росії Яковом Брюсом і Андрієм Остерманом, з боку Швеції – Юханом Лілльенстедтом і Отто Стрьомфельдом. Основні положення договору: вічний і нерозривний мир між царем російським і королем шведським і їх наступниками; повна амністія з обох сторін, за винятком козаків Мазепи і Костя Гордієнка; всі військові дії припиняються в 14-денний термін; шведи віддають у вічне володіння Росії Лифляндію, Естляндію, Інгерманландію, частину Карелії; Швеції повертається Фінляндія і виплачується компенсація; віросповідання на даних територіях вільне.
ПОСИЛЕННЯ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ АВСТРІЇ ТА ПРУССІЇ	
	<i>Німеччина</i> у 17-18 ст. була роздроблена на 300 князівств, 51 імперське місто, 1,5 тис. лицарських володінь. Формально – Священна Римська імперія німецької нації з імператором, що обирався на все життя колегією 9 курфюрстів. За традицією імператор обирався з династії Габсбургів. Найбільшими державами імперії були Австрія, Бранденбург-Пруссія, Саксонія, Баварія. Але провідну роль у подальшому відіграли лише дві перші з них. Австрійські Габсбурги володіли також землями, що знаходились поза межами імперії і були заселені іншими народами. Всі володіння Габсбургів стали основою для формування Австрійської імперії. Поштовхом до виникнення Австрії як багатонаціональної держави була турецька агресія.
1415	Фрідріх VI із швабської династії Гогенцоллернів став маркграфом Бранденбурзьким. На Констанцькому соборі 30 квітня Сигізмунд в нагороду за послуги, надані йому Фрідріхом, дарував останньому титули маркграфа і курфюрста Бранденбурга із застереженням, що може

	забрати у нього маркграфство, сплативши 400 000 гульденів. Це було зроблено за згодою курфюрстів, князів, графів і дворян.
Початок XVI ст.	Альбрехт Гогенцоллерн, гросмейстер Тевтонського ордену, створив на землях пруських слов'ян світську протестантську державу. Не отримавши допомоги від католицького світу у протистоянні з Польщею, 8 квітня 1525 р. Альбрехт підписав із польським королем мир у Кракові. За умовами цього миру на основі духовної держави Тевтонського ордену створювалася світська держава – герцогство Пруссія. Вона проголошувалася леном Польської корони, а її правителі, пруські герцоги, спадковими нащадками роду Альбрехта.
1618	Герцогство <i>Пруссія</i> об'єдналось з маркграфством Бранденбург. Після смерті Альберта Фрідріха, який помер без спадкоємця, Іоанн Сигізмунд отримав право на успадкування Пруссійського герцогства, яке на той час ще було васалом Польщі. З цього часу Пруссійське герцогство об'єдналось через персональну унію з Маркграфством Бранденбургу. Утворена держава, відома як Бранденбург-Пруссія, складалась з географічно роз'єднаних територій Пруссії, Бранденбургу та рейнських земель Клевського герцогства і графства Марк.
1640 – 1688	«Великий» курфюрст Фрідріх-Вільгельм I – засновник Пруссійської держави (визнана великими державами за Олівським трактатом 1660 р.) Бранденбурзький маркграф, курфюрст Священної Римської імперії, п'ятий герцог Пруссії (1640-1688). Представник німецької династії Гогенцоллернів. Народився у Кельні-на-Шпрее, Бранденбург-Пруссія. Син бранденбурзького маркграфа і пруського герцога Георга-Вільгельма. Назвисько «Великий курфюрст» отримав за військово-політичні здобутки, особливо після перемоги в битві при Фербелліні.
1654	Участь у боротьбі Москви та Речі Посполитої за Україну. Приєднання польської частини Пруссії, Померанії, Магдебурга
1675	Боротьба Пруссії та Голландії проти Франції та Швеції. Перемога пруського війська над шведами при Фербелліні По смерті Карла X Густава було запроваджено регентство на чолі з Магнусом Габріелем Делагарді, який вирішив укласти союз із Францією. У 1672 р. Франція вторглася до Нідерландів, тому Швеція мала розмістити своє військо в Німеччині, навіть Бранденбург та Священна Римська імперія брали участь у боях. Так у 1674 р. шведська армія вирушила до Бранденбургу; у 1675 р. Нідерланди оголосили війну Швеції. У той же час, коли було проголошено війну, шведська армія зазнала поразки в битві при Фербелліні. Це була доволі незначна перемога для бранденбурзького війська, проте достатня, щоб довести, що шведська армія не була непереможною. У 1675 р. за польсько-французьким Яворівським договором Франція мала підтримати зусилля Польщі відновити контроль над регіоном, тоді як Польща

	мала приєднатися до тривалої франко-бранденбурзької війни; проте він не був реалізований.
1688 – 1713	Курфюрст Фрідріх III. Проголошення королівства Пруссія (1701). Визнання королем Фрідріха I (за Утрехтським миром 1713 р.) Територія королівства була розкидана більш ніж на 1200 км: від князівства Пруссія на південно-східному узбережжі Балтійського моря до серця Гогенцоллернів – Бранденбургу, з ексклавами (Герцогство Клевське, округ Марк і Равенсбург в Рейнланді). Новітнє Королівство Пруссія було збідніле після Тридцятирічної війни.
1713 – 1740	Фрідріх Вільгельм I
1712	Народився наступник – принц Фрідріх
1740 – 1786	Фрідріх II Третій пруський король, Бранденбурзький маркграф, курфюрст Священної Римської імперії. Один із найзначніших німецьких правителів провів реформи, що укріпили пруську армію, промисловість та освіту. Здобув Сілезію; приєднав польську Пруссію (Західну Пруссію), таким чином об'єднавши усю історичну Пруссію. Підтримував Просвітництво, був одним із представників освіченого абсолютизму. Проголосив свободу віросповідання, допустив до державного управління, судочинства та освіти вихідців з простолюду. Назвиська – «Фрідріх Великий» (за перетворення Пруссії на велику європейську державу); «Старий Фріц» (за найтриваліше правління серед пруських королів); «картопляний король» (за насаджування культури картоплі).
1740	Визнання Марії-Терезії імператрицею в обмін на м. Берг та усунення претендента на польський трон курфюрста Саксонського. Марія-Терезія не виконала умови: Август III став королем Речі Посполитої. Виникнення приводу до війни за австрійський спадок.
	Поділ Габсбургського дому при Карлі V: Філіп II, син Карла V отримав Іспанію; Фердинанд I, брат Карла V – родоначальник <i>Австрійської імперії</i> . Фердинанд I отримав Австрію, Штирію, Зальцбург, Тіроль, Сілезію, приєднав Чехію (брак із чеською принцесою Анною), Угорщину (перемога над турками). Далі: Матвій (1612-1619). Фердинанд II (1619-1637). Фердинанд III (1637-1657).
1657 – 1705	Леопольд I Імператор Священної Римської імперії, король Угорщини, король Богемії, титулярний король Галичини та Володимирії. За його правління османи безуспішно тримали в облозі Відень. Царювання Леопольда I відзначилось гострим протистоянням з Людовиком XIV за гегемонію в європейській політичній ситуації. Після смерті батька (1657) Леопольд I, незважаючи на всі інтриги Людовика XIV, що прагнув домогтись імператорської корони, був обраний німецьким імператором й коронований 18 липня 1658 р. завдяки особливому сприянню курфюрста Бранденбурзького Фрідріха-Вільгельма I.

1633 – 1664	Перша Турецька війна. Варшавський мир: поділ Угорщини, Австрія сплачує данину Туреччині Причина війни: Юрій II Ракоці, князь Трансильванії, без дозволу Високої Порти в 1658 р. вторгся в Польщу. Князівство Трансильванія було турецьким васалом, тому Османська імперія оголосила йому війну. Конфлікт закінчився підписанням Вашварського миру. Незважаючи на перемогу Австрії у війні, був визнаний контроль Османської імперії над Трансильванією та районом Нове Замки; замок Нови-Зрін було зруйновано. Основним фактором, який вплинув на австрійську позицію на переговорах, була французька загроза володінням Габсбургів у Нідерландах, Німеччині та Італії.
1683 – 1699	Друга Турецька війна Конфронтація між Османською імперією та Священною лігою за контроль над землями Південної і Східної Європи. У 1699 р. Османська імперія була змушена підписати Карловицький мир, за яким передавала Габсбургам більшу частину Угорщини, Трансильванію, Словенію. Річ Посполита повернула собі Поділля, Брацлавщину і південну Київщину. Далмація і Морея перейшли у володіння Венеції, а Азов і Запорожжя – Московії. Поразка Османської імперії поклала край її гегемонії у південно-східній Європі. Новим лідером регіону стала Габсбурзька монархія.
1683	Облога Відня турками. Розгром турків німецько-польським військом під проводом Карла V Лотарингського та Яна Собеського. Кінець турецької загрози для Європи 31 березня 1683 р., після нападу Туреччини на Австрію, польський король Ян Собеський уклав угоду про воєнний союз з австрійськими Габсбургами. Облога Відня турками. 12 вересня 1683 р. – Віденська битва, одна з центральних битв австрійсько-турецьких війн; відбулася після тривалої облоги м. Відень більш ніж 100-тис. армією Османської імперії під керівництвом великого візира Кара-Мустафи.
1697	Принц Євген Савойський, небіж кардинала Мазаріні, стає головнокомандувачем імперського війська Султан був розбитий наголову принцом Євгеном Савойським під Зентою під час переправи через р. Тиса. 20 тис. османів було вбито, крім того 10 тис. потонуло в Тисі. Ця блискуча перемога дала можливість австрійцям вторгнутися в Сербію і Боснію і підняти там повстання серед християн. Похід до Угорщини був першою кампанією, де Євген був повновладним командувачем, незалежним від розпоряджень вищих чинів. Близько 50 тис. австрійців зупинили просування турків на північ, розбивши 80-тисячну турецьку армію. Після повернення до Відня полководець був взятий під варту, а особливо завзяті віденські генерали навіть вимагали суду над ним. Євген був повністю виправданий завдяки втручання імператора.
1699	Карловицький мир. Приєднання до Австрійської імперії Трансильванії та Славонії Карловицький мир поклав край турецькій експансії в Європу:

	надалі Османська імперія лише втрачала завойовані за попередні триста років території. Карловицький мир заклав основи піднесення монархії Габсбургів, а також вперше змінив традицію сприйняття Туреччини в Європі. З цього часу турецька загроза починає поступово трансформуватися в «східне питання». Мир у Карловіцях на 25 років дав Австрії Семигород, Угорщину без Темешвару і Баната, Славонію й Сірмію, Речі Посполитій – Україну і Поділля, Московському царству – Азов, Венеції – частину Далмації між Керкі та Нарентою, всю Морею, о-ви Егіну і Санта-Моро. Цей мирний договір, віднявши у Османській імперії найкращі завоювання Сулеймана II Великого, був початком загибелі Османської імперії.
1705 – 1711	Йозеф I Австрійський ерцгерцог і імператор Священної Римської імперії з династії Габсбургів. Ще за життя батька чинив вплив на зовнішню і внутрішню політику, усвідомлюючи необхідність тісного зв'язку Австрійської монархії зі Священною Римською імперією. Після смерті в 1700 р. останнього з іспанських Габсбургів, Карла II, Йозеф I підтримав кандидатуру свого молодшого брата Карла (майбутнього імператора Карла VI) на іспанський престол і спонукав батька вступити у війну за іспанську спадщину (1701-1714) проти домагань Філіпа Анжуйського, онука Людовика XIV.
1711 – 1740	Карл VI Після смерті старшого брата, імператора Йозефа I (1678-1711), який не мав спадкоємців по чоловічій лінії, був обраний імператором Священної Римської імперії.
1713	«Прагматична санкція»: забезпечення успадкування престолу по жіночій лінії Закон про престолонаслідування у володіннях Габсбургів. Виданий у квітні 1713 р. імператором Священної Римської імперії Карлом VI; прийнятий усіма землями австрійської корони в 1720-1723 рр. «Прагматична санкція» встановлювала нероздільність спадків земель Габсбургів і такий порядок престолонаслідування, за яким у разі відсутності у імператора синів, престол переходив до його дочки. Відкривала можливість дочці Карла VI Марії-Терезії зайняти престол після смерті батька і усувала для земель Габсбурзької монархії формальну можливість почати боротьбу за відділення від неї. Санкція було прийнято через відсутність у імператора та його померлого брата спадкоємців-синів. Відповідно до цього закону гарантувалася нероздільність спадкових земель Габсбургів.
1717	Народження Марії-Терезії
1716 – 1718	Війна з Туреччиною, Перемога Євгена Савойського при Белграді За дорученням імператора Карла VI Євген вів мирні переговори і підписав Раштатський мирний договір 1714 р. У 1716 р. австрійські війська під його командуванням здобули перемоги. Турецька мобілізація проходила повільно, тому чисельність військ була недостатньою для війни, і коли 5 серпня 1716 р. армії ворожих сторін зішлись біля Петроварадина, Євгенію Савойському знадобилось всього 5 годин, щоб повністю розбити турків; великий

	візир був убитий в бою. Новини про поразку під Петроварадином настільки шокували турків, що вони зняли облогу з Корфу. З Петроварадина принц Євгеній пішов на Банат, і після кількох тижнів облоги замок Тімішоара здався. У 1717 р. австрійці взяли Белград.
1718	Пассаровіцький договір. Приєднання до імперії Тімішоари, Крайни, частини Сербії. Найбільше розширення кордонів імперії Габсбургів У травні 1718 р. великим візиром став Невшехірлі Дамат Ібрахімпаша і османський уряд оголосив про готовність подумати про укладення миру. Переговори проходили в м. Пожареваці на південний схід від Белграду. Посередниками були британські і голландські послы при дворі султана. Пассаровіцький договір завершив війни Туреччини з Венецією 1714-1718 рр. та Австрією 1716-1718 рр. До Австрії відходили Валахія до річки Алушта (Олт), Тімішоара, Банат, значна частина Сербії з Белградом і Північна Боснія. Договір передбачав гарантії для католицького духовенства на території Османської імперії, охорону християнських релігійних святинь у Палестині, обмін полоненими та інші.
1717	Іспанія окупувала Сардинію і Сицилію
1718	Військовий тиск на Іспанію Австрії та Савойї. Повернення Сардинії Австрії, Сицилії – Савойї
1720	Савойя отримала Сардинію в обмін на Сицилію. Створення Сардинського королівства Герцог Савойський Віктор-Амадей II, у обмін на отримане ним за Утрехтським миром (1713) королівство Сицилію, отримав від Австрії не такий вигідний о. Сардинія. Новоутворена держава отримала ім'я королівства Сардинського, хоча найважливішою як за населенням так і за політичним значенням його частиною лишився П'ємонт, головне місто якого (Турин) зберегло значення столиці. Воно складалось тоді, окрім Сардинії, Савойї та Ніцци, із західної частини сучасного П'ємонту (Турин та Кунео).
1735 – 1739	Австро-турецька та російсько-турецька війна
1736	Узяття російськими військами Азова та Кримського ханства. Поразка австрійців у Валахії Війна стала наслідком російсько-османських протиріч, що загострились через російсько-польську війну 1733-1735 рр. та набіги кримських татар на українські землі. Окрім цього, Росія хотіла знищити постійну небезпеку на своїх кордонах – Кримське ханство, закріпитися в Чорному та Азовському морях та розповсюдити вплив на Молдавію і Валахію. 1726 р. вона уклала союз з Австрією, яка стала її союзницею у війні. О.І. була ослаблена через війни з Іраном, що було сприятливим міжнародним чинником для Росії. Франція, яка також програла війну за польську спадщину, намагалася зіштовхнути між собою Росію та О. І. У 1736 р. російська армія вдерлась в Крим, захопила значні території та фортецю Азов. Одна з центральних подій кампанії 1736 р. здійснювалася за планом, розробленим генерал-

	<p>фельдмаршалом фон Мініхом. Велася з 26 березня (6 квітня) під керівництвом генерал-аншефа В. Я. Левашова, а з 4 (15) травня – генерал-фельдмаршала П. П. Лассі. Активну участь у війні взяли й запорозькі козаки. У ставці Мініха кошовому Малашевичу поставили завдання блокувати османський флот та дії татарських загонів. Літом 1736 р. запорозький флот перервав морське сполучення Османської імперії з Кримом та дезорієнтував османське командування. Постійними локальними нападами на османські галери вони руйнували комунікації османів. Так, 30 червня 1736 р. 100 запорожців на 5 дубах здійснили напад на татар у гирлі Буга, а вже наступного дня, 1 липня 1736 р., 80 запорожців на 3 дубах з'явилися під Очаковом, захопивши у полон галеру з яничарами. 6 вересня 1736 р. партія запорожців на десяти дубах захопила поблизу Очакова османську галеру, на якій знаходилось п'ятнадцять гармат і одна мортгира. Трофейні гармати козаки доправили на Січ. Також росіянами були захоплені Нижнє Придніпров'я, фортеця Очаків, розорено степовий Крим. Кримське ханство опустошило Лівобережну Україну. У 1739 р. 58-тисячна армія Мініха переправилася через Дністер і 17 (28 серпня) завдала поразки османській армії поблизу Ставучан, зайняла фортецю Хотин (30 серпня) та Ясси. Морське забезпечення військ Мініха, які діяли на молдавському напрямку, повністю покладалося на запорозьку флотилію. Запорізькі судна на той час були основною силою, яка протистояла османським галерам на Чорному морі. Козаки, окрім іншого, мали завдання вести розвідку та спостерігати за ворожими сухопутними та морськими силами, які концентрувалися в районі Очаків-Кінбурн, затримувати османські кораблі, які намагалися ввійти в Дніпро чи Буг, не допускати висадки десанту тощо. Проте Австрія, яка переживала військові невдачі, підписала сепаратний мир із О. І., уступивши їй Боснію, частину Валахії та Сербії із Белградом.</p>
1739	<p>Белградський сепаратний мир Австрії із Туреччиною. Приєднання до імперії Габсбургів Боснії, Сербії та Західної Валахії. Площа імперії = 14 тис. кв. миль</p> <p>7 (18 вересня) Австрія зазнала поразки від османських військ та уклала сепаратний мир. Це поряд із загрозою нападу Швеції змусило Російську імперію укласти з Османською імперією Белградський мирний договір 1739 р., за яким Росія повернула собі Азов.</p> <p>Белградський мир Росії та Туреччини</p> <p>Договір, який був підписаний за посередництва Франції, завершив війну 1735-1739 рр., проте Росія не досягла поставлених цілей. Договір закріпив за нею Азов та Запорожжя, проте їй заборонялося тримати флот у Чорному й Азовському морях. Незважаючи на це, вона отримала територію Правобережної України, право будувати фортецю на Нижньому Дні, а також можливість для російських паломників безперешкодно відвідувати святі місця в Єрусалимі. Окрім цього, Кабарда отримала незалежність та стала буферною зоною між О. І. та Росією. Проте північне узбережжя Чорного моря, життєво важливе для Росії, лишилось за О. І.</p>

1733	<p>Боротьба за польську спадщину</p> <p>Австрія та Росія підтримують Августа III, курфюрста Саксонського, проти Станіслава Ліщинського, підтримуваного Францією (дочка Ст. Ліщинського – дружина Людовіка XV). Перемога російських військ над французькими. Утеча Ст. Ліщинського.</p>
1733 – 1738	<p>Війна за польську спадщину – війна Австрії із Францією та Іспанією</p> <p>10 жовтня 1733 р. французький король Людовик XV оголосив війну Австрії і Саксонії, щоб відновити на польському престолі свого тестя Станіслава Ліщинського, позбавленого корони силою зброї. Французи в Лотарингії, іспанці на півдні Італії. Станіслав Ліщинський – король Лотарингії (1735-1766), васал Франції (згідно з Віденським договором після смерті Станіслава у 1766 р. Лотарингія приєднується до Франції). Герцогу Лотаринзькому Францу Франція замість втраченого надала Тоскану. За два роки бойових дій на престолі утвердився австро-російський ставленник саксонський курфюрст Август III, проте австрійські Габсбурги втратили значні володіння у Лотарингії та Італії, які відійшли французьким та іспанським Бурбонам.</p>
1735	<p>Іспанія, союзник Франції, захопила Королівство Обох Сицилій</p>
1738	<p>Віденський мир. Незалежність Неаполітанського королівства (династія Іспанських Бурбонів). Парма – Австрії. Боротьба Англії та Франції за Нідерланди</p>
1740 – 1780	<p>Марія-Терезія</p> <p>Соправитель – чоловік Марії-Терезії з 1736 р., колишній герцог Лотарингії Франц Стефан. Тоскана – володіння Габсбургів.</p>
ВІЙНА ЗА АВСТРІЙСКУ СПАДЩИНУ (1740 – 1748)	
	<p>Союз Австрії з Англією. Приєднання до союзу Росії у 1746 р.</p> <p>Союз Пруссії із Францією, Баварією, Саксонією, Іспанією, Савойєю.</p>
1740 – 1742	<p>Перша Сілезька війна</p> <p>Баварсько-французький наступ на Прагу і Лінц.</p> <p>Утворення антиавстрійської коаліції закладено договорами 1741 р. між Францією, Баварією та Іспанією (Німфенбург, 18 та 28 травня) і Францією та Пруссією (Бреславль, 5 липня). Франція прагнула захопити Австрійські Нідерланди, ослабити Австрію та зробити імператором Священної Римської Імперії свою людину – курфюрста баварського Карла Альбрехта. Іспанія претендувала на австрійські володіння в Італії. Баварський курфюрст претендував не лише на імператорську, але й на чеську корону. До антиавстрійської коаліції приєднались також Саксонія, Неаполітанське королівство, П'ємонт, Модена.</p>
1741	<p>Поразка біля Мольвіца</p> <p>Військові дії розпочалися 16 грудня 1740 р. вторгненням пруського війська Фрідріха II в Сілезію. В січні 1741 р. пруси зайняли майже усю Сілезію і в битві при Мольвиці 10 квітня 1741 р. завдали австрійцям тяжкої поразки.</p>

1742	Поразка біля Хотузіце Імператриця Марія-Терезія призначила своїм полководцем принца Карла Лотаринзького. 17 травня Фрідріх перемагає армію Карла завдяки перевазі пруської кінноти. 17 травня 1742 р. пруські війська розбили австрійців при Чаславлі.
1742	Бреславський особливий (сепаратний) мир Австрії та Пруссії. Австрія змушена була погодитися на перехід майже усієї Сілезії і Глацу до Пруссії. На цих умовах Пруссія заключила сепаратний мир з Австрією за попереднім Бреславльським (11 червня) і остаточним Берлінським (28 липня) договорами 1742 р.
1744 – 1745	Друга Сілезька війна Привід: боротьба за титул імператора Священної Римської імперії. Претенденти – Франц Стефан та курфюрст баварський Карл Альберт. За підтримки Пруссії обрано Карла VII. Австрія оголосила війну Пруссії. Союзники Австрії – Савоя, Саксонія, Велика Британія.
1744	Фрідріх II наступає через Саксонію у Богемію. Штурм Праги. Смерть Карла VII. Імперські князі виходять із війни.
1745	Розгром австрійців Фрідріхом Великим під Зоором і Хогенфрідбергом. Штурм Дрездена
1745	Фюсенський сепаратний мир Австрії з Баварією: Франц Стефан Лотаринзький отримав титул імператора Священної Римської імперії як Франц I (1745-1765) Австрія повертає молодому курфюрсту всі його володіння. Тепер Фрідріх повністю відрізаний від свого єдиного союзника, Франції, яка цікавиться тільки операціями у Фландрії.
1745	Дрезденський сепаратний мир Австрії та Пруссії. Сілезію остаточно закріплено за Пруссією Пруссія виходить з війни, отримуючи при цьому від Австрії практично всю Сілезію, за винятком південно-східних князівств Тешин і Опава. У відповідь пруський король Фрідріх II визнав обрання імператором Священної Римської імперії Франца Стефана Лотаринзького – чоловіка австрійської ерцгерцогині Марії-Терезії, який правив в імперії двадцять років під ім'ям Франца I (1745-1765).
1745	Франція (союзник – Іспанія) та Англія (союзник – Австрія) відновлюють військові дії. Перемога Моріса Саксонського над англійцями в битві при Фонтенуа. Окупація Бельгії.
1745 – 1746	Спроба претендента на англійську корону Карла Едуарда висадитись у Шотландії. Поразка в битві при Каллодені Битва при Каллодені не тільки поклала край домаганням Стюартів на британський трон; це був останній великий збройний конфлікт на території Британських островів.
1748	Ахенський мирний договір. Пруссія отримала Сілезію. Австрія втратила Парму (на користь Іспанії). Франція втратила Бельгію (на користь Голландії)

	У січні 1748 р. російське військо посунуло на допомогу союзникам. Побачивши загрозу появи російських військ на Рейні Франція погодилася на перемовини. 18 жовтня 1748 р. був підписаний Другий Ахенський мир, за яким Габсбурги зберегли більшу частину своїх володінь, а права Марії-Терезії були всіма визнані, але Сілезія відійшла до Пруссії. Іспанія та Сардинія – території в Італії, частково за рахунок австрійських володінь. Франція повинна була відмовитися від земель, захоплених у Нідерландах, а також повернути Великій Британії Мадрас і деякі території в Америці. Велика Британія, крім того, домоглася пролонгації на 4 роки договору про «асієнто» (права англійських компаній на ввезення рабів до іспанських колоній в Америці), чим завершила англо- іспанську війну 1739-1748 рр., та рішення про зруйнування укріплень Дюнкерка. Договір ще більше загострив суперництво Австрії та Пруссії й не вирішив протиріч між європейськими державами, що згодом призвели до Семилітньої війни 1756-1763 рр.
1753	Початок правління державного канцлера Австрії Антона фон Кауніца-Рітберга (1753-1792). Створення антипруської коаліції за допомогою маркизи Помпадура
1755	Англо-французька війна у Канаді. Перемоги британського флоту Результат війни став найвизначнішою подією столітнього британсько-французького протистояння. Франція поступилася своєму союзнику Іспанії частиною Луїзіани на захід від Міссісіпі як відшкодування за втрату Іспанією Флориди. Французька колоніальна присутність на півночі від Карибського моря обмежилася островами Сент-П'єр і Мікелон, тим самим засвідчивши позиції Британії як провідної колоніальної сили у східній частині Північної Америки.
СЕМИЛІТНЯ ВІЙНА (1756-1763)	
Травень 1756	Версальський договір – наступальний союз Австрії із Францією. Приєднання Росії, Швеції, Саксонії. Уайтхоллський договір – союз Пруссії з Англією
1756	Французький наступ в Індії. Взяття Калькутти. Роберт Клайв повертає Калькутту Престол Бенгалії зайняв новий наваб (намісник) Сірадж уд-Доула, який почав боротьбу проти чужоземців і навіть захопив Калькутту. Англійці надіслали військовий загін під командуванням Роберта Клайва і військову ескадру Уотсона.
Серпень 1756	Перемога Пруссії над саксонцями при Пірні та над австрійцями при Ловозиці
І половина 1757	Перемога Фрідріха II над австрійцями біля Праги, поразка від австрійців при Коліні і від росіян при Грос-Егерсдорфі. Розширення бойових дій на території Богемії, Саксонії, Сілезії, Померанії, Пруссії.

Осінь 1757	Фрідріх II розгромив франко-імперські війська під Росбахом (Саксонія) та австрійські війська під Лейтеном (Сілезія)
1757 – 1761	Вільям Пітт-старший – прем'єр-міністр Англії. Зміцнення флоту і війська в Північній Америці
1757	Перемога англійців під проводом У. Гастінгса при Плессі в Бенгалії. Крах французьких планів в Індії Перемога під Плессі ознаменувала британське завоювання Бенгалії, тому саме з неї прийнято починати відлік британського панування на Індійському субконтиненті. Протистояння англійців і французів в Індії було східним театром Семирічної війни, названої Черчиллем «першою світовою війною в історії».
1758	Англійці в долині Огайо. Здобуття Форт-Луїсбурга і Форт-Дюгесна (Піттсбурга)
1758	Перемога Фрідріха II при Цорндорфі над росіянами. Поразка Фрідріха при Гохкірхі від австрійців
1758	Фердинанд Брауншвейзький та англійці перемагають французів під Крефельдом. У 1759 – під Мінденом
1759	Поразка Фрідріха при Кунерсдорфі від русько-австрійських військ. Перехід до оборони 26 червня російська армія виступила з Познані до р. Одер. 23 липня у Франкфурті-на-Одері вона з'єдналася з австрійськими військами. 31 липня Фрідріх з 48-тисячною армією зайняв позицію біля с. Кунерсдорф, розраховуючи зустріти тут сполучені австро-російські сили, які значно перевершували його війська за чисельністю (близько 60 тис.). Битва закінчилася поразкою австрійських військ. У результаті союзні війська рушили на столицю Пруссії Берлін, а армія Фрідріха перейшла до оборони міста.
1759	Англійці на Гваделупі. Здобуття англійцями Квебека Британські сили прибули у Вест-Індію, маючи на меті захопити французькі володіння. Англійцям вдалося зруйнувати форти Фронтенак, Дюкен і Ніагару і зайняти фортецю Луїсбург. У вересні відбулася здача укріпленої столиці французької колоніальної імперії – Квебека.
1760	Взяття англійцями Монреаля. Окупація всіх французьких баз у Сенегамбії. Перемоги на морі (Лагос, Кіберон) Після невдалої облоги Квебеку британські командири прагли покласти край завоюванням. У липні британські війська чисельністю близько 18 тис. під командуванням Джеффри Амхерста рушили на Монреаль з трьох різних боків. Менш ніж за два місяці британці повністю зруйнували французькі форти та позиції. З капітуляцією Монреаля війна на цьому театрі воєнних дій фактично завершилася. Англійці захопили французькі колонії в Сенегамбії, ставши володарями моря (ця колонія слугувала опорним пунктом на шляху в Ост-Індію, звідси ж Вест-Індія забезпечувалася неграми-рабами). Таким чином, французи втратили свою першість на Сході.

1760	Російська війська в Берліні Зайняття пруської столиці розглядалося тоді в основному як розвідка. Виконавши це завдання, російське командування в жовтні без бою залишило Берлін.
1760	Перемоги Фрідріха під Легніцею і Торгау Цим Фрідріх зміг попередити свою поразку у Семирічній війні. Битва при Торгау стала останнім значним зіткненням у ході Семирічної війни. У результаті пруський король зміг повернути значну частину Саксонії. За час війни військо Фрідріха скоротилось з 200 тис. до 80 тис. Антипрусска коаліція налічувала 300 тис. військ.
1760 – 1820	Георг III – король Великої Британії Стиль його правління був твердим та агресивним, король нав'язував урядам свої рішення, а у випадку незгоди без вагань відправляв їх у відставку. До кінця 1770-х рр. він домогся того, що став управляти сам. Відносини з парламентом склалися важко. Був одним з натхненників англійської колоніальної політики, вимагав придушення боротьби північноамериканських колоній за незалежність (1776 р.). У зв'язку з психічною хворобою Георга III у 1811 р. було призначено регентство.
1761	Смерть Єлизавети Петрівни (1741 – 1761). Петро III. Вихід Росії з війни При вступі на престол Єлизавета застала Росію у війні зі Швецією. У ході російсько-шведської війни 1741-1743 рр. Росія одержала значну частину Фінляндії. Намагаючись протистояти збільшеній могутності Пруссії, Єлизавета відмовилася від традиційних відносин з Францією і уклала антипруський союз з Австрією. Росія при Єлизаветі успішно брала участь у Семирічній війні. Після взяття Кенігсберга Єлизавета видала указ про приєднання Східної Пруссії до Росії на правах її провінції. Кульмінацією військової слави Росії при Єлизаветі стало взяття Берліна в 1760 р. Також одною з найбільших подій була чотиримісячна облога та взяття російськими військами під командуванням П. А. Румянцева фортеці Кольберг – порту на узбережжі Балтійського моря. Заволодіння Кольбергом, вигідно розташованим плацдармом в Померанії, стало важливим стратегічним завданням для російської армії. Для захвату Кольберга росіянам знадобилося 3 спроби, 2 невдали в 1758 й 1760 рр., й вдала у вересні 1761 р. По смерті імператриці у грудні 1761 р., Петро III у перший же день воцаріння направив до пруського короля генерала-ад'ютанта Андрія Гудовича. Згодом було укладено союзний договір.
1761	«Сімейний договір» Бурбонів – союз іспанських, італійських та французьких Бурбонів Договір про взаємну збройну допомогу в разі нападу на одну зі сторін. Мета: підірвати могутність Британії та створити дієву протизвагу англійському флоту.
1761	Англійці на Кубі і Філіппінах Під час англо-іспанської війни (1761-1763) британський флот захопив Гавану на Кубі та Манілу на Філіппінах, таким чином отримавши контроль над столицями як Іспанської Вест-Індії, так і Іспанської Ост-Індії, серйозно похитнувши міжнародний авторитет

	Іспанії.
1762	Вступ на престол Катерини II (1762-1796) та оголошення нейтралітету Росії Прийшовши до влади, Катерина II розірвала російсько-прусський союз, але продовжувати війну не стала. Надмірне ослаблення Пруссії було не в інтересах Росії, оскільки могло призвести до гегемонії Австрії в Центральній Європі. Поразка австрійців при Швейдніці (Сілезія). У результаті битви при Буркерсдорфі (поселення Сілезії; 1762 р., між Пруссією та Австрією) військо Фрідріха вдало перемогло свого ворога без значних кровавих втрат. Фрідріх взяв Сілезію під свій контроль.
1762	Англійці на Мартиніц Британський захват французького о-ва Мартиніка у рамках Семирічної війни. Острів був повернутий Франції за Паризьким мирним договором 1763 р.
1763	Паризький (Версальський) мирний договір Франції та Іспанії з Англією. Перемога англійців у Канаді. Франція втратила Канаду, Луїзіану, Сенегамбію та Індію. Іспанія – Флориду та Мінорку. Англія – колоніальна держава № 1. Губертсбургський трактат Австрії та Пруссії. Status quo (Сілезія – Пруссії). Рівновага сил у Європі. Складення блоків Австрії та Франції, Пруссії та Росії.
РОСІЯ В ПОШУКАХ СОЮЗНИКІВ	
1763	Смерть Августа III. Росія відразу ж оголосила свого кандидата; ним був Станіслав Понятовський, давній друг імператриці Катерини II.
1764 – 1795	Російський ставленик Станіслав Понятовський на польському троні. Після його виборів на польський престол російсько-прусське зближення завершилося укладенням 31 березня 1765 р. союзу. Це був, як завжди в той час, військовий союз, який передбачав в разі війни допомогу одному з партнерів або грошима, або військами. Незабаром після воцаріння С. Понятовського в Польщі всередині країни знову загострилися протиріччя між католиками і так званими «дисидентами» (православними і протестантами). традиційна політика покровительства дисидентам дозволила російському уряду втрутитися в цей конфлікт. У дисидентському питанні російська дипломатія виставила не тільки вимогу віротерпимості, а й зрівняння дисидентів у цивільних правах. Однак саме ця вимога була зустрінута в багнети великопольськими колами.
1768	Барська конфедерація Сейм у Варшаві (1767) вирішив дисидентське питання. Католицька віра була оголошена панівною. Король і королева могли бути тільки з римських католиків. Але разом з тим дисиденти були зрівняні в усіх правах. Противники реформ утворили конфедерацію в м. Барі і почали військові дії. Були розбиті за російською допомогою.

1764 – 1780	Міністр закордонних справ Росії граф М. І. Панін Був найближчим радником Катерини II. Прагнув зміцнення зовнішньополітичних позицій Росії, створення союзу держав Північної Європи – «Північного акорду» (протида Бурбонській та Габсбурзькій династіям). Але орієнтація імператриці на зближення з Австрією призвела до відмови від реалізації планів «Північного акорду» та до падіння впливу Микити Паніна. Представляючи нечисленне угруповання великої аристократії, яка прагнула до деякого обмеження монархічного свавілля, Панін знаходився в прихованій опозиції до Катерини II. Це дозволило палацовим угрупованням підірвати позиції Паніна і змусити його відійти від справ у 1781 р.
1764	Союз Росії з Пруссією. Боротьба Пруссії за польські землі в пониззі Вісли Передбачав спільні дії в Польщі й гарантував європейські володіння обох сторін. Секретні статті вносили обмеження в наданні військової допомоги. Росія утримувалася від такої допомоги в разі, якщо Пруссія буде вести бойові дії на заході річки Везер. Пруссія, зі свого боку, не повинна була допомагати військами у війні Росії з Туреччиною і Кримом. Обидві сторони гарантували недоторканність конституцій Польщі та Швеції.
1765 – 1780	Йозеф II – імператор Священної Римської імперії Постійно вплутувався до міжнародних конфліктів, не давав спокою сусідам, головним чином прусському королю Фрідріху II. Найбільші сподівання покладав на союз із Російською імперією, розраховуючи на поділ Османської імперії. Був союзником Росії у війні, але його війська згодом зазнали невдачі.
1765	Союз Росії з Данією Проект створення «Північної системи», висунутий міністром закордонних справ Росії М. І. Паніним: коаліція Росії, Пруссії, Англії, Данії, Швеції та Польщі проти Туреччини, Франції, Австрії.
1766	Торгова угода Росії з Англією. Формування «північної системи» Н. І. Паніна проти «південних» держав або «східного бар'єра» (Туреччини, Франції, Австрії)
1768	Франція купила Корсику у генуезців Версальський договір між Генуезькою республікою та Францією. За договором Генуя надавала Корсику в якості застави сплати свого боргу у розмірі близько двох мільйонів генуезьких лір королю Франції Людовіку XV, який направив свої війська на Корсику для придушення там повстання. Генуя в той час вже перебувала у стані банкрутства і не могла сплатити свої борги, а тому Франція майже відразу окупувала острів.
1768 – 1774	Російсько-турецька війна. Перемога російського Балтійського флоту біля Чесми (1770). Перемоги П. О. Румянцева на Дунаї при Кагулі, Ларзі, Фокшанах. Посилення протиріччя з Австрією, союз Австрії та Туреччини Російський загін у погоні за польськими конфедератами вторгся у володіння кримського хана. У Стамбулі заарештовано російського резидента А. М. Обрескова. О. І. оголошує війну Росії. Одна із

	<p>ключових війн між О. І. та Росією. Приводом стала відмова Росії прийняти турецький ультиматум про виведення російських військ із Польщі, де вони з 1786 р. вели військові дії проти Барської конфедерації. Османи уклали союз з барськими конфедератами, тоді як Росію підтримала Британія, виславши російському флоту військових радників. Конфедерати були розбиті Олександром Суворовим. Военні дії під час війни проходили на Дунаї, в Криму і в Закавказзі. Від початку до кінця війни активну участь у ній взяло козацтво України. У листопаді 1769 р. козаки завдали поразки татарському загону біля р. Вовчої, взяли участь у битві при Кінбурзі, під Очаковом та Хаджибеєм. Ходили козаки під Тулогу, Ізмаїл, штурмували Перекоп, захопили Кафу. Після перших перемог російської армії Едісанська орда і Буджакська (Белгородська) орда в 1770 р. визнали над собою сюзеренітет Росії. Російські війська під командуванням генерал-аншефа князя В. М. Долгорукова почали штурм перекопських укріплень, а до початку липня взяли основні стратегічно важливі фортеці Кримського півострова. Росіяни перемогли у битвах при Хотині, Яссах, біля р. Ларги і р. Кагул. Російський флот знищив османський у Чесменській битві. Росія повністю заволоділа Кримом.</p>
1772	Перший поділ Речі Посполитої – за ініціативою Фрідріха II, проти волі Марії-Терезії. Приєднання Галіції до Австрії, Західної Пруссії та Помор'я до Пруссії, Білорусі до Росії. Початок зближення Росії з Австрією
1774	Кючук-Кайнарджійський мир. Посилення Росії на Дунаї, але відмова від Дунайських князівств. Незалежність Криму, вихід у Чорноморські протоки, приєднання Азова, Керчі Хан Сагіб-Гірей II (1771-1775) уклав з Росією договір, за яким була проголошена повна незалежність Кримського ханства (1772 р.), кубанських татар та ін. як від Османської імперії, так і від Росії. Незалежність Криму вилілася в усобиці між протурецькою та проросійською партіями, що вели запеклу боротьбу за владу. Російська імперія анексувала перші землі в Криму – м. Керч і фортецю Сні-Кале, утримуючи за собою раніше завойовані форпости на Чорному морі – Азов і Кінбурн. Також російські торгові кораблі у турецьких водах отримали ті ж привілеї, що і французькі та англійські. За Росією визнавалося право захисту і заступництва християн у Дунайських князівствах. Окрім цього, Росія отримала право мати свій флот на Чорному морі і право проходження через протоки Босфор і Дарданелли, тим самим досягнувши своєї головної стратегічної цілі в зовнішній політиці – Росія отримувала свободу мореплавання на Чорному морі.
1775	Приєднання до Австрії Буковини Неузгоджена анексія турецької Буковини розширювала плацдарм тиску на Дунайські князівства з півночі. Призвела до виникнення «буковинського питання» в Європі, у розв'язання якого втрутилися Пруссія, Англія, Росія, Франція, Туреччина і Молдавське князівство. У зв'язку з міжнародним становищем, що склалося через «буковинське питання», та протестом буковинського

	<p>населення проти австрійської окупації Буковина відразу ж була ізольована через закриття її кордонів, було введено стан військової облоги, а краєм стали управляти як мілітаризованою зоною. Після візиту австрійського цісаря Йозефа II до Чернівців (1786) було вирішено приєднати Буковину як 19 округ (Чернівецький) до Галицької губернії та ввести цивільну адміністрацію.</p>
1778 – 1779	Війна Австрії та Пруссії за Базарський спадок. Вторгнення Пруссії до Богемії. Вирішено при посередництві (1779, конгрес у Тешині): Австрії – район Інуу.
1780	Декларація про морський збройний нейтралітет (принцип свободи торгівлі) Катерина II очолює Лігу збройного нейтралітету (Росія, Пруссія, Швеція, Данія, Голландія) під час війни за незалежність у Північній Америці.
1780 – 1790	Йозеф II – імператор Австрії (імператор Священної Римської імперії з 1765 р.) Початок російсько-австрійському зближенню поклало «просвітницьке» листування з Катериною II. Новий австрійський імператор не був великим дипломатом. Але, на відміну від своєї матері Марії-Терезії, він не відчував упередження до Катерини II і розумів необхідність союзу з Росією, як засіб послаблення російсько-пруських зв'язків і досягнення власних зовнішньополітичних цілей.
80-ті роки XVIII ст.	Повстання в Галіції, Трансильванії, Чехії, Угорщині, Австрії, Тіролі, Бельгії.
1780	Зустріч Йозефа II з Катериною II у Петербурзі. «Грецький проект»: поділ Османської імперії Під час розмови Катерина поділилася з графом своїм «грецьким проектом» (поділ Османської імперії між Росією, Священною Римською імперією і Венеціанською республікою). Ідея полягала у відновленні Візантійської імперії на руїнах Османської. При цьому Австрії обіцялися території на Балканському півострові. За це вона повинна була виступити на стороні Росії в разі війни з турками. І хоча Йозеф не до кінця вірив у можливість реалізації проекту, він пішов на укладення союзу.
1781	Кінець «північної системи». Військовий союз Росії з Австрією проти Туреччини. Зростання протиріч Росії та Англії на Балтиці та Близькому Сході Англіїці були зацікавлені в збереженні Османської імперії, й поява в Середземномор'ї потужного російського флоту не входила в їхні плани. Росія та Англія прагнули господарювати в міжнародних водах; російський уряд заявив про морський нейтралітет (1780). На прохання британського уряду надати солдат для придушення заворушень у Північній Америці імператриця відповіла відмовою. Ці дії поставили хрест на північному акорді. Військовий союз Росії з Австрією проти Туреччини (окрім того, сторони підтвердили підсумки розділу Польщі, взаємно «гарантували» її цілісність і незмінність політичного ладу, погодилися надати одне одному військову або фінансову допомогу, якщо на когось із них буде вчинено напад).

1783	<p>Приєднання Криму до Російської імперії. Створення Чорноморського флоту. Установлення протекторату над Грузією</p> <p>Насильницьке включення території Кримського ханства до складу Російської імперії в односторонньому порядку в ході воєнної кампанії генерала Потьомкіна, після зречення останнього кримського хана Шагін Герая під тиском Російської імперії. Після цього півострів було захоплено російською армією. 28 грудня 1783 року Російська та Османська імперії підписали «Акт про приєднання до Російської імперії Криму, Тамана і Кубані», яким скасовувались положення Кючук-Кайнарджійського мирного договору про незалежність Кримського ханства. На його території у 1784 р. була утворена Таврійська область. Почалося створення Чорноморського флоту, а також русифікація Криму та витіснення звідти кримських татар. 24 липня 1783 р. у фортеці Георгіївській підписаний так званий Георгіївський трактат. Відтепер цар Кахеті і Картлі визнавав верховну владу лише російського государя, а Грузія брала участь у війнах Росії і відмовлялася від права вести самостійні дипломатичні відносини з державами; Росія ж брала на себе зобов'язання захисту грузинських володінь і повернення земель Грузії, захоплених у неї ворогами.</p>
1784	<p>Конфлікт Австрії з Голландією через торгівлю на р. Шильді</p> <p>«Війна супника» – конфлікт отримав таку назву, тому що єдиний постріл, зроблений на цій війні, знищив тільки супник з супом. У результаті було підписано Фонтенблоску угоду (1785), за якою р. Шельда буде закрита для судочинства, але Південні Нідерланди отримали за це компенсацію.</p>
1785 – 1786	<p>Фрідріх Великий створив «Фюрстенбунд» – союз князів Північної та Середньої Німеччини, прообраз єдиної Німеччини, вільної від Австрії</p> <p>Княжий союз, за словами Фрідріха, не повинен був бути «наступальним союзом», але мав на меті «утримати права і пільги німецьких князів, охороняти володіння кожного з них і перешкоджати властолюбному і заповзятливому імператору скинути весь німецький державний лад, ламаючи його по шматках».</p>
1786	Англо-пруський союз проти Франції та Росії
1787	Друга зустріч Йозефа II із Катериною II, складення антиосманського союзу. Франко-російська торгівельна угода
1787 – 1792	<p>Російсько-турецька війна. Перемоги О. В. Суворова (Кінбурн, Фокшани, р. Римнік). Перемоги адмірала Ф. Ушакова (Феодосія, Очаків)</p> <p>Викликана прагненням османів, яких підтримували Велика Британія, Пруссія та Франція, повернути Крим і не допустити посилення російського впливу у Закавказзі та на Півдні України. У свою чергу Росія, яка спиралась на союз із Австрією, намагалась міцно укріпитися у Північному Причорномор'ї та розширити</p>

	<p>володіння на Кавказі. Військові дії проходили на території Південної України, Бессарабії, Валахії, Сербії та на Чорному морі. Найбільш успішно стала військова кампанія 1789 р. У липні великий візир Юсуф-паша направив 30-тисячний корпус Осман-паші проти австрійського корпусу (12 тис. осіб), але дивізія Суворова (5 тис. осіб) прийшла йому на допомогу і 21 липня 1789 р. корпус Осман-паші був розбитий під Фокшанами. Юсуф-паша з головними силами (близько 100 тис. осіб) перейшов у наступ проти австрійського корпусу принца Кобургського (18 тис. осіб), але Суворов, який знову був надісланий на допомогу з 7-тисячною армією, і розгромив османів поблизу Римника.</p>
1788	<p>Вступ у війну Австрії. Розгром австрійської армії турками в Банаті. Похід шведського короля Густава III на Петербург</p> <p>На час нападу шведів північний кордон Росії був слабко захищений. Сюди була терміново перекинута з Середземномор'я морська ескадра під командуванням адмірала С. К. Грейга. Морський бій стався 6 липня 1788 р. біля острова Гогланд. Він тривав 5 годин і закінчився перемогою російського флоту. Зазнавши серйозних втрат, шведський флот сховався в Свеаборзі. Перемога над шведським флотом при Гогланді зірвала план Густава III оволодіти Петербургом. У серпні шведи зняли облогу фортець Нейшлот і Фрідріхсгам і відступили до своїх кордонів.</p>
1788	Троїста ліга (Англія, Пруссія, Голландія). Приєднання до Ліги Туреччини, Швеції. Зближення Франції та Росії
1788 – 1789	Турки в Угорщині
1790	<p>Райхенбахська конвенція: Австрія змушена поступитися перед пруськими вимогами і припинити війну з Туреччиною</p> <p>Підписана на умовах, які продиктувала Велика Британія. Оформлена у вигляді двох декларацій – австрійської та пруської. Австрія у своїй декларації зобов'язалась «докласти своїх зусиль» до відновлення миру з Османською імперією на підставі статуту. Майбутній мирний конгрес мав проходити за посередництва Англії, Пруссії та Голландії, причому зумовлено, що буде здійснено деякі зміни кордонів на користь Австрії. У цьому випадку Пруссія мала отримати за першої ж нагоди рівноцінну компенсації. Пруссія у своїй декларації приймала все вищезазначене до уваги і вимагала від Австрії не допомагати Росії у її війні з Туреччиною. Вона також взяла на себе обов'язок сприяти відновленню у Австрійських Нідерландах австрійського панування.</p>
1791	<p>Мирний договір Австрії з Туреччиною в Сістові</p> <p>Сейм схвалює перетворення Польщі на парламентську спадкову монархію. Основні умови договору: проголошення між сторонами вічного миру; взаємна амністія, яка поширюється на мешканців Чорногорії, Боснії, Сербії, Валахії і Молдавії; Status quo до 9 лютого 1788 р.; підтвердження австро-турецьких договорів 1739, 1741, 1747, 1775 і 1776 рр.; повернення Австрією Порті зроблених Австрією під час війни завоювань; Австрія не мала втручатися у</p>

	війну, допомагаючи Росії проти Близької Порту.
1791	Сейм схвалює перетворення Польщі на парламентську спадкову монархію
1792	Ясський мир: Північне Причорномор'я в складі Росії Мирний договір, укладений між Російською імперією і Османською імперією після завершення російсько-турецької війни 1787-1792 рр. Договір підтвердив приєднання Криму і Кубані до Російської імперії, відсунув кордон Росії з О. І. до Дністра. Крим, Очаків та найближчі території відходили Росії. Вона отримала вихід до Чорного моря та активно почала розвивати Кримський півострів. Ясський мир завершив певний етап у розвитку російсько-турецьких відносин. З цього часу уряд Катерини II, а потім і уряд Павла I прагнули до встановлення мирних відносин з Туреччиною. Криза в О. І. Пробудження Балкан.
1790 – 1792	Леопольд II Отримав у спадок імператорську корону від бездітного брата Фрідріха II. Держава перебувала у повному розладі. Леопольд доклав зусиль до заспокоєння станового, національного та клерикального невдоволення. Повстання у Бельгії та Угорщині було придушено; за допомогою Рейхенбахської угоди (липень 1790) вдалось утримати Пруссію від придбань у Польщі; австрійсько-турецька війна завершилась 1791 р. Сістівським миром.
1792	Воснна інтервенція Росії та Пруссії у Польщу Посилаючись на своє право і обов'язок турбуватися про збереження статус-кво в Польщі (російсько-польські договори 1768 і 1775 рр.). Катерина II ввела туди війська (травень 1792) для надання підтримки опозиційній шляхетській конфедерації. Конституціоналісти не очікували такого кроку, бо вірили, що враховуючи наявність польсько-пруського оборонного альянсу і настороженість Відня по відношенню до Петербургу, Росія не наважиться на одностороннє втручання і в кінці кінців змириться зі зміною внутрішнього устрою в Польщі так само, як вона змирилася з відновленням абсолютизму в Швеції.
1793	Другий поділ Речі Посполитої 23 січня 1793 р. Польща лишилась армії та міжнародного представництва. Білорусія та Правобережна Україна в складі Російської імперії. Пруссія отримала Гданськ, Торунь, Велику Польщу, частину Мазовії та Малої Польщі.
1794	Повстання Т. Костюшка. Наступ російських військ під проводом О. Суворова. Поразка Костюшка в битві при Мацеєвіці (10 жовтня). Окупація Польщі російсько-прусько-австрійськими військами 24 березня на центральній площі Кракова Тадеуш Костюшко виголосив «Акт про повстання», яким взяв на себе повноваження Верховного Головнокомандувача Національних Збройних Сил і пообіцяв «захищати цілісність і суверенітет Польщі, повернути незалежність нації та зміцнювати загальні свободи». Це стало початком антиросійського повстання за відновлення суверенітету Речі Посполитої і повернення втрачених нею територій, яке

	закінчилось через вісім місяців поразкою і привело до повної втрати Польщею і Литвою незалежності.
1795	Третій поділ Речі Посполитої Ліквідація Польської держави. Приєднання Краківської області до Австрії (2 місце в Європі за територією після Росії). Росія отримала Волинь, Поділля, Литву, Курляндію; Росія мала кордон із Пруссією та Австрією. Пруссія отримала центральну частину Польщі з Варшавою. Росія – арбітр у протиріччях Англії та Франції, Пруссії та Австрії.

Контрольні питання

1. Як закінчились змагання Туреччини та Росії за українські території?
2. У чому полягали результати Азовських та Прутського походів Петра I?
3. Охарактеризуйте хід Північної війни.
4. Опишіть умови Ніштадтського мирного договору.
5. Порівняйте моделі розвитку Австрії та Пруссії.
6. Назвіть причини та привід до війни за Австрійську спадщину.
7. Чим завершилась англо-французька війна в Канаді?
8. Назвіть основні битви Семирічної війни.
9. Охарактеризуйте участь Росії у поділах Речі Посполитої.
10. Опишіть хід війн Росії з Туреччиною у 18 ст.

ТЕМА 4
КОЛОНІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVII – XVIII СТОЛІТТІ

Поняття колоніальної системи, перший етап її складення. Періодизація колоніальної експансії на Сході, її варіанти (африканський, класичний, гібридний (латинський), американський). Особливості колоніальної політики великих держав в Індії, Китаї та Японії. Європейці в Османській імперії.

Етапи/роки	Короткий зміст
XVI – XVIII ст.	Перший етап колоніальної експансії європейських держав. Період нееквівалентного обміну, але збагачення Сходу за рахунок європейського золота та срібла. На 1-му етапі головною метою колонізаторів було придбання прянощів, потім рабів. І хоча платили вони за це мало, проте все ж золото та срібло із Заходу текло на Схід, а не в зворотному напрямку. Безперечно, це була нерівноправна та нееквівалентна торгівля, яка супроводжувалася примусом і насильством, але все ж торгівля, а не територіальні захвати.
XIX ст.	Другий етап – експансія промислового капіталізму. Період боротьби за ринки збуту та джерела сировини. Збагачення Заходу за рахунок Сходу. На 2-му етапі потік фабричних товарів з метрополій став швидко перетворювати колонії та залежні країни в ринки збуту та джерела сировини для метрополій. Ринкові зв'язки стали набагато міцнішими, а по їхніх каналах кошти текли у зворотному напрямку. Цей процес супроводжувався руйнуванням традиційного східного ремесла, занепадом торгівлі, а також крахом звичних норм буття. Ось чому період колоніалізму на Сході слід починати з XIX ст.
<i>Загальна характеристика</i>	
Бл. 1600	Європейцям відомі приблизно 49 % Землі (32 % площі суходолу).
XVII ст.	Англіїці на о-вах Барбадос, Суматра, Багами, Мінорка, Лабрадор, східному узбережжі Атлантичного океану, Західній Африці, в Мадрасі, Бомбеї, Калькутті. Французи на о-вах Сан-Домінго, Мартініка, Гваделупа, в Канаді, Луїзіані, Пондішері, Чандранагорі. Голландці в Індонезії (Молуккські о-ва, Сурат, Патна, Дакка, Хуглу, Голконда). Росіяни на Сахаліні та Курильських о-вах, о. Хонсю, о. Едзо (Хоккайдо).
1567 – 1635	Самуель де Шамплейн – перший губернатор Канади. Засновник колонії Нова Франція, зокрема таких міст: Порт-Рояль в Акадії та Квебек. Керував французькими поселеннями у Канаді, багато зробив для розвитку колонії. У 1609 р. відкрив озеро Шамплейн. Був одним з перших європейців, що відвідали береги Великих Озер. Уклав військовий союз з гурунами. Допмагаючи новим союзникам, долучився до війни з їхніми ворогами, ірокезами, які потім залишилися ворогами Франції аж до Великого монреальського Мирного договору 1701 р.
1584	Уолтер Рейлі заснував 1-у англійську колонію в Америці, на річці

	Роанок, і назвав її Віргінія на честь Королеви-Діви (зараз це Північна Кароліна). Звідти він вперше вивіз в Англію тютюн. Рейлі широко вшановувався в США і особливо в штатах Віргінія та Північна Кароліна як один із засновників американської цивілізації взагалі. На честь його названа столиця Північної Кароліни – місто Ралі.
1600	Заснування м. Потосі (Америка) – найбільшого міста в світі після Лондона. Іспанія імпортує срібло в Європу. На вершині виробництва у місті щорічно видобували близько 200 тис. кг срібла. Завдяки сріблу Іспанія мала змогу вести затратні війни у Європі.
1607	Перше англійське поселення в Америці – Джеймстаун (Віргінія). Англіїці висадились на територію континенту 14 травня 1607 р. Новий форт був названий Джеймстауном на честь короля Якова I. Джеймстаун був столицею колонії 83 роки. У 1676 р. місто було навмисно спалене під час повстання Бекона, хоча згодом швидко відновлене. У 1699 р. столиця була перенесена з Джеймстауна в нинішній Вільямсбург, після чого Джеймстаун існує лише як місце археологічних розкопок.
1620	Прибуття пуритан на «Мейфлауері» в Массачусетс. Утворення штатів Нової Англії. Ще під час корабельної подорожі пуритани домовилися про основні принципи того, як має виглядати їхнє життя на новій землі. Ці принципи були закріплені у Мейфлауерській угоді. Складена на основі християнських принципів, ця угода вважається одним з перших американських документів, а її автор, Джон Карвер, став першим її підписантом. Він же потім став першим губернатором новоствореної Плімутської колонії.
1632	Заснування Меріленду. У 1632 р. Карл I надав Джорджу Калверту, ірландському барону Балтимору, патент на заселення земель між 40-ю паралеллю і північним берегом Потомака – майбутньої провінції Меріленд. Цього року барон помер, і земля дісталася його синові, Келіціусу Калверту. 25 березня 1634 р. англійські колоністи заснували тут поселення Свята Марія, назване на честь небесної покровительки королеви Генрієтти Марії.
1641	Захоплення п-ва Малакки голландцями. Голландці разом із місцевими союзниками султанату Джохора напали на Малакку та відвоювали її у португальців у січні 1641 р. Це фактично знищило останній бастион португальської влади, усунувши їхній вплив на Малайському архіпелазі. Відповідно до угоди з Джохором, голландці взяли під контроль Малакку і погодились не шукати території і не вести війну з малайськими королівствами.
1642	Голландець А. Тасман відкрив Землю ван Дімена (сучасна Тасманія), Нову Зеландію та Австралію. Абелю Янсуну Тасману було доручено командувати експедиціями в південні та східні моря в 1642-1643 і 1644 роках Ентоні ван Діменом, генерал-губернатором Голландської Ост-Індії. Першим серед відомих європейських дослідників він досягнув берегів Австралії, Нової Зеландії, Тонга і Фіджі.
1652	Заснування Кейптауна (Капстада), першого постійного

	поселення голландців (бурів) в Південній Африці. Перші письмові відомості європейських мореплавців про ці землі належать ще до 1486 р., але регулярні контакти з європейцями почалися тільки після прибуття Яна ван Рібeka в 1652 р. Рібек працював на Голландську Ост-Індійську компанію і мав забезпечити стоянку для її суден на шляху до Європи.
1654	Вигнання голландців із Бразилії португальськими колоністами. Створення 12 спадкових капітаній. Після відновлення влади у 1640 р. португальці та португальські поселенці почали відвоювати втрачені володіння в Бразилії. На руку їм зіграла I англо-голландська війна, що відволікла сили голландців. 26 січня 1654 р. голландці були остаточно витиснуті з території Бразилії, однак офіційно це було визнано Голландією тільки у Гаазькому договорі 1661 р.
1655 – 1665	Англія захопила іспанську колонію на о. Ямайка (Вест-Індія). У 1655 р. Олівер Кромвель послав експедицію для захоплення Ямайки на чолі з адміралом Пенном та генералом Венаблесом. 10 травня 1655 р. англійці висадились у форті Пассаж, в гавані Кінгстону. Іспанцям було дано декілька днів щоб покинути острів. Більша частина з них відпливла на Кубу. Утім, лише 16 липня 1670 р. було підписано Мадридський договір, згідно з яким острів офіційно переходив у володіння Англії.
1658	Голландці вигнали португальців з Цейлону (Шрі-Ланка). Голландці витіснили португальців, створивши союз з королівством Канді. У 1638 р. вони збудували «торговий пункт» і до 1640 р. взяли під контроль більшість заводів. Португальці були вислані протягом кількох десятиліть, і дійшла черга Голландської Ост-Індської компанії до монополії на торгівлю корицею.
1659	Заснування Сен-Луї, торгово-комерційного поселення французів в Сенегалі. Місцевий правитель Діань Сор дозволив французам оселитися в Сенегалі в обмін на щорічну традиційну плату «трьома шматками блакитної тканини, міркою червоного сукна, сімома довгими залізними прутками та 10 пінтами eau de vie» («води життя» – різновиду бренді).
1663	Нова Франція (Канада) – королівське володіння Людовіка XIV. Колонізація Французької Гвіани. Компанія Нової Франції, або Ста акціонерів, була створена кардиналом Ришельє в 1627 р. у рамках його програми розвитку зовнішньої торгівлі Франції і офіційно заснована указом Людовіка 13 від травня 1628 р. Нове об'єднання з капіталом 300 тис. ліврів, розділеним на 100 акцій, було першою спробою колонізації Францією Америки. У 1663 р. Людовік XIV припинив діяльність Компанії Нової Франції і, за допомогою свого міністра Жан-Батиста Кольбера, сам став керувати колонією.
1663	Англійська колонія Кароліна в Північній Америці. 24 березня 1663 р. Карл II видав нову грамоту групі з восьми англійських дворян, надавши їм землю Кароліни, як нагороду за вірну підтримку його зусиль відновитися на престолі Англії. Вісімку

	називали лордами-власниками або просто Власниками. Хартія 1663 р. присвоїла лордам-власникам всі землі від південного кордону колонії Вірджинія на 36° пн. ш. до 31° пн. ш. (вдвож кордону сучасної Джорджії).
1667	Голландці вигнали англійців з Гвіани. 2-а англо-голландська війна ослабила обидві сторони, однак Велика Лондонська пожежа та епідемія чуми зробили Англію безсилюю. Несподівана атака в 1667 р. знищила більшу частину англійського флоту, що змусило їх відступити.
1667	Утворення штатів Нью-Йорк, Нью-Джерсі, Делавер. У 1664 р. Джеймс, герцог Йоркський, отримав власну колонію, яка включала Нові Нідерланди та сучасний Мен. У тому ж 1664 р. герцог Йоркський передав частину своїх нових володінь між р. Гудзон і р. Делавер серу Джорджу Картерету в обмін на погашення боргу. Ця територія була названа на честь о-ва Джерсі, батьківщини Картерета.
1668	Іспанія анексувала Маріанські о-ви (Океанія). У 1667 р. Іспанія офіційно оголосила їх своїми, створила там регулярну колонію і в 1668 р. надала островам офіційну назву Лас-Маріанас на честь іспанської королеви Маріани Австрійської, королеви-регента Іспанської імперії та вдови Філіпа IV Іспанського. З 14 червня 1668 р. вони підпорядковувалися мексиканській колонії (незабаром віце-королівству) Нова Іспанія, а з 1817 р. – Філіппінам, як і основна частина іспанської Ост-Індії.
1670	Утворення штата Південна Кароліна. У квітні 1670 р. Уільям Сайл, якого було призначено губернатором майбутнього міста, разом з іншими переселенцями приплив на кораблі «Кароліна» та розбив наметове поселення, що в листопаді здобуло назву Чарлстон, тобто «місто Карла», на честь короля Карла II.
1672	Заснування британської Королівської африканської компанії, що торгувала чорними рабами. У період з 1672 по 1731 рр. компанія перевезла приблизно 212 тис. рабів, з яких 44 тис. померли в дорозі (приблизно 3 тис. рабів на рік). На той час вони також перевозили рабів до англійських колоній у Північній Америці.
1677	Франція завоювала Гвіану. Французька Гвіана була вперше заселена французами в 1604 р., хоча її найдавніші поселення були покинуті в умовах військових дій з боку корінного населення та тропічних хвороб. Поселення Касна було створене в 1643 р., відновлене у 1660-х рр. За винятком коротких періодів перебування тут англійців та голландців у 17 ст. та португальців у 19 ст., Гвіана з тих пір залишається під владою Франції.

1682	Лессаль досліджує район басейну Міссісіпі. Заснування Луїзіани на честь Людовіка XIV. Французький дослідник Роберт Кавельє де Ля Саль (Лессаль) назвав регіон Луїзіана в 1682 р. на честь короля Франції Людовіка XIV. Перше постійне поселення, Форт Морепас (на території теперішнього Оушен-Спрінгс, штат Міссісіпі), було засновано в 1699 р. П'єром Ле Мойном д'Ібервілем, французьким військовим офіцером із Канади. Французька колонія Луїзіана спочатку претендувала на всю землю по обидва боки р. Міссісіпі та на північ від французької території в Канаді навколо Великих озер.
1683	Вільям Пенн засновує Філадельфію і колонію квакерів Пенсільванію. Пенн, будучи квакером-пацифістом і проповідником віротерпимості, заснував колонію як «притулок для вільнодумних європейців». Був одним з перших захисників демократії і свободи віросповідання. Особливо відзначають його участь в складанні мирного договору з корінними жителями Америки, плем'ям ленапів, що історично заселяли територію Пенсільванії.
1690	Загострення англо-французького конфлікту за Акадію та Нову Землю. Бойові дії дістали назву «Війна короля Вільгельма». Це була перша з шести колоніальних війн. Для цієї війни жодна з сторін не послабила свої позиції в Європі на користь військових зусиль в Америці. Франція зуміла запобігти англійській експансії в Акадії. Згідно з умовами Рісського договору 1697 р., кордони Нової Франції, Нової Англії та Нью-Йорка залишались незмінними.
XVIII ст.	Англії на Гібралтарі, в Акадії, Канаді, Гондурасі, о-вах Вест-Індії, на Декані; французи в Сенегалі, боротьба з англійцями за Декан, Мадрас; іспанці у Флориді. Боротьба англійців за Флориду. Обмеження зв'язків Японії із зовнішнім світом.
1756	Французи захопили Сейшельські о-ви (поблизу Африки). У 1740-х рр. французи відправили експедиції з Іль-де-Франс (сучасний Маврикій) на Сейшельські острови, а 1 листопада 1756 р. капітан Корнель Ніколас Морфі, командир фрегату французької Ост-Індської компанії «Ле Серф», заволодів островами від імені короля Франції та французької Ост-Індської компанії. Названі на честь віконта Жана Моро де Сешеля, міністра фінансів за правління Людовіка XV.
1763	Створення провінції Квебек в Північній Америці. За винятком невеликих островів Сен-П'єр і Мікелон, розташованих біля узбережжя Ньюфаундленду, Франція передала свої північноамериканські володіння Великій Британії за Паризькою мирною угодою (1763) в обмін на отримання о-ва Гваделупа через його прибуткову промисловість – виробництво тростникового цукру. Британською королівською декларацією 1763 р. Канаду (частина Нової Франції) перейменовано в провінцію Квебек.
1770	Капітан Дж. Кук приєднує до Англії Нову Зеландію та Австралію.

	У 1770 р. Джеймс Кук проплив уздовж і склав карту східного узбережжя, яке назвав Новим Південним Уельсом і оголосив його частиною Великобританії.
1777	Договір Сан-Ільдефонсо встановив кордони між Бразилією та іспанськими володіннями. Португальці передали Іспанії Колонію-дель-Сакраменто та Ісла-Сан-Габріель (на південь від сучасного Уругваю), а також о-ви Аннобон та Фернандо-По у водах Гвінеї в обмін на вихід Іспанії з о-ва Санта-Каталіна біля південного узбережжя Бразилії.
1780 – 1783	Повстання «останнього інки» Туака Амару II. Туак Амару організував повстання проти іспанського панування, яке хоч і було жорстоко придушене, але намітило для південноамериканських колоній шлях до незалежності. Згодом він став символом революційної боротьби в Латинській Америці. Вже через сорок років після його повстання почалася війна за незалежність.
1788	Початок колонізації Австралії. Прибуття перших каторжників в Порт-Джексон (Сідней). З втраченою американських колоній в 1783 р. британський уряд направив флот кораблів, т. зв. «Перший флот» під командуванням капітана Артура Філіпа, для створення нової колонії в Новому Південному Уельсі. Прапор Британії було піднято в Сідней-Коув, Порт-Джексон, 26 січня 1788 р. – дата, яка згодом стала національним днем Австралії.
1791	Розділ Канади на Нижню (франкомовну) зі столицею у Квебеку та Верхню (англомовну) зі столицею в Онтаріо. Конституційний закон 1791 р. («Канадський акт») був виданий британським парламентом для розділення провінції Квебек на Верхню Канаду та Нижню Канаду. Закон був першим кроком на довгому шляху до Конфедерації, але його жорсткі колоніальні умови також створили підставу для повстань у Канадах. Закон також відзначався тим, що давав жінкам, які мали власність у Нижній Канаді, право голосу; це був високий рівень інклюзії (включеності) за стандартами того часу.
90-ті рр. XVIII ст.	Англія заволодіває французькими колоніями в Вест-Індії (Тобаго, Сан-Домінго, Мартініка, Гваделупа) та Індії, голландськими колоніями на о-вах Цейлон, Ява, Кюрасао, в Гвіані, на м. Доброї Надії.
1795	Базельський договір. Іспанія уступила Франції східну частину Гаїті. Складається з трьох мирних договорів за участю Франції під час Французької революції: із Пруссією – 5 квітня; з Іспанією після Піренейської війни – 22 липня; з ландграфством Гессен-Кассель – 28 серпня. Пруссія визнала французький контроль над західним берегом Рейну. Франція повернула всі землі на схід від Рейну, захоплені під час війни.
1798	Закриття голландської Ост-Індської кампанії. Під час 4 англо-голландської війни (1780-1784) кораблі не могли повертатися на батьківщину, і це ще зменшило прибуток, що і без того скорочувався. Виплата дивідендів була зупинена в 1781 р., а

	VOC (голландське скорочення) перейшла до ліквідації 17 березня 1798 р.
1800	Повстання в Ірландії. Відміна ірландського парламенту. «Унія» Ірландії та Англії. Ірландське повстання 1798 р. та союз повстанців із давнім ворогом Великобританії – французами – призвели до приєднання офіційного включення Ірландії до складу Британської Унії. Актами про Унію 1800 р., за які проголосували як ірландський, так і британський парламенти, Королівство Ірландія 1 січня 1801 р. об'єдналося з Королівством Великобританії, утворивши <i>Сполучене Королівство Великобританії та Ірландії</i> .
1801	Англія офіційно почала називатись «Велика Британія» після захоплення всієї території Індії.
Бл. 1800	Європейцям відомі близько 83 % Землі (60 % площі суходолу).
Японія	
1603	Сьогунат у Японії. Основою токугавського режиму, встановленого першим сьогунатом Ієясу Токугава і того, що отримав свій повний розвиток за третього сьогунатом Ієміцу, було насильницьке збереження існуючого порядку, який полягав у пригнобленому становищі селян і в необмеженому пануванні дворянства. Однією з найважливіших складових внутрішньої політики Токугава стало «закриття країни». Причиною стало широке проникнення європейців, поширення християнства і загроза перетворення Японії на колонію. У 1615 р. сьогунат встановив суворі законодавчі положення, які обмежували права провінційних володарів, посилюючи їхню залежність від центрального уряду, що дало можливість створити своєрідну всяпонську федерацію з центром в Едо. Сьогунат з родини Токугава очолювали законодавчу, виконавчу, а також найвищу судову владу в країні.
1636	Заборона японцям покидати острови. Вигнання католиків. Допуск у Японію 5 голландських, 70 китайських та корейських кораблів на рік. Обмеження пересування голландцям спеціально створеною колонією біля Нагасаки. Боротьба голландців за монополію європейської торгівлі з Японією. З придушенням сімбабарського повстання сьогунат прийняв остаточне рішення «закрити» Японію для іноземців та ізолювати країну від будь-якого зовнішнього впливу. У 1638 р. Ієміцу видав указ про висилку за межі Японії всіх португальців (іспанці були вислані ще в 1634 р). Будь-який іноземний корабель, що пристав до японських берегів, підлягав негайному знищенню, його екіпаж – смертній карі. Виняток було зроблено лише для голландців; їм залишили факторію на невеликому о-ві Десіма, де торгівля відбувалася під пильним наглядом урядових чиновників. Купці повинні були давати спеціальне зобов'язання утримуватися від відкритого прояву своїх релігійних переконань і не вступати ні в які стосунки з японцями, окрім чисто ділових, детально регульованих правилами про торгівлю.
Китай	
1644	Повстання в Китаї проти династії Мін. Узяття

	маньчжурами Пекіну. Після дводенної облоги селянська армія 26 квітня 1644 р. переможно вступила в Пекін. Завойовуючи Китай, маньчжурська армія 22 червня 1645 р. підійшла до Нанкіна, і Ма Шіян зі своїм оточенням втік на Південь. Так розвалилася імперія Мін, «царство снухів».
1644 – 1912	Імперія Цин у Китаї. Заснована родом Айсін Гьоро, ця імперія з середини 17 до кінця 18 ст. вражала розмірами своєї території і численним населенням. У тодішньому Китаї проживала одна третина населення всього світу. За час правління династії Цин, завойовники-маньчжури сильно китаїзувалися, хоча і залишили деякі елементи своєї кочівницької культури. На знак покори імператорський двір змусив чоловіче населення країни голити голови і заплітати волосся у довгі коси на маньчжурський лад. Занепад Цин почався у 19 ст.; він супроводжувався зовнішньою інтервенцією держав Заходу, повстаннями хань у центрі та на півдні країни, а також поразками у війнах.
1644 – 1736	Правління Кан Сі. «Епоха Кан Сі» відзначилася подальшою стабілізацією державної влади, зменшенням збройної боротьби в Китаї та поступовим відновленням економіки. Рівень розрухи знижувався за рахунок залучення біженців на покинуті землі і обмеження податкового тягара.
1654	Перше російське посольство в Китаї. Завдання встановлення дипломатичних відносин з Пекіном поклали на главу 1-ого каравану Ф. І. Байкова. У 1654 р. він відправився в Китай в якості офіційного посла, проте дипломатична місія зазнала невдачі.
1689	Перший договір Китаю з Росією – Нерчинський договір про встановлення російсько-китайського кордону. Росія відмовилась від амурських земель. Нерчинський договір підводив межу під московсько-цинськими війнами, що велися півстоліття та встановив між цими державами кордон. Китайська сторона і цинські правителі розцінювали Нерчинський договір як свою дипломатичну перемогу, бо він визнав включення до складу Цинської імперії території, яка раніше ніколи не належала Китаю. Договір послужив основою мирних відносин між Росією і Цинською імперією більш ніж на півтора століття, до середини 19 ст., незважаючи на захоплення маньчжурами російського Приамур'я.
1736 – 1796	Правління Цянь Луну. Експансія на Захід (Бірма, Аннам, Непал). Зростання території імперії в два рази. Вихід з післявоєнної розрухи, зміцнення маньчжурського панування в Китаї, підпорядкування Халхи й успіхи підкорення народів Південно-Західного Китаю дозволили Цянь Луну перейти до завоювання країн, що лежали на захід від Цинської імперії, – Тибету (1750-1751), Джунгарії (1755-1757) і Кашгарії (1757-1759). Ця «друга хвиля» маньчжурських завоювань середини 18 ст. велася силами «знаменних» військ китайської піхоти та монгольської кінноти.
1757	Обмеження діяльності іноземних купців у Китаї (вільні

	міста – Кантон, Макао). «Закриття» Китаю являло собою розтягнутий у часі політичний процес, розрахований на те, щоб запобігти активній еміграції антиманьчжурської опозиції за кордон. У 1787 р. було спеціально заборонено заселення о-вів біля узбережжя провінції Чжецзян. Цим завершився тривалий процес «закриття» Китаю, а політика ізоляції, або «морської заборони», досягла найвищих і закінчених форм. Не будучи економічно обгрунтованою, вона посилила технічне, економічне і культурне відставання Китаю від Заходу, створила свого роду «китайську стіну» між Цинською імперією і країнами Європи, які швидко розвивалися.
Індія	
1600	Створення англійської Ост-Індської компанії. Хартія від Єлизавети I на монопольну торгівлю з Індією. Компанія мала великий вплив на життя і політичні рішення всієї Британської імперії і відіграла важливу роль у її створенні. Важливо відзначити одну особливість цього періоду, який послужив відправною точкою англійського колоніалізму. В англійському суспільстві 16-17 ст. існувало таке явище, як дворянин-капіталіст (джентрі). З усіх монархічних країн Європи епохи Середньовіччя та раннього Нового часу тільки в Англії дворяни вважали торгівлю справою нижче власної гідності. Саме тому колишні співробітники компанії, заробивши великі на ті часи гроші після відходу від справ ставали як правило дуже багатими і впливовими людьми, великими землевласниками, отримували дворянські титули, проходили в англійський парламент, лобюючи інтереси компанії. Крім того компанія платила власним коштом велику зарплатню військовим і чиновникам британських колоній, забезпечуючи таким чином власні інтереси.
1602	Створення голландської та французької Ост-Індських компаній. Жорстока конкуренція і породжена нею нестабільність цін на спеції, необхідність об'єднати всі зусилля голландських компаній на боротьбу проти конкурентів спонукали Генеральні штати (парламент) Нідерландів прийняти рішення про створення об'єднаної торгової компанії. У свою чергу, Французька Ост-Індська компанія була заснована Ж.-Б. Кольбером в 1664 р.; 1-м її генеральним директором став Франсуа Карон, який 30 років працював в Голландській Ост-Індській компанії.
XV – XVI ст.	Португальці в Індії. Колонії Гоа, Даман, Діу. У вересні 1534 р. був підписаний договір, за яким король Португалії та султан Камбіо вступили у військовий союз, після чого потрібно було побудувати форт в Діу. Після завершення будівництва фортеці в Діу португальці відчули себе набагато впевненіше і почали вести себе в Індії нахальніше та безцеремонніше.
1526 – 1707	Імперія Великих Моголів. Засновник – Бабур, що походив від Тимуридів з боку батька та від Чингісхана з боку матері; через це походження самі імператори називали свою династію «Великими Моголами» або Тимуридами. У період свого існування ця держава контролювала більшу частину Південної Азії.

1556 – 1605	«Золотий вік» Моголів – правління Акбара. Основу політичної, економічної та територіальної могутності заклад падишах Акбар. Водночас ним була започатковано політика щодо союзу з індуською знаттю, яка незабаром стала служити при могольському дворі. За правління цього падишаха було підкорено Кандагар, Кабул, Сінд, Белуджистан, укладено союз з раджпутськими раджами, захоплено Годвану, Гуджарат, Мальву, Бенгалію й Оріссу. Акбар прославив імперію Великих Моголів, без нього відомості про неї були б набагато більш туманними і суперечливими.
1639 – 1640	Заснування англійцями Мадрасу. Англійці заснували свою 1-у фортецю в Індії в м. Мадрас – форт Святого Георгія, яка стала опорним пунктом англійців для подальшої експансії Індії.
1661	Заснування англійцями Бомбею. Компанія відчувала потребу у власному укріпленому пункті на західному узбережжі Індії. У 1667 р. ОІК і казначейство уклали угоду: в обмін на 50 тис. фунтів позики король поступився їй отриманим від португальців в 1665 р. о-вом Бомбей, причому разом з усіма правами суверена: збори пайовиків або рада директорів могли видавати закони для жителів, Компанія отримала також судову і військову владу на острові, губернатор ОІК став збирати там земельний податок.
1664	Французька Ост-Індська компанія. У 1664 р. Кольбер створив першу добре організовану ОІК «Компані дез Інд орієнталь». На цей раз її метою була не колонізація Індонезії чи Мадагаскару, а саме Індія. Деякий час ОІК активно втручалася в політику, укладаючи угоди з правителями південних індійських територій. Ці спроби були припинені англійським бароном Робертом Клайвом, який представляв інтереси британської ОІК.
1668	Англійська Ост-Індська компанія відкрила відділення в Бомбеї. В 1687 р. штаб-квартира ОІК в Західній Азії була переміщена з Сурату в Бомбей. Компанія спробувала силою домогтися торговельних привілеїв, але програла, і була змушена просити Великого Могола про милість.
1690 – 1696	Відкриття в Калькутті (Бенгалія) відділення англійської Ост-Індської компанії. Поселення заснували після відповідного дозволу Великого Могола. Почалася експансія ОІК на субконтинент.
1707	Смерть останнього Могола – Аурангзеба. Початок війн в Індії. Аурангзєб провів життя у нескінченних війнах і каральних походах, командує військом особисто. Під час однієї з кампаній у Декані Аурангзєб помер і його держава почала розпадатися. Незважаючи на те, що Аурангзєб залишив 17 синів, онуків і правнуків, досить дорослих, щоб в 1707 р. пред'явити права на престол, війна за спадок пройшла порівняно тихо.
1708	Англійська ОІК здобуває права на власний воєнний флот та війська в Індії, оголошення війни та миру. Відродившись в 1709 р. і ставши завдяки підтримці своїх нових

	членів і парламенту сильніше, ніж будь-коли раніше, ОІК різко розширила свій вплив в Індії. В 1713 р. вона отримала від Анни хартію на продовження монополії до 1730 р.
1738 – 1739	Вторгнення Надір-шаха (Іран) в Індію. Фактичний розпад імперії Великих Моголів. Найсильніші держави – Махараштра, Бенгалія, Хайдарабад, Ауд, Майсур. Захоплення Делі в березні 1739 р. призвело до фактичного розпаду колись могутньої імперії. Армія Надір-шаха легко перемогла моголів в битві при Карналі та захопила їхню столицю, що розв'язало шаху руки в боротьбі з головним суперником Персії – Османською імперією. Вторгнення Надір-шаха стало ознакою упадку імперії та відкрило дорогу до колонізації Індії Британській ОІК.
1747 – 1757	9 походів афганського правителя Ахмед-шаха Дурані. Підкорення останньої частки імперії Моголів від Делі до Пенджаба. Ахмед-шах Дурані завоював у 1748-1751 рр. Пенджаб, у 1752 р. – Кашмир, у 1757 р. – Сірхінд та Сінд, у 1750 р. – Белуджистан, у 1752 р. – Балх, у 1754 р. – Сейстан та Хорсан.
Сер. XVIII ст.	Європейці підпорядковують собі зовнішню торгівлю Індії. Постійна підтримка зі сторони Англії вельми сприятливо позначилася на функціонуванні ОІК. До 1740 р. вона щорічно відправляла на Схід близько 20 кораблів водотоннажністю не менше 499 т. ОІК була ключовим елементом британської світової торгової мережі, яка вперше в історії (разом з голландською ОІК) зв'язала всесвітово Європу, Америку, Африку та Азію.
1742	Карнатака та Декан приєднані до французьких володінь. Генеральний правитель французьких колоній в Індії Дюплекс (1697-1763). В 1732 р. Дюплекс був назначений суперінтендантом французької факторії в Чандернагорі, а з 1742 р. став генерал-губернатором всіх французьких володінь в Індії. Ініціював план створення французької колоніальної імперії в Індії, втручався в боротьбу за престол в Карнатіці та Хайдарабаді і, підтримуючи французьких ставлеників на противагу англійським, сприяв утвердженню французького впливу в Південній Індії.
1746 – 1754	Перша війна Англії та Франції за Індію. Під час війни за австрійську спадщину (1740-1748 рр.) губернатор Пондішері Ж. Ф. Дюплекс спробував встановити французький контроль над всією Індією. За допомогою своїх індійських союзників він намагався вибити англійців з Мадраса – їхньої штаб-квартири на східному узбережжі Індії. Йому чинив опір 1-й генерал-губернатор Бенгалії – Роберт Клайв. Дюплекс зазнав поразки, і хиткий мир залишив франко-британський баланс незмінним.
23 червня 1757	Битва при Плессі. Англійські війська Р. Клайва проти бенгальських військ Мир Джафара. Дата заснування англійської імперії в Індії. Ця битва відбулася поблизу берегів річки Бхагіратхі у Західній Бенгалії між британським полковником Робертом Клайвом та бенгальським навабом Сірадж уд-Даулом, на боці якого виступала французька ОІК. Протистояння англійців і французів в Індії було східним театром Семирічної війни.

	У день битви почалась сильна злива. Британці оперативно сховали порох, гармати й мушкети від дощу, а нетреновані війська індійців, незважаючи на французьку допомогу, були не в змозі вчинити так само. Коли дощ припинився, у британців була вогнева мідь, натомість зброя їхніх супротивників потребувала сушіння. Опівдні британці почали наступ. Головнокомандувач бенгальців Мир Джафар оголосив відступ, який переріс у втечу. Перемога під Плессі ознаменувала британське завоювання Бенгалії, тому саме з неї прийнято починати відлік британського панування на Індійському субконтиненті.
1758 – 1763	Друга війна Англії та Франції за Індію. Як і у попередній війні, французам завадила захопити Індію майже повна відсутність воєнно-морського флоту. Перемога англійців в морській битві біля Кіберома дала їм контроль над Атлантикою, а французькі війська в Індії виявилися відрізаними від батьківщини, через що Франція не могла допомогти своїм колонізаторам.
1763	Остаточне витіснення французів з Індії. За Паризьким договором 1763 р. Англія анексувала Канаду, а французький вплив в Індії було в значній мірі ліквідовано. Франція зберігала за собою в Індії лише 5 міст – Пондішері, Карікал, Мае, Янаон та Чанданнагар.
1767 – 1769	Перша англо-майсурська війна. Хайдар Алі – реформатор індійського війська. Війна продемонструвала дипломатичний та військовий талант Хайдара Алі. Вперше з «Могольської війни Чайлда» британці отримали військову відсіч з боку індійського режиму.
1769	Ліквідація Французької Ост-Індської компанії. Після ряду поразок французької ОІК в боротьбі за Індію, Франція вирішує ліквідувати компанію.
1772 – 1784	Генерал-губернатор Бенгалії Уоррен Гастінгс. Гастінгс, що раніше обійняв посаду Голови ради Бенгалії, очолив британську індійську колонію, ставши її першим генерал-губернатором. Гастінгс значно розширив володіння ОІК, організував управління й багатократно збільшив прибутки.
1773	Розділ торговельної та адміністративної діяльності ОІК. Створення уряду ОІК. ОІК використала шанс поширити свою владу на цілий азіатський регіон. Цим шансом були війна з французами, які дійсно проявили імперську ініціативу в Південній Індії, і необхідність захистити свої ділові інтереси від бенгальського наваба. Компанії, яка вже володіла характеристиками суверена, залишалося отримати поштовх для перетворення на справжню державу. Якщо старт трансформації ОІК в державу було дано в Карнатіці, то поглиблення цього процесу відбулося в Бенгалії і призвело до появи тут першого британського володіння в Індії.
1788 – 1795	Суд над У. Гастінгсом, його виправдання. У 1787 р. Гастінгса було обвинувачено у зловживанні владою, тиранії і жорстокості. Судовий процес над ним тягнувся 8 років, і зрештою завершився його виправданням, однак Гастінгсу було присуджено оплатити судові витрати у сумі 67 тис. фунтів стерлінгів. Тільки

	завдяки підтримці ОІК йому вдалося це зробити без оголошення банкрутства.
1780 – 1784	Друга англо-майсурська війна. Союзники Майсура – Хайдарабад та Махараштра (т.зв. перша англо-маратхська війна). Допомога Франції. Військові дії ОІК були підтримані військовими силами Королівства Великої Британії. Майсур підтримувався Францією.
1782	Смерть Хайдара Алі. Типу Султан. Ще в молодості отримав військову підготовку у французьких офіцерів. Після того як став правителем, Типу Султан продовжив політику свого батька стосовно боротьби французів з англіцями. Він відчайдушно намагався захистити своє королівство від британської ОІК. У 1784 р. представники ОІК отримали наказ із Британії щодо необхідності припинення війни. Після цього представники компанії почали перемовини з Типу Султаном. Закінченням війни стало підписання Мангалурського договору 11 березня 1784 р. Сторони конфлікту домовилися про відновлення довосних кордонів. В історії Індії до завоювання незалежності це є останній документ, де індійці диктували умови британцям. Згідно із умовами договору британці не брали участі у конфліктах Майсура з сусідами – державою маратхів та князівством Хайдарабад, конфлікт з останнім розпочався вже 1785 р.
1784	Обмеження прав англійської Ост-Індської компанії на користь парламенту. Генерал-губернатор Річард Уеллслі. У 1784 р. У. Пітт-молодший відзначав, що важливість індійських володінь Британської Корони «зростає пропорційно втратам інших великих володінь». Тому була створена Контрольна рада у справах Індії, яка фактично керувала роботою ОІК.
1790 – 1792	Третя англо-майсурська війна. За мирним договором Майсур втратив практично половину території: маратхам і Хайдарабаду були повернені раніше відібрані у них території, англійці отримали Малабар та Кург на заході, а також землі, населені тамілами, телугу і каннара в центрі та на сході Південної Індії. Типу Султан повинен був сплатити 33 млн. рупій контрибуції, а до повної виплати контрибуції відправив у Мадрас як заручників своїх синів.
1797	Союз Типу Султана із Францією. Типу листувався з французьким командиром на Іль-де-Бурбон в Індійському океані і незадовго до цього отримав від нього кількох рекрутів-якобінців.
1799	Четверта англо-майсурська війна. Смерть Типу Султана. Перемога ОІК. В 1799 р. Бомбейська армія та два угруповання британської армії відправились в Майсур і після декількох сутичок із військами Типу Султана осадили столицю князівства – місто Серінгпатам. 4 травня війська прорвались в місто, Типу Султан загинув у бою. Як наслідок, князівство було урізано до розмірів, які воно мало до завоювань Хайдара Алі.
1803 – 1805	Друга англо-маратхська війна. Перемога військ Артура Уеллслі. Війна за гегемонію в Західній та Центральній Індії. Маратхська

	конфедерація була переможена, їй було завдано значних територіальних втрат, Гваліор та Нагпур підписали договори, за якими поступалися ОІК землями між Пенджабом і Бенгалією, у тому числі долиною Нангу з містом Делі та приморським округом Орісси Каттак, портом Бгаруч. Проте лондонські чиновники були незадоволені великими витратами на кампанію Уеллслі. Після самостійного удару по Голкару Уеллслі відкликається з посади в Індії, для певного замирення Шинде і Голкару повернено частину території, Шах Аламу II повернено трон. Згодом маратхи не змогли тримати під контролем свої збройні сили, і багатотисячні загоны ополчення під керівництвом колишніх воєначальників маратхських князів вчиняли набіги як на території різних князівств, так і на землі під британським контролем. Потреба приборкати ці напади призвела до Третьої англо-маратхської війни.
1803	Англіїці в Делі. Встановлення контролю над усією Індією.
<i>Європейці в Османській імперії</i>	
VII – X ст.	Арабський халіфат. Омейяди (661-750). Аббасиди (750-1258). Дамаський халіфат Омейядів проіснував близько 90 років. За цей час арабські завойовники значно розширили свої володіння, підкоривши частину Вірменії, Південний Азербайджан, частину Північної Африки. Крім цього, були захоплені території Візантії на захід від Єгипту (сучасні Лівія, Алжир, Туніс, Марокко). У 750 р. династія була скинута, і новим халіфом став Аббас Кривавий, який заснував династію Аббасидів. Час її існування називають «золотим віком Аббасидів», часом нечуваної розкоші халіфів.
X – XIII ст.	Держава Сельджуків. Близько 1000 р. сельджуки почали завойовницькі походи. Маючи чудову кінноту, вони підкорили народи Середньої Азії. У 1055 р. турки-сельджуки завоювали Багдад, і халіфат Аббасидів припинив своє існування. Згодом ними були завойовані землі Сирії, Палестини, Іраку, Персії, Малої Азії. Так утворюється Сельджуцький султанат. Через деякий час ця держава розпадається на кілька незалежних держав: Хорасанський, Іракський та Румський султанати.
XI ст.	Складання турецького етносу в Анатолії. Формування турецького етносу в Анатолії починається з приходом тюрків-сельджуків в 1071 р., а також з поступовою тюркомовною міграцією в 12-13 ст.
XIV ст.	Посилення Західного бейліку при беї Османові. Серед бейліків, на які розпався Кенійський султанат, було декілька відносно великих (Герміян, Караман, Кастамону, Ментеше, Карасі, Сарухан), але зародком нової могутньої імперії став невеликий Османський бейлік, розташований у північно-західній західній кінцівці півострова (столиця м. Сьогют). Його виникнення пов'язують із діяльністю вождя огузького племені кайн Ертогура, який, рятуючи своє невелике плем'я (400-500 шатрів) від монгольського геноциду, вивів його в малодоступну окраїну Анатолії. Ці землі Ертогур дістав на правах ікта від одного з сельджуцьких князів але поступово, позбувшись обтяжливого союзернітету, здобув певну автономію й назвався еміром. Помер Ертогур у віці не менше за 90 років, а його наступником і спадкоємцем став «пізній син» Осман (1258-1326), від імені якого

	пішла назва могутньої імперії й найменування нового тюркського етносу – турків-османів. Розпад Сельджуцького султанату та послаблення Візантії відкрили для нової держави шлях до територіальних загарбань. До 1331 р. були захоплені всі візантійські володіння в Малій Азії. Для Балкан почала наростати османська загроза.
1371	Завоювання Македонії. Початок складання Османської імперії. Відповідно до сербської хроніки «Запис монаха Ісаї» причиною війни були спроби короля Угleshі та його брата Вукашина вигнати османів з Македонії та Фракії. Поки султан Мурад I перебував в Малій Азії, серби вирішили завдати удару по османській столиці Едірне. Вночі 26 вересня 1371 р. сербський табір був раптово атакований османськими військами. Через відсутність дієвого командування тисячі сербів загинули, багато потонуло в р. Мариці. Також загинули обидва командувачі, Вукашин та Угleshа Мрнявчевичі. Їх тіла так і не були знайдені. Перемога у битві на Мариці відкрила османам шлях на Балкани. Вони захопили Західну Фракію, частину Македонії, Сербії та Болгарії.
XV ст.	«Динамічна доба» – експансія турків-османів в Азії, Африці та Європі. «Канун-наме». На період 1451-1556 рр. імперія оволоділа Балканами, Єгиптом, Північною Африкою, частиною Кавказу, розширила вплив в Криму. Експансія турків в Європу призвела до того, що влада османів розширилась на Центральну Угорщину, Трансильванію, Славонію, Далмацію, частину Правобережної України. Канун-наме – кодекс законів або збірка султанських законодавчих актів, які не стосувалися шариату. Першим за часом було Канун-наме Мехмеда II (1563-1456).
1517	Після завоювання Каїру (Єгипет) турецький султан – релігійний вождь мусульман. Посилення консервативних тенденцій в Османській імперії. Мамлюцький султан аль-Гаврі намагався перешкодити утвердженню османів на арабських землях, проте схоже, що у цей час вони вже були готові прийняти османське правління. Коли Селім вирушив проти мамлюків, він оголосив арабам, що прийшов визволити їх з-під мамлюцького гніту і захистити ісламський світ. Після знищення армії мамлюцького султана аль-Гаврі 24 серпня 1516 р. біля Марж Дабіку османський султан Селім у великій мечеті в Алеппо отримав титул «Служитель Мекки та Медіни». У Єгипті Туман Бай, який проголосив себе султаном, відмовився піддатися османцям. Тому Селім перетнув Синайську пустелю зі своїм військом, попутно оголошуючи, що гарантуватиме прощення населенню та селянству Єгипту і що його кампанія спрямована лише проти мамлюків. Туман Бай після поразки у битві під Рейданією 22 січня 1517 р. хотів продовжити опір партизанськими методами, але його було схоплено і страчено. Невдовзі шериф Мекки послав Селіму I ключі від священних місць й оголосив про своє підданство, Сирія, Єгипет та Гіджаз також визнали османський суверенітет, що перетворило О. І. із прикордонної держави на ісламський халіфат, який почав захищати інтереси мусульманського світу.
1648 – 1687	Султан Мехмед IV. Намагався розширити володіння Османів у Європі, воював із Святим Престолом, Реччю Посполитою, Московією, Венецією, Австрією та

	Угорщиною. За правління Мехмеда IV османський уряд проводив політику налагодження союзницьких зв'язків з Україною та надавав підтримку таким гетьманам як Б. Хмельницький, І. Виговський, Ю. Хмельницький, П. Тетеря, І. Брюховецький та П. Дорошенко. У 1650 р. османський уряд після тривалих двосторонніх переговорів запропонував Богданові Хмельницькому прийняти протекторат над Україною, що мала стати васальною державою Османської імперії як Молдавія, Волощина, Трансильванія і Кримське ханство.
XVII ст.	Підлив фінансової системи О. І. Францією через ввіз фальшивих грошей призвів до внутрішнього ослаблення О. І. при її подальшій зовнішній агресії
1638	Завершення завоювання арабських територій. Війська Мурада IV відбили Тебриз та Багдад у персів. За Зухабською угодою Багдад залишився у володінні О. І.
1645 – 1649	Війна за Крит. Крит був найбільшим та найбагатшим заморським володінням Венеції. Приводом для війни стали дії іоаннітів проти турків в Середземному морі. Причинами поразки Венеції стали відсутність єдності в командуванні, неможливість налаштувати канал поставок в Кандію та погіршення відносин між венеціанцями та греками-критянами, які страждали від релігійного гніту зі сторони Венеції. Війна за острів завершилась перемогою О. І. Венеція втратила свою головну колонію, через що її торговельне положення в Середземному морі значно погіршилось.
1672 – 1676	Війна з Польщею за Правобережну Україну. Приводом стали невдалі дії гетьмана Петра Дорошенка в ході польсько-козацько-татарської війни 1666-1671 рр. Оскільки гетьман знаходився під протекцією О. І., вона вирішує втрутитися в конфлікт та послабити Річ Посполиту. Найбільш важливими воєнними подіями цієї війни були: облога Кам'янець-Подільського (18 – 27 серпня 1672 р.), облога Львова (20 вересня – 6 жовтня 1672 р.) та похід Яна Собеського проти татарських чамбулів (5-14 жовтня 1672 р.). Незважаючи на це, Річ Посполита підписала з Османською імперією Бучацький мир, за яким Україна ставала ленним володінням П. Дорошенка, залежним від Порти. Окрім цього, Поділля та Кам'янець переходили до О. І., а Річ Посполита повинна була виплачувати щорічну данину. Проте цей договір не був визнаний польським сеймом. Ян Собеський 11 листопада 1673 р. розбив османські війська під Хотинном, а наступного року розбив ворога в битві біля Лисиничів під Львовом. Через воєнні успіхи польського короля в 1676 р. Річ Посполита підписала Журавненську мирну угоду, за якою їй повернулись дві третини України та 10 тис. полонених християн.
1676 – 1681	Війна з Росією за Україну.
1687 – 1691	Султан Сулейман III (III). За часів його правління продовжувалась війна зі Священною лігою. В 1688 р. австрійські війська взяли Белград, а пізніше окупували Боснію. Починаючи з 1689 р. наступ австрійських військ був зупинений. У 1690 р. турки взяли Оршову та Белград.
1695 – 1703	Султан Мустафа II.

	Він продовжив війну зі Священною Лігою (Австрія, Угорщина, Польща, Росія, Мальта), проте, в цілому ця війна була невдалою для турків. Мустафа зміг реформувати армію та досягнув певних успіхів на Балканах.
1683 – 1699	Війна з європейською коаліцією на чолі з Габсбургами. 1683 р. – союзник Угорщина. 170 тис. турків 2 місяці облягали Відень. Кінець доби впливу О.І. на західну цивілізацію. 1687 – «Священна ліга» (Австрія, Угорщина, Польща, Росія, Мальта). 1683 р. ознаменувався розгромом османського війська під Віднем об'єднаним польсько-австрійсько-німецько-козацьким військом під проводом Яна Собеського, внаслідок чого було знято османську облогу габсбурзької столиці. Це була перша велика битва Війни «Священної ліги». 1687 р. став роком поразки османів в битві при Мохачі. В ній цісарсько-баварське військо (50 тис.) на чолі з князем Каролом Лотаринзьким та курфюрстом Баварії Максиміліаном II Емануелом знищило турецьку армію (80 тис.) на чолі з великим візиром Сулейманом-Пашею. Бій відбувся за 40 км від Могача, а названий був із пропагандистською метою як відповідь на Битву при Могачі 1526 р., в якій турки здобули перемогу. 1696 р. завершився програвом О.І. в битві з Петром I при Азові, в якій велику роль відіграли українські козаки. Похід козацького флоту на чолі з Яковом Морозом відвернув на себе значні сили османського флоту і кримського хана, що значно полегшило штурм Азова. У свою чергу, Євген Савойський наніс остаточну поразку туркам на мості Зента на р. Тиси. Ця битва, фактично, завершила Війну Священної ліги. В цій битві цісарська армія під проводом принца Євгена Савойського здобула перемогу над турками. Близько 50 тис. австрійців зупинили просування турків на північ, розбивши 80-тисячну турецьку армію. Приблизно 25 тис. турків загинуло або потонуло у Тисі, у той час як втрати австрійців склали лише 400 убитими і 1200 пораненими. Султан Мустафа II був змушений спостерігати з іншого берега річки за знищенням свого захопленого зенацька війська. В 1699 р. підписується Карловицький мир, який остаточно закріпив кінець доби впливу О.І. на західну цивілізацію. Австрія отримує Угорщину, Трансильванію, Славонію, Польща – Україну.
Кінець XVII ст.	Антиосманські повстання в Сирії, Лівії та Іраці. Сильні військові та бюрократичні структури були ослаблені анархією та поразками О.І. у війні з європейською коаліцією на чолі з Габсбургами, що призвело до пробудження Сирії, Лівії та Іраку та початку антиосманських повстань.
XVIII ст.	Посилення впливу Росії на ситуацію в О. І. Російська імперія стає тим чинником, який призводить до значного як внутрішньо-, так і зовнішньополітичного ослаблення О.І. на міжнародній арені. Протягом 18 ст. між цими державами відбулися чотири великі війни.
1703 – 1730	Султан Ахмед III. Вів переговори з Іваном Мазепою та Пилипом Орликом про надання військової допомоги Україні в боротьбі проти Російської імперії. Розбив московські війська на чолі з Петром I в битві біля Ясс на р. Прут, проте зазнав поразок від Австрії.

1710 – 1713	Російсько-турецька війна.
1714 – 1718	Війна Османської імперії з Венецією та Австрією. Перемоги Євгена Савойського над турками. Пожаревацький договір – поступки з боку О.І. 9 грудня 1714 р. Туреччина оголосила війну Венеції. Так почалася Друга Морейська війна, остання в низці турецько-венеційських війн. Венеція звернулася за допомогою до європейських держав, але отримала лише дожину галер від папи, Великого герцога Тосканського і Мальтійського ордена. В 1715 р. турки всього за два місяці знову завойовують Пелопоннес. 1716 р. положення Венеції було покращено вступом у війну Австрії, яка повоювала, що захоплення турками Іонічних островів і Далмації поставив під удар австрійські володіння в Хорватії та Італії. 5 серпня принц Євген Савойський розгромив армію великого візира при Петровардині, в певній мірі повторивши свій воєнний подвиг під Зентою. У травні 1718 р. був підписаний Пожаревацький мирний договір. За ним Венеція зберегла за собою ряд міст, завойованих в Далмації, Герцеговині й Албанії, а також Бутрінто, Превеза і Воніцу. Таким чином, Венеція була остаточно витіснена із Егейського моря, а О.І. була ще більше ослаблена.
1718 – 1730	Великий візир Ібрагим-паша Невшехирлі. Ідея європеїзації О.І. За часів правління Ібрагіма-паші в О.І. почалася «епоха тюльпанів», яка характеризувалась залученням турків до європейської науки, культури, економіки та архітектури.
1720	Посольство О.І. у Франції. Прийняття ісламу графом Бонневалем (Ахмед Хумбарджи-паша) та заснування ним першої артилерійської школи. Граф Бонневаль намагався модернізувати османську армію за європейськими зразками, проте через опір яничар ці спроби завершилися невдачею.
1730 – 1754	Султан Махмуд I. За його правління О.І. вела невдалі війни з Іраном, проте походи проти Росії та Австрії були більш успішними для турків.
1724 – 1736	Османсько-іранська війна. Турки захопили половину території Ірану. Скориставшись розвалом держави Сефевідів, прискореним навалом на Іран афганських племен, турецький султан Ахмед III (1703-1730) навесні 1723 р. розгорнув широкий наступ на сході. Турецькі війська вторглися у Східну Грузію (взяли Тбілісі), Східну Вірменію, Азербайджан та Західний Іран. Турецькі завоювання створили серйозну загрозу інтересам Росії на Кавказі і на Каспії. У 1722-1723 рр. Росія в результаті Перського походу зайняла каспійське узбережжя до Ензели, що було закріплено російсько-іранським договором 23 вересня 1723 р. Загроза війни між О.І. та Росією була усунена підписанням Константинопольського договору між Росією і Туреччиною 23 червня 1724 р. Туреччина відправила свої армії у Східний Іран, до Ісфахану, але була у жовтні 1726 р. зупинена афганським правителем Ірану Ашрафом. За Хамаданським мирним договором 4 жовтня 1727 р. Ашраф визнав турецького султана

	халіфом усіх мусульман, а також визнав відхід до Туреччини всіх володінь Ірану, завойованих Туреччиною у результаті війни і тих, що перейшли до неї за російсько-турецьким договором 1724 р. Султан, у свою чергу, визнавав Ашрафа государем Ірану, але у васальній залежності від Туреччини. Війна 1730-1736 рр. почалася через те, що фактичний правитель Ірану, полководець Надір, виступив проти Хамаданського договору і в 1730 р. вигнав турецькі війська з Хорасана, Керманшахе і Південного Азербайджану. Коли Надір придушував повстання афганців у Хорасані в 1731 р., шах Тахмасп II, який боявся посилення Надіра, самостійно провів військові дії проти турків, але був розбитий під Хамадане і 10 січня 1732 р. підписав з ними мир, за яким Туреччина утримувала за собою все Закавказзя на північ від річки Аракс. Скинувши Тахмаспа, Надір наприкінці 1732 р. знову розв'язав військові дії проти турків, у 1733 р. двічі тримав у облозі Багдад і намагався змусити турецького пашу підписати договір про визнання кордонів 1639 р. Коли султан відмовився, Надір розгорнув бойові дії у Закавказзі – у 1734-1735 рр. його війська завойовали і спустошили Північний Азербайджан, Східну Вірменію, Східну Грузію. 14 червня 1735 р. між Ечміадзіном і Карсом 70-тисячна армія Надіра розбила 80-тисячне турецьке військо. Підписаний у Стамбулі 17 жовтня 1736 р. мирний договір передбачав повернення Ірану всіх територій, раніше захоплених Туреччиною. Однак цей договір так і не вступив в силу.
1735 – 1739	Російсько-турецька війна.
1740	Договір О. І. з Францією про привілеї у левантійській торгівлі – перший нерівноправний договір О. І. з європейцями. З 1740 р. «капітуляції» перетворюються на нерівноправні міжнародні зобов'язання, які брав на себе османський уряд. Вони гарантували певні привілеї європейським купцям, проте не передбачали того ж для османських підданих. Фактично, міжнародний авторитет О. І. падав, вона ставала залежною від європейського капіталу.
Друга пол. XVIII ст.	«Східне питання» – комплекс міжнародних протиріч про стан нетурецьких народів О. І. Вперше воно стає актуальним через посилення ролі Росії на міжнародній арені після російсько-турецьких війн, у результаті яких вона закріпилася в Північному Причорномор'ї. Протиріччя всередині правлячої еліти, а також наростання суперництва з іншими країнами, зокрема з Англією, яка не бажала, аби «східне питання» вирішувалось без неї, змусили Росію остаточно встановити свою політику стосовно турецького питання лише в 30-х рр. 19 ст. Франція теж намагалася впливати на хід «східного питання».
1754 – 1757	Султан Осман III. Осман III півжиття знаходився в ізоляції, тому не був підготовленим до правління. За три роки його правління сім разів змінювалися великі візирі.
1757 – 1774	Султан Мустафа III. Намагався провести воєнну реформу, щоб скоротити відставання О. І. від європейських держав, проте, спроби модернізації були нерішучими, а кожен його крок люто критикувався консерваторами.

	Головною подією періоду правління Мустафи III стала війна з Росією.
1768 – 1774	Російсько-турецька війна.
1771	Воєнні школи французького барона Ф. де Тотта. Під час війни з Росією у січні 1769 р. Ф. де Тотт взяв участь у поході кримського хана в Новоросійську губернію і Південну Польщу. У тому ж році він відправився в Константинополь, де надав Туреччині важливі послуги з поліпшення турецької артилерії. Також він багато подорожував, побувавши практично по всіх османських містах середземноморського узбережжя. У 1770 р., коли російський флот погрожував із Архіпелагу Константинополь, Тотт прийняв всі заходи для посилення укріплень при Дарданелльській протоці і берегових батарей. Також він став засновником нового заводу, який створював гармати, першого турецького військово-морського училища і підрозділів мобільної артилерії. Незважаючи на таку вражаючу діяльність, він був змушений у 1776 р. виїхати з Туреччини через погрози з боку релігійних фанатиків.
1773	Султанське морське інженерне училище із французькими викладачами. Наприкінці 18 ст. відбулася радикальна реструктуризація системи вищої освіти Туреччини. Значними практичними результатами вивчення та запозичення європейського досвіду за французьким зразком стало створення військових навчальних закладів для підготовки артилеристів, фортифікаторів, навігаторів як перших осередків світської освіти: «Muhendishane» (1734), Султанське морське інженерне училище – Королівська школа військово-морської техніки «Muhendishane-i Bahr-i Numayun» (1773), Королівська школа військової техніки (1795) та ін. Ці вищі школи, поступово змінюючись і вдосконалюючись, стали базою для створення Стамбульського технічного університету, третього найстарішого у світі університету з інженерних наук.
1774	Кючук-Кайнарджійський мирний договір. Росія отримала вихід до Чорного моря та право заступництва над православною церквою в О. І.
1783	Росія анексувала Крим.
1789	Султан Селім III. Підготував та частково реалізував програму реформ («Нізам-і джедід»), намагався реорганізувати армію за європейським зразком. Його зовнішня політика відзначилася новою війною із Російською імперією.
1787 – 1792	Російсько-турецька війна.
Кінець XVIII ст.	Ослаблення турецької армії. Посилення сепаратистських тенденцій у Єгипті, Сирії, Палестині, Лівані та Іраку.

Контрольні питання

1. Надайте поняття колоніальної системи.
2. Охарактеризуйте перший етап складення колоніальної системи європейських держав.
3. Поясніть періодизацію колоніальної експансії на Сході.

4. Опишіть варіанти колонізації (африканський, класичний, гібридний (латинський), американський).
5. У чому полягали особливості колоніальної політики великих держав в Індії?
6. У чому полягали особливості колоніальної політики великих держав в Китаї?
7. У чому полягали особливості колоніальної політики великих держав в Японії?
8. Охарактеризуйте специфіку ролі та місця європейців в Османській імперії 18 ст.
9. Опишіть роль Ост-Індських компаній та інструменти їх впливу на Сході.
10. Чи вдалося європейцям змінити вектор розвитку великих східних цивілізацій?

ТЕМА 5
МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ
НАПРИКІНЦІ ХVІІІ – НА ПОЧАТКУ ХІХ СТОЛІТТЯ

Становлення американської дипломатії: спільні та відмінні риси в порівнянні з дипломатією великих європейських держав. Революційні війни Франції, зміна ідеологічного вектора зовнішньої політики Франції. Вплив Великої французької революції на розвиток країн Європи.

Етапи / роки	Короткий зміст
СТАНОВЛЕННЯ АМЕРИКАНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ. 1. ПЕРІОД ВІЙНИ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ (1775-1783)	
Середина XVIII ст.	13 англійських колоній у Північній Америці (Нова Англія: Массачусетс, Род-Айленд, Нью-Гемпшир, Коннектикут; Центр: Пенсільванія, Нью-Йорк, Нью-Джерсі, Делавер; Південь: Віргінія, Мериленд, Північна та Південна Кароліна, Джорджія).
1754	З'їзд в Олбені. Проект Б. Франкліна про створення союзу колоній. План Союзу був одною з перших пропозицій організування англо-американських колоній під єдиним центральним урядом.
5 березня 1770	«Кривава різня» у Бостоні. Приводом стало невдоволення жителів міста колоніальною податковою політикою з боку метрополії, а також тим фактом, що велика частина колоніальних чиновників призначалася королем. Ще одною причиною конфлікту між робітниками та британськими солдатами було виконання останніми портових робіт за нижчу, ніж у робітників, оплату. Бостонська бійня стала одним із кульмінаційних моментів протистояння Британії та її північноамериканських колоній. Вона стала сигналом до легендарного Бостонського чаювання, а згодом і до війни за незалежність США.
Грудень 1773	«Бостонське чаювання». Акція протесту американських колоністів у відповідь на дії британського уряду, в результаті якої у Бостонській гавані був знищений вантаж із 342 ящиків чаю, який належав англійській Ост-Індській компанії. Багато вчених відраховують початок американської революції саме від цієї події.
Вересень 1774	Перший Континентальний конгрес у Філадельфії. З'їзд депутатів від 12 американських колоній Англії. Причиною скликання послужили нестерпні закони, прийняті британським парламентом і спрямовані на зупинку зростаючого опору американських колоній. Результатом з'їзду було видання «Декларації прав і скарг», яка містила заяву про права американських колоній на «життя, свободу і власність», а також висловлювала протест проти митної та податкової політики метрополії. Було прийнято рішення про оголошення торгового

	бойкоту метрополії. Починаючи з 1 грудня 1774 р. була заборонена як покупка англійських товарів, так і продаж американських товарів англійцям.
18–19 квітня 1775	Збройні зіткнення при Лексінгтоні та Конкорді. При спробі вилучити незаконні арсенали зброї королівські війська вступили у бій із місцевими загонами самооборони. Попри початковий успіх, їм з великими втратами довелося відступити до Бостона, взятого наступного дня в облогу загонами міліції з усієї Нової Англії. Це стало початком війни за незалежність північноамериканських колоній.
Листопад 1775	Створення комітету зі зв'язків з друзями в інших країнах при Континентальному конгресі на чолі з Б. Франкліном. Міністр іноземних справ Франції, граф де Верженн, виступив за допомогу американцям грошима та зброєю. Посередник – П'єр Карон де Бомарше.
4 липня 1776	Декларація незалежності. Це виданий Другим Континентальним конгресом північноамериканських колоній документ, яким було проголошено, що 13 колоній у Північній Америці стають вільними та незалежними державами й всі політичні зв'язки між ними та Королівством анулюються.
Вересень 1776	«План договорів» Дж. Адамса: 1) принцип «вільні судна – вільні товари»; 2) територія континенту та острова біля нього – сфера впливу США.
Грудень 1776	Б. Франклін у Парижі. Франклін був відправлений у ролі посла у Францію з метою добитися союзу з нею проти Великобританії, а також позики.
1776	Британська поразка на р. Делавер під Трентоном і Принстоном. У таємниці від всіх Вашингтон повів колону Континентальної армії через покритий льодом Делавер, що було технічно складною і небезпечною операцією. Силами своєї колони він атакував загін полковника Йоханна Релла у Трентоні, розбив його, а потім відступив в Пенсільванію, забравши з собою безліч полонених і трофейних запасів.
1777	Американська перемога під Саратоґою. Патріотам вперше вдалося здобути значну перемогу над королівською армією 7 жовтня 1777 р. Бій вважається у американській історіографії переломним моментом всієї війни. Ця перемога дала привід Франції вступити у війну на боці Штатів.
Весна 1777	Приєднання до американської армії французьких добровольців на чолі з маркізом Ш. Ф. де Лафайетом. Французька ескадра Ш. Г. д'Естена у Північній Америці. Провал першої спроби США налагодити дипломатичні відносини з європейськими країнами.

Грудень 1777	Франція визнала США. Верженн неофіційно повідомив американську делегацію, що готовий вислухати її пропозиції про більш тісне співробітництво й що Франція готова визнати незалежність США й підписати з ними союзний договір. Король Франції надав американським уповноваженим дарунок у сумі 3 мільйонів ліврів.
6 лютого 1778	Договір про дружбу, торгівлю та оборонний союз США та Франції. Секретна стаття про приєднання до договору Іспанії. Іспанський флот біля Північної Америки.
1779 – 1782	Невдала облога Гібралтара. Однак Іспанія здобуває Менорку. Британські морські перемоги у Вест-Індії під Сент-Вінсентом і Санто-Домінго.
Лютий 1780	Дж. Адамс у Парижі. Делегований до Європи як представник Конгресу США та посол США.
1780	Росія, Франція, Іспанія, Голландія, Швеція, Данія, Австрія та Пруссія схвалюють рішення про озброєний морський нейтралітет. Франція відправила у США експедиційний корпус під проводом Рошамбо.
1781 – 1783	Департамент іноземних справ очолював Р. Р. Лівінгстон. Лівінгстон обіймав посаду канцлера Нью-Йорка, вищу юридичну посаду штату. Він став загальновідомий просто як Канцлер, зберігши цей титул після відставки як назвисько.
Жовтень 1781	Перемога франко-американських військ при Йорктауні. Після тритижневої облоги Йорктауну військами північноамериканських колоній під командуванням Дж. Вашингтона британська армія капітулювала й 8 тисяч британських солдатів і моряків здались у полон 14-тисячній армії американців і французів. Ця битва стала останньою у Війні за незалежність.
Квітень 1782	Б. Франклін починає неофіційні мирні переговори з англійцями в Парижі. Парламент ще не санкціонував мир з Америкою, тому американців в Англії продовжували вважати «повсталими підданими», а не громадянами незалежної, суверенної держави. У мирних переговорах між американцями та англійцями в Парижі головну роль відігравали французи. Міністр закордонних справ Франції Верженн маневрував так, що американський Конгрес наказав своїй делегації виконувати поради французів.
Вересень 1782	Дж. Джей таємно пропонує Англії сепаратний мир. Бенджамін Франклін, Джон Адамс, і особливо Джон Джей, зрозуміли, що Франція не хоче сильних Сполучених Штатів й що очевидно вони отримають кращі умови безпосередньо від самої Британії.

13 вересня 1782	Невдалий штурм Гібралтара франко-іспанськими військами. В атаку пішли французькі та іспанські бійці-роялісти на десятки новітніх плавучих батареях. Стрільянина велася по укріпленнях, їй передували кілька тижнів пристріленого вогню. Але гарнізон відповів запальними пострілами, потопивши плавучі батареї і атакуючі кораблі. Британцям вдалося знищити три батареї, які вибухнули, почалася пожежа. Решту затопили самі іспанці, щоб зброя не дісталася ворогові.
30 листопада 1782	Угода про мир США та Англії без участі Франції (сепаратний мир). Це був надзвичайно сприятливий договір для Сполучених Штатів. Сполучені Штати представляли Бенджамін Франклін, Джон Джей, Генрі Лоренс і Джон Адамс. Девід Хартлі і Річард Освальд представляли Великобританію. Сполучені Штати були визнані незалежною і суверенною державою, Англія зобов'язувалася вивести всі війська з території від Атлантичного океану, визнавала за США право вільного судноплавства у водах Ньюфаундленда. Уряд США зобов'язувався не переслідувати осіб, які виявили себе прихильниками Англії, та повернути їм конфісковане майно. Кордони Канади, що залишилися англійським володінням, не були чітко визначені.
1782	Договір США з Нідерландами. Дж. Адамс домогся визнання незалежності США Нідерландами. Двосторонні відносини, як було оголошено, засновані на тісних історичних і культурних зв'язках, а також на загальній прихильності індивідуальним свободам і правам людини.
1783	Договір США зі Швецією. Договір заснував комерційний союз між США та Швецією і містив положення, які стосувались дружби та торгівлі між двома країнами. Швеція була однією з перших країн, що визнали незалежність США.
1783	Уільям Пітт молодший – прем'єр-міністр Англії (1783-1801; 1804-1806). Основною заслугою Пітта вважають його реформи в галузі фінансів, зменшення заборгованості уряду після війни зі США, зміни системи оподаткування. Незважаючи на певні невдачі, особливо стосовно реформування парламенту, Пітт вважається одним з великих прем'єр-міністрів країни завдяки здатності проводити власну політику попри протести з боку опозиції.
20 січня 1783	Прелімінарна мирна угода США та Англії. Підготовка тексту договору Т. Джефферсоном. У 1783 р. він повернувся в активну політику, став лідером Конгресу і знову зайнявся інтенсивною законодавчою діяльністю.
3 вересня 1783	Паризький мирний договір США та Англії. Крах Британської атлантичної імперії. Версальський мирний договір Англії із Францією та Іспанією. Франція отримала о. Тобаго (Вест-Індія), Сенегамбію (Сенегал). Іспанія – о. Менорку, Флориду.

	Британія визнала незалежність північноамериканських колоній і залишила за ними обширні території, що тягнулися на заході до Міссісіпі. Британська корона зберігала за собою Канаду, але гарантувала американцям можливість навігації по Міссісіпі й рибальства у водах Ньюфаундленду.
1784	Дж. Джей – глава департаменту іноземних справ. Джон Джей зберіг за собою посаду на тимчасовій основі до повернення із Франції Т. Джефферсона. Втім, поки Джефферсон не міг повернутися і обійняти посаду, Вашингтон підписав у законі інший акт, згідно з яким назва посади змінювалася із Секретаря закордонних справ на Державного секретаря, тим самим змінивши назву Департаменту закордонних справ на Державний департамент, та додав певну кількість внутрішніх повноважень і обов'язків до посади секретаря і департаменту.
1785	Договір США з Пруссією. Оголошено принцип недоторканності приватної власності. У 1799 р., не знайшовши застосування його на практиці, договір скасували.
1785 – 1788	Невдала спроба Дж. Адамса встановити дипломатичні відносини з Англією. У 1785-1788 рр. Адамс став посланником США у Великобританії, де в 1787 р. видав трактат «Захист Конституції уряду Сполучених Штатів». У 1788 р. очолив федералістську партію і був обраний у Конгрес.
2. ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ФЕДЕРАЛІСТІВ (1789-1801)	
17 вересня 1787	Філадельфійська конференція прийняла Конституцію США. Союз незалежних штатів перетворювався на федеративну країну, її главою і головнокомандуючим збройними силами ставав президент, що обирався на 4 роки, законодавча влада належала конгресу, а судова – Верховному суду. Конституція складається з преамбули, 7 статей і 27 поправок, які не увійшли в основний текст. Написана від першої особи та починається зі слів «Ми, народ Сполучених Штатів».
1789 – 1791	10 поправок до Конституції США. Статті Конституції, що доповнюють, уточнюють та скасовують деякі положення основного тексту закону. 10 поправок написані «батьком конституції» Джеймсом Медісоном і прийняті єдиним законодавчим актом, відомим як Білль про права. На думку дослідників, умовно текст Біллю можна розділити на 2 частини: у першій з них закріплені класичні демократичні права і свободи громадян, а у другій – гарантії їх реалізації, названі у П'ятій поправці «належною правовою процедурою».
1789 – 1797	Перший президент США – Дж. Вашингтон. Перший держсекретар – Т. Джефферсон. Підпорядкування питань зовнішньої політики держсекретарям. Боротьба Т. Джефферсона з Конгресом, що виступав за ізоляціонізм. Боротьба франкофілів Т. Джефферсона та Д. Медісона з англофілом А. Гамільтоном (міністр

	<p>фінансів). Складання двопартійної системи: демократи-республіканці (Т. Джефферсон) та федералісти (А. Гамільтон).</p> <p>Ізоляціонізм пропагує невтручання в європейські справи, політику державної відособленості, замкнутості.</p>
Літо 1789	Дж. Вашингтон визнав Французьку Республіку та прийняв її представника Е. Ш. Жене.
1792	Переговори США з Іспанією щодо її колоніальних володінь у Північній Америці. Відмова Т. Джефферсона гарантувати іспанські володіння в долині р. Міссісіпі. Утворення штату Кентуккі.
Грудень 1793	Зміна ставлення до революційної Франції після арешту та страти Людовіка XVI. Боротьба республіканців та федералістів із приводу участі США в антифранцузькій коаліції. Відставка Т. Джефферсона. Прокламація Дж. Вашингтона про нейтралітет.
Квітень 1794	Резолюція США про припинення торгівлі з Англією.
10 листопада 1794	Лондонський договір (договір Дж. Джея) США та Англії – ревізія Паризького миру. Антианглійські демонстрації в США. Договір про дружбу, торгівлю і мореплавання, за яким Британія зобов'язалася до 1 червня 1796 р. відвести свої війська з фортів на територіях, що відійшли до США за Версальським мирним договором. Передбачалося створення змішаних комісій для врегулювання територіальних і фінансово-економічних питань. Англійські кораблі отримали право заходу в усі порти США, тоді як американці могли вести торгівлю з Британською Вест-Індією на судах водотоннажністю не більше 70 т. Договір Джея забороняв американцям ввезення бавовни, цукру, кави, какао і ряду інших товарів.
27 жовтня 1795	Ескуріальський договір США з Іспанією (договір Пінкні) про кордони та судноплавство фундамент для американської експансії на Захід. Іспанія визнала 31 паралель кордоном між США і Флоридою, й надала США право вільної навігації по Міссісіпі. Кожна зі сторін зобов'язувалася не вступати в угоди з індіанськими племенами, що жили на території іншої Договірної Сторони. Мадридський договір, що зміцнив позиції США в басейні Міссісіпі, послужив введенням до тривалих переговорів, що завершився у 1819 р. придбанням Флориди Сполученими Штатами.
1796	Утворення штату Теннессі. У сер. 1780-х рр. Ватагуа і вся західна частина Північної Кароліни відокремилася від США в незалежну державу, але без підтримки зі сходу не змогла організувати оборону проти індіанців і через 4 роки знову об'єдналася з Північною Кароліною. Проте, в 1790 р. штат передав цю територію під контроль федерального уряду, який управляв нею в складі Південно-західній території до утворення нового штату Теннессі в 1796 р.

1796	Відставка Дж. Вашингтона. «Прощальне послання» – маніфест федералістів: «Розширювати торговельні відносини, не мати політичних зв'язків». Другий президент – Дж. Адамс. Віце-президент – Т. Джефферсон. Вашингтон не став балотуватися на третій термін. Прощальне звернення до нації він готував ще з весни ц. р. Його головним прагненням було застереження від згубного впливу партійного духу. Щоб уникнути цієї небезпеки, президент рекомендував дотримуватися принципів релігії й моралі як «великих стовпів людського щастя». Вашингтон заповідав також «підтримувати мир і згоду з усіма країнами», розвивати торговельні відносини, але мати «як можна менше політичних зв'язків».
Грудень 1796	Франція розриває договір із США. Закон «Про чужоземців» проти іммігрантів із Франції та Ірландії. Останньою краплею стала відмова США виплачувати борг Франції, пояснивши це тим, що заборгованість була перед Короною, а не перед Республікою. У відповідь на це французи почали захоплювати американські торговельні судна, які прямували до Великобританії. А коли в грудні 1796 р. у Париж прибув новий посол США, французький уряд відмовилося його прийняти.
1797	Перша спроба США поновити стосунки із Францією. Наприкінці 1797 р. у щорічному посланні Конгресу США президент Дж. Адамс повідомив про відмову французів проводити переговори і заявив про необхідність зайняти відповідну позицію оборони. Тімоті Пікерінг повідомив про захоплення за останні 11 місяців 316 торгових суден. Американці тоді ще не мали військового флоту і мали декілька вельми запушених прибережних фортів.
1798	Взаємні захоплення французьких та американських кораблів. 7 липня 1798 р. Конгрес скасував всі договори з Францією. Слідом за цим послідував дозвіл атакувати кораблі французького флоту, що і вважається початком квазі-війни.
1799	Наполеон I відмінив конфіскаційні заходи щодо США.
30 вересня 1800	Франко-американська конвенція. Невдоволення населення. Вибори 1800 р. Дж. Адамс програв Т. Джефферсону. Укладений договір між Францією і США поклав кінець збройному конфлікту і встановив торгові відносини між країнами.
Березень 1801	Іспанія «повертає» Франції Луїзіану, створюючи кордон між США та своїми володіннями в Америці. У 1762 р. був укладений договір у Фонтенбло, за яким Франція передавала збиткову територію Луїзіана Іспанії. У 1763 р. за Паризьким договором Франція передала Англії всі території на схід від Міссісіпі. Передача Луїзіани Іспанії відбулася в 1764 р. Умови угоди не визначали межі повернення території, що

	пізніше стало предметом суперечки між Іспанією та Сполученими Штатами після покупки Луїзіани в 1803 р.
1801	Революція в Сан-Домінго (о. Гаїті). Допомога США Туссену Лувертьюру проти Франції. Перше вдале повстання рабів у сучасній історії, яке призвело до незалежності Гаїті.
Жовтень 1802	Наполеон I бере обов'язок ніколи не віддавати Луїзіану США. У 1800 р. колонія, яка так і залишалася збитковою, була передана назад Франції за секретним договором в Сан-Ільдефонсо. Реально Луїзіана була передана Франції лише в 1803 р., після чого негайно продана США.
Січень 1803	Місія Дж. Монро в Іспанію та Францію для врегулювання луїзіанської проблеми. Маркіз де Барбе-Марбуа 11 квітня 1803 р., за день до прибуття Джеймса Монро в Париж, довів до відома Роберта Лівінгстона пропозицію Наполеона про продаж всієї Луїзіани, а не тільки території Нового Орлеана. Однак, як виявилось, американська сторона була абсолютно не готова до такої пропозиції.
Травень 1803	Наполеон I продав Луїзіану США (делегатія Р. Р. Лівінгстона). Федералісти – проти; перемога республіканців – ратифікація договору Конгресом. Виникнення претензій США на Західну Флориду. Французька сторона отримала від 8 до 11 млн. дол. Придбана земля складала приблизно 23 % території сучасних США. Майже всі землі були зайняті американськими індіанцями, у яких земля була викуплена повторно, крок за кроком. Загальна сума, виплачена індіанцям за землю, перевищувала ціну покупки цих земель у Франції.
1803	Утворення штату Огайо. Відокремлений від Північно-Західної території, Огайо став 17-м штатом, прийнятим у Союз 1 березня 1803 р. і першим в узгодженні з Північно-західною постановою. Огайо історично відомий як «Штат Бакай» на ім'я його дерев кінського горіха, а жителі Огайо також відомі як «Бакайе».
1804	Приєднання Луїзіани – зростання території США в 2 рази. Вільне судноплавство по Міссісіпі – освоєння континенту. Утворення штату Луїзіана (1812). Штати Індіана, Міссісіпі, Іллінойс, Алабама (1816-1819).

ВЕЛИКА ФРАНЦУЗЬКА РЕВОЛЮЦІЯ: МІЖНАРОДНІ АСПЕКТИ

Франція в перший період Великої французької революції

1789 – 1792

Панування феянів.

Поруч із Францією офіційною, тобто Францією версальського двору, католицького духовенства і феодального дворянства, існувала інша Франція, проявом чого була література з принципами, діаметрально протилежними тим, які лежали в основі «старої системи». Найпопулярнішими ідеями були ідеї духовної і

політичної свободи і громадянської рівності. Виразником нових прагнень був Вольтер. Проповідниками свободи були також Монтег'є, Руссо, Маблі та деякі енциклопедисти. Початок революції мав великий вплив не лише на внутрішні справи Франції, а й більшість європейських держав, в яких розпочалися національно-визвольні і антифеодальні рухи. Розпочався процес об'єднання країн Європи проти небезпеки, що загрожувала їх існуванню.

14 липня 1789

Взяття Бастилії.

Фортеця збудована у 1382 р. задля зміцнення на підступах до столиці. Невдовзі вона почала виконувати функції в'язниці, переважно політичних ув'язнених. За 400 років серед в'язнів Бастилії було чимало відомих особистостей. Для багатьох поколінь французів фортеця була символом всевладдя королів. До 1780 р. в'язниці практично перестала використовуватися.

14 липня 1789

Початок еміграції та репресій.

Близькі до двору особи, котрі користувалися всіма перевагами старого порядку, першими тікали з Франції, залишивши короля напризволяще. На чолі їх був молодший брат короля, граф д'Артуа, який утік із Франції 17 липня 1789; за ним принци Конде, Конті, Ламбеск, Поліньяк та багато інших. Багато емігрантів стали нацьковувати європейські країни на Францію, вказуючи, що переворот загрожувє всій Європі. Вони просили у рейнських курфюрстів та інших німецьких государів збройну допомогу проти вітчизни.

19 червня 1790

Масова еміграція еліт.

Чим ширше розгорталася революція, тим сильнішою ставала еміграція. Головним збірним пунктом емігрантів був Кобленц. Багато хто влаштувався на службі у принца Конде. Коли 19 червня 1790 р. було проголошено рівність станів, дворянство стало емігрувати цілими масами. Еміграція серед духовенства посилилася після декрету 29 листопада 1791 р. проти тих священників, хто не присягнув.

1 серпня 1791

Декрет Національних зборів проти емігрантів.

Загрожував емігрантам, якщо вони не повернуться в місячний термін на батьківщину, оподаткуванням утричі більшим, ніж інших громадян. Проте амністія 14 вересня паралізувала цю загрозу. Емігранти протестували проти розпоряджень Національних зборів та доводили Європі, що король перебуває у полоні і не має вільної волі. У Франції багато хто думав, що король перебуває у змові з емігрантами.

27 серпня 1791

Пільницька декларація Пруссії та Австрії про втручання у справи Франції, якщо інші держави їх підтримають.

З лютого 1791 р. між Берліном і Віднем почалися таємні переговори щодо зближення проти Франції. У серпні в замку Пільниц у Саксонії відбулася зустріч імператора Леопольда II з пруським королем, а 27 серпня була підписана декларація, яка сповіщає, що Пруссія і Австрія готові розпочати війну за відновлення влади Людовика XVI. Проте після Пільниці обидві сторони ще довго зводили з озброєним виступом. Леопольд II здогадувався, що пруський король хоче разом з Росією поділу Польщі, і боявся бути

об'їденим при цій операції, вплутавшись у війну з Францією. Проте, 7 лютого 1792 р., боячись революції, Леопольд нарешті уклав союзний договір з Пруссією. Австрія і Пруссія зобов'язалися виставити проти Франції від 40 до 50 тисяч військ кожна. Обидві сторони сподівалися винагородити себе коштом Франції.

9 листопада 1791
Закон проти емігрантів, що передбачав смертну кару. «Всі, хто живе поза Францією французи оголошуються підозрюваними в змові проти батьківщини, і, якщо вони не повернуться до 1 січня 1792 р., повинні піддатися переслідуванню; французькі принци та емігранти, якщо не повернуться до того ж терміну, підлягають страті. Майно емігрантів, що не повернуться, підлягає конфіскації». Людовик XVI наклав на закон вето; це послужило приводом вважати його спільником емігрантів.

20 квітня 1792
Війна «вільного народу проти несправедливої агресії королів». Влітку 1792 р. союзні війська (до 250 тисяч) зосередилися на кордонах Франції. Війська знаходилися в кращому стані, ніж революційні. Зрада багатьох генералів французької армії полегшила інтервентам проникнення на територію Франції, а потім наступ на Париж. 18 березня 1793 р. французька армія Дюмурье зазнала поразки при Неервіндені. Наприкінці березня Дюмурье спробував рушити свою армію в похід на Париж. Армія не пішла за ним, і тоді Дюмурье збіг до австрійців. 1 лютого 1793 р. негайно після страти Людовика XVI, Французька республіка оголосила війну Голландії та Британії. З цього часу Британія стала на чолі союзників і дуже допомагала їм субсидіями та приватними експедиціями. За допомогою свого флоту завдавала величезну шкоду колоніям і торгівлі Франції, яка виявилася в щільному кільці ворожих військ. В Альпах, на кордоні Італії, французи діяли успішно багато в чому коштом допомоги місцевого населення. Сардинці, які вступили в Савойю, були розбиті при Альбаретто (20 вересня) і Вальмені (14 жовтня) і відступили, але зброї не склали. Війна в Піренеях з іспанцями йшла мляво, але сприятливо для французів. Війна була затяжною й кровопролитною. Ніхто не міг домогтися вирішальної перемоги. Всі спірні міста і країни багато разів переходили з рук в руки. Єдина країна, яка виграла від ведення військових дій, – це Британія.

3 серпня 1792
Маніфест герцога Брауншвейгського. Малле де Пану від імені короля подав думку про маніфест і склав текст документу, але підписав його іменем герцога, який дав йому доручення. Маніфест був розісланий так, щоб випередити прусську армію. Було оголошено: «1. Обидва союзних двори, залучені у справжню війну непереборними обставинами, не ставлять собі іншої мети, крім щастя Франції, не маючи на увазі збагатити себе завоюваннями. Вони не мають наміру втручатися у внутрішнє управління Франції, але єдино хочуть звільнити короля, королеву і королівське сімейство з полону і доставити Його Християнській Величності потрібну безпеку. 2. Сполучені армії охоронятимуть міста, селища й села, життя і майно всіх, хто підкориться королю і буде сприяти відновленню порядку в усій Франції. 3. Національним гвардіям суворо наказується тимчасово спостерігати за спокоєм міст і сіл, за безпекою всіх французів та їхнього майна до прибуття

війська Йх Імператорського і Королівського Величностей або до тих пір, поки не буде зроблено іншого розпорядження, під страхом особистої за те відповідальності. 4. Генералів, офіцерів, унтер-офіцерів і солдатів французьких лінійних військ теж запрошують повернутися до колишньої службі і негайно ж скоритися королю, Йх законному государю. 5. Члени департаментів, округів і муніципалітетів відповідають своїми головами і майном за всі проступки, підпали, вбивства, грабежі, насильства, які вони допустять відбутися, або не вживши явних зусиль, щоб таким перешкодити на своїй території. 6. Мешканці міст, селищ та сіл, які наважилися б захищатися проти військ Йх Імператорського і Королівського Величності і стріляти по ним у відкритому полі або з вікон, дверей та інших отворів своїх будинків, будуть негайно ж покарані за всією суворістю військового права, а домівки їхні будуть зруйновані і спалені. Всі жителі вищеперелічених міст, селищ і сіл, які, навпаки, поспішають коритися своєму королю, відчиняючи двері військам Йх Величності, будуть негайно прийняті під їхній безпосередній захист; їхні особи і майно опиняться під заступництвом закону, і будуть вжиті заходи до безпеки всіх і кожного з них. 7. Місто Париж і всі його жителі будуть зобов'язані негайно ж невідкладно скоритися королю, повернути йому повну свободу і забезпечити йому, так само як і всім королівським особам, недоторканність і повагу, до яких природний і людський закон зобов'язує підданих щодо своїх государів».

9 серпня 1792

Штурм Тюільрі.

Штурм Тюільрі проводився Національною гвардією Паризької комуни і революційними федератами з Марселя і Бретані. Король Людовик XVI разом з родиною заховався в Законодавчих зборах. Його було відсторонено від влади і заарештовано.

10 серпня 1792

Повстали в Законодавчих зборах.

Більше половини членів парламенту збігло, і ввечері 10 серпня лише 284 депутати були присутні у своїх місцях у Манежі. Законодавчі збори тривожно спостерігали за перипетіями боротьби. Поки справа була сумнівною, Людовик XVI сприймався як законний монарх. Але як тільки повстання перемогло, Збори оголосили про скинення короля. Короля помістили під домашній арешт. Збори намагалися помістити його до Люксембурзького палацу, але Паризька комуна вимагала доставити його в Тампль, замок поменше, який було простіше охороняти. 10 серпня винесло вирок Законодавчим зборам: переможці хотіли б розпустити асамблею і утримати владу в своїх руках. Але оскільки нова Комуна складалася з людей невідомих, переможці побоювалися втратити підтримку провінції; в результаті жирондисти залишилися і результатом повстання став компроміс. Законодавчі збори залишалися на час, але визнали Комуна, збільшену шляхом виборів до 288 членів. Збори сформували тимчасову Виконавчу Раду. Повстання 10 серпня є кульмінацією невдалої спроби встановлення у Франції конституційної монархії. Формальний кінець монархії стався через шість тижнів прийняттям одного з перших актів нового Національного конвенту. Це повстання і його результат в історіографії революції найчастіше називають просто як «Повстання 10 серпня».

Період правління жирондистів

1792 – 1793 Жирондисти – одна з політичних партій в епоху французької революції. Свою назву партія отримала від департаменту Жиронда (з головним містом Бордо), який вислав у жовтні 1791 р. у Законодавчі збори депутатами місцевих адвокатів Верньо, Гаді, Жансонне, Гранжнева і молодого купця Дюко, гурток яких і був початком партії. До неї скоро приєдналися Бріссо зі своєю групою (бріссотинці), Ролан, Кондорсе, Фоше, Існар) і ін. Прихильники індивідуальної свободи, шанувальники демократичної політичної теорії Руссо, вельми скоро почали висловлюватися в республіканському дусі. Спочатку жирондисти думали для досягнення панування в зборах користуватися як зряддям крайніми демагогами, вождями клубів і діячами революційної преси; але погали між ними і крайньою партією, що отримала назву монтаньярів, виникло сильне суперництво і до останньої перейшло панівне становище серед паризького населення. Жирондисти в перші місяці 1792 р. люто нападали на зовнішню політику двору; Людовік XVI був змушений відправити у відставку своїх міністрів і закликати на їхнє місце жирондистів. Головна роль у жирондистському міністерстві належала міністру юстиції Ролану, дружина якого була полум'яною прихильницею політичних устремлень партії. Проте посаду міністра закордонних справ обійняв Дюмурьє, що не належав до партії. Нове міністерство наполягло на оголошенні війни Священній Римській імперії (20 квітня), **але саме** було недовговічним. Коли Людовік XVI не дав згоди на деякі вимоги жирондистів, прийняті Національними зборами, Ролан звернувся до короля з досить різким листом, складеним пані Ролан, що мав у собі прямі звинувачення проти Людовіка. Результатом стала відставка міністерства, що у свою чергу викликало повстання в Парижі 20 червня 1792 р. Після цього серед жирондистів особливо висунувся Верньо, який запропонував законодавчим зборам (3 липня) оголосити «батьківщину в небезпеці», а після повстання 10 серпня подав думку про необхідність призупинити дію виконавчої влади та надати вирішення питання про форму правління надзвичайному національному Конвенту.

20 серпня 1792 Наступ пруських військ. Звістка про взяття Лонгві викликала в Парижі загальне хвилювання. Бродіння було таке велике, що самі Збори декретом постановили смертну кару всякому, хто запропонує здати осаджені фортеці. На вимогу Комуни був відданий наказ про те, щоб Париж з околицями в кілька днів поставив 30 тисяч, озброєних і екіпірованих. Ніхто не міг собі уявити, щоб якісь 100 тисяч прусаків могли впоратися з кількома мільйонами людей, що зважилися оборонятися.

20 вересня 1792 Перемога трьох французьких військ генералів Дюмурьє, Келлермана, Бернонвіля над пруссаками біля Вальмі. Війська під командою Шарля Дюмурьє і Франсуа Келлермана здолали австро-прусську армію Карла-Вільгельма Брауншвейгського, змусивши їх відступити за Рейн.

28 вересня 1792 Французькі війська зайняли Ніццу (Сардинське королівство). Австрійські війська зняли осаду Лілля. У 1792 р. французи

вторглись до чужих володінь і, майже не зустрівши опору, зайняли Савойю та Ніццу.

Вересень 1792 Жирондисти після краху монархії. Крах монархії знову повернув владу в руки жирондистів, із представників яких було складено новий уряд; його членом став проте Дантон, який не належав до жирондистів і пізніше, під час вересневих подій, зробив багато для їх знищення. Спочатку в Конвенті чільне місце зайняли жирондисти, до яких приєдналися Бюзо, Ланжюїне, Петійон, колишні члени Установчих зборів, і деякі нові депутати, такі як Барбару. Жирондисти звинувачували монтаньярів у прагненні диктатури, але самі були звинувачені, що мали намір розчленувати Францію («федералізм»). Солідарно з монтаньярами виступивши у справі проголошення республіки і початку суду над королем, жирондисти не бажали йти цим шляхом далі, так само як і не бажали страти Людовіка XVI, розуміючи, що ця страта буде початком терору в країні й викличе надзвичайні зовнішньополітичні ускладнення. Бажаючи врятувати короля, вони запропонували передати народу затвердження вироку Конвенту. Однак у жирондистів не вистачило одностайності. Результатом голосування, яке засудило Людовіка до смертної кари, було те, що вони втратили колишній вплив у Конвенті.

21 січня 1793 Страта Людовіка XVI. Король був публічно гільйотинований на площі Революції в Парижі. З його смертю Французька революція вступила у нову фазу, коли в країні була встановлена диктатура Комітету національного порятунку, яка закінчилась падінням і стратою вождя якобінців Максимільєна Робесп'єра.

1 лютого 1793 Франція оголосила війну Англії. Створення І коаліції (Англія, Австрія, Пруссія, Росія, Іспанія, Неаполь, Сардинія). Перша коаліція була започаткована Пільницькою декларацією. Росія дипломатичними шляхами сприяла її зміцненню, але війська проти Франції не надсилала й участі в бойових діях не брала. На березень 1793 до 1-ї антифранцузької коаліції входили Австрія, Велика Британія, Пруссія, Росія, Іспанія, Голландія, Неаполь, Сардинія, Тоскана й деякі німецькі князівства. Основна проблема коаліції – суперечки між її членами щодо планів розподілу Франції для задоволення власних територіальних претензій. Військові перемоги Франції 1794 р. посилили внутрішні протиріччя в коаліції та прискорили її розпад у 1797 р.

18 березня 1793 Поразка Дюмурьє. Після поразки від австрійських військ Кобурга в Бельгії Дюмурьє переходить на бік Австрії. Втеча з війська Луї-Філіпа, арешт його батька Філіпа Егаліте. Бунт в Ліоні та Марселі проти Жиронди. Осада Марселя армією генерала Карто.

31 травня 1793 Повстання федералістів. Національна гвардія під командуванням якобінця Анрію оточила Конвент, вимагаючи виключення жирондистів, а повторний напад 1 червня змусив Конвент виконати цю вимогу, причому 31 жирондист був відданий суду. Так було встановлено якобінську диктатуру. Виключені жирондисти зазнали домашнього арешту, але

	багато хто врятувався втечею (Бюзю, Барбару, Петійон, Гаде та інші) і організували у провінціях повстання проти Конвенту, які були придушені. Це погіршило становище жирондистів, що залишилися у Парижі. 31 жовтня за вироком революційного суду було страчено 21 жирондиста (у тому числі Жансонне, Бріссо, Верньо; Валазе заколов себе кинджалом у залі суду), а потім склали свої голови Гранжнев, Гаде, Барбару та багато ін. Кондорсе, Петійон і Бюзю отруїлися, а один із жирондистів утопився у Роні. Пані Ролан закінчила життя на ешафоті, її чоловік заколов себе кинджалом. З жирондистів вціліли близько 80 осіб, які знову зайняли свої місця в Конвенті після 9 термідора (Понтекулан та ін.).	
	Правління якобінців	
1793 –1794	Якобінська диктатура. Якобінська диктатура – це пік глибоких перетворень в країні, але захопивши владу силою, якобінці зустріли широкий опір різних політичних груп. Якобінці вдалися до організації твердої влади в усій країні, використовуючи масовий терор, підтримку клубів та комітетів, особливо Комітету загальної безпеки.	27 липня 1794
28 липня 1793	Англіїці захопили Тулон. Наступ австро-пруських військ на північному сході, іспанців – на півдні. Дії в Альпах, на кордоні Італії, були вдалими для французів, якими командував генерал Келлерман; сардинці, які вступили до Савойї, були розбиті під Альбареттом 20 вересня і при Вальмені 14 жовтня й відступили до своїх позицій на Мон-Сенісі. Війна у Піренеях тривала квола, але сприятливо для французів. Міжусобна війна у Вандеї розпалювалась все дужче й республіканські війська зазнавали там жорстоких поразок від роялістів. Того самого року Тулон зайняли британці та іспанці.	
Грудень 1793	Звільнення Тулону від англійців. Перемога над австрійцями біля Вейссенбургу. Остаточне звільнення території Франції від інтервентів. Після захоплення французами панівних висот і батарей у Тулоні була скликана військова рада союзників, які запитали у артилерійських і інженерних офіцерів, чи є на великому і малому рейдах такий пункт, де могла би стати союзна ескадра, не наражаючись на небезпеку від бомб і розпечених ядер із батарей Егільтет і Балага. Рада одностайно прийшла до висновку, який кілька місяців раніше передбачив Наполеон: союзникам необхідно залишити місто, так як «у гарнізону, який можна залишити в Тулоні, не буде можливості відступити і йому не можна буде вислати підкріплення, він буде відчувати недолік в необхідних припасах. Двома тижнями раніше або пізніше він змушений буде капітулювати і тоді його змусять здати неушкодженими і арсенал, і флот, і всі споруди». Відповідно Худ наказав, посадивши гарнізон на судна, негайно знятися з якоря. 18 грудня він вийшов у відкрите море; разом із англійцями пішла велика частина населення, яка обґрунтовано побоювалася масових страт, що за часів якобінського терору було звичайним явищем. Як і припускав Наполеон, місто здалося і в покарання за зраду було розграбоване і спалене. 9 французьких судів було спалено англійцями, 12 пішли в море разом із союзниками, так що лише 25 кораблів потрапили назад в	2 квітня 1795
		Липень 1795
		1795 – 1799
		Серпень 1795
		руки республіканців. Термідоріанський переворот. Державний переворот 27/28 липня призвів до повалення якобінської диктатури і встановлення Директорії (1795-1799). Терор якобінців виснажив Францію. Якобінцям не потрібні були ні промисловість, ні наука. Невдоволені диктатурою були навіть ті, хто донедавна підтримували революцію. Заможна буржуазія прагнула повернутися до спокійного життя, адже усі її вимоги вже давно були виконані, і тепер вона лише ризикувала втратити здобуте. Простолюд обурювався дорожнечою і нестачею хліба. Ворогів у Робесп'єра вистачало навіть серед монтаньярів, які не хотіли чекати, коли їх оголосять «ворогами революції» та засудять до страти. Змову проти «Непідкупного» влаштували комісари, які відзначилися особливо жорстокістю у проведенні репресій на півдні Франції, – Поль Баррас, Жан Тальєн і Жозеф Фуше. Обіцянкою припинити терор вони перетягнули на свій бік депутатів. Початком перевороту вважається рішення Комітету громадського порятунку ув'язнити М. Робесп'єра, Сен-Жюста та їхніх спільників. 9 термідора II року Республіки заарештували, а на другий день, разом із найближчими спільниками, стратили. Гільйотина чекала також найнезалежніших суддів революційного трибуналу; надалі столицею республіки керували ради окремих районів. Загалом було страчено 117 якобінців. Якобінський клуб закрили, зграї «золотої молоді» розправлялися з монтаньярами на вулицях. Конвент припинив масовий терор, як і обіцяли змовники. Час від перевороту до встановлення влади Директорії на чолі з Баррасом в літературі отримав назву «термідоріанської реакції».
		Вихід Пруссії з війни. З кінця листопада 1794 р. почалися переговори про мир із Пруссією, які увінчалися підписанням мирного договору, за яким лівий берег Рейну залишився у руках Франції. Північна Німеччина була нейтралізована. Вихід Іспанії з війни. Базельський мирний договір був підписаний 22 липня з боку Франції її дипломатичним представником в Швейцарії Бартелемі, з боку Іспанії – іспанським послом у Польщі Іріарте. Франція отримала від Іспанії східну частину Гаїті. Договір виводив Іспанію зі складу сил першої антифранцузької коаліції. Франції вдалося домогтися розчленування коаліції і забезпечити південно-західні рубежі країни від вторгнення інтервентів.
		Директорія Конвент було розпущено і влада перейшла до Директорії, склад якої змінювався. Головну роль у ній відігравали Поль Баррас та Лазар Карно. Неспроможність проводити ефективну внутрішню політику змушувала її йти на компроміси і часто робити поступки полярним політичним силам. Директорія утримувала владу тільки завдяки успіхам французьких армій у боротьбі з силами коаліції. Конституція третього року. Успіхи зовнішньої політики зміцнили становище термідоріанців. Конвент прийняв нову конституцію, яка підтверджувала збереження

республіканського ладу у Франції. Законодавча влада вручалася вже не одній, а двом палатам: Раді п'ятисот і Раді старійшин. Конституція III року встановлювала значний виборчий ценз, чим позбавляла громадян загального виборчого права і передавала виконавчу владу Директорії. Це викликало повстання у Парижі, яке 5 жовтня було придушене лідером термідоріанців П. Баррасом і генералом Н. Бонапартом. Конституція діяла з 1795 по 1799 р.

1 жовтня 1795 Анексія Бельгії.
На Рейні, який тепер став головним театром війни, французи мали намір після взяття Люксембургу перейти на правий берег, опанувати Майнцем і поширити операції далі.

Квітень 1796 Завоювання П'ємонту та Папської області.
Початок першого італійського походу Н. Бонапарта. Перша битва відбулася поблизу селища Монтенотто в горах і закінчилася поразкою австрійців. Французи тричі вторгались до Сардинського королівства у 1794 та 1795 рр. й завдали австрійцям та сардинцям низку поразок. Війна, однак, затягнулась, поки у 1796 р. головнокомандувачем не було призначено генерала Бонапарта. У декілька тижнів він змусив Віктора-Амадея спочатку до перемир'я (28 квітня), а потім до Паризького миру (15 травня), за яким королівство перетворювалося на васала Франції.

19 серпня 1796 Другий договір у Сан-Льєдефонсо.
Був підписаний між Іспанією і Французькою республікою, які створювали військовий союз та об'єднували свої сили проти Британії. Франція тим часом воювала проти 1-ої коаліції, у якій Англія грала провідну роль; англійський флот нападав на іспанські кораблі, блокуючи зв'язки Іспанії з американськими колоніями.

16 жовтня 1796 Створення Циспаданської республіки.
Васальна республіка Франції була утворена генералом Бонапартом після перемоги при Лоді; складалася з Модени, Реджіо, Феррари і Болоньї; була організована за зразком Французької республіки. У 1797 р. з'єднана з Транспапанською республікою, від якої її відділяла річка По, в одну Цизальпійську республіку.

Січень 1797 Створення Цизальпійської (Мілан) та Лігурійської (Генуя) республік.
У 1796 р. Бонапарт захопив фортеці Тіроль і Мантую, у листопаді завдав поразки австрійцям у битві при Арколі, а в січні 1797 р. у битві при Ріволі розгромив австрійську армію ерцгерцога Карла.

17 жовтня 1797 Кампоформійський мирний договір Франції з Австрією.
Франція отримала лівий берег Рейну (понад 60 тис. кв. км з 3,5 млн. жителями), Бельгію, Іонічні острови і фактично всю Італію. Австрія була змушена вийти зі складу 1-ої коаліції, інші учасники якої – Росія і Пруссія – тимчасово відійшли від протистояння з Францією через суперечки за майбутнє Польщі. Щоб розгромити Англію, з ініціативи якої і було створено 1-у коаліцію, Директорія планувала далі провести висадку десанту в Ірландію, де місцеві мешканці охоче би підтримали французів. Цього не сталося, натомість у Італії французи домоглися великого успіху. 23 січня 1798 р. французькі війська зайняли Неаполь та його околиці і проголосили створення Партенопейської республіки у континентальній частині Королівства обох Сицилій. Цим Франція завершила формування системи

держав-сателітів, котрі мали забезпечувати французьке панування і фінансування подальшої війни з коаліцією.

Єгипетська кампанія

5 березня 1798 Початок єгипетського походу Н. Бонапарта.
Намагаючись підірвати колоніальну могутність Англії, Директорія вирішила надіслати експедицію в Індію, але для початку захопити Єгипет як шлях в Індію. Активна завоювальницька політика Франції зумовила створення у 1798 р. 2-ої антифранцузької коаліції, до якої увійшли Англія, Австрія, Росія і Туреччина. Воснні невдачі і небезпека зовнішнього вторгнення, а також політика Директорії стурбували заможні прошарки Франції. Роялістські повстання, відсутність належного порядку (розбій та грабежі) переконували більшість населення у необхідності встановлення твердої влади (воєнної диктатури). З генералів найбільш прийнятною кандидатурою виявився Н. Бонапарт. У політичній кар'єрі Наполеона похід до Єгипту – друга велика війна, що мала особливе значення в історії французької колоніальної політики. Опрацювавши праці науковців того часу, які писали про цю країну, він вважав, що Єгипет має унікальне стратегічне розташування та багаті ресурси. 5 березня Талейран і Бонапарт отримали від Директорії згоду на завоювання Єгипту.

21 липня 1798 Поразка кінноти мамлюків. Відступ Мурад-бея у Східний Єгипет. Захоплення Каїру Францією.
У Єгипті влада фактично належала тоді не туркам, а мамлюцьким беям. Французи розгромили їх і вступили в Каїр, окупувавши значну частину країни. Загалом єгипетська експедиція, яка спочатку була політичною та військовою авантюрою, згодом частково трансформувалася в наукову експедицію, так як у ній брали участь науковці, які примножили культурний розвиток і Франції, і Єгипту за рахунок отриманих знань.

1 серпня 1798 Абукірська битва.
Морська битва між англійським (контр-адмірал Горацио Нельсон) та французьким (віце-адмірал Ф. Брюе) флотами, що відбулася біля о-ву Абукір, поруч із одним із місць впадіння Нілу в Середземне море. Завершилася битва знищенням французького флоту ескадрою адмірала Нельсона та пануванням англійського флоту в Середземному морі.

Жовтень 1798 Каїрське повстання.
Почалося у відповідь на розпорядження французької влади скласти реєстри міської нерухомості. 22 жовтня французька армія піддала артилерійському обстрілу квартали, в яких зосередилися повстанці, а кавалерія зайняла мечеть аль-Азхар. Прагнучи запобігти подальшому кровопролиттю, ввечері того ж дня азхарські шейхи звернулися до французів із проханням припинити обстріли.

23 січня 1798 Французи в Сирії (Газа, Яффа, Хайфа). Невдача під Акрою.
Сирійська кампанія виявилася невдалою. Армія страждала від жаркого клімату, від опору місцевого населення і від епідемії чуми. Попри ряд перемог, які здобув Наполеон у ході просування Палестиною, взяти м. Акка (в європейській історіографії Акра або Сен-Жан д'Акр, сучасне м. Акко в Ізраїлі) йому не вдалося.

Травень 1799 Двомісячна облога не привела до здачі міста, і деморалізована та поріділа армія вирушила назад до Єгипту в травні 1799 р. Повернення французів у Францію. Відступ з Єгипту. У середині липня османські війська за допомогою англійського флоту висадилися в Єгипті. Тоді в сухопутній битві при Абукірі Наполеон одержав останню перемогу й тасмно покинув свою армію, залишивши війська в Єгипті, а сам повернувся до Франції. Його від'їзд був несподіваним для всіх, і наступник на посту головнокомандувача армії Сходу генерал Клебер прийняв рішення, що необхідно піти на перемир'я з османськими військами та евакуювати деморалізовану армію додому.

1800 Друге повстання в Каїрі. Стихійно почалося в Булакі, коли основні сили армії Клебера вступили в бій з військами великого візира. У місто прибув Насуф-паша; «підтриманий беями, він незабаром підняв на повстання народ Каїра, який зустрів його з радістю». Прорив турків і мамлюків до Каїру став наслідком допущеної Клебером помилки: на початку бою він дозволив собі захопитися надією добитися шляхом переговорів відходу турецької армії і, коли ворог попросив прислати парламентаря, наказав зупинити рух французьких військ. У результаті частина авангарду Насуф-паші пройшла полями до Каїру. Повсталі вирушили на берег Нілу до наметів, які залишили там французи; їх охорона була пограбована та розгромлена. Попри це 20 березня 1800 р. Клебер розбив 30-тисячну армію мамлюків у битві при Геліополісі. Після цього він придушив повстання в Каїрі. 14 червня 1800 р. мусульманський фанатик убив Клебера; командування над французьким корпусом перебрав генерал Мену.

1801 Англо-турецька 4-місячна осада Александрії. Капітуляція Мену. Взявши Каїр, Хатчінсон на чолі тридцяти п'яти батальйонів виступив на Александрію. Частина англійських військ зробила відволікаючу атаку на схід, а Кут висадився 16 серпня на заході, де зіткнувся з гарнізоном форту Марабут, проте форт вдалося взяти штурмом. Після цього Мену продовжував оборону, але розумів, що його положення безнадійно і 26 серпня капітулював, як і Бельяр, на почесних умовах.

Вересень 1801 Остаточна поразка французів в Єгипті. Головний результат для Єгипту: ослаблення влади мамлюків. 2 вересня близько 10 тис. французів здалися на умовах, які дозволили їм повернутися до Франції зі зброєю і прапорами на британських судах. Але все французькі кораблі і гармати в Александрії були залишені англійцям. Захоплені в порту фрегати «Єгиптянка» і «Леобен» були відправлені до Великої Британії, а фрегат «Справедливість», венеціанський лінкор «Каусса», фрегат «Мантуя», турецький корвет «Халіл-бек» і «Салабатнаме» були віддані туркам. Спроба Французької республіки захопити Єгипет при повному домінуванні флоту Великої Британії на Середземному морі була приречена. Завдяки високим бойовим якостям французької армії та офіцерського корпусу на чолі з Наполеоном протягом кількох років експедиція була порівняно вдалою. Але відірваність від Франції, боротьба місцевого населення, яке

сприймало французів як загарбників, ставила французький корпус у безпорадне становище. Після знищення британцями французького флоту в битві при Абукірі капітуляція французького корпусу в Єгипті була лише питанням часу.

25 березня 1802

Ам'єнський мир.

Договір між Францією, Іспанією і Англією передбачав, що Англія зобов'язувалась окупувати Мальту і повернути указаним країнам їхні колонії; Єгипет повертався Туреччині; Франція визнавала незалежність Іонічних островів; Швейцарія до січня 1802 р. залишалася під впливом Франції. Ам'єнський мир сильно укріпив позиції Франції на континенті, але водночас були підірвані її позиції у Пн. Середземномор'ї і взагалі на морі. Франція втратила майже половину свого воєнно-морського флоту. У Наполеона були плани колоніальних захоплень по всьому світу, але цьому заважала відсутність сильного флоту. Але навіть короткий мир з Англією Франція використала у своїх цілях, домагаючись підсилення своїх позицій в різних частинах світу. Після підписання у червні 1802 р. миру з Туреччиною, Франція відновлювала свої привілеї в Османській імперії, отримала дозвіл на прохід торговельних кораблів у Чорне море. Розроблялися плани широкомасштабної морської торгівлі з Росією. Але цим планам не суджено було здійснитися. Єдиною країною, з якою Франція встановила нормальні стосунки, були США (угода 20.11.1800 р. у Парижі). У 1803 р. Наполеон передав США Луїзіану, що ще більше зміцнило їхні відносини.

Контрольні питання

1. У чому полягали особливості розвитку американської дипломатії?
2. Назвіть особливості зовнішньої політики феїанів.
3. У чому сенс прийняття Пільницької декларації Пруссії та Австрії?
4. Назвіть особливості зовнішньої політики жирондистів.
5. Значення битви біля Вальмі.
6. Як вплинула страта Людовика XVI на міжнародний стан Франції?
7. Назвіть особливості зовнішньої політики якобінців.
8. Назвіть особливості зовнішньої політики термідоріанців.
9. З якого моменту французькі революційні війни обертаються на пряму експансію з метою загарбання сусідніх земель?
10. Назвіть особливості зовнішньої політики Директорії.

ТЕМА 6
МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ В ЕПОХУ НАПОЛЕОНА

Наполеонівські війни. Континентальна блокада, її міжнародні наслідки. Віденський конгрес та перша спроба територіального перестрою Європи. Політика легітимізму Священного Союзу.

Етапи / роки	Короткий зміст
1792 – 1797	Перша європейська коаліція (Англія, Австрія, Пруссія, Голландія, Іспанія).
1798 – 1801	Друга європейська коаліція (Англія, Австрія, Пруссія, Росія). Союзник Франції – Іспанія. Створена для обмеження французького впливу у Швейцарії, Голландії, Північній Італії та Єгипті. Основні учасники – Австрія, Велика Британія, Неаполітанське королівство, Росія й Туреччина.
18 березня (9 листопада) 1799	Переворот Н. Бонапарта. «Революцію закінчено!» Конституція VIII року. Консульство (1799-1804). Росія виходить з антифранцузької коаліції, але коаліція продовжує війну, захоплює Неаполь, Цизальпійську республіку, П'ємонт, Південну Німеччину. Державний переворот у Франції, у результаті якого був усунений від влади режим Директорії та створений Консулат на чолі з Наполеоном Бонапартом. 9 листопада парламент призначив Наполеона командиром всіх військових частин, що знаходяться в Парижі, скориставшись чим наступного дня він змусив парламент прийняти рішення про розпуск Директорії та передачі влади тимчасовому уряду на чолі з собою. Ця подія стала фактичним завершенням Французької революції й початком одноосібного правління Наполеона.
1800	Наступ австрійців в Італії.
Літо 1800	Оборона Генуї під керівництвом Массена. Наступ Наполеона через Альпи, Моро через Рейн.
14 червня 1800	Битва при Маренго (Італія). Битва при Маренго – фінальна битва Другої Італійської кампанії Бонапарта, за підсумками якої австрійська армія в Італії змушена була капітулювати й залишити Італію. Наполеон згодом дуже пишався своєю перемогою при Маренго, ставлячи її в один ряд з битвами під Аустерліцом та під Єною. Однак, вирішальну роль у битві зіграв генерал Луї Дезе.
Грудень 1800	Перемога при Гогенліндені (Баварія). Люневільський мирний договір з Австрією. Переговори велися Жозефом Бонапартом (брат першого консула) і Талейраном (міністр закордонних справ) з одного боку, а з іншого австрійським уповноваженим Людвігом фон Кобенцлем. Франція отримала Бельгію, лівий берег Рейну. Цизальпійська республіка отримала герцогство Модена та Венецію.
9 лютого 1801	Новий франко-іспанський військовий договір.
27 березня 1802	Ам'єнський мир. Визнання французьких кордонів та захоплених Францією голландських колоній в Африці,

Початок 1803	повернення Франції колоній, захоплених Британією. Франція захопила Швейцарію, анексувала П'ємонт, купила іспанську Луїзіану та продала її США. Придушення Францією повстання Туссена Лувертьюра в Сан-Домінго. Наполеон – президент Італії. Початок переробки устрою Німеччини (знищення 112 дрібних держав, зростання Баварії, Вюртембергу, Нассау). Переговори Франції з Тунісом, Алжиром. Франція створює новий ВМФ.
18 травня 1803	Франція оголосила війну Британії. Після перемоги французьких військ над другою коаліцією влада Наполеона поширилася практично на всю Італію, багато німецьких держав, територію Голландії.
1803 – 1804	Підготовка вторгнення в Британію. Наполеон почав підготовку до вторгнення на Британські острови, розглядаючи Британію як головного свого суперника на шляху до світового панування. Імператор розглядав ідеї використання повітряних куль або морських суден, які віддалено нагадували сучасні підводні човни. Водночас він усвідомлював, що перемогти Британію можна тільки розгромивши її могутній морський флот.
21 березня 1804	Страта герцога Енгієнського. Дипломатичний конфлікт з Росією. Французький принц герцог Енгієнський (Бурбон) був розстріляний у Венсенському замку, що призвело до створення Третьої антифранцузької коаліції 1805 р.
Грудень 1804	Наполеон I – імператор французів.
1805	Третя європейська коаліція. (Англія, Росія, Австрія, Пруссія, Швеція, Неаполітанське королівство). Союзник Франції – Іспанія. Коаліція мала зупинити подальше поширення французької експансії в Європі та захистити права Пруссії, Швейцарії, Голландії та Італії. На відміну від перших двох вона носила виключно оборонний характер. Англія була особливо зацікавлена в створенні коаліції, оскільки на березі Ла-Маншу стояли 200 тис. французьких солдатів, готових до висадки на Туманний Альбїон.
21 жовтня 1805	Трафальгурська битва – поразка франко-іспанського флоту. Повне панування англійського флоту на морі. Втрата Іспанією американських колоній. Наполеон відкрив задуму вторгнення в Британію. Поворотний пункт в історії наполеонівських війн. Посилення дезертирства європейців з наполеонівської армії. Ця поразка не завдала успіху Франції у війні проти 3-ої коаліції, але забезпечила Британії панування на морі аж до кінця 19 ст. 47-річний Нельсон, сміливість і воєнна майстерність котрого забезпечили британцям перемогу, загинув на капітанському містку свого флагмана «Вікторія».
2 грудня 1805	Битва під Аустерліцем. Розгром Австрії. Армія Наполеона завдала нищівної поразки значно більшій австро-російській армії, змусивши Австрію вийти з 3-ої коаліції. Завдяки тому,

	що у цій битві брали участь імператори 3-х держав вона відома також як «Битва трьох імператорів». Це була перша поразка російської армії у генеральній битві за сто років. Натомість для Франції Аустерліц став триумфом: військове мистецтво Наполеона, який одним вчасно виконаним маневром розбив супротивника, поставило його в один ряд із Александром Македонським при Гавгамелах і Ганнібалом Баркою при Каннах.
26 грудня 1805	Пресбургський мирний договір з Австрією. Італія приєднує Венецію, Далмацію, Істрію. Наполеон – король Італії, Євген Савойський – віце-король. Йоахім Мюрат – великий князь Дюссельдорфський. Баварія приєднує Тіроль. Організація Рейнської конфедерації (14 південно-німецьких князівств). Клемент Меттерніх – посол Франца II в Парижі. За договором Австрія визнала всі французькі придбання в Західній Європі та поступилася Наполеону як королю Італії Венеціанською областю, Істрією і Далмацією. Неаполітанський престол Наполеон передав своєму братові Жозефу. Баварія отримала Тіроль з Бріксеном та Трентом, Форарльберг, правобережжя Інну, Бургау та Ліндау, а також Пассау та Айхштет, відокремлені від Зальцбургського курфюрства; Вюртемберг отримав колишні австрійські володіння у Швабії: Альтдорф, Гогенберг, Нелленбург, Ехінген та Бондорф; Баден отримав Констанц та герцогство Брейсгау, включаючи Фрайбург та Ортенау. Імператор Франц II визнав за монархами Баварії та Вюртемберга титули королів, що вивело їх з-під влади інститутів Священної Римської імперії. Австрія також сплатила Франції контрибуцію в сумі 40 млн. франків.
1806 – 1807	Четверта європейська коаліція (Англія, Пруссія, Росія, Швеція. Неаполітанське королівство). Війна 4-ої коаліції також відома як російсько-прусько-французька війна.
12 липня 1806	Наполеон – протектор Рейнського союзу (16 німецьких князівств). При підписанні договору про створення Рейнського союзу 16 південно- і західнонімецьких князівств офіційно оголосили про свій вихід зі Священної Римської імперії та об'єднання в конфедерацію під патронажем Наполеона. Перед підписанням Наполеон поставив перед учасниками 24-годинний ультиматум, за яким, у разі відмови від підписання, французькі війська повинні були бути введені у південні і західні німецькі землі.
6 серпня 1806	Зречення титулу імператора Священної Римської імперії німецької нації імператором Австрії. Франц II, який став у 1804 р. імператором Австрійської імперії, зрікся престолу Священної Римської імперії німецької нації та оголосив про її скасування після укладення договору Рейнського союзу, що було виконанням ультиматуму Наполеона.
Жовтень 1806	Перемоги Наполеона при Єною та Ауерштедтом. Розгром Пруссії. Окупація Берліну. Втеча Фридриха-Вільгельма II в Кенігсберг.
21 листопада	Декрет про континентальну блокаду (проти ввозу

1806	англійських товарів до Європи). Всім союзним і підвладним Франції державам заборонялося вести торгівлю, підтримувати поштові та інші стосунки з Британськими островами. Велика Британія відповіла на оголошення континентальної блокади широким розгортанням морської торговельної війни та контрабандної торгівлі. «Королівські накази» 1807 р. забороняли нейтральним державам вести морську торгівлю з ворожими країнами й зобов'язували нейтральні судна заходити у британські порти для сплати податків і зборів та перевірки місця призначення вантажу. Континентальна блокада сприяла інтенсифікації окремих галузей французької промисловості (головним чином металургії та обробної); водночас вона вкрай негативно позначилася на економіці ряду європейських країн, що мали традиційні економічні зв'язки з Британією, і постійно порушувалася.
7 – 8 лютого 1807	Русько-пруські війська зупинили французів біля Пройсіш-Ейлау. Найкривавіша битва російсько-прусько-французької війни відбулася поблизу східнопруського міста Пройсіш-Ейлау між французькою армією Наполеона та російсько-пруською армією генерала Леонтія Беннігсена. Наполеону не вдалося повністю розгромити ворожі сили, але російська армія відступила ввечері з поля бою, подавшись до Кенігсбергу. Було втрачено 29,4 % учасників: французи втратили 28 %, російсько-пруське військо 40,3 %.
14 червня 1807	Руські війська розбиті під Фрідландом. Наполеон розгромив російську армію Беннігсена. Олександр I, отримавши цю звістку, наказав Лобанову-Ростовському їхати до французького табору для переговорів. Вирішальну роль у битві відіграла французька кавалерія, яка посяла паніку серед росіян, а також артилерія, яка завдала їм суттєвих втрат. У підсумку російська армія втратила до 20 тис. солдат.
7 – 9 липня 1807	Зустріч імператорів Наполеона та Олександра I у Тильзіті, підписання мирного договору. Дрезденський мирний договір з Пруссією. Після поразки росіян під Фрідландом, в Східній Пруссії підписано мирний договір, за яким Росія була змушена вийти зі складу 4-ої коаліції і стати союзником Франції у всіх військових і політичних питаннях, приєдналася до континентальної блокади та визнала завоювання Наполеона в Європі. Через обопільне нехтування умовами договору цей союз тримався недовго і вже за п'ять років переріс у відкритий конфлікт. За договором у Дрездені територія Пруссії скоротилась у 2 рази (втрата земель на захід від річки Ельба). Створення герцогства Варшавського на чолі з королем Саксонським Фрідріхом-Августом. Створення королівства Вестфалія на чолі з Бонапартом.
Друга половина 1807	Посилення континентальної блокади. Заборона зв'язків з англійськими колоніями. Конфіскації англійських кораблів в Європі. Втрата Британією 1/15 частини торговельних суден. Загострення відносин між Францією і Португалією. Португалія, яка перебувала в економічній залежності від Англії, відмовилася приєднатися до континентальної блокади. Французькі війська разом з іспанськими у листопаді окупували її.

Вересень Датський флот здався британцям.
 Жовтень Договір з Данією про військовий союз.
 Розміщення в Данії французьких військ на чолі з маршалом Бернадотом.

Жовтень 1807 Тасмний договір в Фонтенбло з Іспанією щодо розділу Португалії: більша частина відходить Франції, з меншою створюється держава «Альгабрія» під управлінням М. Годоя. Обговорення та узгодження договору велось Мішелем Дюроком. Секретна угода була підписана 27 жовтня іспанським королем Карлом IV і Наполеоном. Угода містила 14 статей разом із додатковими положеннями, що стосувалися розподілу військ для запланованого вторгнення в Португалію. За угодою династія Браганса повинна була бути вигнана з Португалії, а країну мали поділити на три регіони. Наполеон не збирався виконувати положення договору; його реальна мета полягала у тому, щоб ввести французькі сили в Іспанію і так полегшити їй подальше захоплення.

Жовтень – листопад 1807 Франко-іспанські війська під проводом маршала Жан-Андоша Жюно в Португалії. Втеча династії Браганса в Бразилію.

1 грудня 1808 Позбавлення влади династії Браганса.

Іспанське питання 1808 р.

1788 – 1808 Карл IV. Королева Марія-Луїза та Мануель Годой – фактичні іспанські диктатори (принца Фернандо усунуто від управління державою до «повноліття» у 1814 р. – досягнення ним 30 років).
 У часи Трафальгарської битви була втрачена найкраща частина іспанського флоту. Так закріпилося підлегле становище Годоя щодо Наполеона, який домігся рішучих перемог у Центральній Європі.

1807 Початок таємної переписки Фернандо з Наполеоном. Арешт наступника престолу.

Березень 1808 Французькі війська під проводом Мюрата прямують на Мадрид.
 Повстання в Аранхуесі проти диктатури М. Годоя; він був заарештований. Щоб зберегти Годою життя, король відкрікся від престолу на користь свого сина Фернандо.

21 березня 1808 Вступ військ Мюрата в Мадрид. Карл IV бере зречення від престолу назад. Наполеон береться «вирішити спір» в Байонні; династію іспанських Бурбонів вивезено у Комп'єн та Валансе (Франція). Жозеф Бонапарт проголошений королем Іспанії.
 Наполеон втратив довіру до іспанської монархії й силою змусив Фернандо зректися престолу. Його посів брат Наполеона, Жозеф Бонапарт. Іспанія піднялася на боротьбу проти французького правління.

2 травня 1808 Перше мадрридське повстання. Складення міських хунт (Астурія, Сарагоса, Севілья).
 Спроба командувача французькими військами Йоахіма Мюрата

6 червня вивезти з країни дочку та молодшого сина Карла IV призвела до народного повстання в Мадриді, яке було придушене після декількох годин запеклих вуличних боїв. Повстання послужило прелюдією до затяжної партизанської війни.

14 – 20 червня 1808 Оголошення хунтою Севільї війни Наполеону «до повернення короля Фернандо VII» та звернення до Росії та Англії про допомогу.
 Битва під Байленом (Андалузія). Взяття у полон 17 тисяч французів на чолі з генералом Дюпоном.

20 червня 1808 Вступ короля Жозефа в Мадрид. Присяга грандів, але вночі розгортання партизанської війни.

7 липня 1808 Іспанська (Наполеонівська) Конституція.
 Війна проти окупантів привела до прийняття Конституції Іспанії, яка згодом стала наріжним каменем європейського лібералізму. Спустошливі громадянські війни між ліберальними та абсолютистськими фракціями, початок яким поклали заgonи, які пройшли підготовку на цій війні, тривали в Іберії аж до 1850-х рр. Криза, викликана потрясіннями від вторгнення і революції, сприяла здобуттю незалежності більшості колоній Іспанії в Америці та відділенню Бразилії від Португалії.

31 липня 1808 Відхід військ Жозефа на північ Іспанії за річкою Ербо.

Серпень 1808 Висадка англійських військ під проводом Артура Уелслі (герцога Веллінгтона) в Лісабоні.
 Наполеон очолив експедицію в Іспанію.

5 листопада 1808 Поразка іспанців при Еспіносі.
 23 листопада Поразка іспанців при Туделі.
 4 грудня 1808 Поразка іспанців біля Мадриду.

Загострення франко-російських відносин

1808 Розгортання контрабанди в Європу (цукор, бавовна, кава, чай, рис). Вступ у війну Австрії.

Червень 1808 Мюрат – король Неаполітанський.
 Ставши королем, Мюрат прийняв ім'я Йоахім-Наполеон. Він здобув прихильність місцевого населення, будував плани щодо об'єднання усіх італійських земель, але Наполеон його не підтримав.

27 вересня – 14 жовтня 1808 Зустріч імператорів в Ерфурті, поновлення Тільзйтського договору. Росія відмовилась вступити у війну проти Австрії.
 Тасмна зрада Талейраном Наполеона (обговорення з Олександром I питання про «природні кордоні» Франції).

Грудень 1808 Початок співпраці Талейрана та міністра поліції Фуше. Фуше і Талейран обидва належали до духовного стану (причому за однаковими причинами – через слабе здоров'я), вчасно зробили ставку на революцію, проявили себе талановитими дипломатами.

1809 П'ята європейська коаліція (Англія, Австрія).
 Січень 1809 Посилення визвольної боротьби європейських народів. Три центри партизанського руху – Калабрія, Піренейський

півострів, Тіроль (до 1810 р.)

22 січня 1809 Повернення Жозефа в Мадрид. Розгортання народної війни («гверілі») на чолі з Міна, Вільямпо, Порлье, Ласі, Емпесінадо, Ерольесом. Осада французами Сарагоси (загибель 34 тисяч її жителів). Протягом 1809-1810 рр. Франція витратила в Іспанії 200 млн. ліврів та втратила 400 тис. солдат.

Січень 1809 Невдалий наступ австрійських військ в Баварії, Італії, Далмації, Великому герцогстві Варшавському. Перемога австрійців в Тіролі.

5 – 6 липня 1809 Битва біля Ваграма. Австрія на межі катастрофи. Генеральна битва австрійсько-французької війни поблизу о-ва Лобау на Дунаї. Битва була наступальною з боку французів; австрійців було значно менше. Наполеон розбив війська ерцгерцога Карла, тим самим припинивши існування 5-ої коаліції.

14 жовтня 1809 Шенбрунський мирний договір з Австрією. Приєднання Каринтії та Хорватії до Істрії та Далмації і створення Іллірійських провінцій Франції. Передача Зальцбурга Баварії, Західної Галіції – Росії. Росія приєднала Фінляндію. Поразка австрійців була жахливою не стільки у військовому відношенні, скільки у моральному та політичному.

Січень – лютий 1809 Паризький договір. Завершення війни між Францією і Швецією.

1809 У ході Піренейської війни почалась французька облога Кадіса, який після падіння Мадрида став центром іспанської влади. Попри понад дворічну облогу взяти місто маршалам Перрену і Сульту не вдалося.

2 квітня 1810 Анексія Рима та Папської області. Відлучення Наполеона від церкви. Папа Римський – бранець в Парижі.

Липень 1810 Шлюб Наполеона з дочкою Франца I. Наполеон одружився з ерцгерцогинею Марією Луїзою після розлучення з Жозефіною Богарне.

Жовтень 1810 Приєднання Голландії до Франції. Наполеон вирішив, що його брат Людовик ставить нідерландські інтереси вище французьких і включив Нідерланди до складу Французької імперії. Французька окупація закінчилася в 1813 р. з розгромом Наполеона.

Грудень 1810 Оголошення Бернадота наступником шведського короля Карла XIII. Риксдаг (за згодою Наполеона) оголосив Жан-Батіста Бернадота принцом та спадкоємцем трону. Він прийняв лютеранство та нове ім'я – Карл Юхан.

1810 Початок видачі ліцензій французьким та голландським купцям на торгівлю з Англією. Зростання контрабанди колоніальних товарів.

1810 – 1812 Народне повстання у Німеччині (Вестфалія, Бранденбург,

Саксонія, Пруссія) та Італії. Перенапруження внутрішніх сил імперії та зростання невдоволення у Франції.

Січень 1812 Перемога Веллінгтона над французами біля Сіудад-Реаля та біля Бадахоса.

18 березня 1812 Так звана 3-я облога Бадахоса: англо-португальська армія під командуванням генерала Веллінгтона (пізніше герцога Веллінгтона) обложила Бадахос і змусила капітулювати французький гарнізон. Ця облога була однією з найкривавіших в наполеонівських війнах і британці вважали її перемогою, що дісталася дорогою ціною: близько 4 800 солдатів союзників були вбиті або поранені протягом декількох годин інтенсивних боїв.

20 липня 1812 Прийняття Надзвичайними кортесами в Кадісі першої іспанської конституції.

22 липня 1812 Після вигнання британською армією Уелслі французів з Мадрида, скликані у тимчасовій столиці Іспанії Кадісі Надзвичайні кортеси (парламент) затвердили конституцію (Кадіська конституція). Іспанія стала конституційною монархією, було введено однопалатний парламент, скасована інквізиція і цензура, конфіскована значна частина церковної землі.

24 лютого 1812 Договір із Росією проти Франції в Великих Луках. Великолукський трактат Росії з верховним урядом Королівства Іспанія, який перебував у Кадісі і діяв від імені Фернандо VII.

Березень 1812 Перемога англійців над військами маршала Мармона під Саламанкою. Втеча Жозефа з столиці в Валенсію.

Квітень 1812 **Російський похід Наполеона Бонапарта**

Червень 1812 Договір Пруссії з Францією. Союзний договір з Пруссією, яка повинна була виставити 20 тис. солдатів, а також забезпечити матеріально-технічне постачання французької армії.

Січень 1812 Договір Австрії з Францією.

Січень 1812 Договір Швеції з Росією.

Січень 1812 Без оголошення війни перехід Неману 600-тисячними військами Наполеона. Група «Центр» (корпуси Даву, Удіно, Нея, Євгенія Богарне, Сен-Сіра, Морт'є, Мюрата, Понятовського, Рейнсе, Вандамма, Латур-Мобура) на чолі з Наполеоном – на Смоленськ. Ліве крило на чолі з Макдональдом – на Ригу. Праве крило на чолі зі Шварценбергом – на р. Буг.

Січень 1812 Битва під Смоленськом – перша зупинка французьких військ Барклаєм-де-Толлі.

Січень 1812 Оборонний дводенний бій об'єднаної російської армії; Смоленськ був залишений, і росіяни продовжили відхід до Москви.

7 вересня 1812 Бородіно. Найбільша битва кампанії за 110 км від Москви. Попри величезні втрати сторін, російські війська під командуванням Михайла Кутузова були змушені відступити. Війська спалили за собою Москву за наказом імператора Олександра. Наполеон увійшов у Москву, розорену й непридатну для утримування величезних військ.

19 жовтня 1812 Відступ наполеонівських військ з Москви.

Листопад 1812 Переправа французьких військ через р. Березіну. Наполеон передав керівництво Мюрату й таємно повернувся у Париж.

6 грудня 1812 Повернення Наполеона в Париж. Імператор енергійно приступив до організації нової армії замість знищеної в Росії. Достроково були покликані 140 тис. юнаків.

1813 – 1814 Шоста європейська коаліція. (Росія, Пруссія, Англія, Швеція, Іспанія, Португалія, Австрія).

Січень 1813 Кутузов у Східній Пруссії та Великому князівстві Варшавському.

Лютий 1813 Договір в Каліші Росії та Пруссії. Офіційним актом, який закріпив оформлення 6-ї коаліції, з'явився підписаний 16 (28) лютого Калішський союзний договір. Договір підписали фельдмаршал М. І. Кутузов і прусський канцлер К. А. Гарденберг. За умовами договору Пруссія відновлювалась у кордонах 1806 р., німецьким державам поверталася незалежність. Сторони зобов'язалися вести спільні дії проти Франції та не укладати сепаратних договорів із нею. Після підписання договору Пруссія розірвала союз із Францією та 27 березня 1813 р. оголосила їй війну.

Березень 1813 Формування коаліції та її наступ в Саксонії. У ході кампанії 1813 р. до коаліції приєднався ряд дрібних німецьких держав. Пізніше до коаліції приєдналася Великобританія, а 10 серпня 1813 р. Австрія.

2 травня 1813 Битва при Люцені. Перший генеральний бій між Наполеоном і об'єднаною російсько-прусською армією під командуванням російського генерала Вітгенштейна. У німецькій історії відомий як битва при Гросс-Гершнерні за назвою села (м. Люцен розташовувалося у 20 км на північний захід від Лейпцига на західній околиці Саксонії). Закінчилася відступом російсько-прусської армії за Ельбу і підпорядкуванням Саксонії Наполеону.

20 – 21 травня 1813 Битва при Бауцені. Бій 40 км на схід від Дрездена між Наполеоном і об'єднаною російсько-прусською армією Вітгенштейна. Закінчився відступом союзників у Сілезію і перемир'ям до 11 серпня.

Червень 1813 Рейхенбахська угода держав коаліції про війну до перемоги. Три конвенції, підписані з невеликим проміжком: перші дві конвенції – між Пруссією і Великобританією і між Росією і Великобританією – про союз у війні з Наполеоном і англійські субсидії були укладені 2 (14) червня і 3 (15) червня відповідно. За ними, Великобританія надавала Пруссії субсидії на суму 666 666 фунтів стерлінгів в обмін на зобов'язання виставлення Пруссією 80-тис. армії. Третя конвенція, між Росією і Пруссією, з одного боку, і Австрією з іншого, була укладена

15 (27) червня. Вона була підписана від Росії графом К. В. Нессельроде (якому асистував фон Анштетт), від Пруссії князем К. А. Гарденбергом, від Австрії графом Таннгаузенем. Завершила переговори про приєднання Австрії до 6-ї коаліції. Передбачала складання загальної плану військових дій, намічала основи післявоєнного устрою Європи.

Червень – серпень 1813 Дрезденська зустріч Наполеона і Меттерніха. 26 червня протягом 9 годин австрійський дипломат намагався переконати Бонапарта почати мирні переговори і визнати австрійське посередництво. Наполеон відкинув його умови.

Серпень 1813 Приєднання Австрії до коаліції. 12 серпня Австрія приєдналася до антифранцузької коаліції (Росія, Пруссія, Англія, Швеція). Битва при Дрездені між армією Наполеона і богемською армією російсько-пруссько-австрійських союзників, в якій союзники зазнали поразки, втратили близько 40 тис. вбитими, пораненими та полоненими й були змушені відступити в Богемію. Наступ іспано-англійських військ в Басконії.

Перша половина 1813 Відступ французьких військ за р. Ербо.

Середина 1813 Перемога Веллінгтона біля Вітторії (Іспанія). 21 червня Веллінгтон отримав за бій при Вітторії не тільки чин фельдмаршала від свого уряду, а й титул герцога Вітторії від принца-регента Португалії Жуана VI. Цей титул, як і всі інші титули фельдмаршала, його спадкоємці мають до цього дня.

Грудень 1813 Французькі війська остаточно залишають Піренейський півострів. Новий головнокомандувач маршал Сульт не зміг переламати хід подій і французькі війська покинули Іспанію. Піренейська війна була програна.

16 – 19 жовтня 1813 «Битва народів» біля Лейпцигу. Перша воєнна поразка Наполеона. Зрада Антуана Анрі де Жоміні (передача плану атаки росіянам, перехід на службу до Олександра I). Вирішальна битва, у результаті якої були звільнені всі німецькі держави.

Кінець 1813 Відступ наполеонівських військ на територію Франції. Кампанія завершилась для Наполеона втратою Європи, але Франція все ще лишалась відданою йому. Всі французькі гарнізони з території німецьких держав виїхали на територію Франції.

1 – 2 січня 1814 Прусська армія перейшла Рейн – кордон Німеччини. Російська гвардія на чолі з царем увійшла до Франції з боку Швейцарії, в районі Базеля.

Січень 1814 Перехід Мюрата, короля Неаполітанського, на бік коаліції. Договір з Австрією про переділ Італії (Мюрату – Папську область). Мюрат націлив свою 30-тис. армію проти колишнього соратника Євгена Богарне за гарантії збереження корони. Мюрат уникав вступу до активних бойових дій проти франко-італійських військ, в результаті чого війська Богарне змогли успішно стримувати просування

австрійців та англійського десанту до району р. По. Під сильним натиском нових союзників Мюрат проводив повільні атаки без особливих результатів. У цей час Наполеон очолив поспішно сформовану армію, щоб запобігти вторгненню союзників з півночі. Фактична влада Жозефа Бонапарта за формального регентства Марії-Луїзи.

Весна 1814 Перемога Наполеона на марші між р. Сеною та р. Марною. Але при Лані війська союзників, головним чином пруські дивізії, відбили наступ Наполеона.

Березень 1814 Шомонський трактат – друга угода про війну до перемоги. Домовленість про скликання конгресу у Відні. Росія, Англія, Австрія і Пруссія уклали між собою так званий Четвертий союз і зобов'язалися не підписувати з Францією сепаратний мир і вести війну до повної перемоги. Домовленість про скликання конгресу у Відні (питання майбутнього устрою Європи прописано схожим на статті майбутнього «Кінцевого акту Віденського конгресу»). Російсько-пруський загін під керівництвом російського генерала графа Сен-Прі (француза на російській службі) вибив із м. Реймс французький гарнізон, захопивши кілька сотень полонених і до 10 гармат. Чисельність загону становила 13-14 тис. солдатів, з них 4 тис. прусаків генерала Ягова.

12 березня 1814 У Бордо Людовик XVIII проголошений королем.

Березень 1814 160-тисячна армія коаліції біля Парижу. Союзні армії (близько 100 тис. солдат, з них 63 тис. росіян) підійшли впритул до передової лінії оборони Парижа. Нестача військ частково компенсувалась високим бойовим духом захисників столиці та їх надією на швидке прибуття Наполеона. Російські та пруські корпуси після запеклих боїв захопили передмістя Парижа.

Березень 1814 Обстріл та капітуляція Парижу. Командувач правим флангом французької оборони маршал Мармон до 5 години дня відправив парламентаря до російського імператора. Олександр I наказав зупинити битву, якщо Париж буде здано: інакше до вечора не пізнають місце, де була столиця. Битва за Париж стала в кампанії 1814 р. однією з найкривавіших для союзників, які втратили за 1 день понад 8 тис. солдатів. Союзники ввійшли у Париж через кілька днів. Французька регулярна армія мала залишити Париж. Російська та пруська гвардія на чолі з імператором Олександром I тріумфально вступила до столиці.

Квітень 1814 Наполеон в Фонтенбло. Зречення престолу на користь сину. 6 квітня у палаці Фонтенбло під Парижем імператор відрікся від престолу. Початковий варіант зречення на користь сина імператора, Наполеона II, під регентством його дружини Марії-Луїзи, не влаштував союзників.

6 квітня 1814 Зречення без умов. Наполеону довелося писати новий акт зречення за себе і своїх спадкоємців. Призвання Людовика XVIII на престол Сенатом під керівництвом Талейрана, голови Тимчасового уряду.

20 квітня 1814 Висилка Наполеона на о. Ельба. Наполеон прибув у супроводі 866 осіб особистого війська, включно з кількома генералами і чотирма членами свого уряду.

3 травня 1814 Людовик XVIII у Парижі. Коли сенат 6 квітня 1814 проголосив реставрацію Бурбонів і конституцію, Людовик відмовився визнати цю конституцію, як створену узурпатором. Тільки після наполягань російського імператора Олександра I, що заявив, що поки Людовик не дасть формальної обіцянки ввести конституційні порядки, він, Олександр, не допустить його в'їзду в Париж, Людовик підписав складену Талейраном декларацію з обіцянкою конституції та урочисто в'їхав у Париж.

30 травня 1814 Перший паризький мирний договір. Франція у межах 1792 р.: відмова від основних територіальних завойовань у наполеонівських війнах. Прирошення території – 150 кв. миль за рахунок частини Бельгії, Савойї, м. Авіньйон.

1814 – 1815 Іспанський король Фернандо VII. Правив після зречення свого батька Карла IV (вперше) та після вигнання Жозефа I Бонапарта (вдруге).

Сто днів

Лютий 1815 Антибурбонський заговор Ж. Фуше. Ф. де Шаблон доповідає Наполеону про змову

26 лютого 1815 Відплиття Наполеону з о. Ельба. Висадка в бухті Жуан.

Березень 1815 Альпійський перехід на Гренобль. Вхід в Ліон. Перехід на бік Наполеона маршала Нея. Наполеон у Тюільрі. Початок Ста днів. Призначення А. де Коленкура м. з .с. Ворота Гренобля були закриті для Наполеона. Маніфест до французів – звернення до жителів Гапа, Гренобля і Ліона. Зустріч загону Наполеона і урядових військ у містечку Лаффре. Під Ліоном Наполеон приймає парад дивізій, висланих проти нього Людовиком XVIII. Перехід на бік Наполеона маршала Нея. Наполеон Бонапарт без жодного пострілу увійшов у Париж.

Червень 1815 Ватерлоо. Загибель 32 тисяч французів, 22 тисяч солдатів коаліції. Відступ Наполеона. Наполеон розпочав військову кампанію у Фландрії. Обидві армії зіткнулися біля Ватерлоо, де попри початковий успіх, через фатальну стратегічну помилку французи були розбиті на голову англо-голландсько-пруською армією під командуванням Веллінгтона і Блюхера. 18 липня Наполеон здався в руки Англії. 2 серпня 1815 р. був укладений договір, за яким Наполеон в якості почесного полоненого великих держав був висланий на о. Святої Єлени.

20 листопада 1815 Другий паризький трактат.

1815 Окупація Франції 150-тисячними військами коаліції на 3-5 років. Передача стратегічно важливих пунктів пруським гарнізонам. Контрибуція – 700 млн. франків. «Білий терор» у Франції. Розстріл маршала Нея. Рідне місто Нея було передано Пруссії й маршал міг би використати юридичний прийом для того, щоб уникнути суду, але він заявив: «Я народився французом, французом я хочу і померти!». Нею був визнаний винним і розстріляний 7 грудня 1815 р. поблизу Люксембурзького саду біля обсерваторії в Парижі.

22 вересня 1815 Підготовка Віденського конгресу. Домовленість чотирьох великих держав про таємне обговорення проекту розділу земель. Російсько-пруська домовленість про вирішення саксонського та польського питання.
Пруська окупація Саксонії тривала до 6 червня 1815 р., до повернення Фрідріха Августа з полону. Рівно через місяць він був змушений приєднатись до пропруського Німецького союзу, але, навчений гірким досвідом, решту свого життя проводив надзвичайно обережну зовнішню політику, рівновіддалена тримаючись і від Пруссії і від її головного опонента Австрії.

23 вересня 1815 Приїзд у Відень Ш. М. Талейрана.

30 вересня 1815 Участь Франції в засіданні «четвірки» – визнання її рівних прав із державами-переможцями. Оголошення Талейраном політики легітимізму, підтримання рівноваги сил в Європі, захисту інтересів «слабких» – Іспанії, Португалії, Швеції, німецьких князівств. Домовленість Талейрана з Олександром I про збереження Саксонської держави.

10 листопада 1815 Пруські війська в Саксонії. Загострення відносин Пруссії з Австрією.

3 – 4 січня 1815 Таємний договір Франції, Австрії та Англії щодо саксонського питання зі статтею про надання взаємної допомоги в разі війни. Вихід Франції з міжнародної ізоляції.
Угода повинна була залишитися в найсуворішій таємниці. Один екземпляр залишився у Відні у Меттерніха; інший був переданий і негайно відісланий в Париж королеві Людовикові XVIII. Цей таємний договір так посилив енергію опору саксонському проекту, що Олександр залишалося або зважитися на розрив і, можливо, на війну, або поступитися. Отримавши все, що він хотів у Польщі, Олександр не захотів сваритися, а тим більше воювати з великими державами. Він поступився, й пруському королеві залишалося лише підкоритися своїй долі.

20 березня 1815 Передача тексту таємного договору Наполеоном Олександрю I.

23 березня 1815 Складення Сьомої європейської коаліції – Росія, Пруссія, Австрія, Англія.
Декларація 13 березня проти Наполеона – ворога та порушника спокою в світі. Відновлення Шомонського трактату.

Березень 1815 Вирішення конгресом проблемних питань.
1. Саксонське питання: збереження Саксонії; передача Пруссії половини саксонських земель, Вестфалії, лівобережжя Рейну, частини північнонімецьких земель. 2. Польське питання: Росія зберегла Велике герцогство Варшавське; Пруссія отримала Познань, Бромберг, Торунь. 3. Неаполітанське питання: реставрація іспанських Бурбонів у травні 1815 р. (Фернандо 4). Розстріл Мюрата австрійцями 13 жовтня 1815 р.
Підписання **Заключного акту Віденського конгресу**. Спроба надання гарантій недоторканності володінь кожної країни, що засвідчена 8 головними державами. «Францію повернуто до кордонів 1790 р. Затверджено роздібненість Німеччини (38 держав). Англія отримала Гібралтар, о. Мальту, о. Цейлон, Іонійські о-ви, Капську колонію, о.

Маврикій, Сейшельські о-ви. Австрія отримала Ломбардо-Венеційське королівство (Венецію та Ломбардію з Міланом), Зальцбург, Галіцію. Росія отримала Фінляндію, Бесарабію, Царство Польське (колишнє Варшавське герцогство). Пруссія отримала шведську Померанію, Північну Саксонію, польські землі з Познанню та Данцігом, ліво- та правобережні землі по р. Рейн. Створення Нідерландського королівства (Об'єднані провінції, Бельгія, Люксембург) королем Вільгельмом Оранським. Пемонт отримав Геную. Швеція отримала Норвегію. Оголошення вічного нейтралітету Швейцарської конфедерації (з Женевою, Вале, Невшателем).

9 липня 1815 Людовик XVIII під тиском союзників призначає Талейрана головою французького уряду та держсекретарем із іноземних справ.

25 вересня 1815 Відправка Талейрана у відставку. Новий м. з. с. – герцог Арман де Ришельє.
Талейран представляв Францію на Віденському конгресі й добився найвигідніших умов для Франції. Але незабаром його відправили у відставку.

26 вересня 1815 Підписання угоди про Священний союз. Ідея Олександра I про взаємодопомогу імператорів (Росія, Пруссія, Австрія). Так званий Акт Священного союзу було підписано у Парижі російським імператором Олександром I, австрійським імператором Францом II та пруським королем Фрідріхом Вільгельмом III. До Священного союзу приєднався французький король Людовик XVIII, а потім і більшість монархів Європи. Велика Британія, яка не приєдналася до Священного союзу, підтримувала його політику.

20 листопада Розширення Священного союзу: приднання Великої Британії (Четверний союз). Створення Ліги з метою нагляду за Францією і нагляду за виконанням віденських угод. Декларація «права на втручання» у внутрішні справи країни, де є загроза існуючому ладу. Рішення про регулярне скликання з'їздів.
Провідну роль на конгресах відігравали Олександр I та австрійський канцлер Клемент фон Меттерніх. Головна ідея Священного союзу полягала у тому, що якщо в країні Священного союзу почнеться революція, то інші країни мають їй допомогти в боротьбі з повсталими.

Контрольні питання

1. Назвіть періодизацію наполеонівських війн.
2. Чому Наполеон I прийняв титул «імператор французів»?
3. У чому полягає значення Трафальгарської битви?
4. Що таке «континентальна блокада», які міжнародні наслідки вона мала?
5. Як розгорталось «Іспанське питання»?
6. У чому полягає специфіка Російського походу Наполеона Бонапарта?
7. Коли відбулась «Битва народів» біля Лейпцигу?
8. На якому конгресі була перша спроба територіального перестрою Європи?
9. Охарактеризуйте період «Ста днів».
10. Що таке політика легітимізму?

ТЕМА 7
МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ У ЗАХІДНІЙ ПІВКУЛІ
НА ПОЧАТКУ ХІХ СТОЛІТТЯ

Зовнішня політика США на початку 19 ст. Національні рухи 20-х рр. 19 ст. в Європі та Латинській Америці: порівняльний аналіз.

Етапи/роки	Зміст
1812-1814	Друга англо-американська війна
	«Друга війна за незалежність» – воєнний конфлікт між США та Великобританією. У воєнних діях на боці Англії також приймали участь індіанські племена на чолі з вождем Текумсе.
1760 – 1820	Правління Георга III. Відзначилось серією великих воєнних конфліктів. На початку його правління (I король Ганноверської династії в Англії) Великобританія перемогла Францію у Семирічній війні і стала домінуючою європейською державою у Північній Америці та Індії. Однак, багато британських колоній незабаром було втрачено в американській Війні за незалежність.
1806	США розірвали торговельну угоду з Англією, обмежили англійський імпорт.
1807	Напад британського фрегату «Леопард» на американський корабель «Чесапек». США оголосили Англії ембарго. Причина ембарго – відмова британців повернути захоплених американських моряків додому та відшкодувати збитки.
1808	Встановлення дипломатичних відносин із Росією. Джон Квінсі Адамс, майбутній президент і держсекретар США, вручив свої вірчі грамоти першого посла США в Росії імператору Олександрю I, що ознаменувало офіційне встановлення дипломатичних відносин між Росією та США.
1809	Посередництво Росії у врегулюванні англо-американського конфлікту.
1811	Закон про друге ембарго. Президент Дж. Медісон, держсекретар Дж. Монро, військовий міністр У. Юстіс, більшість Конгресу США – «яструби» – за війну з Англією. Мета – розширити територію США за рахунок Канади і Флориди.
1 червня 1812	США оголосили війну Англії. У своєму посланні до Конгресу президент Дж. Медісон зазначив такі причини: торговельні та економічні протиріччя США та Англії, захоплення англійцями американських судів та насильне вербування моряків-громадян США до лав британського флоту, підтримка Великобританією ворожих США індіанських племен, що заважало експансії американців на Захід, небажання англійців остаточно відмовитись від північноамериканських колоній.
Кампанія 1812 р.	
12 липня 1812	Американський загін із 1600 солдатів на чолі з У. Хеллом перейшов р. Детройт. Початок «Канадської війни за незалежність». Мета – захоплення фортеці Малден у Верхній Канаді.
16 серпня 1812	Здача американців канадським військам у форті Детройт.

	Битва при р. Детройт між англо-індіанською армією під командуванням генерал-майора Айзека Брока і американською армією під командуванням генерала У. Хелла стала несподіваною поразкою для американців, які вважали що війна стане простим маршем по Канаді.
Жовтень 1812	Друга невдала спроба американців перейти р. Детройт. Через сильний спротив канадсько-індіанських військ американці вимушені відступити.
Липень – жовтень 1812	Морська війна: американські капери захопили 219 британських торговельних кораблів. Британський військовий флот блокував атлантичне узбережжя.
Кампанія 1813 р.	
27 квітня 1813	Американський десант в Йорку (Верхня Канада). Нова спроба вторгнення американців до Канади. Загін під командуванням Г. Дирборна після нетривалих сутичок із невеликим загоном англійців, канадців та індіанців захоплює Йорк (сучасне Торонто), грабує його і спалює.
Червень 1813	Англійський десант біля Чесапекської затоки. Знищення поселення Хемптон.
10 вересня 1813	Перемога американського флоту під проводом О. Перрі на р. Ері. Це була перша перемога американців. Вона прославила фрегат «Констітьюшн» під командуванням капітана Олівера Перрі. Після перемоги над британським кораблем «Герьер», американський фрегат отримав почесне прізвисько «Залізнокобий старина».
20 вересня 1813	Бій біля р. Детройт. Перемога американських військ на чолі з майбутнім президентом У. Гаррісоном. Під час битви загинув індіанський лідер Текумсе, союзник Англії. Після його загибелі індіанці не приймали участь у війні.
30 грудня 1813	Англія погодилась на перемовини. Завдяки успіхам кампанії 1813 р. американці повернули собі більшу частину території Мічигану; лише форт Макіно залишався в руках британців.
Кампанія 1814 р.	
Квітень 1814	Англія відновила військові дії. Навесні 1814 р. у Європі відбулися події, які вплинули на англо-американську війну: 31 березня коаліційні війська захопили Париж, а 6 квітня Наполеон відрікся від престолу. Це порушило рівновагу сил сторін і викликало зміни в характері їхніх бойових операцій. Англія почала готуватися до наступу. Після перемоги над Наполеоном Великобританія додатково перекинула в Америку 15 тис. військових.
1820 – 1830	Георг IV. З правління Георга як <i>регента</i> пов'язана тривала боротьба Великої Британії з Наполеоном, яка завершилась поразкою Наполеона й перемогою Англії. Вважається одним з найуспішніших монархів Британії.
24 – 25 серпня 1814	Англійський флот адмірала А. Кохрейна зайняв Вашингтон. Підпалення Капітолію, бібліотеки Конгресу та Білого дому. Американські державні діячі покинули столицю; громадяни самостійно створювали загоми для боротьби з британцями.
13 – 14 вересня 1814	Невдалий штурм англійцями Балтимора. Зміна характеру війни (Друга війна за незалежність). Створення національного гімну

	США.
24 грудня 1814	Гентська мирна угода. Статус-кво. Угода підтвердила незалежність США і збереження кордонів, визначених Версальською мирною угодою 1783 р. Учасники угоди зобов'язалися повернути один одному захоплені території, припинити воєнні дії проти індіанців, вжити заходів для припинення торгівлі. У 1814 р. угода була доповнена англо-американською торговельною конвенцією.
1810 – 1821	Приєднання Флориди
Грудень 1810	Американські війська у Західній Флориді. Американські поселенці у Батон-Ружі піднімають повстання проти іспанської влади. Проголошують Західну Флориду «вільною та незалежною» і наголошують на бажанні приєднатись до США. Президент Медісон відкликається на заклик про допомогу.
Березень 1818	Американські війська у Східній Флориді. Під приводом покарання індіанців, які отримували допомогу від іспанців, американські війська увійшли до Східної Флориди і захопили Сент-Маркс.
Жовтень 1818	Вивід американських військ з території Східної Флориди.
Лютий 1819	Угода США з Англією. Викуп Флориди за 5 млн. дол. Кордон США досяг Тихого океану по 42 паралелі. Англія зтягнула ратифікацію угоди – привід для війни. Посередництво Росії в конфлікті між США та Іспанією.
Лютий 1821	Ратифікація угоди щодо Флориди в Англії.
1822	США визнали незалежність нових держав у Латинській Америці. Посилення позиції англійців у новостворених державах. Обурення Іспанії – привід для втручання Священного Союзу.
2 грудня 1823	«Доктрина Монро» (автор – держсекретар Джон Квінсі Адамс) спрямована проти Іспанії та Священного Союзу. Мета – запобігання загрози їх інтервенції в латиноамериканські держави та повернення їх під владу Іспанії. Принципи протекціонізму, деколонізації, розділу світу на європейську та американську системи.
	Розширення США в 40-х рр. XIX ст.
1844	Прийняття нової програми демократичної партії («Manifest Destiny») – США від моря до моря. Маніфест став основою для подальшої експансії США на всьому континенті. Визначення особливої місії США у світі.
29 грудня 1845	Приєднання до США Техасу, що відділився від Мексики.
1846	Урегулювання конфлікту щодо американо-канадського кордону на Алясці. Підписання Орегонської угоди, яка остаточно встановила кордон між США та володіннями Британії в Північній Америці. Території Орегона на північ від 49-ї паралелі визнавались британськими, на південь – володіння США.
1846 – 1848	Війна з Мексикою. Угода Гвадалупе Ідальго, підписана 2 лютого 1848 р, поклала кінець війні й дала США незаперечний контроль над Техасом. Верхня Каліфорнія та Нова Мексика були віддані США (землі сучасних штатів Каліфорнія, Нью-Мексико, Аризона, Невада та Юта). Кордон США дійшов до Ріо Гранде. Перетворення США з третьорядної на другорядну державу.

Революційні рухи 20-х рр. в Європі (Іспанія, Португалія, Греція, Італія)	
1815 – 1819	Формування «системи Меттерніха». Панування Австрії в Італії. Система Меттерніха була направлена на боротьбу з революційними, ліберальними і національно-визвольними рухами, відкидала будь-які поступки ліберальним принципам; спиралась на сильну армію, бюрократію і союз між державою і церквою.
1815 – 1820	Створення таємних організацій карбонаріїв в Італії. Мета – боротьба з деспотизмом за національне визволення, свободу та рівність.
1816	Неаполітанське королівство під владою Фердинанда IV перетворюється на королівство обох Сицилій.
1818	Ахенський конгрес Священного союзу Вивід військ із Франції, допущення її на конгреси Священного союзу. У Ахенському конгресі прийняли участь Росія, Австрія, Англія, Пруссія, Франція. Держави відмовились від втручання у іспанське питання й зголосилися на втручання у німецькі справи.
1819	Теплицька конвенція Австрії та Пруссії. Франц I (1792-1835) та Фрідріх Вільгельм III (1797-1840) домовилися про спільну боротьбу проти революційного руху в німецьких державах.
	Революція в Італії.
1820	Національно-визвольний рух на італійських землях Австрії (Парма, Модена, Тоскана та ін.), революційний рух у Сардинському королівстві (Савойська династія), Королівстві обох Сицилій (Бурбонська династія).
Червень 1820	Конституція Королівства обох Сицилій. Революція в Іспанії стала поштовхом для початку повстання в Неаполі. У результаті до влади прийшов ліберальний генерал Ф. Пепе.
Липень 1820	Повстання на Сицилії. Звернення Фердинанда I до Священного союзу. Радикали створили тимчасову хунту і зажадали відділення Сицилії від Неаполітанського королівства. Карбонарії злякалися, що подібні дії викличуть інтервенцію австрійських військ і приведуть до повного розгрому їх організації в Неаполі. Тому генерал Пепе направив проти повстанців 10-тисячну дивізію. Уже у вересні 1820 р. повстання на Сицилії було придушене, що позбавило карбонаріїв широкої підтримки.
Серпень – вересень 1820	Відступ австрійських військ у Ломбардо-Венеціанське королівство.
Літо – осінь 1820	Конгрес у Троппау (Опаві) та Лайбаху (Любляні) (закінчився в травні 1821 р.). Підписання Попереднього протоколу про втручання у внутрішні справи держав (право інтервенції). Після того, як його оголосили, був відкладений, але його положення використовувались під час визначення положень протоколу Лайбаського конгресу в січні 1821 р.
25 жовтня 1820	Меттерніх зірвав конгрес у Троппау через зближення Росії та Франції.
13 листопада 1820	Декларація про право монархів на військове втручання в

	будь-якій країні з метою реставрації монархії. Росія, Австрія та Пруссія підписали Декларацію, Франція та Англія – ні.
16 грудня 1820	Приїзд в Лайбах короля Королівства обох Сицилій Фердинанда I.
7 березня 1820	Австрійська армія розбила конституційні війська біля Рієті (Королівство обох Сицилій). Придушення революції, відновлення абсолютизму.
12 березня 1820	Революція в П'ємонті (Сардинське королівство). Зречення Віктора Еммануїла I (1802-1821) і його звернення до Священного союзу. Регент Карл Альберт дав конституцію країні. До влади в П'ємонті прийшло ліберальне міністерство на чолі з графом Санта-Роза, колишнім офіцером французької служби.
8 квітня 1820	Вхід австрійських військ у столицю П'ємонту – Турін. Правління Карла Фелікса (1821-1831). Придушення революції, відновлення абсолютизму. По всій Італії пройшла хвиля арештів і страт.
	Друга революція в Іспанії (1820-1823)
1 січня 1820	Початок революції. Повстання армії біля Кадіса. Генерал Рафаель Рієго. Спираючись на військо, Рієго проголосив Кадіську конституцію. Створювалися революційні хунти, звільнялися політичні в'язні, організувалися національна міліція. Відновили роботу кортеси, на засіданнях яких прибічники реформ розділилися на «модератос» (помірковані) та «ексальтадос» («палкі», радикали).
6 – 7 березня 1820	Повстання в Мадриді. Повернення Конституції 1812 р. Росія виступила за вторгнення Священного союзу. Англія, маючи за мету витіснити Іспанію із західної півкулі, виступила проти.
9 липня 1820	Відкриття кортесів. Уряд «модератос». Соціально-економічна політика лібералів сприяла розвитку промисловості й торгівлі: була скасована цехова система, скасовані внутрішні митні збори, монополії на сіль і тютюн, проголошена свобода торгівлі. Також були ліквідовані релігійні ордени і закрито частину монастирів.
Лютий 1822	Р. Рієго – президент кортесів. Уряд «ексальтадос». Кортеси прийняли закон про пустки і королівські землі: половину земель передбачалося продати, а іншу розподілити між ветеранами і безземельними селянами.
Липень 1822	Спроба роялістського перевороту.
Кінець 1822	Розгром роялістів в Каталонії. Війська генерала Міни, легендарного вождя антинаполеонівської герильї, розгромили роялістів у гірських районах Каталонії.
Осінь 1822	Конгрес у Вероні. Представники Австрії, Пруссії, Росії, Сардинії, Королівства обох Сицилій, Тоскани, Модени і Парми, а також уповноважені Англії, Франції. Боротьба Росії з Англією (Каннінг, Каслрі, Веллінгтон) із приводу іспанського питання. Компроміс: рішення про входження військ в Іспанію, але не в Португалію, союзницю Англії (Циркуляр від 14 грудня

	1822 р). Суперечності між Росією, з одного боку, і Англією, Австрією і Францією з другого: західні держави прагнули загальмувати рішення грецького питання.
Червень – вересень 1823	Облога кортесів у Кадісі. Терор апостоліків. Французька інтервенція в Іспанію. У травні 1823 р., коли значна частина країни вже знаходилася в руках інтервентів, «ексальтадос» прийняли рішення про вступ у силу закону про скасування сеньйоріальних прав, однак було записано. Уряд і кортеси були змушені покинути Мадрид і переїхати до Севільї, а за тим до Кадісу. Кінець революційного опору. Події іспанської революції мали великий вплив на революційні процеси в Португалії, Неаполі та П'ємонті.
1 жовтня 1823	Фердинанд VII (1814-1833) відмінив усі закони 1820-1823 рр. Утвердження абсолютизму, переслідування революціонерів.
Листопад 1823	Страта Р. Рієго.
Червень 1824	Вивід французьких військ із Іспанії.
	Революція в Португалії.
Серпень 1820	Португальська революція ставила на меті ліквідацію монархії й виведення англійських військ із країни. Повсталими частинами армії якими командували С. Кабрейра, Б. Сепульведа і Сарменто. Вони заснували Тимчасову жунту верховного уряду королівства і почали наступ на Коїмбру; наприкінці серпня – на початку вересня повстання охопило міста північної Португалії. Але Англія, Австрія, Пруссія – проти вторгнення (через побоювання посилення Франції на Піренейському п-ві).
Січень 1821	Конституція (за зразком Кадіської) проголосувала обмеження монархії, встановлення при королі Державної ради з 13 осіб, скасування феодальних привілеїв, знищення інквізиції.
13 травня 1822	Дон Педро, син Жоана VI (1816-1826), оголосив себе імператором незалежної Бразилії. Педро оголосив незалежність Бразилії від Португалії. Принца зустріли з великим народним шануванням; він був названий не тільки «королем Бразилії», а й «імператором Бразилії».
Лютий 1823	Прихильники абсолютизму («мігелісти») підняли заколот у Тразуж-Монтиш, який поклав початок періоду Мігелістських воєн.
Травень 1824	Дон Мігель, молодший син Жоана VI, спробував захопити владу в Португалії. Дипломатичне втручання Англії та Франції. Вигнання Мігеля. Мігель емігрував до Австрії, потім Франції.
29 серпня 1825	Визнання незалежності Бразилії. Португалія визнала незалежність Бразилії в угоді, укладеній за посередництва Британії. Бразилія відмовилася від претензій на португальські володіння в Африці, надала торговельні преференції Британії та Португалії на бразильському ринку і зобов'язалася заборонити работоргівлю в майбутньому.
Березень 1826	Смерть Жоана VI. Боротьба між конституційною партією (Педро I) та апостоліками (дон Мігель), підтримуваними Францією. Англія направляє в Лісабон війська для придушення повстання апостоліків. Нейтралітет великих

	держав. Імператор Бразилії Педро I за конституцією не міг бути монархом двох держав і тому відрікся від португальської корони (Педро IV) на користь своєї дочки, принцеси Марії Глорії (1819-1853). Він оголосив, що бажає зброєю захистити її права проти зазіхань свого молодшого брата дона Мігеля (1802-1866).
1827 – 1828	Королева Марія II да Глорія.
Весна 1828	Вивід англійських військ.
Червень 1828	Мігель – король Португалії. Проти Мігеля, який скинув Марію, повстав Порту, об'єднавши майже всі північнопортугальські міста. Придушення повстання супроводжувалося терором із боку мігелістів. Політичні пристрасті розділили Португалію на південну (на чолі з антиліберальним промігелістським Лісабоном) і північну (на чолі з Порту, яка виступала за Хартію і Педро). Втікачі-ліберали об'єднали сили в еміграції, і після висадки їх військ біля Порту 8 липня 1832 р. і в Алгарве, в Португалії знову запалала громадянська війна. Кінець їй поклала тільки поразка мігелістів у битві при Асейсейре (16 травня 1834 р.).
	Револуція в Греції
1814	Національно-визвольна організація «Філікі Етерія» в Одесі. Засновники Е. Ксантос, А. Цакалов і Н. Скуфас мали на меті підготувати Грецію до повстання. До 1817 ФЕ налічувала лише 30 членів із числа греків Росії, Молдавії та Валахії. «Філікі Етерія» з 1820 р. очолив генерал російської служби Александр Іпсіланті.
1819	Російський міністр зовнішніх справ Іоанніс Каподістрія відвідав Іонійські о-ви.
Березень 1821	Генерал-майор князь Александр Іпсіланті в Яссах (Дунайських князівствах) закликав усіх греків до повстання проти Туреччини. Александр I відмовився щодо причетності до «авантюри Іпсіланті». У червні Іпсіланті було захоплено австрійцями в Трансільванії.
Весна 1821	Револуційний рух по всій Греції.
Червень 1821	Страта султаном Махмудом константинопільського патріарха. Оголошення «священної війни» з християнами, вбивство десятків тисяч греків. Затримання російських торговельних судів у Босфорі та Дарданеллах. 28 червня – російський ультиматум султану.
4 липня 1821	Звернення Росії до Священного Союзу із закликом до розділу османського спадку. Угода К. Меттерніха та Р. Каслрі щодо протидії Росії. Приєднання до угоди міністра зовнішніх справ М. Монморансі та прем'єр-міністра Віллеля.
8 серпня 1821	Розрив відносин Росії та Туреччини.
Червень – листопад	Створення сенатів у Мореї, Західній та Східній Греції.
Січень 1822	Створення центральної влади.
27 січня 1822	Грецькі Національні збори на конгресі в Епідаврї оголосили

	незалежність. Різня греків турками на Хіосі. Зміна позиції Олександра I.
Квітень – травень 1822	Врегулювання питання про Дунайські князівства – утворення Молдавського та Валашського господарств.
Червень – серпень 1822	Віденська конференція. Посередництво Австрії та Англії у врегулюванні конфлікту Росії та Туреччини. Відставка І. Каподістрії.
26 вересня 1822	Нота Росії до султана: формальний заклик до «прийняття заходів, що поновлять права грецької нації»
1823	Зміна позиції Англії: від неприйняття грецької революції до «доброзичливого нейтралітету».
Січень 1825	Висадка в Мореї єгиптян на чолі з Ібрагімом, сином Мехмеда-Алі. Облога турками Місолунгі.
1825	Петербурзький конгрес. Російський проект розділу грецьких земель на три васальних від Туреччини князівства (на зрок Дунайських). Протест турків та греків. Франція, Пруссія і Австрія прийняли проект Росії.
1 грудня 1825	Смерть Олександра I. Після смерті Олександра на престол сходить Микола I (1825-1855), що продовжує лінію, направлену на боротьбу з революціями в Європі.
17 березня 1826	Російський ультиматум султану щодо ситуації в Дунайських князівствах та сербських землях. Вимога: в 6-тижневий термін виконати умови Бухарестської угоди та надіслати представників для переговорів з питань, що є предметом суперечок між імперіями.
4 квітня 1826	Англо-російська угода про надання Греції автономії – перший протокол, де мова йде про звільнення Греції. Росія погоджувалася на посередництво Англії в переговорах між тимчасовим грецьким урядом і Портою. Греція мала тільки платити данину Туреччині.
Травень 1826	Приєднання до Росії та Англії Австрії.
Червень 1826	Бунт яничар в Стамбулі. Султан Махмуд II, побоюючись опору яничар при розформуванні, 14 червня 1826 р. удався до радикального способу «демобілізації» – оточив їх казарми вірними йому військами й розстріляв яничар із гармат.
Липень 1826	Махмуд II спровокував російсько-перський конфлікт. Збройний конфлікт між Російською і Перською імперіями, що тривав до 1828 р., за панування в Закавказзі і Прикаспії, в результаті якого Росія остаточно закріпилася в цьому регіоні і приєднала до своєї території Східну Вірменію.
7 жовтня 1826	Аккерманська конвенція (привілеї Молдавії та Валахії, конституція Сербії). Туреччина визнавала кордон по Дунаю і перехід до Росії Сухумі, Редут-Кале і Анакрії; зобов'язалася протягом 1,5 років виплатити по всім позовним від російських підданих, надати їм право безперешкодної торгівлі на всій території Туреччини.
Листопад 1826	Публікація англо-російської угоди від 4 квітня. Дебати та

	складення союзу Англії, Франції та Росії (січень 1827 р.).
1826	Падіння Місолунгі. Але адміралу Кокрену вдалося перешкодити відступу Муста-бея після перемоги при Аталанти, а перемога Караїскакіса при Арахово в ніч на 6 грудня 1826 р. належить до числа найбільш блискучих успіхів греків за часів війни за незалежність.
Квітень 1827	І. Каподістрія – президент Грецької республіки.
Червень 1827	Турки беруть Афіни.
6 липня 1827	Лондонська угода Англії, Франції, Росії щодо втручання в війну. Передбачала колективні дії щодо Туреччини з метою спонукати її припинити воєнні дії проти греків, надати Греції автономію на умовах сплати щорічної данини султану.
4 вересня 1827	Початок морської блокади турок.
20 жовтня 1827	Наваринська битва: англо-франко-російська ескадра знищила турецько-єгипетський флот.
Жовтень 1827	Загальний наступ греків на материк та островах (Хіос, Крит).
Грудень 1827	Султан оголосив джихад.
26 квітня 1828	Російський маніфест про війну з Османською імперією
7 травня 1828	Російські війська перейшли Прут. Наступ на Туреччину двома арміями через Болгарію та Вірменію. Дунайська армія Вітгенштейна взяла фортеці Ісакчі, Мачин і Браїлів. Але незабаром просування Вітгенштейна на дунайському театрі різко сповільнилося. Російські війська не змогли взяти фортеці Варну і Шумлу.
Вересень – жовтень 1828	Французькі війська беруть Морею.
22 березня 1829	Протокол Росії, Франції та Англії щодо вимог до Туреччини. Греція мала стати окремою державою, володіючи повною автономією при правлінні спадкового християнського принца, але визнавала сюзеренітет османського султана і віддавала би щорічну данину поваги.
Літо 1829	Армія Паскевича дійшла до Ерзерума, армія Дібіча дійшла до Адріанополя. Вражаючи успіхів домоглася кавказька армія. Розгромивши армію Ібрагім-аги, генерал І.І. Дібіч зайняв Бургас і Зливно, а в серпні штурмом захопив Адрінополь.
14 вересня 1829	Адріанопольська угода (автономія Сербії, привілеї Молдавії та Валахії, незалежність Греції). Росії – острови в дельті Дунаю, узбережжя Північного Кавказу, частина турецької Вірменії. Повернення туркам усіх володінь у Європі. Щодо Дунайських князівств були відновлені постанови Аккерманської угоди, які надавали їх російському впливу: господарів обирали довічно і вони майже звільнялися від верховної влади Порти.
1829	Великий князь Мілош Обренович – перший правитель

	автономної Сербії.
20 лютого 1830	Лондонська конференція. Грецький престол запропоновано Леопольду Саксен-Кобургу (відмовився у травні 1830 р.).
Червень 1830	Французи в Алжирі (васал Туреччини). Погіршення відносин Франції з Англією. Формування союзу Росії, Франції та Пруссії проти Англії та Австрії.
Квітень 1831	Перше повстання проти Каподістрії на півострові Морея та на Кікладських островах.
Жовтень 1831	Змова та вбивство І. Каподістрії. Деспотичні прийоми управління зробили його вкрай непопулярним. 9 жовтня він був убитий в Навплії англофілами, братами Георгієм і Костянтином Мавроміхаліс, але анархія після цього лише посилилася.
Квітень 1832	Третє повстання. Відставка Каподістрії-молодшого. 3 часу свого прибуття в Навплію у січні 1828 р. Каподістрія-молодший тримав себе як диктатор: призупинив дію Конституції 1827 р. і керував країною за власним свавіллям, контролюючи відданий йому сенат.
7 травня 1832	Лондонський протокол Англії, Франції, Росії та Туреччини: грецька корона – Отгону Віттельсбаху, сину Людовика Баварського (правив до 1862 р.). Були визначені кордони Грецького королівства; багато грецьких територій залишилися під турецьким ярмом. Але державотворення мало величезне значення для прогресу грецького народу.
	Національні рухи 20-х рр. у Латинській Америці
1697	Розділ Гаїті Іспанією та Францією. Нечисленне іспанське населення проживало в східній частині острова, де знаходилася столиця колонії Санто-Домінго. Надалі ця назва закріпилася за іспанською колонією на Гаїті і самим островом.
1789	Початок визвольної боротьби у Венесуелі. Ф. де Міранда. Герой французької революції, Міранда передбачав створення незалежної імперії, що складалася би з усіх територій, які були під іспанським та португальським контролем, від річки Міссісіпі до мису Горн.
1790 – 1791	Повстання в Сан-Домінго Туссена Лувертьюра. Рушійною силою були колишні раби за широкої участі «кольорових» мас населення.
1804	Незалежність Гаїті. 1 січня 1804 р. воєначальники визвольної армії надали генералу Дессаліну вищу виконавчу і законодавчу владу в новій державі. Назавжди знищивши рабство, давши початок формуванню гаїтянської нації і державної самостійності, революція стала великою подією в історії визвольної боротьби народів Латинської Америки.
	Іспанські колонії в Новому світі – це віце-королівства: Нова Іспанія (Мексика), Перу, Нова Гранада (Колумбія, Панама), Ріо-де-Ла-Плата (Аргентина, Парагвай, Уругвай, Болівія) та генерал-капітанства (автономії), зокрема Венесуела.
1783	У Венесуелі народився Симон Болівар.
1797	Повстання у Венесуелі під керівництвом Х. М. Еспаньї та М. Гуаля.

	Антиіспанська змова в Ла-Гуайра і Каракасі.
1805	Клятва С. Болівара на Монте-Сакро в Римі визволити вітчизну від Іспанії. «Клянусь моїми предками, клянусь їх богом, клянусь честю, клянусь своєю Батьківщиною, що не дам відпочинку своїм рукам, не дам спокою своїй душі, поки не впадуть ланцюги, які тримають нас під гнітом іспанського панування».
1808	Каракас, столиця Венесуели, не визнав іспанським королем Жозефа Бонапарта. Європейські події посягли у Венесуелі ідеї незалежності. Наполеонівські війни в Європі не тільки ослабили імперську владу Іспанії, але й неофіційно ставили Британію на сторону руху за незалежність.
19 квітня 1810	Повстання в Каракасі (Нова Гранада). Виникнення патріотичної хунти. Міська рада Каракаса очолила переворот і усунула іспанського губернатора і генерал-капітана Вісенте Емпарана. У місті була утворена хунта. Незабаром і інші венесуельські провінції наслідували цей приклад. Цей акт незалежності спровокував соціально-політичний конфлікт й громадянську війну.
Травень – вересень 1810	Початок війни за незалежність іспанських колоній у Латинській Америці: повстання в Новій Гранаді (Богота), Ла-Платі (Буенос-Айрес), Новій Іспанії, у Мексиці під керівництвом священика Ідальго-і-Костільї. Міжнародні місії повстанців у США (керівник Хуан Вісенте Болівар), у Велику Британію (керівник Симон Болівар). У ході війни за незалежність виділились 4 регіональні комплекси: Нова Іспанія й Центральна Америка, північна частина Південноамериканського континенту; Венесуела, Нова Гранада, Кіто; Віце-королівство Ріо-де-Ла Плати, Тихоокеанське узбережжя Латинської Америки.
Липень 1810	Прийняття делегації м. з. с. Англії маркізом Уелслі (1809-1812). Відмова визнати повсталі колонії, але домовленість про спільну боротьбу проти Наполеона та розвиток торгівлі. Англія не приєдналась до оголошеної Іспанією воєнно-морської блокади повсталих колоній. США виступили за жорсткий нейтралітет.
5 липня 1811	Венесуела оголосила незалежність. Повернення з Європи республіканця Ф. Міранди. Прийняття Конституції (ідея іспано-американської єдності). Новий уряд проголосив свободу торгівлі, рівність прав, скасування станових привілеїв, але залишив рабство. Конгрес також створив документ, який незабаром погубив республіку, – «Регламент льянос», який оголосив льянос (долини) приватною власністю, тим самим обмеживши права вільних мисливців і пастухів-льянеро.
1811 – 1815	Народна війна в Мексиці під керівництвом священика Морело-і-Павона. На відміну від Ідальго, Морело зміг створити навчену і дисципліновану армію, захопив південні райони Нової Іспанії і в 1813 р. скликав Конгрес

	у Чільпансінго. 6 листопада 1813 р. Конгрес прийняв Декларацію незалежності. Тим часом Іспанія після звільнення від наполеонівського вторгнення направила в Мексику нові війська. Протягом 1814-1815 рр. іспанська армія завдала ряд поразок повстанцям, а у листопаді 1815 р. захопила у полон Морело, який був розстріляний. Іспанії вдалося повернути під свій контроль Нову Іспанію.
Квітень 1812	Міністр закордонних справ Англії лорд Каслрі оголосив неприпустимість порушення цілісності іспанської монархії.
25 червня 1812	Перша Венесуельська республіка капітулювала за наказом Ф. Міранди. С. Болівар арештував Ф. Міранду як зрадника. Втеча С. Болівара на о. Кюрасао.
Травень – серпень 1813	Марш С. Болівара з Нової Гранаді на Венесуелу. Встановлення Другої Венесуельської республіки. Диктатура С. Болівара. Болівар у 1812 р. улаштувався в Новій Гранаді, де написав «Маніфест із Картахени», а на початку 1813 р. повернувся на батьківщину. У серпні його війська зайняли Каракас. Муніципалітет Каракаса проголосив Болівара «Визволителем Венесуели» (El Libertador). Не наважившись провести реформи в інтересах нижчих верств населення, він не зумів заручитися їхньою підтримкою і зазнав поразки.
24 лютого 1814	Маніфест «До націй світу щодо війни насмерть».
Березень 1814	Повернення Фердинанда VII в Мадрид.
Травень 1814	Іспанські війська в Америці. Фердинанд не став міняти політику щодо американських колоній, послав нові війська, які повинні були підтримувати порядок і повернути Ріо-де-Ла-Плату. Бунтівники-креоли зазнали репресій, багато були страчені, а їх майно конфісковано. Крім того, іспанці не виконали своєї обіцянки – звільнити рабів і надати права «кольоровим». Це створило умови для нового витка боротьби проти іспанців.
Липень 1814	Падіння Другої Венесуельської республіки.
Травень 1815	Іспанці блокують Картахену.
Травень 1816	Іспанці беруть Боготу. Повернення всіх колоній крім Ла-Плати під владу Іспанії. Генерал Хосе де Сан-Мартін оголосив незалежність Ла-Плати (Аргентини) на Тукуманському конгресі.
1815	С. Болівар на Ямайці. «Листи з Ямайки» (про об'єднання всіх іспано-американських колоній, скликання Всеамериканського конгресу).
Січень 1816	С. Болівар на о. Гаїті. Зустріч з президентом Александром Петіоном у Порт-о-Пренсі.
31 березня 1816	Перша морська експедиція на Каракас.
21 грудня 1816	Друга морська експедиція на Венесуелу через Нову Гранаду.
1817 – 1819	Звільнення венесуельської Гвіани. Ангостура – тимчасова столиця С. Болівара.
1817 – 1825	Президент США Джеймс Монро. Заявив, що США будуть триматися осторонь від європейських справ,

	включно з існуючими колоніями в Латинській Америці. Виступив проти створення Панамериканської конфедерації та силового визволення Антильських островів від іноземних колонізаторів.
Червень 1817	Перша сутичка прихильників Болівара на чолі з П. Гуалем із США з приводу території: оголошення незалежної республіки Флорида. Використання Амелії як головної бази для операцій проти іспанського флоту.
2 грудня 1817	Послання президента Монро Конгресу: Амелія – піратське гніздо.
23 грудня 1817	Ультиматум уряду республіки Флорида. Індіанці з Флориди стали нападати на поселення в Джорджії; у відповідь армія США стала здійснювати регулярні рейди вглиб іспанської території. Найбільш значний із них, проведений у 1817-1818 рр. під командуванням Ендрю Джексона, відомий як Перша семінольська війна. Східна Флорида фактично опинилася під контролем США.
1818 – 1821	Іспанія віддала Східну Флориду США. 22 лютого 1819 р. Іспанія й США підписали угоду, яка набрала чинності 10 липня 1821 р. Флорида передавалася США в обмін на відмову США від Техасу.
Літо 1818	Друга сутичка Венесуели з США. Суперечка з приводу захоплених Боліваром американських кораблів, що постачали зброю іспанцям.
1818	Перемога Х. Де Сан-Мартіна при Майпо. Чилі оголошує свою незалежність.
Лютий 1819	Національний конгрес у Ангостурі проголосив незалежність Республіки Венесуела. Конституція. С. Болівар – президент і головнокомандуючий.
17 грудня 1819	Створення Федеративної Республіки Колумбія (Венесуела і Нова Гранада). С. Болівар – тимчасовий диктатор. Після походу Болівара в Нову Гранаду, він захопив більшу частину колонії і в серпні зайняв Боготу. У грудні 1819 р. він повернувся до Ангостури і запропонував Конгресу об'єднати Венесуелу і Нову Гранаду у Велику Колумбію (ФРК).
25 листопада 1820	Угода про перемир'я Іспанії з ФРК (визнання ФРК). Перше в історії підписання договору про гуманізацію ведення війни. Кінець «Війни насмерть».
28 квітня 1821	Продовження бойових дій.
1821	Х. Де Сан-Мартін звільнив Перу. Оголошення незалежності Мексики та Коста-Ріки. Незалежність Перу була проголошена в Лімі 28 липня, а Сан-Мартін став «протектором» нової держави. Щоб завершити звільнення Перу, він намагався заручитися допомогою Колумбії.
Серпень 1821	Розширення ФРК (Венесуела, Нова Гранада, Колумбія, Еквадор, Панама). Конституція ФРК. Президент – С. Болівар. Віце-президент – Франсіско де Паула Сантандер. М.з.с. – Педро Гуаль. Нова конституція передбачала високий ступінь політичної централізації і концентрацію влади у рамках двопалатного парламенту. Громадянам

	ФРК були надані основні цивільні права і свободи. У тому ж році Болівар відправився в Еквадор і Чилі для продовження боротьби з іспанськими властями, залишивши в якості намісника в Боготі (столиці нової держави) віце-президента Франсіско Сантандера. У результаті діяльності Болівара до ФРК в 1822 р. приєдналася територія аудьенсії Кіто.
Червень 1822	Переговори Х. Де Сан-Мартіна та С. Болівара в Гуаякілі. Договір про союз ФРК та Перу. Угода про скликання Панамериканського конгресу.
Липень 1822	Кінець війни за незалежність ФРК. Початок переговорів із територіальних питань С. Болівара з Х. де Сан-Мартіном.
20 вересня 1822	Відставка та від'їзд Сан-Мартіна з Перу. Сан-Мартін не мав достатніх сил для остаточної перемоги над іспанцями в Перу і за допомогою звернувся до Болівара. У вересні 1822 р. Сан-Мартін змушений був скласти з себе повноваження протектора і покинути країну. Він помер у Франції в 1850 р.
1822	Августин Ітурбіде – імператор Мексики. У ході державного перевороту був ненадовго проголошений імператором Мексики Августином І. Коронація відбулася 21 липня 1821 р. Проте незабаром, коли кошти його уряду вичерпалися, проти імператора утворилася сильна опозиція.
1823	Повстання мексиканських республіканців на чолі з генералом А. Санта-Анна. Успішне повстання у Веракрусі під проводом Санта-Анни змусило Ітурбіде скласти владу 19 березня 1823 р.
1823	Незалежність Бразилії. Імператор Педру І. Після проголошення незалежності від Португалії Бразилія стала парламентською конституційною монархією, Бразильською імперією.
Жовтень 1823	Угода про союз ФРК та Мексики. 3 жовтня м.з.с. Аламан і колумбійський посланник Санта-Марія підписали в Мехіко спрямовану проти колишньої метрополії угоду про вічну дружбу, союз і конфедерацію. 31 грудня Мексика і ФРК уклали торговельний договір.
2 грудня 1823	Щорічне послання президента Монро Конгресу США. Сантандер «за» новий курс США, Болівар – проти.
Вересень 1823	Іспанці в Перу. Звернення конгреса Перу до Болівара.
1823 – 1825	Боротьба за Перу. До початку 1824 р. останнім оплотом іспанського володарювання на американському континенті залишалося Перу, де діями інсургентів керував Болівар, якого перуанський конгрес 10 лютого призначив диктатором, вручивши йому необмежену воєнну й цивільну владу. Вже у 1824 р. у Перу ввійшли війська Антоніо Хосе де Сукре, сподвижника Болівара.
1823 – 1834, 1838 – 1839	Федерація Об'єднані провінції Центральної Америки (Коста-Ріка, Гватемала, Гондурас, Нікарагуа, Сальвадор).

1824	Незалежність Мексики. Після поразки іспанців у бою за Мехіко армія Ітурбіде увійшла в столицю, де була проголошена «Декларація незалежності Мексиканської імперії». Новостворений парламент країни бажав встановити тісні зв'язки з колишньою метрополією, припускаючи, що іспанський король Фердинанд VII стане імператором Мексики, але обидві держави будуть незалежними одна від одної. Але коли Фердинанд не визнав незалежності колонії, Конгрес Мексики вдруге проголосив генерала Агустина де Ітурбіде імператором Августином I.
1824	Перемога Сукре при Аякучо (Верхнє Перу). У 1824 р. на територію Верхнього Перу увійшли війська під командуванням Сукре. У лютому 1825 р. армія Сукре звільнила Верхнє Перу.
1825	Оголошення незалежності Верхнього Перу – Республіки Болівії. Його суверенітет проголосили 6 серпня в м. Чукісака. Засновницькі збори передали верховну владу Болівару, в честь якого нова республіка отримала назву Болівія. Саме Болівару належав привілей формування країни, розділивши її на дві частини – Перу і Болівію. Президент А. Х. де Сукре.
1825	ФРК та Мексика за визвольну експансію на Кубу. Рішучий опір США та великих держав примусив Болівара відкласти вирішення кубинського питання.
18 серпня 1825	Угода про дружбу ФРК та Великої Британії – перше міжнародне визнання незалежності колишніх колоній іспанської Америки.
1825 – 1829	Президент США Джон Куїнсі Адамс.
1822 – 1826	США визнає нові держави Латинської Америки.
1830	Встановлення дипломатичних відносин нових держав із Францією.
1836 – 1894	Визнання незалежності нових держав Іспанією та Росією.
Січень 1826	Остаточний вихід іспанців із континенту (останні колонії – Куба та Пуерто-Ріко). Кінець війни за незалежність латиноамериканських країн.
22 червня 1826	Відкриття Панамериканського конгресу (ФРК, Перу, Мексика, Республіка Центральна Америка). Наглядачі – США, Англія, Голландія. З ініціативи Болівара у Панамі був скликаний конгрес, але Чилі та Аргентина ухилилися від участі. Ідея створення Південних Сполучених Штатів, куди крім Великої Колумбії та Болівії мали ввійти Перу й Чилі, не знайшла підтримки, а Болівар був звинувачений у бонапартизмі й бажанні створити власну імперію.
15 липня 1826	Угода про вічний союз, лігу та конфедерацію. Підписання трьох двосторонніх воєнних конвенцій.
Травень 1828	Вторгнення Перу в Болівію – перший воєнний конфлікт нових держав через територіальні претензії.
Червень 1828	Другий конфлікт – вторгнення Перу в ФРК.
Вересень 1828	Змова проти Болівара на чолі із Сантандером. Вигнання

	Сантандера.
Жовтень 1829	Перемога Великої Колумбії над Перу. Довідавшись про події в Болівії, Болівар оголосив війну Перу та призначив Сукре командувачем колумбійської армії. Президент Перу Хосе де Ла Мар у відповідь оголосив війну Великій Колумбії, наказав розпочати мобілізацію армії та флоту. В серпні перуанський флот вийшов у море для блокади колумбійського порту Гуаякіль.
1829	Незалежність Уругваю. Після 3 років війни в результаті компромісу між Аргентиною й Бразилією Уругвай отримав незалежність. Перша конституція Уругваю була прийнята 18 липня 1830 р.
Кінець 1829	Вихід Венесуели з ФРК.
Січень 1830	Відставка С. Болівара.
17 грудня 1830	Смерть С. Болівара. Розпад ФРК. Створення незалежних держав Венесуели, Еквадору та Нової Гранади (з 1863-Колумбія).
1829 – 1837	Президент США Ендрю Джексон.
1833 – 1855	А. Санта-Анна – президент Мексики. Мексиканський політичний лідер, генерал, значно вплинув на ранній мексиканський уряд, починаючи від участі у війні за незалежність, а потім займаючи президентську посаду 11 разів протягом своєї 40-річної кар'єри.

Контрольні питання

1. Назвіть причини Другої англо-американської війни.
2. Як проходило приєднання Флориди до США?
3. Що таке «Manifest Destiny»?
4. Що таке «система Меттерніха»?
5. Охарактеризуйте причини Аахенського конгресу Священного союзу.
6. Для чого зібралися конгреси в Троппау та Лайбаху?
7. З якою метою проводили конгрес у Вероні?
8. У чому полягали наслідки Петербурзького конгресу?
9. Назвіть умови Адріанопольської угоди.
10. Охарактеризуйте особистість та підсумки діяльності Симона Болівара. Що таке «війна на смерть»?

ТЕМА 8
ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН 30-60-Х РР. ХІХ СТ.

Вплив революцій 30-х та 40-х рр. на міжнародні відносини в Європі. Англо-французька Антанта 30-х рр. ХІХ ст. та причини її розвалу. Причини та наслідки посилення Англії та Франції у 50-х – 60-х рр.

Етапи/ роки	Короткий зміст
РЕВОЛЮЦІЇ 30-х рр.	
ФРАНЦІЯ	
25 червня 1830	Введення королем Франції Карлом X ордонансів про обмеження свободи друку та запровадження цензури, про розпуск палати депутатів, про нове виборче право та проведення нових виборів у вересні 1830 р.
27 червня 1830	Повстання в Парижі
Липень 1830	Революція у Франції, повалення Карла X (1824-1830). Прихід до влади Орлеанської династії. Росія – за вторгнення, інші – ні. Луї-Філіп I заявив про повне визнання Віденського договору 1815 р. та намагання домогтись «сердечної згоди» з Англією. Відзив французького експедиційного корпусу з Алжиру та відмова поширювати свої завоювання. Призначення Талейрана, головного радника Луї-Філіпа, послом Франції в Лондоні. 2 серпня Карл X зрікся престолу, 9 серпня герцог Орлеанський був проголошений «королем французів» під ім'ям Луї-Філіпа. У Франції встановився режим Липневої монархії. Новий «король-громадянин» повернув скасовані Карлом X права й свободи, однак це не гарантувало йому започаткування нової династії. Він бачив у «сердечній згоді» з Англією засіб вирішення національних завдань Франції, можливий метод посилення її позицій в Європі.
Вересень – жовтень 1830	Визнання Луї-Філіпа всіма великими державами. Зовнішня політика Луї-Філіпа характеризувалася поступливістю великим державам і твердістю щодо держав, менш значних у порівнянні з Францією.
1830 – 1848	Луї-Філіп Орлеанський зробив основну ставку на англо-французьке зближення. Особливе значення Луї-Філіп надавав розвитку тісного співробітництва з Великою Британією, вбачаючи в ліберальній британській монархії надійного союзника перед обличчям недружніх легітимістських держав Священного союзу. Одним із перших актів узгоджених дій Англії та Франції стала їхня політика щодо Бельгії. Обидві країни були зацікавлені у відділенні Бельгії від Голландії та створенні на перехресті важливих західноєвропейських торгових шляхів невеликої «буферної» держави. Саме тому Англія та Франція відповідно до практики, що встановилася після Ахенського конгресу, висунули план вирішення бельгійського питання на розгляд конференції послів

	п'яти великих держав у Лондоні.
22 квітня 1832	Союз конституційних держав. Фактично Великобританія, Франція, Іспанія, Португалія об'єдналися проти Росії, Австрії та Пруссії.
5 червня 1832	Повстання в Парижі. Відмова уряду від курсу реформ та підтримки революцій у Європі спонукала республіканські спільноти до боротьби за зміну форми правління у Франції. Під час церемонії похорону популярного серед республіканців генерала Ламарка таємне Товариство прав людини підняло повстання у Парижі. Мобілізувавши 25 тис. національних гвардійців, уряд придушив повстання.
Квітень 1834	Повстання в Ліоні. Уряд відповів на повстання репресіями. Різно зростає кримінальна відповідальність за заклики до повстання, за зберігання зброї та за участь у незаконних товариствах. Масові виступи республіканців змінилися тактикою індивідуального терору: 1835-1846 рр. відбулося 6 невдалих замахів на життя Луї-Філіпа.
1830 – 1837	Вільгельм IV Ганноверський – король Великої Британії. Міністр закордонних справ – лорд Г. Дж. Пальмерстон (1830-1855 рр.).
Липень 1834	Відмова Талейрана від поста посла в Англії. Початок віддалення Франції від Англії, зближення з Австрією. Князь Талейран, за його власним висловом, за час перебування на посаді посла в Лондоні встиг «дати липневій революції право громадянства в Європі», змінив престол Луї-Філіпа, створив самостійне Бельгійське королівство. Він наполегливо стверджував перед королем Луї-Філіпом і всіма міністерствами, які постійно змінювались за час його лондонського посольства, що порятунок Франції й династії Луї-Філіпа знаходиться в найтіснішому союзі саме з Англією. Наприкінці листопада 1834 р. Талейран вмовив Луї-Філіпа дозволити йому піти у відставку.
1834 – 1835, 1841 – 1846	Прем'єр-міністр Англії Р. Піль. Перші сто днів його прем'єрства (листопад 1834 - квітень 1835) відзначились його публічною заявою про нові принципи консерватизму, відомою як Тамветський маніфест, і Піль став визнаним лідером партії.
1837 – 1901	Вікторія – королева Великої Британії (Саксен-Кобург-Готська та Віндзорська династія). За роки правління Вікторії Британія стала величезною колоніальною імперією та зміцнила міжнародний авторитет. Протягом періоду реформ 1850-х рр. зовнішньополітична ситуація для Великобританії складалася відносно спокійно. За час правління Вікторії країна фактично уникла великих воєн і конфліктів, що сприяло економічному розвитку. Навіть Кримська війна 1854-1856 рр. була локальним конфліктом. Основні зовнішньополітичні зусилля були зосереджені на Сході (опіумні війни з Китаєм і завоювання Індії) і Африці, значна частина якої опинилася під владою Британії. Найсуттєвіші її завоюванням став Єгипет з Суецьким каналом. Одночасно деякі давні колонії Британії отримали право на створення власних урядів, проте

	Вікторія і далі лишалась главою Австралії, Нової Зеландії і Канади. Росія, Австрія, Великобританія і, певним чином, Пруссія були сповнені рішучості тримати Францію в шорах, і тому Франція, в цілому, проводила обережну зовнішню політику.
1840-ті рр.	Прем'єр-міністр Франції Адольф Тьєр. Тьєр підтримав Мухаммеда Алі Єгипетського проти Туреччини і Четверного союзу (Англії, Пруссії, Австрії та Росії). Внаслідок цього відносини з ними настільки загострилися, що Тьєр почав приводити армію і флот у воєнний стан. Міністр закордонних справ Франсуа Гізо. Основними принципами своєї зовнішньої політики Гізо визначав невтручання, тісні та дружні зв'язки з Великою Британією, а також співробітництво з Австрією.
НІМЕЧЧИНА	
Літо 1830	Революційний рух на південно-східних землях Німеччини. Конституція в герцогстві Гессен-Кассельському. Липнева революція у Франції викликала зростання опозиційних настроїв у німецьких державах. Висувалися вимоги боротьби за демократичні реформи та національне об'єднання Німеччини. У 1834 р. у Швейцарії виникло товариство «Молода Німеччина». Члени цієї таємної організації боролися за об'єднання Німеччини та створення республіки.
Серпень – вересень 1833	Нарада в Мюнхені Франца І, Миколи І, Фрідріха-Вільгельма. Угода Австрії та Росії: гарантія кордонів 1815 р. Трактат про право будь-якого правителя призвати на допомогу війська Австрії, Пруссії, Росії у випадку внутрішньої смути чи зовнішньої загрози. Підписано договори про вірність легітимізму та взаємну підтримку у випадку виникнення як зовнішніх, так і внутрішніх загроз національній безпеці. Право втручання європейських монархій у внутрішні справи держави, яка мала натиск внутрішніх революційних сил. К. фон Меттерніху вдалося змусити учасників обох конференцій прийняти формальний трактат, відповідно до якого кожен государ мав право закликати на допомогу Австрію, Пруссію та Росію. Приймаючи умови угоди, Микола І відмовився від можливості використовувати в інтересах Росії слабкість Австрії та підтримки національно-визвольного руху слов'янських народів. Берлінська угода Росії та Пруссії. Солідарність в міжнародних питаннях, право легітимних монархів на взаємодопомогу в разі революційних потрясінь аж до військового втручання. Однак, за наполяганням Пруссії підкреслювалося, що право втручання поширювалося тільки на країни, які самі просили допомоги, на відміну від принципу необмеженої інтервенції, проголошеного на Тропауському конгресі (1820). Особливе значення мала стаття про взаємні гарантії непорушності рішень Віденського конгресу і угод 1818-1819 рр., які підтверджували поділ Польщі між трьома державами. Основну вигоду від підписання конвенції отримала Росія, так як в

	Царстві Польському не вщухали революційні бродіння. Держави встановили взаємні зобов'язання про видачу політичних злочинців і про особливий нагляд за учасниками Польського повстання 1830-1831 рр. Берлінські угоди викликали негативну реакцію в Європі. Великобританія і Франція висловилися проти нового європейського союзу реакції. У цих умовах угода 1833 р. діяла лише щодо Польщі.
Січень 1834	Віденська угода. У Відні збиралися конференції міністрів. К. фон Меттерніх зумів домогтися схвалення протоколу, за яким сейм мав право фактично скасовувати рішення німецьких парламентів у разі розбіжностей між парламентами і урядами.
ПОЛЬЩА	
29 – 30 листопада 1830	Повстання у Варшаві. Утеча Великого князя Костянтина. Князь Чарторийський утворює національний уряд. Звернення поляків до Франції. Французька палата депутатів за війну з Росією, англійський парламент теж. Уряди К. Пер'є та Г. Дж. Пальмерстона – проти підтримки революцій.
5 грудня 1830	Оголошення генерала Хлопицького диктатором. Сейм оголосив скинення Миколи І як короля польського.
Кінець грудня 1830	Вихід російських військ із території Польщі.
1831	Придушення польського повстання російською армією. Дібіч перемагає під Гроховим та Остроленкою. Еміграція польської інтелігенції (А. Міцкевич, Ф. Шопен). Селянство не було активним у підтримці повстання; це стало головною причиною поразки польського повстання.
15 січня 1831	Невдалі переговори з Миколою І та відставка Хлопицького. Протягом всього 1831 р. французькі дипломати намагалися вмовити головні західноєвропейські двори до проєкту демаршу, спрямованого проти Петербургу з метою схилити Миколу І зберегти недоторканність політичного існування Королівства Польського.
7 вересня 1831	Російська армія Паскевича у Варшаві. 6 вересня армія під командуванням князя І. Ф. Паскевича, що набагато перевершувала своєю чисельністю польські війська, почала штурм Варшави. 8 вересня Варшава була окупована. Незабаром було придушено повстання і в інших частинах Польщі.
1832	Органічний статут: Польща – російська провінція. Царство Польське втрачало статус державного утворення, об'єданого з Російською імперією особистою унією імператора, і оголошувалося «нероздільною» частиною російської держави. Статут скасував найважливіші елементи польської державності (Сейм, національні збройні сили) і тим самим поклав початок

	уніфікації краю з адміністративною системою Російської імперії.
БЕЛЬГІЯ	
25 серпня 1830	Початок революції у Бельгії: за автономію від Голландії. Повстання в Брюсселі. Наступ голландської армії та її поразка. Під впливом Липневої революції почалася революція в Брюсселі, що охопила майже всі великі міста і закінчилася розпадом Нідерландського королівства, одного з компонентів Віденської територіальної системи, і появою нової держави – королівства Бельгії.
Вересень 1830	Створення Тимчасового уряду Нідерландський король відсторонений від влади. В Брюсселі виникли фрайкори. Микола I не зміг організувати антифранцузьку і антибельгійську коаліцію за зразком коаліцій кінця 18 – початку 19 ст. Австрія і Пруссія, зайняті боротьбою за вплив на німецькі держави, шукали для цього дипломатичної підтримки Англії і Франції та не захотіли примкнути до нового антиреволюційного «хрестового походу». По-друге, поки Микола I очікував звісток від своїх посланців з Відня і Берліна, в Королівстві Польському спалахнуло національно-визвольне повстання. Меттерніх був згоден підтримати царя в його різких протестах, але про військовий виступ Австрії проти бельгійських революціонерів і мови бути не могло.
4 жовтня 1830	Початок роботи Народних зборів. Оголошено незалежність бельгійських провінцій і постійний нейтралітет нової держави в міжнародних справах.
Жовтень 1830	Лондонська нарада п'яти держав (Австрія, Великобританія, Франція, Пруссія і Росія).
4 листопада 1830	Перший протокол про перемир'я Голландії та Бельгії (визнання Бельгії стороною, що воює).
18 листопада 1830	Оголошення незалежності Бельгії Національним конгресом. На першому засіданні Національного конгресу була затверджена незалежність бельгійських провінцій.
20 грудня 1830	Конференція визнала незалежність Бельгії. Великі держави визнали відділення Бельгії від Сполученого Королівства Нідерландів і назавжди гарантували незалежність Бельгії.
20, 27 січня 1831	Був проголошений «вічний» нейтралітет Бельгії із гарантантами у вигляді великих держав, присутніх на конференції. Два протоколи Лондонської конференції щодо Бельгії: 1) про нейтралітет Бельгії; 2) про передачу Люксембургу Голландії. Відмова Франції та Бельгії визнати протоколи. Франція домоглася визнання учасниками конференції суверенітету Королівства Бельгії.
3 лютого 1831	Боротьба великих країн за кандидатуру на королівський

	престол Бельгії. Росія, Пруссія, Австрія проти Франції. Конгрес приступив до виборів нового короля. Основними кандидатами були Луї, герцог Немурський (2-й син французького короля Луї-Філіпа) і Августа-Шарль, герцог Лейхтенберзький (син Євгена Богарне). Велика Британія виступила проти кандидатури герцога Немурського.
7 лютого 1831	Конгрес схвалив бельгійську Конституцію. Головним принципом бельгійської Конституції став поділ влади між законодавчою (парламент, що складався з двох палат), виконавчою й судовою гілками. Король і міністри призначалися виконавчою владою, при цьому королівська влада була дуже обмеженою: жоден із законів, схвалених королем, не був дійсним без контрасигнатури відповідним міністром. Суди стали незалежними. Мешканцям Бельгії було гарантовано рівність усіх перед законом, право особи на свободу, приватну власність і свободу слова, віросповідань, друку, невтручання держави у внутрішні справи підприємств. Бельгійська конституція вважалася найпрогресивнішою й найліберальнішою на момент створення.
25 лютого 1831	Голову Національного конгресу Сюрле-де-Шок'є обрано регентом. Потрібен був король, але принц Орлеанський був неприємним для європейських держав. У лютому 1831 р. тимчасово був призначений регентом президент конгресу Сюрле де Шок'є.
4 червня 1831	Національний конгрес Бельгії обрав на престол Леопольда Саксен-Кобурга, англійського кандидата. Леопольд I (1831-1865 рр.). Принц Леопольд, зять Георга 4, якого вже мали на увазі для новоствореного грецького престолу, був обраний королем Бельгії.
26 червня 1831	«Договір у 18 статтях» у Лондоні. Затверджувалися умови роздільного існування для обох держав. Серед найбільш спірних питань було фінансове врегулювання між Бельгією і Голландією, а також територіальне питання щодо розпорядження Люксембургом і Лімбургом.
9 липня 1831	Ратифікація договору Національним конгресом. Хоча Договір у 18 статтях (викладений у липні 1831 р.) був прийнятий Бельгією, він зазнав невдачі через опір голландського монарха.
1 серпня 1831	Голландський король Вільгельм I відмовився визнавати Леопольда I та почав вторгнення в Бельгію. Події увійшли в історію як Десятиденна кампанія. Вільгельм (Віллем) I увійшов до Бельгії з 11-тисячним військом. Голландська армія в боях при Хасселті і Лувене розбила бельгійців. Бельгія змушена була звернутися за допомогою до учасників Лондонської конференції.
20 серпня 1831	Французький корпус займає Брюссель. Відступ голландців на свою територію (крім Антверпена). На прохання Леопольда I до країни увійшла 50-тисячна французька армія. Врешті Віллем I був змушений вивести свої війська з Бельгії. Після цього з країни вийшли і французькі війська. Переможна початкова кампанія дала голландцям вигідну

	позицію в наступних переговорах, голландці продовжували утримувати Антверпенську цитадель і час від часу бомбардували місто, поки французькі війська не витіснили їх в грудні 1832 р.
15 жовтня 1831	Другий Лондонський договір («Договір у 24 статтях»).
15 листопада 1831	Прийняття умов великих держав Бельгією. Територія Великого герцогства Люксембург підлягала розділу: його західна частина передавалася до складу Бельгії; східна частина залишалася у Нідерландів. Бельгія також відмовлялася від прав на Люксембург, що на той час перебував у складі Німецького союзу. В якості компенсації за поступку частини Люксембургу Бельгії під владою Нідерландів залишалися значна частина Лімбурга, Маастрихт, Венло і гирло річки Шельда.
18 квітня 1832	Австрія, Пруссія та інші країни погодилися на незалежність Бельгії, визнавши законними підсумки революції.
8 серпня 1832	Шлюб Леопольда I з дочкою Луї-Філіпа. Французький кабінет в цьому союзі бачив єдиний засіб нейтралізувати сильний англійський вплив, який відчував майбутній король бельгійців. У 1835 р. народився спадкоємець – принц Леопольд Луї Філіп Марі Віктор, який став згодом бельгійським королем Леопольдом II.
22 жовтня 1832	Військова угода Франції та Англії. Ембарго та морська блокада Голландії. Нейтралітет Росії, Австрії, що стримували Пруссію. Збройний конфлікт між Францією і Бельгією з одного боку, і Нідерландами з іншого боку. За укладеним перемир'ям нідерландські війська виводилися з Бельгії.
15 листопада 1832	Облога Антверпена французькою армією маршала Жерара. Вільгельм I, підбадьорений своїми військовими успіхами, вирішив продовжувати боротьбу в надії на ще більші вигоди; коли йому запропонували очистити Антверпен, він відповів відмовою. Держави зрозуміли, що його доведеться змусити, але так як вони не могли порозумітися щодо примусових заходів, то Франція і Англія вирішили діяти без них. Їх флот блокував берега Нідерландського королівства, і французька армія під команду маршала Жерара здійснила облогу антверпенської цитаделі. Остання здалася після тритижневого опору, і гарнізон її був узятий в полон.
23 грудня 1832	Здача голландцями Антверпена. Нідерландське військо було забрано до Франції в якості заручників.
Січень 1833	Повернення французьких військ у Францію. Після облоги Антверпена французькою армією та вигнання з цих територій голландців, французька армія звільняє бельгійські території.
21 травня 1833	Лондонський договір Бельгії та Нідерландів. Було підписано англо-франко-нідерландську угоду про закінчення бойових дій, яка відновила її дружні відносини з Францією і

	Великобританією і припинила військові дії в Бельгії. Де-юре Нідерланди визнали Бельгію лише в 1839 р.
18 листопада 1833	Шельда і Маас до укладення остаточного договору були оголошені безумовно відкритими для торгівлі. Укладена угода між Бельгією і Голландією, врегульовано питання про навігації по Маасу. Учасники закрили Лондонську конференцію.
ІТАЛІЯ	
1830 – 1831	Активізація визвольного руху на Апеннінському півострові.
Лютий 1831	Повстання в Модені, Болоньї, Анконі, Пармі. Похід на Рим. Придушення повстань австрійськими військами. Загроза війни між Францією та Австрією. До останнього моменту керівники італійського руху мали надію, що Франція надасть їм допомогу. На перших порах французька влада досить прихильно поставилася до діяльності в Ліоні італійського еміграційного комітету. Одразу після отримання звісток про повстання в Італії цей комітет почав готувати експедицію для вторгнення в П'ємонт через Савойю. Однак у момент, коли сформований у Ліоні загін уже вирушав у Савойю (24 лютого), його затримала поліція. Тепер уже не могло бути й мови про будь-яку військову допомогу італійській революції. Французький уряд дав зрозуміти Австрії, що він не буде перешкоджати австрійській інтервенції в Італію.
26 березня 1831	Уряд, що знаходився в Анконі, підписав Акт про капітуляцію. Революція в Центральній Італії зазнала поразки.
1831	«Молода Італія». Революційна організація була створена у Марселі Джузеппе Мадзіні. Мадзіні був противником федералізму і орієнтувався на створення унітарної держави французького типу. Причини невдач колишніх виступів Мадзіні бачив у поганому політичному керівництві та відсутності впливу на маси. Метою організації проголошувалося національне об'єднання Італії, а також вигнання іноземних поневоловачів із країни та досягнення суверенітету. Епоха Рісорджименто (з італ. «відродження») вступила у стадію свого розвитку.
1831 – 1849	Правління Карла Альберта (П'ємонт). Успадкував трон після смерті Карла Фелікса, поєднував консервативний курс у внутрішній політиці з орієнтацією на Австрію у зовнішній до початку 1840-х рр. Намагався лавірувати між великими державами, за можливості поширюючи свій вплив.
Початок 1832	Нові заворушення в Папській області. Введення австрійських військ. Ситуація стала ще гострішою у зв'язку з терором, що проводила папська армія на чолі з кардиналом Альбані у січні 1832 р. 28 січня австрійські війська увійшли до міста. Жителі міста і прилеглих провінцій, жертви звірств папських загонів, зустріли

	австрійську армію навіть з радістю. Красномовним свідченням слабкості папської влади стала висадка французького десанту в Анконі у відповідь на австрійську окупацію Болоньї.
22 лютого 1832	Французи беруть Анкону, папські війська відступають. Французький експедиційний корпус чисельністю близько 1,5 тис. солдатів з'явився на території Папської держави без будь-якої попередньої домовленості з урядом. Своєю метою вони проголошували «встановлення порядку і збереження цілісності папських володінь». Населення Анконі радісно зустріло французький загін, сподіваючись на те, що він підтримає їх боротьбу проти папської влади і ярма австрійців.
16 квітня 1832	Конвенція: французькі війська в Італії залишаються, доки залишаються австрійські війська. Політика «золотої середини» змінилася більш жорсткою лінією відносно «бунтівників» Анконі. Це пояснювалося не тільки тим, що рух, який поширювався все ширше, почав виходити з-під контролю. Новий наказ із Парижа прямо вимагав від генерала Кюб'єра відновити папську владу і «покласти край стану анархії в Анконі». Протягом травня між «бунтівниками» і папськими військами відбувалися численні збройні сутички, причому офіційно французи підтримували урядові загоны, а потайки солдати нерідко допомагали «бунтівникам». Заворушення в Анконі досягли вищої точки в кінці травня. Розуміючи, що подальші ексцеси можуть налякати населення і накликати на місто збройну розправу з боку не тільки папського війська, але також сил французів і австрійців, керівники «заколотників» звернулися 31 травня до жителів Анконі із закликом зберігати спокій. Однак ситуація в Анконі і за її межами продовжувала залишатися вкрай напруженою. Кардинал Бернетт, статс-секретар папського уряду, погрожував втручанням австрійської армії. 1 серпня в Анконі була відновлена папська влада.
ПОРТУГАЛІЯ	
Липень 1832	Висадка дона Педро в Португалії. Громадянська війна. Політичні пристрасті розділили Португалію на південну на чолі з антиліберальним промігелістським Лісабоном і північну на чолі з Порту, яка виступала за хартію і Педро IV. Ліберали, що втекли з країни, об'єднали сили в еміграції, і після висадки їх військ у Мінделу (поблизу Порту) 8 липня 1832 р. в Португалії знову запалала громадянська війна. Бойові дії відбувалися на Азорських островах та континентальній Португалії. За підтримки Великої Британії та Франції, конституціоналісти зайняли Порту.
28 липня 1833	Дон Педро в Лісабоні. У червні 1833 р. у провінцію Алгарве був направлений військовий корпус, щоб змусити абсолютистські війська розпорозити сили, полегшивши тим самим тиск на Порту. Південні провінції не були готові до війни, і маленька експедиція зуміла, майже не зустрівши опору, захопити Алгарве і рушити потім на Лісабон, у який вона вступила без бою 28 липня.
1834	Кінець війни – поразка мігелістів у битві при Ассейсейрі

	(16 травня). За підписаною в Евора-Монте 26 травня 1834 р. угодою Мігель засуджувався до вигнання і більше в країну не повертався.
1834–1853	Марія II Глорія. 20 вересня 1834 р. кортеси оголосили Марію повнолітньою, вона присягнула на вірність Конституції. У 1834 р. уряд провів серйозні реформи: були ліквідовані феодальні податки та привілеї, спадкова передача посад; розділені судова і адміністративна функції в місцевому управлінні. У країні встановилася конституційна монархія, але мігелістські війни, втрата Бразилії, яка проголосила свою незалежність, нескінченні зовнішні позики довели Португалію до злиднів.
ІСПАНІЯ	
1833	29 вересня – смерть Фердинанда VII (1814-1833). За заповітом престол – дочці від принцеси Королівства обох Сицилій Марії-Христини – трирічній Ізабеллі. Ізабелла II (1833-1868). Регентство Марії-Христини (1833-1843). Повстання в Наваррі, Арагоні, Країні басків під проводом брата Фердинанда, дона Карлоса. Початок карлістської війни (1833-1839). Визнання Ізабелли Австрією, Англією, Францією та доном Педро (Португалія). Визнання дона Карлоса Росією, Пруссією, доном Мігелем (Португалія). Марія-Христина отримала загальну підтримку лібералів. Навколо дона Карлоса групувалися сили реакції: гранди і великі землевласники (Наварра, Басконія, Арагон) та вище католицьке духовенство. Карлістський рух отримав підтримку селянства Басконії і Каталонії. 1 жовтня дон Карлос підписав маніфест, в якому заявив про свої права на іспанський престол і закликав до зброї. Громадянська війна увійшла в історію як перша карлістська війна. Не лише в самій Іспанії, але і за її межами карлістська війна сприймалася як боротьба ліберальних і абсолютистських сил. Європейські держави по-різному відреагували на політичні зміни в Іспанії. Три консервативні держави Священного союзу – Австрія, Пруссія та Росія – відмовилися визнати Ізабеллу королевою. Росія прийняла дипломатичних представників «Карла V», а Австрія надала йому фінансову підтримку. Ліберальні режими Великої Британії і Франції, навпаки, підтримали Мадрид і відразу ж визнали Ізабеллу королевою Іспанії. За ними слідували Бельгія, Португалія, Нідерланди, Османська імперія, Греція, Швейцарія, США, Бразилія, Марокко та ін.
Квітень 1834	Секретний Лондонський договір Англії з Португалією та Іспанією. Англія отримує протекторат над Піренейським півостровом та допомагає вигнати дона Мігеля (Португалія) та дона Карлоса (Іспанія). Між Англією, Іспанією і Португалією був укладений союз для захисту ліберальних установ на Піренейському півострові проти абсолютистських зазіхань дона Карлоса і дна Мігеля, які як представники легітимності, мали симпатії торі. Уряд дозволив вербування англійського легіону на службу конституційному уряду Іспанії, що викликало цілу бурю на лавах опозиції.

22 квітня 1834	<p>Прислання Франції до Англії – Четверний союз. Зміцнення «широї згоди» («entente cordiale») Англії та Франції.</p> <p>Завдяки старанням англійського міністра закордонних справ лорда Пальмерстона був підписаний договір про Четверний союз, до якого увійшли Великобританія, Франція, Іспанія, Португалія. Додаткові статті договору були прийняті 18 серпня; за ними Франція обіцяла взяти заходів, щоб «іспанські заколотники» (карлісти) не отримували ніякої допомоги через піренейський кордон, а Великобританія зобов'язалася допомагати їй католицькій Величності озброєнням, спорядженням і навіть військово-морськими силами. Четверний союз був покликаний забезпечувати стабільність ліберальних режимів в Європі. При цьому Англія Вільгельма IV і Франція Луї-Філіпа, між якими була встановлена перша «шира згода» («entente cordiale»), виступили в ролі свого роду «захисників» і «покровителів» молодих ліберальних режимів Піренейського п-ва.</p>
Травень 1834	<p>Вигнання Карлоса та Мігеля.</p> <p>Карлістські загони зазнали поразки й розпалися внаслідок угоди про мир на умовах політичної амністії і збереження фуерос, укладеної командуванням карлістських заколотників з урядом Марії-Христини. Дон Карлос втік до Франції.</p>
Липень 1834	<p>Повернення Карлоса в Країну басків. Початок третьої іспанської революції (1834-1843): боротьба «христинос» та «апостоліків» («карлістів»).</p> <p>Гаслом карлістів стала фраза: «Бог і фуерос!» Династичний конфлікт переріс у протистояння між феодальною реакцією і лібералами. У січні 1834 р. було утворено уряд модерадос на чолі з Мартинесом де ла Роса (з червня 1835 р. – К. де Л. Торено). Отримавши владу, «модерадос» проголосили вільну торгівлю. Вирішивши, що Конституція 1812 р. занадто радикальна, уряд розробив «Королівський статут», двопалатні кортеси з дорадчими функціями.</p>
1835	<p>Карлос завоював більшу частину Іспанії.</p> <p>У ході тривалої і важкої війни карлістські сили домоглися важливих перемог на півночі під командуванням блискучого генерала Сумалакаррегі. Розраховуючи, що в разі захоплення Більбао він зможе отримати кредит в пруському або російському банку, дон Карлос обложив місто.</p>
Серпень 1835	<p>Повстання в Мадриді. Уряд «ексальтадос». Міністр-президент Хосе-Марія Калатрава, відновлення Кадиської конституції 1812 р. Звернення Марії-Христини до Англії. Блокада англійським флотом Біскайського узбережжя.</p> <p>14 вересня 1835 р. було утворено уряд прогресистів на чолі з Х. А. Мендісабалем, що здійснив ряд реформ. Політичне становище в Мадриді було досить складним. У відповідь на відставку «свого» прем'єра Х. Альвареса Мендісабала (травень 1836 р.), «прогресисти» підняли повстання. Марія-Христина була змушена скасувати Королівський статут, відновити Кадиську конституцію і призначити новим прем'єром Х. М. Калатраву; були скликані установчі кортеси, які прийняли 18 червня 1837 р. нову</p>

	<p>Конституцію, яка обмежувала владу монарха двопалатними кортесами, хоча і зберегла право королівського вето. Загалом, вона виявилася ліберальнішою за Королівський статут 1834 р., але консервативнішою за Кадиську конституцію 1812 р.</p>
1841	<p>Втеча Марії-Христини у Францію. Регентство генерала Еспартеро (підтримка Англії).</p> <p>У серпні 1839 р. один з карлістських ватажків Марото домовився з Еспартеро і, за договором біля Фергара, визнав королеву Ізабеллу. Дон Карлос і його найбільш хоробрий ватажок Кабрера в липні 1840 р. перейшли французький кордон. Перша карлістська війна закінчилася перемогою прихильників Марії-Христини. Важливим наслідком став союз армії і лібералів, зросло втручання військових у політичне життя країни. Генерал Б. Еспартеро, який став популярним в роки 1-ої карлістської війни і мав повну довіру регента вже з 1837 р. відкрито впливав на корону і уряд. З огляду на те, що Еспартеро симпатизував і допомагав «прогресистам», помірні ліберали зробили ставку на генерала Р. М. Нарваеса. У грудні 1839 р. саме вони перемогли на виборах. Їх реформами були незадоволені «прогресисти» на чолі з Еспартеро, який зажадав, щоб Марія-Христина розпустила Кортеси. У відповідь королева-регентша склала з себе повноваження і 17 жовтня 1840 р. виїхала з Іспанії. Переможець карлістів Еспартеро став регентом. У той час як помірковані ліберали були в основному франкофілами, «прогресисти» і Еспартеро були активними прихильниками Великобританії. Ці симпатії були взаємними: Париж підтримував помірних лібералів, а Лондон – прогресистів.</p>
1842 – 1843	<p>Криза в Іспанії.</p> <p>Політичні супротивники Еспартеро стверджували, що при ньому Іспанія практично стала англійським протекторатом, а сам він у своїх поступках Лондону нібито зрадив національні інтереси Іспанії.</p>
Липень 1843	<p>Втеча Еспартеро в Англію.</p> <p>Бальдомеро Еспартеро, гарний полководець, виявився поганим політиком: він пересварився з більшістю власної партії прогресистів і проводив непослідовну політику. Коли населення найбільш розвиненої промислової провінції, Каталонії, зажадало автономії, регент відповів рішучою відмовою. У 1842 р. жителі Барселони повстали, вимагаючи автономії і відмови Еспартеро від підписаного ним торгового договору з Англією, що відкривав ринок Іспанії для англійських товарів. У відповідь Еспартеро очолив каральну експедицію і піддав каталонську столицю жорстокому артилерійському обстрілу. Вчинок регента призвів до того, що сили, які раніше надавали йому підтримку, відвернулися від нього. Це дозволило ненависникам регента організувати в липні 1843 р. військовий переворот, очолений генералом Нарваесом. До кінця 1843 р. влада в країні знову перейшла в руки «модерадос». Еспартеро, всіма покинутий, був змушений тікати до Англії. Багаторічна 3-я революція закінчилася. 8 листопада 1843 р. 13-річна Ізабелла II була проголошена повнолітньою, а через 2 дні присягнула Конституції.</p>
Березень 1844	<p>Марія-Христина в Мадриді (підтримка Франції). Англія підбурює туземців на французькому Таїті до повстання.</p>

	28 лютого Луї-Філіп підтвердив умови договору про протекторат над Таїті, після чого королева Помарі закликала народ до повстання проти французів.
10 жовтня 1846	Шлюб королеви Ізабелли з герцогом Кадиським (династія Бурбонів), шлюб сестри Ізабелли інфанти Луїзи з герцогом Монпансьє.
1847	Франція захопила Алжир. Кінець «сердечної згоди» Англії та Франції. Використовуючи дипломатичний скандал, пов'язаний з образою французького консула, Франція вторглася і швидко захопила Алжир. Протягом наступних років до Алжиру неодноразово прямували додаткові збройні сили, щоб придушити опір і просуватися в глиб країни. Аль-Кадір продовжував чинити впертий опір на заході. Однак, зрештою був вимушений тікати в Марокко в 1842 р. Він продовжував вести партизанську війну, поки уряд Марокко через французький дипломатичний тиск після поразки країни в першій франко-марокканській війні не вигнав його. Він здався французьким військам в 1847 р.
1846 – 1852, 1865 – 1866	Прем'єр-міністр Англії Дж. Рассел. Лорд Джон Рассел (8 серпня 1792 - 28 травня 1878), лідер вігів, у 1859-1865 рр. займав посаду міністра закордонних справ в уряді Пальмерстона. Поведінка французького уряду в угоді з іспанськими шлюбами, безсумнівно, виходила з віри в те, що у Франції був неспокійний і підступний ворог. Спроби британського міністра перешкодити французьким шлюбом іспанських принцес за допомогою апеляції до Утрехтського договору були абсолютно невдалими, Франція виграла гру. Справа іспанських шлюбів виступає однією з інтриг між Францією, Іспанією і Великобританією, що призвели до погіршення відносин між Францією і Великобританією в останні роки липневої монархії.
РЕВОЛЮЦІЇ 40-Х РР.	
ФРАНЦІЯ	
22 – 24 лютого 1848	Революція у Франції. Підтримка бельгійських, російських, англійських, італійських, польських, чеських, угорських демократів. У 1840-1847 рр. консервативний курс уряду Гізо призвів до розширення опозиції, т. зв. кампанії бенкетів на підтримку реформи виборчої системи. 22 лютого відбулася стихійна маніфестація. Національна гвардія підтримала повстанців. 23 лютого король відправив Гізо у відставку. Повстання пішло на спад, але незабаром спалахнуло з новою силою після спричиненого випадковим пострілом зіткнення солдатів з маніфестантами на бульварі Капуцинів, що спричинило численні жертви серед мирних жителів. У ніч на 24 лютого Луї-Філіп доручив сформувати уряд Тьєру і Барро, погодившись призначити нові вибори і провести виборчу реформу. Але повстання тривало, і король відрікся від престолу на користь свого онука, знайшовши притулок у Великобританії. Спроба встановити регентство герцогині Орлеанської (матері графа Паризького) до досягнення ним повноліття була зірвана республіканцями, членами таємних

	товариств.
25 лютого 1848	Тимчасовий уряд оголосив про встановлення республіканської форми правління у Франції.
26 лютого – 4 травня 1848	Вибори у Тимчасовий уряд. Ліві депутати сформували Тимчасовий уряд Французької республіки, до якого ввійшли триколірні й червоні республіканці, а також соціалісти Л. Блан і А. Альбер. Перемогли помірні республіканці. 4 травня 1848 р. депутати проголосили Францію республікою. Тим самим Установчі збори дали зрозуміти, що законні державні установи створюються за допомогою парламентських процедур, а не внаслідок повстань.
22 – 23 червня 1848	Червневе повстання. Стало відповіддю на наступ проти демократичних прав і свобод, завойованих у результаті Лютневої революції. Безпосереднім приводом до повстання в Парижі послужило рішення Комісії виконавчої влади приступити до висилки в провінцію робочих, зайнятих в національних майстернях, які були організовані для безробітних і налічували в той час понад 100 тис. осіб. Придушення Червненого повстання супроводжувалося масовими арештами (близько 25 тис. чоловік), розстрілами полонених, роззброєнням населення робочих кварталів Парижа та інших міст.
4 листопада 1848	Конституція Франції 1848 р. Установчі збори затвердили нову Конституцію, яка закріплювала республіканську форму правління у Франції. Державний лад Другої республіки ґрунтувався на принципі верховенства народу і на правовій доктрині. Проголошувалися свобода віросповідання, зборів, друки, друку, петиції. Гарантувалася недоторканність особи. Смертна кара була скасована.
10 грудня 1848	Президентські вибори – обрання Луї Наполеона Бонапарта президентом (1848 – 1851 рр.). Принц Луї-Наполеон Бонапарт був підтриманий демократичними верствами традиційного суспільства, особливо в провінціях. Вони голосували проти парламентської республіки, яка принесла збільшення податкового тягара та нестабільність. Як за «менше зло» за принца голосували прихильники монархії. Вступивши на посаду президента, Луї-Наполеон призначив главою уряду лідера консервативної частини Установчих зборів «орлеаніста» О. Барро.
2 грудня 1851	Державний переворот. Імператор французів Наполеон III (1851 – 1870 рр.). Наближення терміну закінчення повноважень президента змусило Бонапарта зважитися на державний переворот. Президент розпустив Законодавчі збори та заарештував лідерів опозиції. Засідання Верховного суду, який визнав дії президента антиконституційними, були припинені. Бонапарт, спираючись на армію, зламав опір республіканців. Понад 26 тис. повстанців було заарештовано, 15 тис. повстанців засуджено до різних видів покарання. Та переважна більшість французів підтримала бонапартистський переворот.
14 січня 1852	Нова Конституція. Конституція 1852 р. відроджувала державний устрій Консульства. Президент Луї-Наполеон Бонапарт отримував повноваження на

	10 років. Призначений Бонапартом Сенат 7 листопада висловився за відновлення імперії зі спадковою владою Луї-Наполеона під ім'ям Наполеона III. Плебісцит надав легітимності цій формі правління, а 2 грудня 1852 р. відбулася коронація нового імператора Франції.
26 – 28 березня 1854	Оборонний та наступальний союз Османської імперії з Францією та Великобританією проти Росії. Оголошення Росії війни Великобританією та Францією.
14 грудня 1854	Грудневий союз Франції, Великобританії та Австрії. Австрія мала прийти на допомогу Молдавії та Валахії у разі вторгнення Росії.
30 березня 1856	Парижський мирний договір між союзними військами та Росією.
НІМЕЧЧИНА	
1840 – 1861	Правління Фрідріха Вільгельма IV. Пруський король з династії Гогенцоллернів почав своє правління з політики примирення. Фрідріх Вільгельм жадав, щоб Німецька конфедерація була організована більш ефективно, щоб мати можливість протистояти французькій агресії на Заході. Грубе територіальне розмежування сфер впливу двох великих держав Німецької конфедерації було направлено на уникнення прямої конфронтації. У зовнішній політиці король був зацікавлений у тісній співпраці з Австрією.
27 лютого 1848	Революція в Баденському герцогстві. Революційний рух у Південно-Західній Німеччині. Завдання баденських лібералів – забезпечити створення національного представництва. Головною причиною стало питання про об'єднання Німеччини, усунення втручання князів, правлячих феодальних сил в господарське життя німецьких держав. Під час революції був створений перший загальнонімецький парламент – Франкфуртські національні збори і була скасована цензура. Революція у Франції ініціювала березневу революцію в Німеччині.
Березень – грудень 1848	Революція в Пруссії. На півдні і на заході країни пройшли великі збори і масові демонстрації. Головним чином, населення вимагало свободи друку, свободи зібрань і національний Німецький парламент. 18 березня в Берліні спалахнуло повстання, в ході якого загинули понад 200 осіб. Трагедія стала головним чином наслідком недооцінки серйозності ситуації королем і його міністрами. 21 березня була оприлюднена королівська прокламація «До мого народу і німецької нації», в якій король назвав себе конституційним монархом і висловлював готовність взяти у свої руки керівництво німецькими князями внаслідок зовнішньої і внутрішньої загрози. Король призначив новий уряд на чолі з помірними лібералами Л. Кампгаузенем і Д. Ганзманом, який 2 квітня скликав ландтаг, що прийняв закон про вибори до пруських Національних зборів. Вибори пройшли в квітні-травні 1848 р. Існувало дві основні позиції: «ліберали» («свобода, суверенітет народу і монархії») та «демократи», які виступали за повалення монархії, встановлення республіки, знищення всіх старих державних інститутів. У листопаді король домігся саморозпуску пруських Національних зборів, а 5 грудня Пруссії

	була дарована Конституція. Цей крок примирив короля з німецькими націоналістами. Тим самим німецький націоналізм увійшов в непримиренну суперечність з австрійським імперіалізмом.
Березень 1848	Зречення Людвіга Баварського. Максиміліан II. Революційний рух змусив Людвіга I 20 березня відмовитися від корони на користь сина, Максиміліана II. Максиміліан правив як король Баварії у 1848-1864 рр., відновив стабільність і намагався зберегти незалежність Баварії під час воєн за об'єднання Німеччини і перетворити свою столицю Мюнхен в культурний і освітній центр.
Травень – червень 1848	Конституційні Національні збори у Франкфурті. Імперський уряд. Регент ерцгерцог Йоганн. Всі виступи були придушені регулярними частинами, але був створений «передпарламент», який прийняв рішення провести загальнонаціональні вибори до Національних зборів Німеччини. 18 травня у Франкфурті-на-Майні, в соборі святого Павла, розпочали свою роботу Національні збори. За своїм складом депутати Національних зборів належали до республіканської фракції, поміркованих лібералів та монархістів. Основними завданнями франкфуртського парламенту було об'єднання Німеччини; визначення форм правління; формування загальнонімецького уряду. 29 червня Національні збори обрали імперським намісником австрійського ерцгерцога Йогана. Також було сформовано Тимчасовий центральний уряд. Національні збори ліквідували митні кордони, прийняли рішення про об'єднання всіх німецьких земель в єдиний митний союз, про свободу пересування на території союзу. Але уряди земель не вжили заходів, щоб ці рішення перетворити в реальність. Спроба Національних зборів виступити в ролі основного зовнішньополітичного центру також зазнала невдачі: не були створені загальноімперські збройні сили, європейськими державами не було визнано за центральним урядом повноважень представляти всі німецькі держави. Спроба призначити в іншій країні послів також зазнала невдачі.
Березень 1849	Імперська конституція. Обрання пруського короля спадкоємним імператором. Фрідріх-Вільгельм IV відхиляє запропонований йому титул. Початок контрреволюції. 27 березня 1849 р. Національні збори прийняли Конституцію. Конституція створила федерацію німецьких монархій. Носієм центральної влади мав стати імператор та загальноімперський двопалатний парламент-рейхстаг. Конституція також проголосувала свободи, рівність перед законом. 28 березня Національні збори вирішили запропонувати імперську корону пруському королю Фрідріху-Вільгельму IV. Пруський король дав згоду очолити «загальнонімецьку батьківщину», але при згоді інших монархів. Протягом квітня імперську конституцію відхилили монархи Австрії, Баварії, Ганновера, Саксонії. 28 квітня пруський король опублікував ноту, в якій повідомив про відхилення ним імперської конституції та про свою відмову від

	імперської корони. 26 травня був укладений союз прусського, саксонського і ганноверського королів, відповідно до якого військові сили трьох держав об'єднувалися в разі потреби. Члени Унії зобов'язувалися дарувати Німеччині нову конституцію. Через два дні берлінський кабінет опублікував свій проект нової німецької конституції – Обмежену унію – яка передбачала утворення загальнонімецького уряду. Створювався двопалатний парламент. Проголошувалися права і свободи, відповідні французькій Декларації прав людини і громадянина. Парламент 16 червня припинив своє існування, коли вюртемберзький король силою розігнав його депутатів. Головними результатами франкфуртських Національних зборів було, по-перше, те, що там були поставлені найважливіші питання розвитку майбутньої держави і намічені основні шляхи їх вирішення. По-друге, всюди в Німеччині монархи були тепер пов'язані реальними конституціями і ділили законодавчу владу з парламентами. По-третє, саме там з'явилися зародки всіх основних німецьких політичних партій, стало зароджуватися громадянське суспільство.
Грудень 1849	Реставрація Німецького союзу під австрійською гегемонією. Початок протистояння Австрії та Пруссії на німецьких землях. Німецький союз був відновлений у тому вигляді, в якому він був створений на Віденському конгресі. Проте Пруссії вдалося під своїм керівництвом створити митний союз німецьких держав, який об'єднував більшу їх частину.
АВСТРІЯ	
Березень 1848	Революція на чеських та угорських землях. Відставка та втеча Меттерніха в Англію. Першим сигналом до революційних виступів послужило повстання у Відні 13 березня. Після втечі з міста імперського канцлера Меттерніха було проголошено створення нового уряду, до якого увійшли представники дворянства і ліберальної буржуазії, скасовано цензуру, відмінено деякі податки. У Празі 11 березня з ініціативи чеських республіканців зібрався мітинг, який ухвалив петицію до австрійського імператора, угорського і чеського короля Фердинанда I Габсбурга з вимогами єдиного законодавчого сейму для чеських земель, рівності чеської і німецької мов в усіх сферах суспільно-політичного життя, свободи преси, зборів, ін. демократ. свобод, ліквідації феод. повинностей на селі тощо. В Угорщині, у ході переможного повстання в Пешті (нині у складі м. Будапешт), 15 березня до влади прийшов Комітет громадського порятунку, почалася організація національної гвардії.
Травень 1848	Революція в Австрії повалення Фердинанда V (1835-1848). 11 травня був опублікований виборчий закон, який обмежував число виборців високим майновим цензом і цензом осілості. Конституція і виборчий закон викликали обурення широких верств австрійського суспільства. Це призвело 15-16 травня до антиурядових виступів населення Відня. 16 травня імператор опублікував указ про створення однопалатного виборного

	парламенту (рейхстагу). Травневі події змусили Фердинанда V виїхати до Інсбруку.
Червень 1848	Слов'янський конгрес у Празі. Австрославизм. На з'їзд 2 червня прибули представники слов'янських народів з Австрії, Італії, Німеччини. Проголошувалися повна рівноправність національностей і перетворення Австрії на федерацію під егідою Габсбурзької династії, укладання союзу слов'янських народів, засуджування гноблення слов'ян в Угорщині, Пруссії, Сілезії, Османській імперії. Припинення діяльності з'їзду припало на початок повстання пражан (12-17 червня) проти введення до міста імператорських військ, які придушили виступ національних сил і розпустили всі інституції чеської влади. Австрославизм ставив за мету здобуття рівноправності й автономії слов'янських народів та об'єднання їх на федеративних засадах під егідою і в рамках монархії Габсбургів. У своїх поглядах прихильники цієї течії відмежовувалися від ідеології та політики сепаратизму, панславізму, русофільства. Ініціаторами виступили чеські діячі К. Гавличек-Боровський і Ф. Палацький. Висловлені ідеї здобули визнання на Слов'янському з'їзді й були покладені в основу його документів – «Звернення до слов'янських народів Австрії» та «Маніфест до європейських народів».
22 липня 1848	Засідання вперше обраного рейхстагу. Третину депутатів представляли селяни різних національностей.
30–31 серпня 1848	Рейхстаг схвалив постанову про звільнення селян від кріпацтва з викупом панщини, сервітутів, оброків.
Жовтень 1848	Війська князя А. Віндішгреца у Відні. Поразка австрійської революції. 3 26 жовтня почалися бої за місто. 31 жовтня Відень було взято, активних учасників повстання розстріляно. Революція зазнала поразки.
Грудень 1848	Наступ військ Віндішгреца в Угорщині. Національний уряд не визнає Франца Йозефа (1848-1916). Бездітний імператор Фердинанд I (1793-1875) зрікся престолу на користь брата, а той – на користь сина. Франц Йозеф I був коронований 1 грудня у чеському місті Оломоуц.
Квітень 1849	Продовження визвольного руху в Угорщині. Л. Кошут – регент. 14 квітня Національні збори Угорщини проголосили Декларацію незалежності від Австрійської монархії. Л. Кошут став тимчасовим правителем країни. Ліберальне дворянство виступило за припинення революції і угоду з Габсбургами.
Травень 1849	Втеча Л. Кошута до Туреччини. 21 квітня імператор Франц Йозеф звернувся до Миколи I з проханням про допомогу проти революційної Угорщини. Царизм почав збройну інтервенцію проти угорської революції. Л. Кошут втік до Туреччини, яка відмовилася видати його російській та австрійській владі.

Червень 1849	Російські війська в Угорщині й Трансільванії. 3 червня на територію північних комітатів Угорського королівства було введено російську армію Івана Паскевича. Одночасно почався новий наступ австрійців, армію яких очолив Юліус Гайнау.
Липень 1849	Крах угорської революції. Воєнні поразки змусили лідерів угорської революції почати поступки національним меншинам. У результаті переговорів Кошута з лідером румунського національного руху Ніколае Белческу була досягнута домовленість про заходи з урегулювання угорсько-румунських протиріч у Трансільванії, а за румунами було визнано всі національні права (крім територіальної автономії). 28 липня державні збори прийняли закон про національності Угорщини, в якому проголошувалось рівноправ'я всіх націй держави, а також емансипація євреїв. Однак у результаті поразок армія угорської революції скоротилась до 30 тис. осіб, що неможливо було зіставити з австрійськими та російськими силами.
Серпень 1849	Капітуляція угорців. Розстріл прем'єр-міністра Л. Баттяні. Поділ Угорщини на 5 провінцій. 13 серпня при Вілагош відбулася капітуляція основних сил революційних військ перед командувачем військами царської Росії І. Ф. Паскевичем. Через кілька тижнів революція була придушена, а реставрація австрійської влади почалася з масового терору. Прем'єр-міністр Л. Баттяні спробував вступити у переговори з австрійським головнокомандуючим Віндшгрецем, проте був заарештований і за вироком військово-польового суду розстріляний.
ІТАЛІЯ	
Кінець 40-х рр. XIX ст.	Продовжувала наростати соціально-політична криза, тому що темпи розвитку індустріалізації стримувалися політичною роздробленістю країни, але вони відставали від темпів пролетаризації населення.
1846	Початок реформ Папи Пія IX. Реформаторський імпульс торкнувся Тоскани, П'ємонту, королівства обох Сицилій, Ломбардо-Венеціанської області. Папа мав намір розпочати залізничне будівництво у Папській області, а утворена рада міністрів, виступила з ідеєю створення єдиного для всієї Італії митного союзу. Реформи Пія IX викликали серйозне занепокоєння віденського двору. По всій Італії боротьба за реформи переросла у революційний рух.
1847	Повстання в Мессіні та Реджіо. Австрійська окупація Феррари. Навесні король Карл Альберт (король П'ємонту) розпочав приховану боротьбу з австрійцями, свідомо вдавшись до порушення однієї з торговельних угод з Австро-Угорщиною. Відень відповів на це дискримінаційними кроками митно-торгівельного характеру стосовно П'ємонту. Жодна із сторін не йшла на поступки і це питання залишилося неврегульованим, викликавши у різних регіонах Італії потужну кампанію проти Відня. Введення у 1847 р. австрійських військ до Феррари ще

	більше загострили австро-п'ємонтські взаємини.
12 січня 1848	Початок революції на Сицилії. Головними вимогами повсталі були відновлення Конституції 1812 р. і відокремлення від Неаполітанського королівства.
27 січня 1848	Фердинанд II погодився на запровадження Конституції у всьому королівстві і визнав часткову автономію Сицилії.
Січень 1848	Повстання в Палермо. 3 12 січня невдоволене населення Палермо під керівництвом Ла Мази формувало повстанські загони. Демократичні сили острова вимагали незалежності Сицилії у рамках Італійської федерації і відновлення конституції 1812 р. 23 січня був створений Генеральний комітет, який виконував функції нової влади. У лютому Сицилія, крім фортеці Мессіни і Сиракуз, була очищена від королівських військ. Генеральний комітет Палермо був реорганізований в Тимчасове керівництво.
Березень 1848	Священна війна. Повстання у Верхній Італії (Мілані, Венеції), Пармі, Модені, Неаполі. Революція у Відні та втеча Меттерніха стали поштовхом для початку революційних подій у Ломбардо-Венеціанській області. 23 березня було проголошено Венеціанську республіку. У березні покрився барикадами Мілан («п'ять днів» Мілана), і багатотисячний корпус на чолі з генералом Й. Радецьким покинув місто. З Парми та Модени були вигнані австрійські війська. У цих умовах король П'ємонту Карл Альберт запропонував свою допомогу Ломбардії та Венеції в ім'я національного визволення країни. Це стало початком військових дій проти Австрії, які увійшли в історію як перша війна за незалежність. У березні-квітні були прийняті Конституції у Тоскані, П'ємонті, Папській області.
Червень 1848	Капітуляція папських військ під Віченцею.
Липень 1848	Поразка короля Сардинії Карла Альберта від австрійської армії Радецького при Кустоці. Перемир'я в Мілані. Республіка Венеція. 29 квітня Папа заявив, що він нейтральний і відвів свої війська. Позицію Риму слід трактувати як небажання ускладнювати відносини з Австрією, де на той час намітилося зближення з Римом. Майже одразу повів свої війська неаполітанський король Фердинанд II Сприятливий момент для розгрому австрійських військ було втрачено. 22 липня війська П'ємонту зазнали серйозної поразки при Кустоці, а потім пав Мілан. 8 серпня Карл Альберт підписав перемир'я. Австрійське панування у Ломбардії та Венеціанській області було відновлено, патріотичний табір втратив єдність і посилювався правий та лівий радикалізм.
Жовтень 1848	Підписання сардино-австрійського перемир'я та відновлення бойових дій. Заворушення розпочалося в с. Кавалліно, в якому проживали австрійці. Карл-Альберт відновив військові дії проти австрійців, але зазнав поразки. Венеція залишилась відірваною від Італії, а європейські країни не збиралися допомагати. Республіка стала беззахисною перед ворогом.

Лютий 1849	Втеча Пія IX. Проголошення Римської республіки. Дж. Мадзіні. Дж. Гарібальді. 9 лютого Законодавчі збори в Римі видали постанову, за якою папа позбавлявся своєї світської влади над областю. Папа втік, і у Римі було проголошено республіку під керівництвом Дж. Мадзіні.
Березень 1849	Поразка сардинців від австрійців при Новарі. Зречення Карла Альберта на користь сина Віктора Еммануїла II (1849-1878). Карл Альберт й цього разу всіляко перешкодив перетворенню війни на загальнонаціональну і навіть не повідомив Римську республіку та Венецію про початок воєнних дій. 23 березня його деморалізовані довгою бездіяльністю й погано озброєні війська зазнали нової поразки під с. Новара, це одразу відкрило австрійцям дорогу на Турін. Карл Альберт відразу зрікся престолу на користь свого сина і втік за кордон. Новий сардинський король Віктор Еммануїл II підписав перемир'я з австрійцями.
Квітень 1849	Виступ французьких військ генерала Удіно на Рим.
Липень 1849	Війська Удіно в Римі. Кінець Римської республіки. Папа, прагнучи швидше розтрощити Римську республіку, звернувся за допомогою до Франції. Французький генерал Удіно розпочав бої зі збройними силами Дж. Гарібальді, що захищали Рим. 3 липня республіка пала, республіканські установи припинили своє існування, а її лідери змушені були емігрувати.
Серпень 1849	Капітуляція Венеції. Поразка італійської революції. Австрія зберігає Ломбардо-Венецію і гегемонію над Італією. Початок реакції. Найбільшого удару австрійська армія завдала Венеції – вона була розбита 21 липня. 14 серпня уряд П'ємонту підписав декларацію про мир з Австрійською імперією, а 24 серпня таку ж декларацію підписала і Венеція. Революція зазнала поразки. Збереження Конституції та парламенту у П'ємонті – це єдиний позитивний результат. Після поразки настав період реакції – відновлено абсолютистські порядки, ліквідовано всі завоювання революції. Найвідсталішим регіоном був південь Італії (Неаполітанське королівство).
ПОСИЛЕННЯ ПРУССІЇ, АНГЛІЇ, ФРАНЦІЇ. ПАДІННЯ РОЛІ РОСІЇ	
1846	Антиавстрійське повстання у Кракові під керівництвом Е. Дембовського. Окупація Кракова австро-прусько-російськими військами. Згода Франції, невдоволення Англії. Після низки невдалих повстань першої половини XIX ст. польські змовники вирішили агітувати польських селян, щоб ті стали брати участь у національно-визвольному русі. Агітацією селян зайнялася невелика група польської інтелігенції, зокрема Едвард Дембовський. Краківському повстанню відводилася важлива роль в загальнонаціональному польському повстанні під гаслами відновлення єдиної польської держави і демократичних перетворень, яке планувалося підняти в усіх трьох частинах Польщі, що входили до складу Росії, Австрії та Пруссії. Оволодівши містом, повстанці 22 лютого сформували

	Національний уряд Речі Посполитої на чолі з Я. Тиссовським, оголошеним диктатором повстання. 3 березня австрійські і російські частини вступили до Кракова, наступного дня краківське повстання було придушене. Прямим наслідком повстання стало скасування 16 листопада Краківської республіки і включення її території до складу Австрійської імперії, а також посилення політики асиміляції польського населення трьох держав, під владою яких перебували землі колишньої Речі Посполитої.
1847	Громадянська війна у Швейцарії. Франко-австрійський союз та допомога «Зонденбурду» зброєю та грошима. Громадянська війна в листопаді 1847 р. між консервативними католицькими кантонами, які в 1845 р. утворили військовий союз під назвою «Зондербунд» (Особливий союз), та ліберальними протестантськими кантонами. Основні цілі лібералів: запровадження центральних органів влади, посилення рівності громадян, більш тісне співробітництво між кантонами, перетворення конфедеративної системи на федеративну. Війна тривала 26 днів і закінчилась перемогою ліберальних кантонів. Австрія та Франція підтримували консерваторів; Австрія відправила військових інструкторів в «Зондербунд», а Франція передала йому зброю. Однак, Велика Британія підтримувала лібералів. Австрія та Франція розраховували, що, завдяки своїм зусиллям, війна стане довгою і руйнівною, а це дасть привід для збройного втручання.
1848	Ліберальні реформи в Пруссії за часів Фрідріха-Вільгельма IV. Погіршення відносин Австрії та Росії з Пруссією, послаблення Союзу трьох імператорів. Пік впливу Росії на європейські відносини. У грудні Фрідріх-Вільгельм оприлюднив ліберальну конституцію, знищив надзвичайні трибунали і ввів суд присяжних. У квітні 1849 р., після того, як обрана на підставі конституції палата стала робити замах на права короля, Фрідріх Вільгельм розпустив її і ввів більш жорстку, «трикласну» систему виборів, яка надала заможним верствам населення значну перевагу на виборах. Обраний на підставі цього закону ландтаг був слухняний королю. Але і після цього протягом декількох місяців Фрідріх Вільгельм відтягував остаточне затвердження дарованої їм конституції, тому що вона, за його словами, була занадто радикальна. Поступово з неї були вилучені статті про свободу друку, присягу солдатів на вірність конституції. Тільки після цього в 1850 р. король присягнув конституції. Боротьба з національно-визвольними й революційними рухами була основою співпраці Австрії і Росії. Проте обидві держави розділялися протиріччями у східному питанні, в якому Росія стикалася не тільки з Англією, але й з Австрією. Кінець 40-х рр. – остаточний розпад Священного союзу й безнадійність спроб відновити феодалний лад. Після придушення угорської революції цар став непотрібним правлячим представникам Австрії, і віденський двір зміг уже повести різко ворожу Росії політику. Російсько-пруські відносини також погіршились.
1849	Складення Німецької унії на чолі з Пруссією. Війна

	Пруссії з Данією за Шлезвіг і Гольштейн.
1850	Конфлікт Пруссії з Австрією щодо Гессену. Поступка Пруссії через загрозу російського вторгнення в Східну Пруссію. Погіршення відносин Росії з Пруссією – символ занепаду “Віденської системи”. Відносини між Австрією і Пруссією особливо загострилися у жовтні 1850 р., коли прусський уряд, скориставшись заворушеннями в курфюршестві Гессен-Кассель, ввів в нього свої війська і відмовився допустити туди австро-баварську армію. Пруссія висунула також пропозицію розпустити союзні збори Німецького союзу і створити замість нього загальногерманський парламент. Посередником у врегулюванні конфлікту виступила Росія, не зацікавлена в розпаді Німецького союзу і виникненні австро-прусської війни. Микола I неодноразово робив спроби примирити Австрію і Пруссію. А коли цього не вдалося домогтися, відкрито засудив дії Пруссії та пообіцяв Австрії свою підтримку. Росію активно підтримала Франція, яка побоювалась посилення Пруссії. Спроба Пруссії заручитися підтримкою Великобританії не була успішною.
Листопад 1850	Нарада в Оломоуці. Пруссія погодилась на відбудову Німецького союзу на чолі з Австрією та закінчення війни з Данією. Суперництво Пруссії та Австрії в Німеччині, що посилювалося після революцій 1848-1849 рр. поставило під загрозу розпаду останній оплот Священного союзу – союз трьох реакційних монархів Росії, Австрії та Пруссії. В Оломоуці за посередництва російського посла у Відні було підписано австро-прусську угоду, яка означала повну капітуляцію («Оломоуцьке приниження»). Через рік у Дрездені загальнонімецький сейм відновив Німецький союз у тому вигляді, як він був створений на Віденському конгресі, тобто під головуванням Австрії.
1851	Дрезденська конференція. Німеччина під егідою Австрії. У травні 1851 р. відбулося остаточне відновлення Німецького союзу у тому вигляді, в якому він існував до революції 1848 р. Австрія не бажала втрачати свої позиції в німецьких державах. Будь-які спроби Пруссії ослабити австрійський вплив у цьому регіоні наштовхувалися на спротив Австрії, а вслід за нею й інших європейських держав. Так, намагання Пруссії приєднати Шлезвіг і Гольштейн викликали активну протидію російської, англійської та французької дипломатії.
1852, 1858 – 1859	Прем'єр-міністр Англії Е. Дербі. Едуард Сміт-Стенлі лорд Дербі донині залишається людиною, яка довше за всіх очолювала консервативну партію Великої Британії. Прихильник жорсткої політики щодо колоній, один з організаторів придушення Індійського народного повстання 1857-1859 рр. Сприяв ліквідації Британської Ост-Індської компанії, переходу Індії під безпосередній контроль британської корони.
1852	Лондонський договір про збереження Шлезвіга та Гольштейна з Данією. Визнався суверенітет Данії над обома герцогствами, але із

	застереженням, що Данія не буде прагнути розірвати зв'язки між Шлезвігом і Гольштейном і не буде перетворювати Шлезвіг на свою провінцію. Лондонський протокол було визнано п'ятьма головними європейськими державами (Австрією, Францією, Пруссією, Росією та Великобританією), а також Швецією та Норвегією.
1855 – 1858, 1859 – 1865	Прем'єр-міністр Англії Дж. Пальмерстон. Попри те, що він був главою ліберальної партії, політика його всередині країни відзначалась великою поміркованістю. Сприяв продовженню британської експансії в Китаї. Уряд Пальмерстона придушив Тайпінське повстання 1851-1864 рр. в Китаї і Індійське народне повстання 1857-1859 рр. Пальмерстон підтримав процес об'єднання Італії під владою Савойської династії.
1825 – 1855	Микола I.
1855 – 1881	Олександр II. Новий імператор вступив на престол в той момент, коли система його батька почала тріщати і розвалюватися під тиском зовнішніх і внутрішніх обставин. Після укладення Паризького миру 1856 р. Олександр скасував заходи свого батька щодо поїздок росіян за кордон, цензури, жорсткого статуту університетів і відправив у відставку найбільш одіозних діячів попереднього царювання. У 1856 р., виступаючи в Москві перед представниками місцевого дворянства, імператор заявив, що, хоча він і не є прихильником реформ, але краще скасувати кріпосне право зверху, ніж чекати, поки його почнуть скасовувати «знизу». Польське повстання 1863 . викликало спробу втручання Західної Європи в російські справи. З Австрією відносини зіпсувалися, з Францією вони стали натягнутими, з Англією весь час можна було очікувати розриву. Період 1863-1875 рр. став розквітом російсько-прусської дружби.
50 – 60-ті рр.	Економічна перевага Англії. Експансія в Азії та Африці. Складення англо-російського антагонізму в Середній Азії. Англія – перша індустріально розвинена країна, майстерня світу, світовий візник і світовий банкір. Стрімко розвивалося виробництво машин і устаткування, яким оснащувалася промисловість не тільки англійська, а й інших країн Європи і США. Колоніальні володіння зміцнювалися завдяки будівництву опорних баз і військових укріплень, створенню колоніальної адміністрації з широкими повноваженнями. Англія контролювала важливі пункти на шляхах світової торгівлі – вихід із Середземного моря в Атлантичний океан (Гібралтар), з Червоного моря в Індійський океан (Аден), підступи до Індії і Китаю (Сінгапур і Гонконг) і Південь Африки (Кейптаун).
1858 – 1860	Експансія Росії у Приамур'ї та Уссурійському краї. Айгунська угода 18 травня 1858 р. сформувала російсько-китайський кордон на Далекому Сході. Договір зафіксував приєднання до Російської імперії території Приамур'я. В подальшому Айгунська угода була доповнена у 1860 р. договором, підписаним у Пекіні, за яким до Росії відійшов Уссурійський край.
1864	Укріплення Росії на Північному Кавказі. Зближення Росії та Франції.

	Головним завданням російської дипломатії було скасування статей Паризького трактату. Для цього необхідні були надійні союзники. Найбільшою мірою інтересам Росії відповідало зближення з Францією, що змагалася з Англією в Середземномор'ї.
60-ті рр.	Складання у Росії панславівзму (М. І. Данилевський), планів об'єднання всіх слов'янських держав під егідою «Великої Русі». Поразка у Кримській війні 1853-1856 рр., Польське визвольне повстання 1863-1864 рр. викликали активізацію російських панславівців, яке вилилося в проведення Слов'янського з'їзду 1867 р. в Москві і діяльності слов'янських комітетів. Головним проповідником панславівзму був Н. Я. Данилевський, що випустив книгу «Росія і Європа» у 1868 р. Він прийшов до висновку: «Європа ворожа Росії». Політична рівновага вигідна європейським державам, які завжди домовляються між собою проти Росії, оскільки вони завжди керуються «подвійним стандартом» в прийнятті політичних рішень. Всеслов'янська федерація має вирішити російські проблеми.

Контрольні питання

1. Опишіть вплив революцій 30-х на міжнародні відносини в Європі.
2. Опишіть вплив революцій 40-х рр. на міжнародні відносини в Європі.
3. Що таке Англо-французька Антанта 30-х рр. 19 ст. та у чому були причини її розвалу?
4. Що таке Органічний статут 1832 р.?
5. Чи було пов'язане оголошення незалежності та статус «вічного» нейтралітету Бельгії?
6. Як складався Четверний союз (Великобританія, Франція, Іспанія, Португалія) 1834 р.?
7. Коли був проголошений імператором французів Наполеон III?
8. Назвіть підсумки війни Пруссії з Данією за Шлезвіг і Гольштейн.
9. Чим було викликане зближення Росії та Франції у середині 19 ст.?
10. У чому полягали причини та наслідки посилення Англії та Франції у 50-х – 60-х рр.?

ТЕМА 9 МІЖНАРОДНИЙ ЧИННИК У ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ЗМІНАХ В ЄВРОПІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТОЛІТТЯ. ФРАНКО-ПРУССЬКА ВІЙНА, ЇЇ МІЖНАРОДНІ НАСЛІДКИ

Роль великих держав в об'єднанні Італії та Німеччини, громадянській війні в США. Війни Пруссії в 60-х рр. 19 ст. Причини, хід та наслідки франко-пруської війни 1870-1871 рр. Складання Союзу трьох імператорів.

Етапи/ роки	Короткий зміст
ОБ'ЄДНАННЯ ІТАЛІЇ	
1846 – 1847	Назрівання революційної кризи. Голод як наслідок неврожаїв 1846-1847 рр. і європейського економічного спаду викликав хвилювання ремісників, робітників мануфактур, наймитів, які протестували проти спекуляції хлібом і безробіття.
1848 – 1849	Австро-італійська війна. Перша італійська війна за незалежність – національно-визвольна війна італійців проти австрійського панування, встановленого в Ломбардії та Венеції рішенням Віденського конгресу. Війна розпочалася в ході революції 1848 р. й закінчилася 26 березня 1849 р., коли новий король Віктор Емануїл II уклав із Радецьким перемир'я. Австрійські війська знову зайняли Ломбардо-Венеційську область. За миром, підписаним у Мілані 6 серпня 1849 р., Сардинія виплачувала Австрії 65 млн. франків контрибуції.
1850	Посилення боротьби за національне об'єднання. В Італії ясніше визначилися дві течії: революційно-демократична та помірна. Революційні демократи стояли за об'єднання Італії шляхом народної революції в єдину демократичну республіку. Найвизначнішим діячем цього напрямку був Д. Гарібальді, який перебував в еміграції. Помірну течію очолювали ліберальні поміщики і буржуазія, які планували об'єднати країни в конституційну монархію.
1852 – 1858	Повернення Францією своєї гегемонії у Європі. Переговори міністра закордонних справ Франції графа Валуєвського з міністром закордонних справ Сардинії-П'ємонту К. Кавуром.
1858	Угода про майбутній поділ австрійської Італії. Побачення Наполеона III та Камілло Кавура у Пломб'єрі. Угода про майбутній поділ австрійської Італії: Франції – Ніцца, Савойя; Сардинії – Ломбардія, Венеція.
3 березня 1859	Угода Франції та Росії щодо «доброзичливого нейтралітету» проти Австрії. Підписання у Парижі угоди про нейтралітет Росії в майбутній австро-італо-французькій війні.
1859 – 1860	Друга війна за незалежність.
4 червня 1859	Перемога французів при Мадженті. Битва під Маджентою відбулась між коаліцією Франції та П'ємонту і Сардинського королівства проти армії Австрії в Ломбардії.
24 червня	Розгром австрійців французами при Сольферіно.

1859	Найбільша битва австро-італо-французької війни 1859 р., яка відбулась між коаліцією Франції та П'ємонт і Сардинського королівства проти армії Австрійської імперії у Ломбардії. Військами Франції командував Наполеон III, військами П'ємонта та Сардинії – Віктор Емануїл II, австрійською армією – Франц Йозеф I.
10 листопада 1859	Цюрихські договори між Францією та Австрією і Сардинським королівством. 8 липня 1859 р. у Віллафранці (Італія) було укладено сепаратне перемир'я, після чого бойові дії припинились. За умовами перемир'я Франц Йозеф I поступився Ломбардією, а Наполеон III передав її королю Сардинському Віктору-Емануїлу в обмін на Ніццу і Савойю, що відійшли Франції. Цюрихські договори включали австро-французький мирний договір, франко-сардинський договір, загальний австро-франко-сардинський мирний договір.
24 березня 1860	Туринський договір між Францією та Сардинією. Франція отримала Ніццу та Савойю замість Ломбардії.
15 травня 1860	Битва біля Калатафіми. Вирішальна битва між повстанцями і неаполітанськими військами сталася в Західній Сицилії під керівництвом Джузеппе Гарібальді. Загін Гарібальді стрімкою атакою розгромив неаполітанські війська. Після цієї перемоги загін Гарібальді відправився у Палермо. Завдяки спільним діям гарібальдійців і повсталого населення 27 травня місто було захоплено. Королівська армія капітулювала. Соратники Гарібальді радили йому зберегти диктаторські повноваження і використовувати момент для завоювання Папської області та Венеції.
17 березня 1861	Новий парламент проголошує Італійське королівство на чолі з Віктором Емануїлом II. У Турині відбулося урочисте відкриття парламенту, він підтвердив створення Італійського королівства у складі П'ємонт і приєднаних до нього областей, королем Італії проголосили Віктора-Емануїла. За конституцією Італійське королівство було конституційною монархією з двопалатним парламентом – Сенатом, члени якого довічно призначалися королем і палатою депутатів.
1866	Австро-італійська війна (Третя війна за незалежність Італії). Військовий конфлікт між Італійським королівством та Пруссією з однієї сторони та Австрією з іншої. Внаслідок успіхів у війні Італії вдалось приєднати Венецію та Рим. 20 червня італійські війська (близько 250 тис.) генерала Ламарморе вступили у Венеційську область, яку обороняла значно менша австрійська армія (близько 140 тис.) ерцгерцога Альбрехта. 24 червня італійські війська зазнали важкої поразки в битві при Кустоці, втративши 7 тис. убитими та пораненими і 3 тис. полоненими. Лише корпус Дж. Гарібальді перемагав і швидко просувався у Південний Тироль. 3 липня 1866 р. австрійська армія була розбита пруссаками в битві під Садовою. Поразка австрійців дозволила італійцям з 8 липня знову перейти в наступ. Вийшов у море й італійський флот адмірала Персано, який до того часу стояв в Анконі. 20 липня в бою біля о-ва Лісса австрійський флот розбив італійський. Військово-морські операції на о. Гарда склалися із серії зіткнень між флотилією Італії та Австрії з 25 червня по 25 липня, коли вони намагалися забезпечити

	панування над озером. Австрійський флот був більший, краще озброєний, і успішно утримував контроль над водами, перешкоджаючи прусуванню італійських військ. За посередництва Наполеона 26 липня Пруссія без попереднього узгодження з Італією уклала з Австрією перемир'я. Савойська династія погодилася на мирні умови, продиктовані Наполеоном та Бісмарком. 10 серпня між Італією та Австрією було укладене перемир'я.
16 – 22 вересня 1866	Повстання «Сім з половиною днів». Назва повстання у Палермо походить від його тривалості семи з половиною днів. Жорстока антиурядова демонстрація була організована розчарованими колишніми партизанами (які приєдналися до «Тисячі» після їх висадки і ті, хто пішов за Гарібальді в Аспромонте в 1862 р.). Серед причин зростання бідності населення; холера і її 3 977 постраждалих в місті і районі; шовінізм північних державних чиновників, які вважали жителів Палермо «варварами»; жорсткі заходи поліції і жорсткі обмеження, накладені на населення.
3 жовтня 1866	Австро-італійський мирний договір. У Відні був укладений договір, за яким Австрія поступалася Венеційською областю Наполеону III, а той передавав її італійському королівству. 21 жовтня 1866 р. у Венеційській області був проведений плебісцит, за яким вона була включена в Італійське королівство.
3 листопада 1867	Битва при Ментані. Гарібальді з декількома тисячами добровольців знову кинувся на звільнення Риму. У Ментані його погано озброєні бійці зіткнулися з французькими батальйонами, оснащеними новими скоростріляними гвинтівками, це призвело до поразки гарібальдійців. Сам Гарібальді був заарештований італійським урядом і відправлений на о-в Капрі.
1870 – 1871	Завершення об'єднання Італії. У 1870 р., коли почалася франко-прусска війна, французький корпус був нарешті відкликаний з Риму. Італійські війська після короткого бою увійшли в Рим 20 вересня, з літа 1871 р. він став столицею Італії. Папа, що зберіг за собою Ватиканський палац, оголосив себе «вічним бранцем» італійського держави. Урочистий в'їзд в Рим короля Віктора Емануїла II відбувся 2 липня 1871 р. При цьому він сказав: «Ми прийшли в Рим і залишимося у ньому!» Процес об'єднання Італії був завершений. Рух Рісорджіменто сприяв формуванню італійської нації, стало імпульсом для розвитку країни і перетворення Італії в самостійний суб'єкт міжнародної політики.
ВІЙНИ ПРУССІЇ ЗА ПАНУВАННЯ В НІМЕЧЧИНІ. КОНСТИТУЦІЙНИЙ КОНФЛІКТ ТА БІСМАРК	
1861 – 1862	Утворення та боротьба партії прогресистів. У 1861 р., шойно створена Партія прогресистів почала боротьбу в парламенті проти короля та уряду. На виборах в ландтаг (грудень 1861 р.) прогресисти досягли великого успіху. У результаті конфлікту, що виник між новообраною палатою депутатів і урядом король своїм наказом 11 березня 1862 р. розпустив палату депутатів, а потім звільнив ліберальних міністрів. Це був кінець ліберальної політики «нові ери». Однак ці дії прусського короля визвали бурхливе обурення в країні. Король розпорядився зосередити в Берліні військові частини. На нових виборах 1862 р. прогресисти знову досягли успіху та опинилися в більшості, а прихильники короля в ізоляції. Прогресисти

	посилили тиск на уряд, погрожуючи відмовити у військових асигнуваннях, якщо їхні вимоги щодо влаштування армії не будуть виконані. Виникла державна криза. Більшість офіцерів наполягала на рішучих діях проти палати, а король був готовий зректись престолу. Але консервативно-мілітаристські юнкерські формування представили королю як рятівника вітчизни 47-річного дипломата Отто фон Бісмарка. 24 вересня 1862 р. Бісмарк був призначений міністром-президентом.
1863	Прихований державний переворот О. Бісмарка Бісмарк почав із прихованого державного перевороту. Оскільки депутати, заявив він, не бажають затвердити статті бюджету, призначені для армії, він буде вести справи без бюджету. Це було порушенням Конституції. Багато хто вимагав відставки міністра-президента, але Бісмарк діяв рішуче: опозиційні чиновники були замінені, особливим указом була обмежена свобода друку. Коли на початку 1863 р. спалахнуло повстання в Польщі, Пруссія уклала з Росією конвенцію про спільні дії для його придушення. Влітку 1863 р. конституційний конфлікт досяг кульмінації і вишов за парламентські рамки. У Берліні відбувалися демонстрації, уряд відповідав переслідуваннями ліберальних чиновників, суддів, вчителів, розпускав ландтаг на канікули, що тривали місяцями. У травні 1863 р. виникла перша в Німеччині робітнича організація – Загальний німецький робочий союз на чолі з Фердинандом Лассалем. Лассаль вступив із міністром-президентом у таємні переговори, розраховуючи схилити його до введення загального виборчого права.
1864 – 1865	Війна Пруссії та Австрії з Данією. Нейтралітет великих держав. Хоча відносини між Пруссією і Австрією були напруженими, проти Данії вони виступили спільно. Починаючи війну, Бісмарк спирався на загальний патріотичний підйом. Європейські держави не надали данцям підтримки. Континентальна Європа не бажала псувати відносини з Бісмарком через Данію, а Великобританія не могла нічого зробити самостійно. Але з її ініціативи в Лондоні була скликана конференція, на якій представники Австрії та Пруссії висловилися за автономію Шлезвіга і Гольштейна при збереженні династичного зв'язку з Данією. Датський король не підтримав це рішення. Тоді австро-пруські війська відновили наступ на Ютландському п-ові. Датський уряд запропонував укласти мир, умови якого передбачали передачу Австрії і Пруссії Шлезвіга і Гольштейна. З 12 травня по 26 червня діяв режим перемир'я. Потім пруські війська перейшли в наступ, захопили о. Альс, а до середини липня окупували всю Ютландію. 16 липня було підписане нове перемир'я.
1 серпня 1864	Укладання прелімінарного миру. Данія передала Шлезвіг та Гольштейн у спільне управління Австрії та Пруссії.
30 жовтня 1864	Віденський мирний договір. Данія відмовилася від прав на Шлезвіг, Гольштейн і Лауенбург на користь Пруссії та Австрії. Таке становище не могло бути ні довгим, ні міцним.
03.1866	Підготовка до війни з Австрією. У червні 1865 р. у розмові з пруськими міністрами Бісмарк зауважив, що війна з Австрією неминуча. Начальник пруського генерального

	штабу фон Мольтке висловив думку, що слід приєднати Шлезвіг і Гольштейн до Пруссії. Але мова йшла не тільки про долю Шлезвіга й Гольштейна, а про вирішення головного питання національного життя німецького народу. У лютому 1866 р. Бісмарк домогся згоди короля Вільгельма I на підготовку до війни. Завдяки вдалим фінансовим державним угодам він отримав у своє розпорядження достатні кошти. Мольтке запевнив, що пруська армія готова до війни. Міністр-президент налагодив зв'язки з угорськими емігрантами, сподіваючись спровокувати національні заворушення в Угорщині і тим завдати Австрії удару в спину. Зовнішньополітична ситуація була сприятлива для пруського канцлера. Росія, зайнята внутрішніми реформами, перебувала у протистоянні з Австрією; Олександр II був зобов'язаний Бісмарку за підтримку в придушенні польського повстання. Англія переживала період зниженого інтересу до європейської політики. Наполеон III цікавився тільки землями на Рейні і Бісмарку вдалося домогтися його нейтралітету.
Травень 1866	Прусько-італійський союз. Італійський уряд уклав військовий союз із Пруссією за посередництва Наполеона III у Франції. Італія, мета якої була відібрати у Австрії Венецію, зобов'язалася виступити на стороні Пруссії, як тільки та почне військові дії. Унікальність ситуації полягала у тому, що це був договір з іноземною державою, спрямований проти члена Німецького союзу. Італійські армії на чолі з генералом Альфонсо Ферреро Ла Мармора повинні були відкрити Південний фронт проти австрійців. Прусько-італійський союз був важливим, оскільки всі інші європейські держави або були пов'язані союзами, що забороняли їм вступати в конфлікт, або мали внутрішні проблеми.
15 червня 1866	Вторгнення в Саксонію. Бісмарк вирішив дотримуватися формули, висловленої ним декілька місяців тому: «Якщо нам судилася революція, то краще її зробити, ніж зазнати». На початку червня 1866 р. Бісмарк зробив зухвалий крок – виніс на Союзний сейм проєкт нової конституції Німецького союзу, який передбачав виключення з союзу Австрії. Потім пруські війська вступили в Гольштейн. Австрія запропонувала сейму оголосити мобілізацію військ Німецького союзу проти Пруссії. Але 14 червня 1866 р. Пруссія оголосила, що вона виходить із Союзу. А наступного дня розпочалася війна. На боці Австрії виступили Баден, Баварія, Вюртемберг, Ганновер і Саксонія. Невеликі міста Тюрінгії та Північної Німеччини стали союзниками Пруссії. За винятком Саксонії, інші союзні з Австрією німецькі держави відіграли незначну роль у кампанії. Армія Ганновера розгромила Пруссію під час другої битви при Лангенсальці 27 червня 1866 р., але протягом декількох днів вона була змушена капітулювати завдяки значно більшій чисельності прусаків.
18 серпня 1866	Військовий союз переможців. Пруссія та більша кількість країн Північної та Центральної Німеччини підписали Бюндніс (союз). Договір створив військовий союз на 1 рік. Він також підтвердив, що держави хочуть утворити федеральну державу на основі пруських пропозицій від червня 1866 р. Вони погодилися на вибір парламенту для обговорення проєкту конституції. Протягом року до цього договору приєдналися інші держави. Саксонія та Гессен-Дармштадт, повинні були домовитись про приєднання до

	нової федерації у відповідних мирних договорах.
Серпень 1866	<p>Перемир'я у Нікольсбурзі. Мир у Відні.</p> <p>За посередництва Наполеона III наприкінці липня було укладено перемир'я, а 23 серпня Пруссія і Австрія уклали мир у Відні. Німецький союз розпускався, Австрія втрачала право вступити у нове державне об'єднання Північнонімецький союз, й мусила погодитись на приєднання до Пруссії Шлезвіга, Гольштейна, Ганновера, Кургессена, Нассау і вільного міста Франкфурт-на-Майні, поступитися Італії Венецією, а також сплатити Пруссії контрибуцію. Відтепер розміри території, економічний потенціал і чисельність населення забезпечували Пруссії абсолютне домінування у новому політичному порядку на північ від Майна. Швидким укладенням миру з Австрією Бісмарк завадив втручання Франції в німецькі справи.</p>
Травень 1867	<p>Конституція Північнонімецького союзу.</p> <p>У квітні новостворений рейхстаг прийняв Конституцію Північнонімецького союзу, була закріплена правовими актами єдина економічна система, встановлювалися свобода пересування, єдина система мір та ваг; скасовувалися обмеження, які заважали розвитку акціонерних товариств, вводилося єдине кримінальне законодавство. Католицькі землі Південної Німеччини – Баварія, Вюртемберг, Баден і Гессен-Дармштадт до союзу не увійшли. Багато прихильників єдності вважали, що цього невдасться здійснити скоро.</p>
1867	<p>Підсумки для Пруссії.</p> <p>Відповідно до прийнятої конституції, главою держави став прусський король і виконавчою владою – президія. Союзна рада (Бундесрат) складалася з міністрів і уповноважених союзних держав, проте рівності суб'єктів федерації конституція не встановлювала. Найбільшу кількість голосів в Бундесраті (17 із 43) мала Пруссія, 26 голосів розподілялися серед інших членів Північнонімецького союзу. Головою Бундесрату був союзний канцлер, пост якого займав Бісмарк. Третім союзним органом був Північнонімецький рейхстаг, який обирався загальним, рівним, прямим, таємним голосуванням; він володів правом законодавчої ініціативи і затвердження податків. Конституція 1867 р. закріплювала гегемонію Пруссії в союзній державі. Кордоном, які розділили Союз і південнонімецькі держави – Гессен-Дармштадт, Баден, Баварію і Вюртемберг – став Майн.</p>
ГРОМАДЯНСЬКА ВІЙНА В США (1861 – 1865)	
1820	<p>Міссурійський компроміс.</p> <p>Війна стала логічним наслідком протистояння двох систем – рабства та вільної праці. Першу підтримували південні штати, політичною елітою яких були великі плантатори-рабовласники. Конституції північних штатів навпаки забороняли рабство. Основу сільського господарства там складали вільні фермери. Увесь довоєнний час характеризувався намаганням південних штатів розширити територію рабовласництва за рахунок нових штатів. Міссурійський компроміс 6 березня 1820 р. - угода між членами конгресу США, відповідно до якої штат Міссурі прийнято до Союзу як рабовласницький, а штат Мен як вільний. Внаслідок міссурійського компромісу область рабовласництва розширилась: рабство заборонялось тільки північніше 36°30' п. ш. та західніше р. Міссісіпі. Вирішено у подальшому приймати до Союзу по 2 штати, з яких один повинен бути вільним, а інший рабовласницьким. Угода означала поступку рабовласницькому Півдню. Міссурійський</p>

	компроміс було скасовано у 1854 р. після прийняття Акту Канзас-Небраска.
1830	Початок масового руху за скасування рабства (аболіціонізм).
1846 – 1848	<p>Американо-мексиканська війна.</p> <p>У Мексиці війну називають Північноамериканською інтервенцією або Війною 47-го року. Війна виникла як наслідок претензій Мексики на Техас після його анексії США. Після війни за незалежність Техасу, Мексика відмовилася визнати втрату і заявила про намір повернути територію назад, вважаючи її власною бунтівною провінцією. Також причинами війни стали експансія американців на захід, політична нестабільність у Мексиці та нездатність мексиканського уряду керувати віддаленими північними провінціями. Більшість техасців вітали початок війни. Найважливішими наслідками війни стали значні територіальні втрати Мексики, у результаті яких провінції Верхня Каліфорнія та Нова Мексика були віддані США (землі сучасних штатів Каліфорнія, Нью-Мексико, Арізона, Невада та Юта). Американські політики декілька років обговорювали проблему рабовласництва на нових територіях і нарешті зважилися на Компроміс 1850 р. (лише Каліфорнія була визнана штатом, вільним від рабства, работоргівля в столичному окрузі заборонялася, закон території Юта і Нью-Мексико надавав рішення цього питання населенню; Техас відмовлявся від територіальних претензій на північ від широти 36°30', зберігши при цьому Техаський виступ).</p>
1854	<p>Республіканська партія.</p> <p>Була заснована 28.02.1854 р. у Рипоні, штат Вісконсін, шляхом об'єднання Партії вільної землі і фракції «Совість» з Партії вігів. Була створена як об'єднання противників рабства і прихильників розширення компетенції влади центрального уряду, яка виражала інтереси промисловців Півночі на протидію елітарній демократичній партії, яка спиралася на плантаторів-рабовласників Півдня.</p>
1854	<p>Закон Канзас-Небраска.</p> <p>Цей закон утворював нові території Канзас і Небраска, відкривав їх для заселення, і надавав населенню новостворених територій самостійно вирішити питання з узаконенням або заборонаю рабовласництва. Цей закон скасував Міссурійський компроміс. Ухвалення закону порушило рівновагу між північними і південними штатами, які прагнули встановити контроль над новими територіями.</p>
1854 – 1858	<p>Громадянська війна в Канзасі.</p> <p>Серія збройних зіткнень на землях Території Канзас напередодні війни між Північчю і Півднем значною мірою спровокувала громадянську війну в США. В основі конфлікту лежало питання, чи дозволить територія Канзас рабство і увійде в Союз як рабовласницька. Питання мало національне значення, тому що два нових сенатора Канзасу вплинули би на баланс сил у сильно розділеному Сенаті США. У результаті Канзас увійшов до Союзу як вільний штат.</p>
1860	<p>Президентські вибори у США.</p> <p>Набравши всього 40 %, переміг кандидат від партії республіканців – Авраам Лінкольн, який був ярим супротивником рабства. Рабовласники відповіли голосуванням про сецесію, відокремлення від складу Союзу. 20.12.1860 р. штат Південна Кароліна заявив про свій вихід зі США.</p>

Січень 1861	Масове відокремлення від Союзу. Міссісіпі, Флорида, Алабама, Луїзіана, Джорджія також заявили про відокремлення від Союзу. Юридичним виправданням подібних дій стала відсутність у Конституції США прямої заборони на вихід окремих штатів із США (хоча дозвіл на це також був відсутній).
Лютий 1861	Утворення КША. 04.02.1861 р. відбувся Тимчасовий Конгрес Конфедеративних Штатів Америки, на якому 6 штатів оголосили про утворення нової держави – Конфедерації Штатів Америки. 18.02.1861 р. прийняли тимчасову конституцію і обрали своїм президентом колишнього сенатора від Міссісіпі Джефферсона Девіса. Пізніше до складу КША увійшли Техас (01.03.1861), Віргінія (07.05.1861), Арканзас (18.05.1861), Північна Кароліна (21.05.1861), Теннессі (02.07.1861).
12 квітня 1861	Битва за форт Самтер. Початок війни. Конфедерати провели блокаду, бомбардування і взяття форту Самтер біля міста Чарльстон. Ця подія послужила формальним приводом для початку громадянської війни в США.
21 липня 1861	Бій при Манассасі. Перший великий сухопутний бій у війні, який закінчився повним розгромом армії США.
21 жовтня 1861	Битва при Беллс-Блаф. Поразка США, яка призвела до значних кадрових перестанов у структурі союзної армії.
7 квітня 1862	Бій при Шайло. Перша ключова перемога сил США. Окупація штату Теннессі.
1 травня 1862	Захоплення Нового Орлеану десантом США. Захоплення найбільшого міста Конфедерації стало поворотним моментом у війні.
20 травня 1862	Прийняття акту о гомстедах. За ним з 01.01.1863 р. кожен громадянин США, що не воював на боці сепаратистів, міг отримати ділянку земель із громадського фонду на Заході. З набранням чинності закону остаточно закривався шлях поширенню рабовласницького господарства на Захід.
25 червня – 1 липня 1862	Семиденна битва. Серія з 6 великих битв, що відбулися за 7 днів біля Річмонда, штат Віргінія. Стратегічна перемога КША. Війська Конфедерації під командуванням генерала Лі відкинули федеральну армію Джорджа Макклеллана від Річмонда і потім змусила її покинути пів-в Вірджинія.
30 грудня 1862	Прокламація про звільнення рабів. Авраам Лінкольн підписав Прокламацію, за якою з 1 січня 1863 р. вільними оголошувалися всі раби південних штатів.
5 травня 1863	Битва при Чанселорсвіллі. Найбільша перемога сил КША під керівництвом генерала Лі. 130-тисячне військо Півночі програло 60-тисячам солдатів Півдня.
1 – 3 червня 1863	Битва під Геттісбургом. Найкровопролитніша битва Громадянської війни в США. Перемога сил Союзу та розділ території КША на 2 частини, що дало можливість почати повномасштабний наступ на сили КША.
1 квітня 1865	Битва при Файв-Фокс. Останній великий бій Громадянської війни, у ході якого військо Союзу

	під командуванням Філіпа Шерідана прорвали позиції Конфедерації на одній із ділянок оборони Пітерсберга, що призвело до швидкого закінчення війни.
9 квітня 1865	Битва при Аппоматоксі, капітуляція генерала Роберта Лі.
14 квітня 1865	Замах на Авраама Лінкольна. Він помер на наступний день.
10 травня 1865	Падіння КША. Арешт президента КША Джефферсона Девіса та членів його уряду. Фактичне припинення існування КША.
18 грудня 1865	13-та Поправка до Конституції США – заборона рабства. Швидкими темпами стали розвиватися промисловість і аграрний сектор, відбулося зміцнення внутрішнього ринку. Влада зосередилася у руках буржуазії північно-східних штатів.
1867	Аляска у складі США. Угода між Російською імперією і США про продаж пів-ва Аляска і Алеутських островів за 7,2 млн. дол. Договір був остаточно виконаний 1 серпня 1868 р.
1865 – 1877	Реконструкція Півдня. Реінтеграція переможених у війні південних штатів Конфедерації до складу США, скасування рабовласницької системи на всій території країни, проведення ряду соціально-економічних реформ, вирішення питання виборчого права.
ІСПАНСЬКІ РЕВОЛЮЦІЇ	
1854 – 1856	Четверта іспанська революція. Почалася з повстання 28 червня 1854 р. У своїй програмі («Мансанареський маніфест», 7 липня 1854 р.) повсталі вимагали ліквідації королівської камарильї (королівської придворної кліки), встановлення законності і скликання кортесів. Повстання було підтримане населенням найбільших міст Іспанії. 31 липня 1854 р. королева Ізабелла II була змушена призначити прем'єром колишнього регента Іспанії Еспартеро, що утворив уряд прогресистів і правих лібералів. Створені в липні загони нац. міліції отримали легальний статус. 8 листопада 1854 р. у Мадриді зібралися однопалатні засновницькі кортеси, більшість депутатів належала до партії Ліберальний союз на чолі з військовим міністром О'Доннелем. Ліве крило кортесів склали прибічники Еспартеро і невелика група демократів-республіканців. У 1855 і 1856 рр. кортеси ухвалили закони про розпродаж земель, що належали церкві, монастирям, державі, а також земель селянських общин. Постійне суперництво Еспартеро і О'Доннеля переросло у політичний конфлікт, на основі якого сталося розмежування між прибічниками і противниками поглиблення революції. О'Доннель отримав підтримку Ізабелли II. У Каталонії, Валенсії і Андалусії набирив силу республіканський рух. 13 липня 1856 р. королева дала відставку уряду Еспартеро. 14 липня у Мадриді почалося повстання національної міліції і робітників; подібні повстання сталися у ряді інших міст. Новий уряд, сформований О'Доннелем, здійснив розпуск міліції і кортесів, відновив конституцію 1845 р.
1868 – 1874	Славна революція. «Демократичне семиріччя» супроводжувалося найсильнішими політичними потрясіннями, проголошенням Першої республіки.

	Почалася 18-19 вересня 1868 р. у Кадісі з повстання флоту на чолі з адміралом Х. Б. Топете-і-Карбальо.
30 вересня 1868	Втеча королеви Ізабелли. Коли королева разом зі своїм коханцем перебувала у Сан-Себастьяні, повстали моряки Кадіса. За кілька днів революція охопила всю Андалусію і перекинулася на Мадрид. Утворилася тимчасова хунта, яка 30 вересня оголосила Ізабеллу і всіх Бурбонів позбавленими престолу. Королева виїхала до Франції, де Наполеон III віддав в її розпорядження замок. У 1878 р., після того як на престол зійшов її син Альфонс, Ізабелла повернулася до Іспанії. Вона набагато пережила його і померла у 1904 р. у своїй резиденції у Парижі.
1868 – 1870	Уряд Серрано-і-Домінгеса. Коли у вересні 1868 року спалахнуло повстання проти королеви Ізабелли, генерал Ф. Серрано-і-Домінгес очолив армію заколотників, вирушив на Мадрид і 28 вересня розбив королівські війська під командуванням Мануеля Павії. 18 жовтня 1868 р. було утворено тимчасовий уряд на чолі з Серрано. Влада була в руках прихильників конституційної монархії – уніоністів (Серрано, Топете) і поступовців (Х. Прим, П. М. Сагаста). У 1869 р. іспанські бакуністи (анархісти) взяли активну участь в кантональних регіональних повстаннях, метою яких було створення «знизу» федеративної республіки. У Мадриді заснована І іспанська група І Інтернаціоналу.
6 червня 1869	Прийняття Конституції. 11 лютого 1869 р. було скликано Установчі кортеси, в яких монархісти мали більшість мандатів, і 6 червня було опубліковано конституцію, що проголошувала Іспанію спадковою монархією; влада короля обмежувалася двома палатами – сенатом і конгресом. Уперше верхня палата кортесів (сенат) стала виборною (по 4 представники від кожної провінції). Конституція вводила ряд буржуазних свобод (загальне виборче право для чоловіків, свободу друку, зборів, асоціацій), вперше в іспанській історії проголошувалася свобода віросповідання і цивільний шлюб. 15 червня 1869 р. Ф. Серрано-і-Домінгес був обраний регентом до вступу на престол нового монарха. Король мав бути обраний кортесами.
1870	Міжнародна криза з приводу іспанського питання. Протест Франції проти обрання Гогенцоллерна іспанським королем. 1 липня у Мадриді було офіційно оголошено про згоду Леопольда Гогенцоллерн-Зігмарінгена зійти на іспанський престол. Наступного дня ця новина викликала крайнє невдоволення імператора Наполеона III. Хоча родина Зігмарінгенів була цілком лояльна до французького двору, з яким її пов'язували родинні узи, і кілька років перед цим сходження Карла, молодшого брата Леопольда, на румунський престол не викликало у Франції жодних заперечень, на цей раз події довкола іспанської корони були сприйняті імператором як небезпечна німецька дипломатична гра. Такої ж позиції дотримувався міністр закордонних справ Аженор де Грамон, який 6 липня виступив у Сенаті з різкою антипруською заявою і завуальованою погрозою війни: «Франція не потерпить на іспанському троні князя Гогенцоллерна або будь-якого іншого прусського князя. Ми розраховуємо на мудрість німецького народу і на дружбу іспанського народу, але, якщо доведеться, ми без вагань виконаємо наш обов'язок для захисту країни і нації».

12 липня 1870	Леопольд відмовився від корони. Вільгельм зв'язався з главою дому Гогенцоллерн-Зігмарінгенів й дав зрозуміти, що відмова його сина від прийняття іспанської корони вкрай бажана з огляду на політичну ситуацію. Тож 12 липня князь Карл Антон Гогенцоллерн-Зігмарінен від імені сина офіційно оголосив про відмову від іспанського престолу.
13 липня 1870	Послу Бенедетті доручено отримати від прусського короля Вільгельма гарантії, що Леопольд у майбутньому не прийме пропозицію зійти на іспанський престол. Зухвала вимога обурила Вільгельма, з яким французький посол зустрівся 13 липня на набережній Емса, й, повідомивши, що «він не може брати на себе такі зобов'язання й залишає за собою право діяти за обставинами», Вільгельм сухо попрощався й пізніше того ж дня відмовив йому у ще одній аудієнції. Надвечір про події в Емсі депешею радника міністерства закордонних справ фон Абекена був повідомлений канцлер Бісмарк. Він саме обідав з військовим міністром Альбрехтом фон Рооном і начальником головного штабу прусської армії Гельмутом фон Мольтке й, ознайомившись з повідомленням, всі прийшли до висновку – Франція прагне війни, а король, бажаючи її уникнути, готовий йти на принизливі поступки. Бісмарк, сам прихильник війни з Францією, без якої, як він згодом зауважив «не можна було б здійснити об'єднання Німеччини», вийшов у сусідню кімнату, де відредагував Емську депешу, викресливши з неї більшу частину інформації і додавши від себе, що «король відмовився прийняти французького посла, якому йому нічого більше сказати». Це стало приводом для франко-пруської війни 1870-1871 рр.
16 листопада 1870	На іспанський престол був обраний принц Амедео Савойський. Син короля Італії Віктора Еммануїла II. Обрання Амедео I не зупинило революцію у Барселоні.
1872 – 1876	Друга карлістська війна. Династична війна викликана прагненням прихильників правнука Карла IV дона Карлоса Молодшого звести його на трон. Дона Карлоса підтримала консервативна частина дворянства, що проголосила його королем під ім'ям Карла VII. Дона Карлоса також підтримали лідери басків, каталонців і валенсійців, які прагнули автономії.
1873	Зречення Амедео I та проголошення республіки в Іспанії. 11 лютого 1873 р. Амедео відрікся від престолу. У липні 1873 р. відкрилися нові Засновницькі кортеси, які передбачали встановлення федеративної республіки. Глава виконавчої влади лівий республіканець Ф. Пі-і-Маргаль сформулював широку програму демократичних перетворень. Проект конституції викликав невдоволення серед республіканців. У різних районах країни пройшли антиурядові повстання. 10 жовтня 1873 р. відбулася морська битва між республіканським і карлістським флотами у бухті Картахени, в якій взяли участь найсильніші іспанські броненосці «Вікторія» і «Нумансія». Незважаючи на підтримку карлістів англійськими, французькими та німецькими ескадрами і десантами, вона закінчилася безрезультатно. Після невдалої облоги Більбао дон Карлос захопив Естель і оголосив її своєю столицею.
1874	Альфонс XII – король Іспанії.

	3 січня 1874 р. генерал М. Павія-і-Родрігес і маршал Ф. Серрано здійснили державний переворот й встановили військову диктатуру. За рік генерал Арсеніо Мартинес Кампос здійснив ще один військовий путч, але відразу передав владу Кановасу – представнику 17-річного сина Ізабелли Альфонсу. 29 грудня 1874 р. Альфонс став королем Іспанії. Він прибув із Марселя у Мадрид у січні 1875 р. Війська Альфонса посилили боротьбу з карлістами. Крім цього, Альфонс оголосив амністію офіцерам і чиновникам-карлістам. Дон Карлос почав терпіти невдачі. Влітку 1875 р. об'єднані армії генералів Кампоса і Ховельяра завдали ряд поразок карлістам, відняли у них фортецю Кантав'єха, змусили очистити Каталонію і Валенсію; нарешті, генерали Кесада і Моріонес взяттям Віторії (20 липня 1875), Сео-де-Урхель (26 серпня 1875) і Естель (19 лютого 1876) закінчили 2 карлістську війну. 28 лютого 1876 р. дон Карлос змушений був втекти до Франції. У березні 1876 р. армія на чолі з Альфонсом XII повністю розгромила останні частини карлістів.
ПРИЧИНИ, ХІД ТА НАСЛІДКИ ФРАНКО-ПРУССЬКОЇ ВІЙНИ 1870-1871 РР.	
15 липня 1870	Франція оголосила війну Пруссії. Привід: Емська депеша (відмова Вільгельма I прийняти французького посла). Спочатку сформовані три армії (Мак-Магона, Базена, Канробера) злиті в Рейнську армію на чолі з Наполеоном III.
2 серпня 1870	Наступ французів у Саарбрюкені. У Саарбрюкені стояв полк гогенцоллернських стрільців і декілька ескадронів гарнізонного Саарбрюкенського полку та патрулів під командуванням полковника Пестеля. На них наступали три французькі дивізії, що спустилися з висот Шпіхера. Організовано і рівно відступали перед ними пруссаки; імператор повідомив Париж, що його армія веде свої дії наступально, незважаючи на чисельність ворога та його силу, попри те, що впродовж дня отримав відомості про дійсні розміри ворожого війська.
4 серпня 1870	Поразка французів при Вейсенбурзі (Ельзас). Армія правого крила під керівництвом маршала Мак-Магона розташувалася під Страсбургом і відокремила від себе дивізію під командуванням генерала Абеля Дусе, направивши її на Вейсенбург. Баварці і пруссаки відбили у нього це містечко і взяли штурмом Гайсберг, розташований на невеликій відстані на південь від Вейсенбурга. Штурм був закінчений уже о 2 годині дня, причому сотня французів була взята у полон, у тому числі генерал; інші безладно відступили до Хагенау. Ще більшого значення набули для французів два ворожих напади: на праве та на ліве крило французьких позицій.
6 серпня 1870	Поразка французів при Фрешвілері (Ельзас). Поразка французів при Форбаху (Лотарингія). Бій при Сен-Пріва. 3-я німецька армія розгромила корпус маршала М. Е. Мак-Магона у Верта і змусила праве крило французьких військ відступати на Сарбур і далі на Люневіль. Німецькі війська отримали можливість увійти до Лотарингії і заблокувати французів біля Мецу. У той же день війська 2-ої і 1-ої німецьких армій завдали поразки французькому корпусу генерала Ш. О. Фроссара у районі Шпіхерн-Форбак і відкинули його до Мецу. Французька Рейнська армія виявилася розчленованою: три корпуси під командуванням маршала Мак-Магона відступали в

	напряму на Шалон-сюр-Марн, а п'ять корпусів відійшли до Мецу.
Середина серпня 1870	Початок боїв під Мецем. Призначення Базена головнокомандуючим. 12 серпня Наполеон III передав обов'язки головнокомандувача у Меці маршалу А. Ф. Базену і виїхав до Шалону. Базен прийняв рішення відвести свою армію через Верден до Шалону, з'єднатися з армією Мак-Магона і прикрити напрям на Париж. Німецьке командування після нетривалої зупинки на р. Саар відновило наступ, 3-я німецька армія, не зустрічаючи опору, рухалася на Люневіль, Нансі; 1-я німецька армія наступала на Мец, 2-я німецька армія рухалася на Понт-а-Мусон, заходячи у фланг і тил французьким військам у районі Меца. 14 серпня 1-а німецька армія атакувала французькі війська на лівому березі р. Мозель у районі Коломбо-Нуїї (на схід від Мецу). Бій не приніс перемоги жодній зі сторін, але затримав переправу армії Базена через Мозель. 15 серпня, коли французькі війська відновили відступ, шляхи на Верден були вже перекриті двома корпусами 2-ї німецької армії. У боях при Віонвіль-Марс-ла-Тур (16 серпня) і Сен-Пріва-Гравелот (18 серпня) армія Базена зазнала поразки, була відкинута до Мецу і блокована 7 німецькими корпусами. Німецькому наступу на Париж протистояла 140 тис. Шалонська армія маршала Мак-Магона. За вказівкою уряду, який вимагав вжити рішучих заходів для деблокади обложеної в Меці армії Базена, Мак-Магон почав рух до Мецу. Німецьке командування направило проти нього 3-ю армію, яка наступала широким фронтом на північ і на північний схід наперейми Шалонській армії. У результаті вона виявилася оточеною у районі Седану.
1 – 2 вересня 1870	Катастрофа під Седаном. Перемога Г. фон Мольтке. Поразка Мак-Магона. Здача в полон 82 тис. французів на чолі з Наполеоном III. Оголошення в Парижі регентства імператриці Євгенії. Зміна міжнародної ситуації на користь Пруссії. Оточені з усіх боків пруськими військами, які розстрілювали французів на відстані протягнутої руки, французькі війська кілька годин опиралися сталевим гарматам Крупа, а потім капітулювали. Французька армія зазнала нищівної поразки від армії Гельмута фон Мольтке. Французька армія імператора Наполеона III капітулювала і здалася у полон пруссакам. Повідомлення про седанську катастрофу було приховане від народу через страх перед революцією. Коли парижани дізналися правду, вони звинуватили у поразці імператора. Увечері 3 вересня на вулицях почалися демонстрації під гаслами республіки, організовані бланкістами.
4 вересня 1870	М. Мак-Магон. Уряд національної оборони: генерал Ж. Трошо (прем'єр-міністр та губернатор Парижу), Ж. Фавр (м. з. с. до 1873 р.), Леон Гамбетта (міністр внутрішніх справ і воєнний міністр). У ніч з 3 на 4 вересня відбулися переговори між делегацією Законодавчого корпусу та імператрицею Євгенією, яка запропонувала голові парламенту Адольфу Тьєру прийняти владу. 4 вересня натовп увірвався до залу засідань Законодавчого корпусу в Бурбонському палаці з вимогами проголошення республіки. Республіканці на чолі з Леоном Гамбеттою й Жюлем Фавром повели їх за собою до міської

	ратуші на Гревській площі. Бланкісти та неоякобінці у ратуші сформували список майбутнього революційного уряду. За таких обставин республіканці були змушені діяти швидко. Жюль Фавр звернувся до народу з промовою, у якій проголосив повалення імперії й проголошення республіки. Випередивши бланкістів, республіканці першими оголосили список членів Тимчасового уряду, якими стали депутати Законодавчого корпусу від Парижа. Тимчасовий уряд мав управляти Францією до скликання Установчих зборів. Того ж дня Законодавчий корпус саморозпустився, а сенат оголосив про тимчасову перерву засідань. Увечері в тронному залі палацу Тюільрі Францію було проголошено Третьою республікою.
18 вересня 1870	Ж. Фавр відмовився прийняти умови миру, складені Бісмарком (передача Пруссії Ельзасу та Лотарингії). Патріотичний рух у Франції. Франко-прусска війна – перша в історії війна народів.
19 вересня 1870	Початок боїв під Парижем. Німецькі війська повністю блокували Париж. Жюль Фавр запросив у Бісмарка перемир'я, головною умовою якого визнавалося збереження територіальної цілісності Франції при її готовності сплатити німецьким державам усі військові витрати, передати Пруссії частину свого флоту й грошову компенсацію в обмін на евакуацію французької окупованої території. Умови перемир'я, запропоновані Бісмарком – відмова Франції від Ельзасу, здача фортець Страсбург і Туль, окупація німецькими військами паризького форту Мон-Валер'єн – виявилися неприйнятними для Франції. Їх визнання дискредитувало республіку.
Середина вересня 1870	Німецьке генерал-губернаторство у Реймсі. Система терору. А. Тьєр починає пошуки союзника серед великих держав (Австро-Угорщина, Англія, Росія). Питання полягало в тому, як зобов'язати держави, які не беруть участі у війні, підписати угоду, що кожна з них не змінить своєї поведінки до кінця кризи без згоди інших. На думку англійського міністра закордонних справ Англії Гладстона, для цього було достатньо «обміну листами, у яких держави зобов'язалися би не відступати від нейтралітету до тих пір, поки не повідомлять одна одній своїх намірів і не попередять про зміну їхньої політики». Бажанням Гладстона було локалізувати франко-німецьку війну. Кожен конфлікт між європейськими державами здавався йому лихом для Великобританії, оскільки мав завдати жорстокі втрати її зовнішній торгівлі і, отже, її внутрішньому розвитку. У середині серпня Англія оголосила про свій нейтралітет. Переговори з Австрією тривали, але вони так і не привели до позитивних результатів. Бейст вважав війну з Пруссією неможливою, поки не завершиться реорганізація австрійської армії. Що стосується Росії, то протягом першого місяця війни зусилля її дипломатії були спрямовані на запобігання австрійському реваншу. Бісмарк працював над тим, щоб ускладнити австро-російські відносини. Він не зупинявся перед наклепами, повідомляючи у Петербург про австрійські військові приготування на російському кордоні і плани відторгнення російської Польщі. Після поразки французької армії при Седані питання про втручання Австро-Угорщини остаточно відпало. Тьєр зустрічався із канцлером Австрії, царем і російським прем'єр-міністром, імператором Францем-

	Йозефом I і королем Віктором Еммануїлом II, але не отримав військової підтримки. Те, що війна мала двосторонній характер, було головною перемогою дипломатії Бісмарка і поразкою дипломатії Наполеона III. Адаже головним політичним чинником, без наявності якого жодні військові переваги Пруссії не дозволили б їй мати перевагу над супротивником, була можливість зосередити всі сили на одному фронті.
Вересень – жовтень 1870	Росія в односторонньому порядку оголошує відміну нейтралізації Чорного моря. Протест Англії. Пруссія – посередник і примиритель. Новий міністр іноземних справ Російської імперії Олександр Горчаков із початком франко-прусскої війни обіцяв Бісмарку налаштувати царя Олександра II проти Австрії, завдяки чому під час війни царські збройні сили були зосереджені біля австро-угорського кордону; це утримало «воєвничу» партію ерцгерцога Альбрехта від організації допомоги Франції. Скориставшись цим, за підтримки Бісмарка, Горчаков проголосив спочатку проект щодо нейтралізації Чорного моря від 7 вересня, а 31 жовтня – циркуляр, який відміняв положення Паризького трактату 1856 р. щодо відмови Росії мати військово-морські бази та арсенали на Чорному морі.
1 жовтня 1870	Франц-Йозеф I вітає Вільгельма I з перемогою. Австро-Угорщина виступає за союз із Пруссією та Росією.
7 жовтня 1870	Виліт Л. Гамбетти на повітряній кулі з Парижу в Тур. Для керівництва боротьбою проти окупантів уряд Трошо направив делегацію у Тур. Міністр внутрішніх справ Л. Гамбетта вилетів туди з Парижу на повітряній кулі, де сформував уряд та армію (одна з найчисленніших — луарська).
21 жовтня 1870	О. фон Бісмарк звертається до імператриці Євгенії у Лондоні з пропозицією миру. Відмова імператриці поступитись двома французькими провінціями. Наполеон III, перебуваючи у полоні, й імператриця Євгенія в Англії відмовлялися вести переговори про мир.
27 жовтня 1870	Здача Меца Базеном. 173 тисяч французів взято у полон. Друга німецька армія, під командуванням Фрідріха Карла змогла оточити французьку польову 180 тис. армію після битви при Гравелоті та вела облогу Меца 70 днів. За час облоги французи кілька разів намагалися прорвати оборону противника, але атаки не увінчалися успіхом. До середини жовтня у французької армії в Меці стало закінчуватися продовольство, що зробило перебування у фортеці вкрай тяжким. Німці вимагали повної і беззастережної капітуляції, в той час як Базен наполягав на вільному відступі. 27 жовтня Базен наказав військам скласти зброю і спалити свої прапори, після чого вручив свою шпагу прусському генералу фон Куммеру. Фортеця Мец була здана пруськими військам, але біля її стін продовжувала знаходитись велика армія принца Фрідріха Карла. Гарнізони багатьох французьких фортець, що залишилися в тилу німецьких військ, продовжували чинити опір.
Серпень – листопад 1870	Облога та здача Вердена. Верден зумів протриматися близько 6 тижнів. На початок битви Верденська фортеця була умовною назвою; насправді це був потужний укріплений район довжиною майже 100 км, що включав ланцюг фортець

	та польових укріплень, з'єднаних складною підземною системою переходів та комунікацій. Крім того, Верден для Франції був не тільки містом-фортецею, він був легендарною частиною історії, де в епоху Карла Великого був укладений договір, який став джерелом французької державності.
30 жовтня 1870	А. Тьєр повернувся в Париж. Тьєр повернувся переконаний, що уряду доведеться домовитися про припинення війни. Фелікс Піа, радикальний соціаліст і майбутній лідер Паризької Комуні, організував демонстрації проти Тьєра, якого він звинуватив у погрозах продати Францію німцям, і погрожував його повішенням. З іншого боку Ж. Фавр закликав Тьєра відправитися в Версаль і провести переговори з Бісмарком.
31 жовтня 1870	Зустріч Тьєра та Бісмарка у Версалі. Переговори тривали 4 дні; умови Бісмарка виявилися принизливими: Франція втрачала Ельзас і Лотарингію і зобов'язалася виплачувати величезну контрибуцію у розмірі 5 млрд. франків. Тьєр повернувся в Париж і закликав уряд прийняти пропозицію, але генерал Трошо і Фавр були впевнені, що Париж може вистояти і що Франція все ще досить сильна, щоб виграти війну.
31 жовтня 1870	Народне повстання. Загони національних гвардійців на чолі з бланкістами зайняли ратушу й арештували більшу частину міністрів, у тому числі й прем'єра Трошо. Однак між керівниками повстання – бланкістами й прудоністами – не було єдності і тому одночасно було проголошено два уряди. Один з поміркованих діячів (до якого увійшов і В. Гюго), інший з революціонерів на чолі з О. Бланкі. Однак того ж дня повстання було придушене вірними уряду військами.
15 – 25 листопада 1870	Підписання Пруссією договорів про об'єднання Південної Німеччини з Північнонімецьким союзом. Цей договір затверджував, що імперська конституція закріпила в об'єднаній Німеччині гегемонію Пруссії та завершила об'єднання Німеччини «згори» – під керівництвом пруського юнкерства та милітаризму. Після підписання цього договору пруський король став наступним спадковим німецьким імператором.
10 грудня 1870	Рейхстаг від імені німецької нації пропонує Вільгельму корону імператора. Людвіг Баварський звернувся до німецьких государів і Сенату вільних міст із письмовим посланням, у якому пропонував надати пруському королю, який був президентом Союзу, що включав тепер у себе всі німецькі держави, право прийняти титул німецького імператора.
18 грудня 1870	Вільгельм відмовляється, доки німецькі правителі з власної волі не передадуть йому свої божественні права.
27 грудня 1870	Початок бомбардування Парижу Мета: придушити опір французів, хоча безладна стрілянина по місту могла привести до великої кількості цивільних смертей. Починається облога Парижа, яка перейшла у стадію партизанської війни: бомбардування з важких гармат, перебої з продовольством, зброєю, медикаментами, повстання робітників та вояків Нацгвардії.
Січень 1871	Підготовка до Лондонської конференції. Бісмарк не випустив із Парижу Ж. Фавра.

	Бісмарк мотивував затримку конференції тим, що французи відкрили вогонь по акредитованих парламентарях і це перешкоджало отриманню Фавром запрошення на його участь у конференції. Також він вмлю грав на небажання Фавра покидати Париж у такий важкий момент.
11 – 19 січня 1871	Поразка луарських (східних) армій при Сен-Кантені, Мансі та Ерікурі.
18 січня 1871	Вільгельма I (король Пруссії у 1861-1887 рр.) у Версалі проголошено імператором Німеччини (1871-1918). Імперія була утворена за принципом федерації з 22 монархій та 3 вільних міст (Гамбург, Бремен, Любек). Кожна з держав зберегла певну самостійність; у них залишилися свої уряди та місцеві парламенти (ландтаги).
22 січня 1871	Прибуття Ж. Фавра на переговори у Версаль. Бісмарк і Фавр віч-на-віч вели переговори й погодилися, що французький гарнізон не можна передавати Німеччині у статусі військовополонених, й що слід провести демаркаційну лінію, де на відстані 10 км будуть розташовані війська обох армій. Крім того, бойові дії, які ще тривали у горах Юри, Кот-д'Ору, Ду і фортеці Бельфор за взаємною домовленістю вирішили продовжити.
28 січня 1871	Перемир'я між Німецькою імперією і Францією. Німецькі війська одержали більшість паризьких укріплень, велику кількість зброї та боєприпасів. 250-тис. столичний гарнізон був роззброєний, Париж мав виплатити контрибуцію у розмірі 200 млн. франків. Услід за паризьким гарнізоном зброю склала решта французької армії. Східна армія продовжувала боротьбу, але після невдалої спроби зняти осаді фортеці Бельфор 1 лютого 1871 р. була витиснута на швейцарські землі і роззброєна.
6 лютого 1871	Гамбетта складає свої повноваження та залишає Париж. Леон Мішель Гамбетта засудив умови перемир'я з Німеччиною і, склавши свої повноваження, виїхав до Італії (повернувся до Франції вже після розгрома Паризької Комуні у 1871 р.).
8 – 12 лютого 1871	Вибори в Національні збори в Бордо. А. Тьєр – президент Третьої республіки (1871-1873). Після підписання перемир'я з Пруссією, уряд національної оборони видав виборчий декрет, яким пропонувалося вибрати 768 депутатів (включно із депутатами колоній). Основним питанням було продовження війни. Більшість місць отримали монархісти. Новий уряд очолив А. Тьєр. Головою Національних зборів було обрано республіканця Жюля Грєві. Були також обрані представники радикальної демократії, зокрема, Віктор Гюго, Флоке, Локруа та інші, які виступали з вимогою децентралізації та свободи общин.
22 лютого 1871	Підписання Тьєром та Фавром у Версалі прелімінарного миру. О. Бісмарк від імені імператора Вільгельма I та А. Тьєр як голова виконавчої влади Французької республіки підписали прелімінарний мирний договір.
26 лютого 1871	Складання проекту мирного договору та повна капітуляція Французької республіки. Франція відмовлялася від Ельзасу та північно-східної частини

	Лотарингії, за винятком Бельфора, на користь Німеччини та мала виплатити 5 млрд. франків контрибуції. Крім того, німецькі війська отримали право тимчасової окупації Парижу. Після ратифікації попередніх умов, передбачалося продовжити переговори у Брюсселі й розпочати повернення полонених французьких солдат.
18 березня 1871	Паризька Комуна 10 березня Національні збори в Бордо прийняли два декрети. Перший встановлював Версаль як місце знаходження уряду та Національних зборів. Другий передбачав, щоб усі векселя були оплачені до 12 березня. Обурення народу призвело до повстання та встановлення самоврядування на 72 дні. У ніч на 18 березня регулярна армія спробувала захопити гармати, розташовані на Монмартрі. Ці події стали приводом для початку повстання у Парижі. Національна гвардія підтримала повсталих, місто охопили вуличні бої. Врешті влада перейшла до Центрального комітету Нацгвардії, яка видала статут про створення республіканської федерації. 28 березня пройшли вибори у Раду Комуні, яка була вищим органом влади. Під час діяльності Комуні відбулося відділення церкви від держави, скасування поліції та жандармерії, створення пролетарських батальйонів. Реформ зазнала судова система, були надані громадянські права жінкам та вводилася загальна обов'язкова безкоштовна освіта. 19 квітня 1871 р. вийшла «Декларація до французького народу», акт, у якому була прописана загальна програма Паризької Комуні. На початку квітня відбулися перші сутички між версальцями та федералістами.
10 травня 1871	Франкфуртський мирний договір. Уряд А. Тьєра підписав остаточний варіант мирного договору із Пруссією у Франкфурті-на-Майні. Підтверджувалися основні положення Версальського договору, за яким Франція втрачала Ельзас та східну Лотарингію, мала виплатити контрибуцію 5 млрд. франків. Франція була змушена погодитись на окупацію країни до повної виплати контрибуції. Окупація країни пруськими військами тривала 3 роки. Франція втратила провідну роль на континенті, у той час як Німеччина зміцнила свої позиції.
21 травня 1871	Кінець Паризької Комуні. М. Мак-Магон вступив у Париж. Після того, як версальцям вдалося увірватися до Парижу, розпочалася барикадна боротьба, що тримала назву «кривавий травневий тиждень». Після падіння Комуні розпочали роботу польові суди. Під час боїв у Парижі загинуло близько 30 тис.; у тому числі видатні діячі комуні Верморель, Делеклюз, Домбровський; були розстріляні Варлен, Мил'єр, Ріго, Флуранс, Дюваль.
СОЮЗ ТРЬОХ ІМПЕРАТОРІВ	
Серпень 1871	Зустріч Бісмарка з м. з. с. Австро-Угорщини Бейстом у Гаштейні. Обговорення ідеї Бісмарка про союз трьох імператорів. Німеччина усвідомлювала ризик нової війни з Францією, тому шукала шляхи захисту своїх кордонів. У червні 1871 р. Бісмарк звернувся до урядів Австро-Угорщини, Росії, Англії, Італії та Бельгії з закликом створити т. зв. «Священний союз проти комунізму та Інтернаціоналу». Використовуючи ситуацію у Франції, Бісмарк ставив собі за мету відновити вороже ставлення Росії до Франції та змусити Австро-Угорщину встати на бік Німеччини. Росія побоювалася, що Німеччина

	може укласти військовий союз із Австро-Угорщиною за її спиною, тому Олександр II пішов на підписання військової конвенції з Францем-Йозефом, до якої приєднався Вільгельм I. Конвенція передбачала консультації, відмову від укладання нових союзів та готовність силою підтримати мир у Європі.
Листопад 1871	Зміна м. з. с. у Австро-Угорщині. Андраши проти союзу з Росією, за включення до союзу Англії. Ставши міністром закордонних справ, Д. Андраши спрямував свою діяльність на підтримку дружніх відносин із Німеччиною. Австро-Угорщина, протидіючи Росії на Балканах, намагалася залучити до союзу Англію, але Лондон не бажав брати на себе союзницькі зобов'язання, тож Андраши був змушений відмовитись від цієї ідеї. У Гаштейні Д. Андраши також намагався залучити О. Бісмарка до антиросійської політики, але ця спроба була невдалою, адже головною метою канцлера був «союз трьох імператорів».
Травень 1872	Військова конвенція Росії та Пруссії. За ініціативою російського фельдмаршала графа Берга виник проект укладення між Росією і Німеччиною оборонної військової конвенції. Бісмарк схвалив ідею цього договору, але підкреслив, що він «не буде мати сили, якщо до нього не приєднається Австрія». На початку травня 1872 р. Вільгельм I приїхав до Петербургу в супроводі Бісмарка і Мольтке, де і відбулося підписання російсько-німецької військової конвенції, у якій зазначалося, що кожна сторона має право припинити її дію через 2 роки, попередивши інші сторони. Ця конвенція була підписана Г. Х. Мольтке і Ф. Ф. Бергом. Не була ратифікована імператорами.
Червень 1872	Австро-російська угода про «монархічну солідарність» імператорів. «1. Їх величності обцяють один одному, навіть коли в інтересах їхніх держав виявиться деяка розбіжність із приводу приватних питань, домовитися так, щоб ці розбіжності не могли взяти верх над міркуваннями вищого порядку, якими вони стурбовані. 2. Якби напад із боку третьої держави загрожував порушити європейський мир, вони взаємно зобов'язуються, не шукаючи і не укладаючи нових спілок, домовитися між собою, щоб погодитися щодо способу дій, якого слід дотримуватися разом. 3. Якби внаслідок цієї угоди постала необхідність у військових діях, вони повинні узгоджуватися особливою конвенцією, яку доведеться укласти їх ясновельможностям».
28 липня 1872	Закон про загальну військову повинність у Франції. Бісмарк активніше починає боротьбу за формування союзу за участю Росії. Щоб запобігти відтворенню збройних сил Франції, Бісмарк був готовий вдатися до погроз війною. В абсолютно секретному листуванні ще в 1871 р. він повідомляв своїм підлеглим, що не слід чекати, поки Франція відновить свої сили, а, навпаки, як тільки цей процес почнеться, «потрібно буде негайно знову нанести їй удар». Це вплинуло на рішучість наміру Бісмарка якнайшвидше залучитися підтримкою Росії шляхом її приєднання до союзу.
Осінь 1872	Візити у Берлін Франца-Йозефа та Олександра II, візит Вільгельма I у Санкт-Петербург, візит Олександра II у

	<p>Відень. У вересні 1872 р. Франц-Йозеф I мав приїхати у Берлін, щоб віддати візит Вільгельму I і продемонструвати «забуття» війни 1866 р. Це побачення занепокоїло Петербург. Під час огляду Балтійського флоту імператор Олександр II несподівано звернувся до німецького посла. «Вам не писали з Берліна, чи не хочуть мене бачити там одночасно з австрійським імператором? Як ви думаєте, чи буде це приємно королю?» У своєму донесенні Вільгельму посол повідомляв: «Імператор підняв це питання таким чином, що, якщо вашій величності його план не підходить, я буду мати повну можливість залишити його без відповіді, як ненароком кинуте зауваження». Відбулося побачення трьох імператорів, яке майже збіглося з початком англо-російського конфлікту через Хіву. Континентальним союзником Англії проти Росії у цей час могла бути тільки Австрія: Франція була розбита Німеччиною, Німеччина шукала благовоління Росії. Зважаючи на це, зближення з Австрією було для Росії привабливим. У свою чергу Андраши домагався від Горчакова деяких гарантій на Балканах. Він доводив, що великосербський рух суперечить інтересам Австро-Угорщини. Адже частина підданих імперії належить до тієї ж сербської нації і могла би у результаті перейнятися визвольними прагненнями. Горчаков запевнив Андраши, що Росія і не думає підтримувати сербську пропаганду і цілком задоволена status quo на Балканах. Між міністрами була досягнута усна домовленість, що Росія і Австро-Угорщина будуть дотримуватися status quo на Балканах і принципу «невтручання» в балканські справи, якщо поза їхньою волею status quo на півострові буде все-таки порушений. Головною метою Бісмарка у дні побачення трьох імператорів залишалася ізоляція Франції. Однак це найменше входило у наміри Горчакова. Навколо французького питання зав'язався дипломатичний поєдинок двох канцлерів у Берліні. На початку травня 1873 р. Вільгельм I приїхав із візитом до Петербургу в супроводі Бісмарка і Мольтке. У червні Олександр II у супроводі Горчакова вирушив до Відня. То був перший візит російського царя в австрійську столицю після Кримської війни. Поїздка набула демонстративно політичного значення: Росія заявляла про забуття тієї «невдячності», якою Австрія «здивувала» у 1853-1856 рр. Отже, з вирішенням питання Австрії, союз трьох імператорів був остаточно сформований.</p>
Травень 1873	<p>Зміна уряду у Франції. Відставка Тьєра та Фавра. Президент М. Мак-Магон (1873-1879). М. з. с. Деказ. Проведення політики реваншу. Монархична більшість Установчих зборів не пробачила Тьєру його «зради» (підтримки республіканської форми правління), 24 травня Тьєр був змушений подати у відставку, президентом республіки депутати обрали легітиміста маршала М. Мак-Магона, палкого прихильника французького реваншизму. Герцог Деказ змінив на посаді міністра закордонних справ де Бройля.</p>
1874	<p>Листи Деказа в Австро-Угорщину та Росію з попередженням про намір Німеччини напасти на Францію. 26 грудня 1873 р. французький посол Гонто-Бірон відправив із Берліна доповідь, у якій висловлював серйозне побоювання, що Бісмарк готує нову війну. Деказ вирішив погрожувати Бісмарку міжнародною ізоляцією. Користуючись тим, що ані Відень, ані Петербург, ані</p>

	<p>Лондон не бажали подальшого посилення Німеччини, Деказ звернувся до Австро-Угорщини, Росії і Великобританії з заявою, що Німеччина має намір почати війну проти Франції, і попросив захисту. У всіх трьох країнах ноті французького уряду не залишилися без відповіді. Французький демарш збігся з візитом Франца-Йозефа до Петербургу, куди імператор прибув 13 лютого 1874 р. у супроводі міністра закордонних справ графа Андраши. Горчаков і Андраши спільно відвідали французького посла і запевнили його, що засуджують дії Бісмарка. Крім цього, британська королева написала особистий лист до німецького імператора Вільгельма I. Королева Вікторія попереджала, що якби Німеччина почала нову війну проти Франції, це могло би привести до плачевних наслідків.</p>
1875	<p>Статті в німецьких газетах: «Чи буде нова війна?» Стаття в англійській «Таймс» із попередженням французького посла Гонто щодо підготовки Німеччиною війни із Францією. Деказ викликав до себе паризького кореспондента «Times» Генріха Бловіца. Результатом їхньої бесіди стала алармська стаття в «Times» і слідом за нею – різка антинімецька кампанія в більшій частині британської преси. Потім Деказ розіслав французьким представникам за кордоном копію донесення Гонто-Бірона про бесіду з Радовіцем, пропонуючи звернути увагу держав на німецьку військову загрозу. Заклик Деказа знову не залишився без відповіді: французький посол в Петербурзі отримав від царя і Горчакова обіцянку дипломатичної підтримки в разі нападу Німеччини на Францію. Криза була врегульована при посередництві Англії та Росії. У результаті дій Росії в цьому конфлікті зріс її міжнародний авторитет. Як писали провідні паризькі газети, «Європа ніколи не забуде, що вона зобов'язана миром Росії». Рівновага сил, хоч і ненадовго, була відновлена.</p>
1878	<p>Криза у російсько-німецьких та російсько-австрійських відносинах через російсько-турецьку війну. На Берлінському конгресі Англія та Австро-Угорщина загрозою війни вимушують Росію переглянути Сан-Стефанський договір. Бісмарк виступав на умовно нейтральних позиціях, але таємно підтримував Англію та Австро-Угорщину. За Берлінським трактатом Болгарію було поділено на три частини; Фракія та Албанія залишилися за Османською імперією, були створені незалежні князівства Чорногорія, Сербія та Румунія. Значне охолодження у відносинах між Росією з одного боку, та Німеччиною й Австро-Угорщиною з іншого.</p>
18 червня 1881	<p>Договір про Союз трьох імператорів (Франц-Йозеф, Вільгельм I, Олександр III). У Берліні Бісмарк, посол Росії П. А. Сабуров та посол Австро-Угорщини Л. Сеген підписали новий договір трьох імператорів. За цим договором сторони зобов'язувалися: 1) підтримувати доброзичливий нейтралітет у разі війни однієї з них з іншою державою з обмовкою, що у разі війни з Туреччиною нейтралітет зумовлюється спеціальною угодою про умови миру (ст. 1); 2) не допускати територіальних змін європейських володінь Туреччини без попередньої згоди (ст. 2). Обидві статті були вигідні насамперед Німеччині і Австро-Угорщині, змушуючи Росію у разі війни з Туреччиною зважати на їх інтереси. Росія наполягла на підтверженні принципу закриття проток під час війни (ст. 3). Фактично договір гарантував російський нейтралітет при</p>

франко-німецькій війні і австро-німецький нейтралітет при англо-російській війні.

Контрольні питання.

1. Яку роль відіграли великі держави в об'єднанні Італії та Німеччини?
2. Порівняйте австро-італійські війни 1848-1849 рр. та 1866 р.
3. Коли відбулось завершення процесу об'єднання Італії?
4. Що таке державний переворот О. Бісмарка?
5. Чому відбулась війна Пруссії та Австрії з Данією 1864-1865 рр.?
6. Чим завершилась австро-пруссська війна?
7. Якими були підсумки американо-мексиканської війни?
8. Чи брали участь головні актори міжнародних відносин у громадянській війні в США?
9. Опишіть хід та наслідки франко-прусскої війни 1870-1871 рр.
10. Що таке «Союз трьох імператорів» 1881 р.?

ТЕМА 10 КОЛОНІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

Боротьба європейських держав в Азії, Африці та Латинській Америці. Початок розділу світу на «сфери впливу» великими державами.

Етапи/роки	Короткий зміст
АНГЛІЙСЬКА КОЛОНІАЛЬНА ПОЛІТИКА І ЕТАП	
1802	о. Цейлон – колонія Англії. У результаті англо-французьких воєн голландців на Цейлоні змінили англійці, що провели низку реформ, у тому числі податкову, яка викликала різкий опір населення і незабаром частково була скасована. Цейлон став колонією Англії, що управлялася англійським губернатором.
1805 – 1831	Освоєння англійцями Золотого Берегу. Посилення діяльності місіонерів у Африці. Золотий Берег (сучасна Гана) з його золотими копалинами з 16 ст. був об'єктом суперництва колоніальних держав, поступово основні позиції зайняла Англія. Це призвело до зіткнення з конфедерацією Ашанті. У ході англо-ашантійських війн, що зайняли практично все 19 ст., англійці у 1896 р. добилися краху конфедерації, а у 1901 р. землі Золотого Берега були оголошені колонією Британії. Колонія спеціалізувалася на вирощуванні бобів какао. У створену англійцями Законодавчу раду ще наприкінці 19 ст. включалися представники африканців.
1808	Перша англійська колонія на узбережжі Сьєрра-Леоне (Західна Африка). Англійці привезли у Сьєрра-Леоне велику групу африканців із числа звільнених ними рабів, нащадки яких стали помітною частиною місцевого африканського населення. Англійці налагодили адміністрацію, торгівлю, дрібне підприємництво, приступили до вирощування гевеї, а з початку 20 ст. – до гірничодобувного промислу (видобуток хромової руди, заліза, алмазів).
1815	Капська колонія. Найважливіша торгова ланка між Нідерландами й Індонезією перейшла під владу Англії, причому зіткнення англійців із бурами спричинило різке розширення зони колоніальних захоплень.
1816	Британія віддала Яву та Молуккські о-ви Голландії. Територія Голландської Ост-Індії була захоплена Сполученим Королівством, занепокоєним зміцненням Франції.
1819	Захоплення Сінгапуру Ост-Індською кампанією. Зміцнило позиції англійців у Малайї і допомогло остаточно витіснити голландців із півострова. У 20-х рр. Англія і Голландія пішли на врегулювання своїх давніх протиріч і на розділ сфер впливу в Південно-Східній Азії. За Лондонським договором 17 березня 1824 р. Нідерланди поступилися Англії факторіями, що залишилися в Індії і відмовилися від усіх заперечень проти зайняття англійцями Сінгапуру.

1823	Новий Південний Уельс – перша колонія Британії в Австралії.
1824 – 1826	Перша англо-бірманська війна. Зимом 1824 р. влада Британської Індії почала готувати експедиційний корпус для походу на Бірму. План полягав у тому, щоб, використовуючи перевагу на морі, висадити десант у тилу основних бірманських сил, у Рангуні, і після цього захопити головну водну артерію країни – р. Іраваді. Генерал-губернатор Амхерст розраховував, що, як тільки британські війська з'являться на півдні Бірми, до них приєднаються повсталі мони. Війна розпочалася з операцій у північно-східних індійських князівствах і Аракані. На початку травня 1824 р. Маха Бандула перейшов через прикордонну р. Наф, був атакований англійськими військами і розбив їх. Кампанія планувалася короткою і мала закінчитися до мусонів, запаси продовольства і медикаментів були обмеженими. Коли англійська армія підійшла до Ави, Бірма прийняла всі умови англійців, і 24 лютого 1826 р. у м. Яндабо був підписаний мирний договір.
1816	Невдале посольство лорда Амхерста в Китай. Лондон прагнув встановлення регулярних дипломатичних стосунків із Пекіном і «відкриття» китайського ринку для британської комерції. Нове посольство очолив дипломат лорд Амхерст із головним завданням встановлення у Пекіні постійного англійського представництва. Прибувши у Тяньцзін, Амхерст був зустрінутий як посланець із звичайної «варварської держави-данника» богдыхана. У столиці, а потім у замській імператорській резиденції від посла зажадали виконання традиційної принизливої церемонії коу-тоу. Спроба Амхерста уникнути триразового вставання на коліна викликала гнів Юньяня. Імператор наказав видворити посольство з Китаю і запропонував англійському уряду більше не присилати своїх послів.
2 ЕТАП (20-40-і рр. 19 ст.)	
1817 – 1818	Третя англо-маратхська війна. Поразка маратхської конфедерації, входження Махараштри у Бомбейське президентство. Англійці захопили більшу частину Індії (крім Пенджабу, Сінду, Хайдарабаду). Початок періоду активної колонізації. Остання з серії воєн між Британською Ост-Індською компанією і маратхською конфедерацією, для Великобританії найбільша по числу задіяних військ кампанія в Індії. В результаті Ост-Індська компанія отримала контроль над більшою частиною території Індії.
1818 – 1838	Міграція бурів із Капстаду вглиб Південної Африки («Великий трек»). Складення республік Наталь, Трансвааль та Оранжева. Великий переселенський рух бурів на схід та північний схід із контрольованої британцями Капської колонії впродовж 30-40-х рр. Мігранти були нащадками переселенців із Західної Європи, зокрема з Нідерландів, північно-західної Німеччини та Франції. Трекери-бури мігрували на північ, де у місцях розселення бантумовних

	басуто і ндебеле (матабеле) у середині 19 ст. ними були створені незалежні Республіка Наталь, Трансвааль, Оранжева Вільна держава.
1825	Наказ японського уряду обстрілювати всі іноземні кораблі, що наближаються до берегів Японії – остання спроба зберегти «закритість» країни.
1828	Посилення Росії на Близькому Сході: Персія віддає Росії Східну Вірменію. Унаслідок російсько-перської війни 1826-1828 рр. Росія закріпилася у Закавказзі та приєднала Східну Вірменію за Туркманчайським мирним договором.
1830	Англійці створюють Етаблісман Проток (Пенан, Сінгапур, Малакка).
1834	Невдале посольство лорда Непіра у Китай. Едикт імператора Дао Гуана про заборону торгівлі з Англією. Зняття заборони після підходу англійського флоту до Китаю.
1836	Декрет імператора про боротьбу з опіумною контрабандою.
1838	Посилення Британії у Гондурасі.
1839	Китайці захоплюють і знищують склади опіуму в Кантоні. Цзесюй конфіскував у британців і знищив 20 тис. ящиків із опіумом, розгромив курильні, заарештував чиновників-наркоманів, влаштував показові страти.
1833 – 1839	Відміна рабства у Британській імперії. Під дедалі більшим тиском руху аболіціоністів Сполучене королівство заборонило работоргівлю у 1807 р. й незабаром почало вимагати від інших країн дотримуватися цього принципу. До середини 19 ст. зусиллями Британії торгівля рабами у світі була майже повністю викорінена. Акт, за яким не лише торгівля рабами, а й рабство були поставлені поза законом, був прийнятий у 1833 р. й набрав чинності у 1834 р.
1839 – 1842	Перша війна з Афганістаном. Поразка Англії. 1 жовтня 1839 р. генералом-губернатором Індії Джорджем Іденом був оголошений маніфест про оголошення війни і мотивування прийнятого англійцями рішення, оскільки Афганістан був «північними воротами» до Індії. Війна завершилася перемогою Афганістану.
1840	Анексія Нової Зеландії. Заборона ввозу каторжників у Австралію. Виникнення 1-их постійних європейських поселень відноситься до початку 19 ст. Незабаром почався процес захоплення маорійських земель. У 1839 р. Новозеландська земельна кампанія направила 1-шу організовану групу поселенців, які заснували м. Веллінгтон. У 1840 р. англійці нав'язали маорійським вождям договір, за яким останні поступалися англійській королеві «усіма правами і повноваженнями суверенітету». Нова Зеландія стала англійською колонією. У 1843 р. почалися так звані маорійські війни – збройна боротьба маорі проти англійських колонізаторів.

1839 – 1842	«Перша опіумна війна».
1840 – 1841	Блокада Кантона. Початок селянської війни проти англійців. Єдиним відкритим портом, через який можна було вести торгівлю з Китаєм, був Гуанчжоу (Кантон), але навіть тут європейцям заборонялося поселятися, вивчати китайську мову, а вести торгівлю вони могли лише за посередництва місцевої державно-приватної купецької гільдії «Гунхан», яка мала монопольне право на відносини із заморськими купцями.
1841	Наступ англійців на Шанхай та Нанкін. Битва у м Чжаньцзян. Нанкінський договір – перший нерівноправний договір Китаю з європейською країною – Англією. Створення системи «відкритих портів» (Кантон, Амой, Нінбо, Фучжоу, Шанхай). Передача Гонконгу навечно Англії. За договором 29 серпня 1842 р. Британія отримала Гонконг, Китай виплатив контрибуцію близько 21 млн. дол., частина китайських міст була відкрита для іноземної торгівлі (Кантон, Амой, Фучжоу, Нінбо та Шанхай).
1842	Нанкінський договір Англії з Китаєм про надання їй «режиму найбільшого сприяння». Створення селтментів, екстериторіальних європейських поселень в Китаї. Перший нерівноправний договір Китаю та європейської держави. Колонія Стрейтс-Сетлментс (1826-1946 рр.) спочатку включала о-в Пінанг разом з провінцією Уелслі (пів-в Малакка), о. Сінгапур і м. Малакка. Пізніше до складу Стрейтс-Сетлментс увійшли території князівства Нанінг (пів-в Малакка, завойовано у 1831-1832 рр.), о-в Лабуан, о-ви Кокосові і о-в Крістмас (Різдва). Адміністративний центр до 1832 р. – Джорджтаун (на Пінанзі), з 1832 р. – Сінгапур. До 1867 р. Стрейтс-Сетлментс входив до складу Британської Індії, в 1867 р. став колонією корони (з 1976 р. Пінанг, пів-в Малакка, о. Лабуан – частина держави Малайзія, о-ви Кокосові і о. Крістмас належали Австралійському Союзу).
1843 – 1844	Нерівноправні договори Китаю із США, Францією, Росією. Початок перетворення Китаю на напівколонію.
1843	Анексія Сінда. Наталь – британська колонія. Приєднання до Сьєрра-Леоне Гамбії. Сінд був для англійців підготовкою плацдарму для нападу на Пенджаб; Сінд був окупований і включений до складу Бомбейського президентства. Бурська Республіка Наталь була приєднана 4 травня 1843 р. Гамбія – вузька смуга землі вздовж нижньої течії р. Гамбія – була визнана володінням Британії після запеклого суперництва Англії, Франції, Голландії; спочатку колонія адміністративно підкорялася Сьєрра-Леоне, з 1843 р. була виділена в окрему колонію, на початку 20 ст. стала протекторатом.
1845 – 1846	Перша війна з сикхами. Завершилася частковим підкоренням сикхів.
1848 – 1849	Друга війна з сикхами. Перемога англійців у «битві гармат». Анексія Пенджабу.

	Розчленування Сикхської держави та поява Північно-Західної прикордонної провінції.
1849	Завершення англійського завоювання Індії. Князівства – васали Ост-Індської компанії. Поступове приєднання князівств до земель Ост-Індської компанії (н., анексовано за борги – Хайдарабад, за «недоліки управління» – Ауд, за «неспроможність управління» – Майсур).
3 ЕТАП (50-60-ті рр.)	
1850	Британський уряд дарував Австралії конституцію та часткове самоуправління. Новий Південний Уельс – 1-а австралійська колонія, що отримала самоврядування. У 1856 р. самоврядування отримали Вікторія, Тасманія та Південна Австралія, у 1859 р. – Квінсленд, у 1890 р. – Західна Австралія.
1851	Початок «золотої лихоманки» в Австралії. Викликала приплив у Австралію іммігрантів із Великобританії, Ірландії, Північної Америки та Китаю.
1852	Незалежна Республіка Трансвааль (заснована А. В. Преторіусом) визнана Британією. Друга англо-бірманська війна. Завоювання Пегу. Автономія Нової Зеландії. 17 січня 1852 р. Великобританія підписала договір, за яким визнавалася незалежність близько 5 тис. бурських сімей (близько 40 тис. осіб білої раси) у регіоні на північ від річки Вааль – Трансвааль. Друга англо-бірманська війна 1852-1853 рр. проходила під час правління царя Паган Мина та призвела до істотного збільшення захоплених територій; колонізація Бірми англійцями привела до перебудови її адміністративної системи й економіки: вона була поділена на кілька областей на чолі з губернаторами, області – на округи-дистрикти. У 1852 р. англійці анексували Пегу. У 1862 р. була створена провінція Британська Бірма зі столицею в Рангуні. Нова Зеландія стала окремою від Нового Південного Уельсу колонією 1 липня 1841 р.; 1852 р. колонія отримала представницький уряд, у 1854 р. вперше зібрався парламент, у 1856 р. колонія отримала самоврядування; через мігрантів спалахнули конфлікти за землю, які вилилися у новозеландські земельні війни 1860-х - 1870-х рр., у результаті у маорі було конфісковано безліч земель.
1854	Незалежна Оранжева вільна держава визнана Британією. 17 лютого 1854 р. Британія визнала незалежність республіки, а 23 лютого була підписана Конвенція Оранжевої річки, або Блумфонтейнська, за якою нова держава стала називатися Оранжевою Вільною державою. Першим президентом держави став Йосіас Філіп Гофман.
1855	Ньюфаундленд – домініон Великої Британії. Ньюфаундленд отримав право на місцеве самоврядування. Відсутність будь-яких значних економічних і культурних відносин Ньюфаундленду з іншими британськими колоніями у Північній Америці не сприяло зміцненню політичного союзу з ними. У 1869 р. місцевий уряд відмовився від вступу в Канадську конфедерацію і

	політична відокремленість Ньюфаундленду від інших провінцій Канади зберігалася протягом 80 років. 26 вересня 1907 р. Ньюфаундленд і Нова Зеландія отримали статус домініонів.
1856	Англійці у Персії. Англійці нав'язали Ірану принизливий мирний договір; почався період активного проникнення іноземного капіталу і шахський Іран швидко втрачав незалежність. Наприкінці 19 ст. Росія й Англія поділили між собою сфери: північ зі столицею перебувала під політичним тиском Росії, а найбільш надійним армійським формуванням на довгі десятиліття стала створена і очолювана російськими офіцерами козака бригада; район Перської затоки майже цілком залежав від англійців.
1856	Британія примусила Персію визнати незалежність Афганістану.
Кінець 50-х	Посилення визвольного руху в Ірландії. Фенії. Еміграція ірландців в США. Активнішу роль у національно-визвольній боротьбі почали відігравати радикальні верстви, на яких спирався рух феніїв. Рада складалася із семи «провінційних центрів» (для чотирьох провінцій Ірландії, Північної і Південної Англії та Шотландії). «Провінційним центрам» підпорядковувалися «окружні центри». Первинним осередком був гурток з 10 осіб. Гуртки були пов'язані між собою тільки через керівників. Для боротьби з провокаторами і зрадниками пізніше був заснований спеціальний Комітет громадської безпеки. Масова еміграція з Ірландії, що досягла небувалих розмірів у голодні роки, прямувала в США і частково в Канаду. Уже в 1860 р. ірландці становили 38,9 % усіх емігрантів у США, отже стали найважливішою з імміграційних етнічних груп.
50 – 60-ті	Агресія Англії в Туреччині, Ірані, Афганістані, Центральній та Південній Африці.
1859	М. Преторіус поєднує пости президента Трансваалю та Оранжевої.
1857 – 1858	Придушення національного повстання сипаїв в Індії. 10 травня 1857 р. у Мераті поблизу Делі повстало 3 полки сипаїв. Англійці частково були винищені, частково збігли в паніці. Сипаї проголосили імператором Бахадур-Шаха II. Повстання було потоплено у крові.
1858	Ліквідація Ост-Індської кампанії. Передача Індії під контроль англійського уряду. Створення міністерства зі справ Індії. Призначення державного секретаря в Лондоні. Призначення віце-короля, представника корони у Калькутті. Нові методи колонізації: поступова трансформація. Відмова від політики анексії, укріплення відносин із раджами. Після Індійського національного повстання англійським парламентом було прийнято Акт про краще управління Індією, за яким компанія передавала свої адміністративні функції британській короні. Індія стала складовою частиною Британської імперії, а королева Вікторія була проголошена імператрицею Індії; було створено міністерство зі справ Індії. У спеціальному зверненні до

	індійських князів, її васалів, королева Вікторія пообіцяла поважати їхні традиційні права. У 1874 р. ОІК було ліквідовано.
1861 – 1864	Реформа армії, збільшення чисельності солдат-англійців.
1861	Закон про індійські ради (при віце-королі та губернаторах провінцій) – 1-ий орган влади за участю індійців. Судова реформа. Закон про заборону некерованого підвищення орендної платні. Закон про місцеве виборне самоуправління. З 1861 р. у разі, якщо уряду Індії були потрібні нові закони, скликалися Законодавчі ради з 12 осіб, половина – чиновники уряду («офіційні»), половина – індуси і місцеві британці («неофіційні»). Включення індусів у Законодавчі ради, включно Імперську законодавчу раду в Калькутті, стало відповіддю на повстання сипаїв, але на цю роль зазвичай відбиралися лояльні великі землевласники, представники місцевої аристократії.
1856 – 1858	Друга «опіумна війна» з Китаєм Союзники Англії – Франція та США. Причина – боротьба китайського уряду з таємним неконтрольованим вивозом кулі. Користуючись ослабленням Китаю у період тайпінського повстання, Британія вирішила розширити свої позиції в Китаї.
1856	Обстріл Кантону англійською ескадрою. Повстання в Гонконзі. Привід для обстрілу – арешт китайською владою команди китайського піратського судна «Ерроу», яке ходило під англійським прапором і під командою ірландця Томаса Кеннеді.
1857	Взяття Кантону.
1858	Тяньцзінський договір Китаю з Англією і Францією. Офіційний дозвіл на торгівлю опіумом. Відкриття 5 нових портів. Дозвіл на місіонерську діяльність. Підписання аналогічних договорів з Росією та США. Англія і Франція отримали право мати у Пекіні свої місії і можливість для своїх підданих вільно пересуватися Китаєм, а також торгувати по р. Янцзи.
1860	Третя «опіумна війна» Привід – англо-французька військова провокація на р. Байте (у червні 1859 р. англійська ескадра і два французьких судна намагалися силою пробитися до Пекіну. В усті р. Байте союзники були зупинені вогнем фортив Дагу. Спроба союзників захопити форти виявилися безуспішною, англо-французькі судна відступили з великими втратами).
Жовтень 1860	Мирна угода. Створення Головного управління з іноземних справ на чолі з принцом Гуном. Остаточне перетворення Китаю в напівколонію. Принц Гун уклав у Пекіні конвенції з представниками Англії та Франції, за якими підтверджувалися умови тяньцзінських договорів. Китай сплачував 8 млн. контрибуції, для іноземної торгівлі відкривався Тяньцзін, Англія захоплювала південну частину Коулунського (Цзюлунського) пів-ва (навпроти о. Гонконг), китайський уряд погоджувався на вивезення з Китаю кулі.

1862 – 1864	Участь Англії та Франції у придушенні тайпінів у Китаї.
15 серпня 1863	Сацумсько-британська війна. Привід – інцидент у Намамугі 14 вересня 1862 р.: убивство самураями князівства Сацума британського моряка. Сьогунат погодився сплатити компенсацію, а кн. Сацума відмовилося. Британська ескадра увійшла у бухту м. Кагосіма та вимагала наказати винних самураїв і сплатити компенсацію; Сацума знову відмовилося.
11 серпня 1863	Бомбардування японського м. Кагосіма. Підписання торгової угоди. У період Едо (1603–1867) Кагосіма стала великим політичним та торговельним центром, столицею князівства Сацума, володіння роду Сіматзу. 17 серпня 1863 р. було укладено мирну угоду: сацумці мали сплатити компенсацію, а британці закупили у сацумців пароплави. Сацума зрозуміло небезпечність антиноземного курсу, що міг стати причиною колонізації Японії; Британія дозволила сацумцям проходити стажування у Великобританії.
1865	Придушення повстання на о. Ямайка. Відоме як «повстання в Морант-Бей», почалося 11 жовтня, коли баптистський священник Пол Богл привів від 200 до 300 чорних чоловіків і жінок до м. Морант-Бей. Було придушено військами за наказом губернатора Джона Ейра, було вбито 439 осіб, заарештовано і пізніше страчено ще 354 учасника повстання. Повстання викликало значні політичні дебати у Великобританії.
1867	Англії в Абіссинії. Каральна операція англіїців проти правителя Абіссинії (сучасна Ефіопія) Теодроса для захисту британських місіонерів, не призвела до політичного підкорення Ефіопської імперії.
1867	Домініон Канада. 3 провінцій, колоній і територій Британської Північної Америки був створений Союз для утворення нової федеральної держави – Домініон Канада.
1867 – 1868	Англо-ефіопська війна. Загибель негуса Теодроса в битві з генералом Непіром біля м. Магдала. Поширення англійського впливу в Ефіопії. Привід – арешт дипломатичного корпусу Британії в Ефіопії. Причина – небажання Теодроса співпрацювати з колонізаторами. адже Британія підтримувала супротивників реформ Теодроса. Наслідки – загибель Теодроса, але Британія не зуміла остаточно закріпитися в Ефіопії.
1865	Захоплення Ташкенту руськими військами. Завоювання Туркестану (до 1895 р.). Посилення протиріч з Англією. Наприкінці квітня царські війська зосередилися поблизу Ташкента. 29 квітня почалась битва, що тривала два дні. Була захоплена фортеця Нізбек. 8 травня 1865 р. генерал М. Черняєв направив свої війська на Ташкент. Але несподівано перед ними з'явилось кокандське військо на чолі з ханом Алімкулум. Почався запеклий бій, що закінчився відступом кокандських військ. Стіни біля Камалонських воріт були зруйновані, і через їхні пробоїни в місто

	увірвалися солдати царської армії. 17 червня Черняєв закликав прийти на перемовини аксакалів Бешагача, Кукчі, Себзара і Шейхантахура для підписання петиції про добровільну здачу міста. З цього дня Ташкент став вважатися військово-політичним центром Російської імперії у Середній Азії, що становило небезпеку англійським інтересам у регіоні.
ФРАНЦУЗЬКА КОЛОНІАЛЬНА ПОЛІТИКА	
1828 – 1861	Боротьба з французами мадагаскарської правительки Ранавалони І.
1848	Війна Франції з Ранавалоною. Франція володіла важливими опорними пунктами у безпосередній близькості від Мадагаскару – о. Сент-Марі і Носи-Бе. У 1840-1850-х рр. французи уклали договори про протекторат із кількома правителями мадагаскарського народу сакалава.
1861	Смерть Ранавалони. Посилення Франції на Мадагаскарі. Французький підприємець Жозеф-Франсуа Ламбер у 1855 р. добився укладення договору про надання концесій на видобуток корисних копалин, використання лісу і незайнятих земель на Мадагаскарі в обмін на 10 % податку на користь малагасійської монархії. Після смерті Ранавалони у 1861 р. Ракото прийняв корону під іменем Радама II, але правив лише два роки, потім на нього був скоєний замах, після якого король зник (пізніші дані свідчать, що Радама пережив замах і продовжив життя як звичайний громадянин). Престол зайняла «вдова» короля – Расухеріна. За її правління позиції Британії на острові знову посилились, «Хартія Ламберта» була денонсована. Країна почала позбуватися рабства, модернізувалася правова система, була прийнята нова ліберальна конституція 1881 р.
30 рр. XIX ст.	Початок експансії в Алжирі. Союзник Франції – Туніс.
1830	Захоплення французами м. Алжира та початок завоювання всієї країни. Бойова операція проведена з 14 червня по 5 липня 1830 р. і з якої почалося французьке завоювання Алжиру. 24 липня у форті Бордж Таментфуст відбулася зустріч вождів численних племен Алжиру, які оголосили Франції джихад.
1835	Поразка Франції у боротьбі за Лівію. У 1830 р. було підписано кабальний торговий договір, але після народного повстання 1835 р. Османська імперія повернула собі режим прямого управління Лівією.
1843	Боротьба з Британією за Полінезію. Таїті – французький протекторат. У 2 пол. 30-х рр. спалахнула боротьба французьких та англійських місіонерів за Таїті. Після того, як останніх було вигнано, Франція зробила Таїті та ще кілька архіпелагів майбутньої Французької Полінезії протекторатами. З 1880 р. вони стали повноцінними колоніями.
40-ті рр. XIX ст.	Початок експансії в Марокко. Спроба під прапором джихаду протистояти натиску колонізаторів успіху не мала і після поразки 1844 р. лише втручання Англії перешкодило перетворенню Марокко на французьку колонію. В

	обмін на це, султан за договором 1856 р. змушений був відкрити Марокко для вільної торгівлі.
1853	Французька Нова Каледонія. З 1864 по 1896 рр. французький уряд вислав у цю колонію засуджених злочинців. Також були заведені плантації кави і кокосових пальм, з кінця 19 ст. розпочато видобуток мінеральних ресурсів (нікелю, кобальту, хрому, заліза, марганцю, золота, свинцю). У 1946 р. Нова Каледонія отримала статус «заморської території» Франції.
1859 – 1869	Будівництво Суецького каналу французом Ф. де Лессепсом за сприяння Франції. Початок французької інтервенції в Індокитаї. Окупація Сайгону.
50-ті рр. XIX ст.	Війна Франції з Іспанією щодо Марокко. Захоплення марокканського узбережжя. Іспано-марокканська війна 1859-1860 рр. привела до розширення іспанських володінь на узбережжі і додаткових торгових поступок, після чого у 1864 р. колишня монополія на зовнішню торгівлю була скасована.
60-ті рр. XIX ст.	Режим капітуляцій для європейців у Марокко. Європеїзація Танжера та Касабланки.
1860	Французи в Сирії.
1861	Відхід французів із Сирії під тиском Англії.
1862	Невдала спроба Франції домовитися з правителем Ефіопії негусом Теодросом II (1855-1968). Опора Ефіопії на Англію. Громадянська війна в Мексиці. Мексиканська експедиція Англії, Франції та Іспанії.
1862 – 1867	Французи у Кохінхіні (Південний В'єтнам). Франко-мексиканська війна. Ставлення Франції – Максиміліан Габсбург. Боротьба з республіканцями на чолі з Б. Хуаресом. 14 серпня імператор Аннаму Бао Дай оголосив скасування договорів 1862 і 1874 рр., що перетворили Кохінхіну на французьку колонію. Збройна інтервенція Британії (1862), Іспанії (1861-62) і Франції (1862-67) у Мексику з метою повалення уряду Беніто Хуареса і перетворення Мексики на колонію європейських держав. Приводом став прийнятий мексиканським конгресом 17 липня 1861 р. закон про тимчасове припинення платежів за зовнішніми боргами.
1863 – 1867	Французький протекторат у князівстві Кхмер (Камбоджа). Протягом цього періоду Сіам пред'являв Франції територіальні претензії щодо Камбоджі.
1867	Перемога Мексики. Страта Максиміліана. Республіка. Активна партизанська боротьба, контрнаступ регулярних частин мексиканської армії, які завдали рішучих ударів інтервентам, тверда політика уряду Хуареса, який прагнув використати в інтересах Мексики франко-американські протиріччя і непопулярність мексиканської авантюри у самій Франції призвели до невдачі інтервенції. Французькі війська покинули Мексику. Максиміліан, який намагався чинити опір мексиканським військам, був узятий в

	полон і розстріляний.
17 листопада 1869	Відкриття Суецького каналу імператрицею Євгенією. Через 10 років після початку будівництва, урочистою церемонією, на котрій була присутня дружина Наполеона III імператриця Євгенія, було відкрито 160-кілометровий канал, що сполучив Середземне і Червоне моря.
1854 – 1856	Перша бразильська революція.
1864 – 1870	Війна Бразилії, Аргентини та Уругваю з Парагваєм. Війна Потрійного Альянсу також відома як Парагвайська війна, велася з 13 грудня 1864 р. по 1 березня 1870 р. між Парагваєм з одного боку та союзом Аргентини, Бразилії і Уругваю з іншого, та була найкривавішим конфліктом за всю історію Америки. Підтримка коаліції Англією та Францією. Повний розгром Парагваю.
1868 – 1873	Друга бразильська революція.
13 травня 1888	«Золотий закон». Відміна рабства в Бразилії. У 1852 р. Педро II заборонив торгівлю рабами, а «золотий закон» остаточно скасував рабство в Бразилії. 13 травня, «День мулата», – пам'ятний день бразильського календаря.
АМЕРИКАНСЬКА КОЛОНІАЛЬНА ПОЛІТИКА	
1816	Перша американська колонія на півострові Мезьюрадо (Африка).
1835	Повстання у Техасі (приєднаний у 1821 р. до Мексики) проти диктатури А. Санта-Анни. Санта-Анна скасував конституцію Мексики, що призвело до початку Техаської революції. Аргумент Санта-Анни полягав у тому, що американські поселенці в Техасі не платили податки, стверджуючи, що вони не отримували ніяких послуг від мексиканського уряду. Нова політика стала відповіддю на спроби США купити Техас у Мексики.
1836	Відділення Техасу від Мексики. Оголошення незалежної республіки Техас. Колонізація Техасу американцями. Бойові дії закінчилися перемогою Техасу. Президент Техасу Девід Дж. Бернет і Санта-Анна підписали договір Веласко, який «визнав повну і бездоганну незалежність Республіки Техас». Натомість уряд Техасу гарантував безпеку Санта-Анни. Сем Хьюстон став першим президентом Республіки Техас, будучи прихильником приєднання до США. У серпні 1837 р. Мемукан Хант, радник техаського посольства в США, представив Мартіну Ван Бюрену пропозицію про приєднання. Вважаючи, що приєднання призведе до війни з Мексикою, адміністрація відхилила пропозицію.
1845	Приєднання Техасу до США. Погіршення відносин з Мексикою. США приєднали Техас як 28-й штат. Так США успадкували територіальну суперечку між Техасом і Мексикою, що призвело до американо-мексиканської війни.
1846 – 1848	Американо-мексиканська війна. Приєднання

	<p>мексиканських територій на північ від Ріо-Гранде.</p> <p>У березні 1846 р. війська США без оголошення війни вторглися на територію Мексики і зайняли ряд населених пунктів на північному березі р. Ріо-Гранде. Офіційно війну Мексиці США оголосили тільки 13 травня, через 2 місяці після початку бойових дій. 2 лютого 1848 р. у м. Гуадалупе-Идальго був підписаний вкрай важкий для Мексики мирний договір, за яким до США перейшли величезні території – Нова Мексика, Арізона, Невада, Каліфорнія, а також частина майбутніх американських штатів Колорадо і Вайомінг. Суперечки, що виникли між Техасом, федеральним урядом і територією Нью-Мексико були вирішені у результаті Компромісу 1850 р., коли велика частина цих земель увійшла до складу інших територій США. США розширили кордони до Тихого океану.</p>
1847	<p>Республіка Ліберія під егідою США.</p> <p>26 липня американські поселенці проголосили незалежність Республіки Ліберія. Ліберія спонсорувалася приватними американськими групами, головним чином Американським колонізаційним суспільством, проте країна отримувала неофіційну підтримку від уряду США. Уряд було сформовано за прикладом американського.</p>
1848	<p>США приєднали Каліфорнію. Вихід на Тихий океан. Початок «золотої лихоманки» в Каліфорнії. Початок боротьби за «відкриття» Японії.</p> <p>Відкриття золотого каньйону в горах Сьерра-Невада послужило приводом до каліфорнійської золотої лихоманки; чисельність населення Каліфорнії зростає у кілька разів.</p>
1853	<p>Американська ескадра комодора М. К. Перрі в бухті Урага. Передача сьогуну листа від президента з проханням надати США стоянки на Японських островах. Переговори сьогуну з імператором Комеєм. Насильницьке відкриття Японії у 1853 р., проникнення європейців і американців у країну призвело, з одного боку, до кризи традиційної влади сьогуну, а з іншого, до росту патріотизму. Патріоти об'єдналися навколо імператора (мікадо), релігійного лідера країни.</p>
1854	<p>Друга американська ескадра біля Японії. Висадка моряків у Канагаві (Йокогамі). Підписання першого договору США з Японією – право заходу американських кораблів у 2 японські порти.</p> <p>31 березня 1854 р. японці під проводом посла Хаясі Фукусіми урочисто зустріли делегацію Перрі у селі Йокогама, неподалік містечка Канагава провінції Мусасі. На березі вони підписали 12-статейний договір про мир і дружбу між Японією і США. Японська сторона зобов'язувалася: 1) забезпечувати паливом і продовольством кораблі США за необхідності; 2) рятувати кораблі США та їх команди у разі аварій; 3) відкрити порти Сімода і Хакодате для торгівлі з США, в яких американці мали би право збудувати свої консульства; 4) надати США режим найбільшого сприяння в торгівлі. Угода скасовувала традиційну</p>

	<p>японську політику ізоляції і відкривала Японію для Заходу. За умовами договору встановлювалися межі проживання і поховання американців у портових містах, передбачалася наявність постійних перекладачів. Після підписання додатка 25 червня 1854 р. ескадра США вирушила додому.</p>
1855	<p>Російсько-японський договір у м. Сімода. Домовленість про передачу Курил Росії. Невирішеність питання про Сахалін. Відкриття Нагасакі для російських, згодом для англійських кораблів.</p> <p>Установлювалися «постійний мир і щира дружба». У володіннях обох держав російські та японські піддані повинні були користуватися заступництвом щодо особистої безпеки та власності. Кордон встановлювалася по протоці де Фріза між островами Ітуруп і Уруп, причому перший відходив до Японії, а останній та інші Курильські острови на північ становили володіння Росії, тим самим підтвердивши фактичний стан, що склався в регіоні на середину 19 ст. Росія погодилася визнати о. Сахалін «нерозділеним між Росією і Японією, як було до того часу». Для російських судів японським урядом були відкриті порти Сімода, Хакодате і Нагасакі; у перших двох дозволялася взаємна торгівля і в одному з них з 1856 р. могло бути відкрито російське консульство. Російським підданим було надано «режим найбільшого сприяння». Як росіяни в Японії, так і японці в Росії підлягали суду за скоєні злочини «не інакше, як за законами своєї країни».</p>
1856 – 1857	<p>Два договори Японії з Голландією: привілеї для голландських торговців, відкриття Нагасакі.</p> <p>Договори дозволили створення консульства, встановили мито у розмірі 35 % від ціни товару.</p>
1858	<p>Перший нерівноправний договір Японії з США. США отримує свободу торгівлі, низькі мита на американські товари, створення селтментів в м. Сімода, Канагава, Нагасакі, Кобе, Осака, Едо. Японія втратила право митної автономії. США – посередник у дипломатичних відносинах Японії з європейськими країнами.</p>
1854 – 1858	<p>«Договори Ансей» Японії з США, Англією, Францією, Голландією, Росією. «Відкриття» Японії.</p> <p>Після укладення японо-американської угоди, Японія була змушена підписати договори аналогічного змісту з іншими європейськими країнами: Голландією (18 серпня), Росією (19 серпня), Великобританією (26 серпня) і Францією (9 жовтня). Ці «тимчасові» угоди було укладено без згоди Імператора Японії, за рішенням Ії Наосуке. Факт підписання цих документів спровокував посилення антиіноземних і антиурядових настроїв у Японії. Для їх придушення сьогунат почав репресії, які закінчилися вбивством їх ініціатора Ії Наосуке. Договори стали чинними тільки з 1865 р. після імператорської ратифікації. Японська сторона змогла скасувати їх після реставрації Мейдзі у 1894-1899 рр. Митна автономія</p>

	Японії була відновлена тільки у 1911 р. Ансейські договори остаточно поклали кінець ізоляції Японії.
1867	США придбали Аляску у Росії. Після програшу в Кримській війні Російська імперія опинилася у складному фінансовому становищі. Царський уряд боявся втратити Аляску без будь-якої компенсації у разі нового військового конфлікту, особливо якщо він відбуватиметься зі Сполученим Королівством. Тому Олександр II вирішив продати Аляску США. Переговори почалися за наполяганням державного секретаря Вільяма Сьюарда. 30 березня 1867 р. був підписаний договір про продаж Аляски США за 7,2 млн. дол. (11 млн. царських рублів).
1868	Реставрація в Японії. Імператор Муцухіто. Початок періоду Мейдзі в Японії. Столиця – Едо (Токіо – нова назва). У січні 1868 р. війська імператора, що мали європейську зброю, розгромили війська сьогуну, а у травні вступили до столиці сьогуну Едо. Спеціальним декретом японський імператор Муцухіто позбавив влади сьогуну Токугаву Йосінобу, проголосив указ про реставрацію прямого імператорського правління і утворив новий уряд. Імператор об'єднав світську й духовну владу. Роки його правління отримали назву Мейдзі. Це поклало край 700-річному правлінню сьогунів і стало початком епохи реформ, направлених на перетворення Японії на сучасну державу.

Контрольні питання

1. Як розгорталася боротьба європейських держав в Азії?
2. Які території були ареною збройних сутичок європейських держав?
3. Розкажіть про хід та наслідки «опіумних воєн».
4. Як розгорталася боротьба європейських держав в Африці?
5. Хто такі «бури», якою була їх політика в Африці?
6. У чому полягали особливості французької та американської колоніальної політики?
7. Що таке «сфера впливу» у реаліях I половини 19 ст.?
8. Що можна умовно вважати початком розділу світу на «сфери впливу» великими державами?
9. Чим відрізняється «зовнішня» та «внутрішня» колонія?
10. Яке місце у колоніальній експансії європейців відіграла Росія?

ТЕМА 11 СХІДНЕ ПИТАННЯ У XIX СТОЛІТТІ

Східне питання у першій половині XIX століття. Русько-турецькі війни, їх міжнародні наслідки. Посилення впливу Англії та Франції на Османську імперію. Велика Східна криза 1870-х рр. Російсько-турецька війна 1877–1878 рр. Берлінський конгрес. Греко-турецька війна.

СХІДНЕ ПИТАННЯ. 3 ЕТАП (1 пол. 19 ст.)	
Етапи / роки	Короткий зміст
Початок XIX ст.	Пробудження Балкан – новий фактор у розвитку Східного питання. Росія підтримувала прагнення слов'янського і грецького населення до визволення з-під турецького панування, Англія і Франція підтримували султанський уряд. Різниця у підході полягала в тому, що Росія бажала розпаду Османської імперії, а Англія, Франція, Австрія і Пруссія – її збереження.
1789 – 1807	Султан Селім III. Реформи у дусі європеїзації («Нізам і джедід»). Зближення з Францією. Створення нової (не з яничар) армії та сильного флоту. План реформ військово-технічного характеру був спрямований на подолання роздробленості Османської імперії, зміцнення армії, адміністрації та фінансової системи. Сукупність заходів й регулярне військо, призначене замінити військо яничар, називалися «Нізам і джедід» (нова система).
1804	Повстання в Сербії. Грошова допомога Росії. Повстання проти турецького гніту на чолі з Кара-Георгієм. Послана 1804 р. до Росії депутація повстанців була прийнята в Петербурзі; повсталим надана грошова допомога та дипломатична підтримка. Були вигнані турецькі чиновники і поміщики, ліквідовано турецьке феодальне землеволодіння.
1806 – 1812	Російсько-турецька війна Османська імперія порушила договір 1805 р. про порядок проходу російських суден через протоки. Російський уряд, побоюючись захоплення Дунайських князівств французькими військами, у листопаді – грудні 1806 р. ввів у них війська. 18 грудня Османська імперія оголосила війну Росії. У лютому 1807 р. російська ескадра, що перебувала поблизу о. Корфу, почала військові дії і розбила османський флот.
1807	Російсько-сербський військовий союз. Армія Ісаєва в Сербії. 10 липня 1807 р. сербські повстанці Кара-Георгія уклали союз з Росією. Після того, як Османська імперія вступила у союз з Францією Наполеона і була атакована з боку Росії і Англії, турки були змушені шукати шляхи до задоволення вимог сербів.
1808	Кара-Георгій – господар Сербії. Роки правління 1804-1813.
1807	Змова проти Селіма III. Мустафа IV. Змова на чолі з Мустафою-пашею Байрактаром.

	Під тасмним керівництвом заступника великого візира була складена змова. Гарнізон босфорських портів підняв повстання. До нього приєдналися яничари у Стамбулі, і Селім III був скинутий з престолу. Роки правління Мустафи IV: 1807-1808.
1808 – 1839	Султан Махмуд II. Успішні реформи в Османській імперії європейського зразка. Новий султан Мустафа IV був слухняним виконавцем волі яничар і улемів. Згодом (8 липня 1808 р.) прихильники реформ спробували взяти реванш. Вони здійснили новий переворот, посадивши на престол султана Махмуда II. Однак у листопаді 1808 р. у результаті нового яничарського заклоту вони були перебиті. Махмуд II віцілів лише тому, що він виявився останнім нащадком Османа, але реформаторську діяльність йому довелося згорнути на 20 років. Такою нестабільною ситуацією скористалася Англія та ін.
1809	Продовження військових дій. Армія Багратіона в Сербії. Петро Багратіон був головнокомандувачем Дунайською армією, керував бойовими діями на лівому березі Дунаю. Війська Багратіона оволоділи фортецями Мачин, Гірсово, Кюстенджі, розгромили у Рассавета 12-тисячний корпус добірних турецьких військ, завдали поразки противнику під Татаріцею.
1811	Перемога Кутузова над Туреччиною. 1 жовтня загін генерала Маркова (5 тисяч піхоти, 2,5 тисячі кінноти і 38 гармат) переправився на правий берег Дунаю і 2 жовтня на світанку атакував османські війська, які бігли частиною в Русук, частиною до Разграду. 3 жовтня російська дунайська флотилія остаточно перервала зв'язок із правим берегом, залишки османської армії виявилися в скрутному положенні. У результаті майстерних дипломатичних дій М. І. Кутузова, османський уряд схилився до підписання мирного договору.
1812	Бухарестський мир. Автономія Сербії. Російська імперія отримала фортеці Ізмаїл, Кілію, Аккерман та Хотин; повернула Османській Імперії Анапу, Поті, Ахалкалак, Молдовське князівство, Валахію; отримала Бессарабію; отримала право торгового судноплавства по Дунаю до р. Прут, за якою було встановлено новий кордон. Османська імперія зобов'язувалась надати автономію Сербії.
1813	Порушення миру Туреччиною, напад на Сербію. Втеча Кара-Георгія в Австрію. Сербсько-турецькі переговори не мали результату і у липні-вересні 1813 р. у ході наступу турецьких військ, повстанські сили були розгромлені. Незважаючи на обіцянку амністії і прощення, Османська імперія жорстоко розправилася з учасниками повстання. Кара-Георгій втік до Австрії і наступного року прибув до Росії.
1812 – 1822	Боротьба Махмуда II із сепаратизмом (у тому числі з Алі-пашою Янінським). Махмуд увійшов у історію як реформатор, якого порівнювали з Петром Великим. Султан зміг повноцінно зайнятися реформуванням, тільки позбувшись внутрішньої військової опозиції і міжнародних проблем, тобто в останні 6 років правління. Були проведені фінансова та адміністративна реформи, засновані міністерства західного типу, новий адміністративний поділ, в якому

	генерал-губернатори позбавлялися права утримувати власне військо, що мало припинити сепаратистські настрої.
1815	Друге сербське повстання. У квітні почалися заворушення серед сербського населення. Як і в 1-му повстанні, спочатку виступи носили місцевий характер, повстанці виступали не проти султана або турецької влади взагалі, а проти утисків, які чинив правитель Белградського пашалика Сулейман-паша Скопльак. Друге сербське повстання очолив Мілош Обренович.
1821	Повстання в Греції, Молдові та Валахії. Виступ 6 березня 1821 р. фанаріотів Александра Іпсіланти, який скористався смертю господаря Валахії і Молдавії Александра Сутцу і з готовим гетеристів перейшов через Прут, закликаючи народ дунайських провінцій до повстання. Успішна війна греків за незалежність привела до тяжких наслідків у Фанарі. З фанаріотів призначалися господарі князівств Молдавія і Валахія, де їх правління викликало невдоволення корінного населення. На Балканах термін «фанаріоти» вживається і у негативному сенсі для позначення колабораціонізму за часів османського ярма. Окремі фанаріотського діячі виношували плани реставрації Візантійської імперії шляхом поступового заволодіння органами влади Османської імперії і виступали за збереження імперії і контролю над негрецьким православним населенням із боку Патріархії.
1828 – 1829	Російсько-турецька війна Порта оголосила себе вільною від домовленості з Росією, закрила російським судам вхід до Босфору.
1829	Адріанопольський мир. Перша в історії Османської Імперії боргова залежність від Росії (сплата контрибуції до 1834 р.) Автономія Сербії (династія Обреновичів), Дунайських князівств, Греції. За Адріанопольським миром Османська імперія поступилася Росії дельтою Дунаю, Анапою, Суджук-Кале, Поті, Ахалцих і Ахалкалакі. Частина Греції отримала автономію. Була признана незалежність де-факто Сербії, Молдавії та Валахії. Фактично став незалежним від Стамбула Єгипет.
1832	Незалежність Греції. Одинадцятирічна війна за незалежність завершилась підписанням Константинопольського мирного договору та проголошенням Королівства Греція.
1830	Загострення Східного питання. Боротьба Росії та Англії.
1831 – 1833	Війна Османської імперії з Єгиптом. Війна між Османською імперією та османським управителем Єгипетського єялету, хедивом Мохамедом Алі. Спалахнула через відмову імперії задовольнити вимогу єгипетської сторони – Мохамед Алі прохав передати йому під контроль Велику Сирію як нагороду за участь у Кримській кампанії проти Греції. У 1831 р. єгипетські сили під командуванням сина хедива, паші Ібрагіма, напали на землі османів. 14 квітня 1832 р. турецькі війська були розбиті у боях при Хомсі в Сирії, а 29 квітня – на перевалі Белен в Нурських горах біля Кілікії. Після падіння фортеці Сен-Жан-д'Акр

	Сирія перейшла під контроль єгипетського паші.
1833	Розгром сином Мохамеда Алі Ібрагімом-пашею (Єгипет) турецької армії біля Коньї. Підтримка Єгипту Францією (уряд Тьєра). Росія – проти; генерал Муравйов в Александрії; російський флот на Босфорі (Ункяр-Іскелесі). Російсько-турецький договір у Кютагхьї. Мирний договір Туреччини з Єгиптом. Єгипту – Судан, Сірію, Палестину, Аравію, Кілікію, о. Крит. Мохамед Алі про створення єдиного королівства арабів. Договір Росії з Австрією про збереження статус-кво в Османській імперії (проти Франції та Єгипту). Англо-турецька торгівельна конвенція (проти поширення впливу Росії). Вирішальна битва відбулася при Коньї, 21 грудня 1832 р., в якій 15-тисячне єгипетське військо здобуло перемогу над 53-тисячною армією османського паши Решид-Мехмеда. Дорога на Стамбул була відкрита; у Махмуда II не було ні грошей, ні часу, щоб зібрати нові сили. У цих умовах турецький султан був змушений звернутися за допомогою до європейських держав. Росія надала османському султану допомогу. У лютому 1833 р. російська ескадра увійшла у Босфор, у квітні в Ункяр-Іскелесі був висаджений десант, який перегородив шлях єгипетській армії на Стамбул. Британія та Франція, занепокоєні російсько-турецьким зближенням, сприяли примиренню Єгипту і Османської імперії (травень 1833 р.).
Червень 1833	Ункяр-Іскелесійський договір Росії та Туреччини: Росія – єдиний захисник Османської імперії. Закриття проток для воєнних кораблів інших держав. Договір про вічний мир, дружбу і оборонний союз між Російською імперією та Османською імперією підписаний 26 червня (8 липня н. ст.) у літній резиденції султана поблизу Стамбула.
1838	Мохамед Алі відмовився прийняти умови нерівноправного договору з Англією. 3 липня 1838 р. Англія заключила договір з Османською імперією, за яким Англія отримувала право на вільну торгівлю на території всієї імперії. Мохамед Алі відмовився його визнавати.
1839	Друга війна Османської імперії з Єгиптом в Сирії. Поразка турецького флоту. Виступ Англії та Австрії проти Єгипту. Перемоги ескадри Ч. Непіра на морі. Англія, Австрія, Пруссія, Росія висувають ультиматум Мохамеду Алі. Французький уряд Гізо відступив від підтримки Єгипту. Османська імперія врятована. Повернення Туреччині Сирії. Микола I про розділ «османського спадку». 24 червня 1839 р. турецькі війська вторглися у Сирію та були розгромлені єгиптянами, після чого здалися Мохамеду Алі. Британія, Австрія та Росія втрутилися у конфлікт на боці Османської імперії. Єгипет отримав підтримку Франції та Іспанії. У 1840 р. британсько-австрійський флот відрізав від Єгипту лінії комунікації єгипетських військ паші Ібрагіма. Було окуповано

	Бейрут та Акру, розгромлено єгипетські війська у ряді битв. Під тиском Англії, Мохамед Алі розпочав роботу Олександрійської конференції з мирного врегулювання 27 листопада 1840 р. Британський адмірал Чарльз Непір добився від єгипетського уряду здачі сирійських завоювань 1831-1833 рр., повернення турецького флоту, скорочення єгипетського війська до 18 тис. осіб та відновлення формальної залежності Єгипту від Османської імперії. Британія та Османська імперія визнали за Мохамедом Алі та його нащадками спадкове право на управління єгипетським саялетом.
1840	Лондонська конвенція. Колективна «опіка» над Османською імперією Англії, Росії, Австрії, Пруссії. Кінець Ункяр-Іскелесійського договору. Росія поступається впливом Англії в Османській імперії. Лондонська конвенція була підписана без Франції (була направлена проти неї). Конвенція передбачала колективний виступ держав проти Мохамеда Алі, що виключало сепаратні дії Росії.
1839 – 1870	Період танзимату в Османській імперії. Танзимат позначений спробами осучаснення економіки та державного устрою. Початком доби Танзимату вважають оприлюднення Гюльханейського шерифа у 1839 р., а завершенням – проголошення конституції Османської імперії в 1876 р. або ж переворот Абдул-Гаміда II і встановлення деспотичного режиму «зулума».
1841 – 1842	Лондонська конвенція (Англія, Франція, Пруссія, Росія, Австрія). Закриття чорноморських протоків для військових кораблів усіх держав у мирний час. Початок зростання впливу Англії та Франції в Туреччині. Кінець самостійності Єгипту. Система нерівноправних договорів з великими державами. Домінування Англії. Лондонська конвенція відновила правило, за яким Босфор та Дарданелли у мирний час оголошувались закритими для військових суден усіх країн. Російська імперія втратила панівне становище у протоках. Заохочення агресивної політики Англії у Середземному морі.
1848	Антиосманське повстання та інтервенція Росії в Дунайські князівства (Молдова, Валахія). Антиосманська революція Дунайських князівств підняла на боротьбу широкі верстви населення, сприяючи пробудженню національної самосвідомості румунського народу.
1849	Балта-Ліманська конвенція Росії та Туреччини проти втручання Англії та Франції. Конфлікт Росії з Туреччиною з питання про видачу угорських та польських революціонерів-емігрантів. Англія та Франція – проти їх видачі; їх ескадри на Чорному морі. Російський флот на Босфорі. Договір підписаний 19 квітня (1 травня) 1849 р. у Балта-Лімані, поблизу Константинополя, визначав порядок управління Дунайськими князівствами. Господарі Молдовського князівства та Волощини призначалися османським султаном за погодженням з

	Російською імперією терміном на 7 років, а боярські збори тимчасово скасовувалися. Дію Балта-Ліманського договору припинено з початком Кримської війни у жовтні 1853 р.
1850	Конфлікт Англії з Росією та Францією з приводу поділу впливу в Греції. Конфлікт Франції, що була підбурювана Англією, та Росії з приводу «ключів від труни божої» в Єрусалимі (церква та дзвіниця).
1853	Султанський наказ про передачу християнських святинь до рук католиків. Ультиматум Миколи I. 4 червня 1853 р. султан видав указ, який гарантував права і привілеї всіх християнських церков. Микола у відповідь видав маніфест про історичну необхідність захисту православної церкви в Туреччині. Микола оголосив, що задля забезпечення виконання турками колишніх договорів з Росією цар змушений зайняти Молдавію та Валахію.
1853 – 1856	Кримська війна Війна між Російською імперією і союзницькими військами Османської імперії, Великої Британії, Французької імперії та Сардинського королівства за панування на Близькому Сході і Балканах. Привід: захоплення російськими військами Дунайських князівств. Коли у війну вступили Англія та Франція, ввівши свої ескадри в Чорне море, російсько-турецька війна переросла у європейську.
2 червня 1853	Росіяни у Молдові та Волощині.
18 листопада 1853	Перемога флоту адмірала Нахімова у Синопській гавані.
1 грудня 1853	Перемога росіян під Карсом (Кавказ)
Березень 1854	Вступ у війну Англії та Франції. Англо-французький флот на Чорному морі. Порта отримала першу позику від англійських банкірів на граблених умовах й був підписаний англо-франко-турецький союзний договір, який забороняв Туреччині сепаратні переговори з Росією.
1854	Імператор Австрії Франц-Йозеф при підтримці Пруссії висунув ультиматум Росії: вивести війська з Дунайських князівств.
Вересень 1854	Англо-французький десант на Кримському півострові.
Жовтень 1854 – вересень 1855	Оборона Севастополю. Адмірала П. С. Нахімов, В. А. Корнілов і В. І. Істомін взяли на себе командування 11-місячною обороною Севастополя. Схему найважливіших укріплень міста розробив генерал-інженер Е. І. Тотлебен. Під його керівництвом зводилися bastiони із земляних валів із житловими приміщеннями для солдат. Вони були укріплені мішками з піском і великими кошиками із землею. Це відповідало сучасним умовам військових дій тих часів.

5 жовтня 1854	Війська коаліції почали перше бомбардування Севастополя. Цей день прийнято вважати початком оборони Севастополя. Основний вогонь союзники зосередили на російських батареях, розташованих на Малаховому кургані – ключовий висоті військово-морської бази. Бомбардування союзників наносило великі втрати російському табору, вогнем у російських артилеристів було підірвано 3 порохівих склади і серйозно пошкоджено 4 кораблі.
25 жовтня 1854	Битва біля Балаклави. Князь Меншиков намагався відвернути сили коаліції від Севастополя. Ця битва не принесла переваги жодній стороні. Російським військам вдалося відбити частину турецьких редувів і нанести великі втрати англійцям.
5 листопада 1854	Інкерманська битва. Атака частин російської армії мала успіх, однак закріпити його не змогла. Російські війська мали більш низький клас озброєння: були відсутні нарізні рушниці (штуцери) і гармати, на відміну від французів і англійців, що негативно позначилося на результаті бою.
26 січня 1855	Союз Франції з Сардинським королівством. Італійці в Криму. 15 тисяч п'ємонтських солдат відправилися під Севастополь. Відкрито Сардинське королівство нічого за це не отримувало. Наполеон III, який бажав скоріше закінчити війну, категорично почав вимагати від Австрії виступу, який повинен був примусити Росію до миру.
17 лютого 1855	Невдала спроба атакувати Євпаторію. Втративши близько 700 солдатів, Хрульов відмовився від подальших атак на місто. Отримавши звістку про чергову невдачу князя Меншикова, Микола I відсторонив його від командування. Новим командувачем російських військ був призначений артилерійський генерал М. Д. Горчаков.
9 квітня 1855	Друге бомбардування Севастополя.
26 травня 1855	Усі споруди Корабельної сторони, у тому числі Камчатський Люнет, були захоплені французами.
4 вересня 1855	Смерть Миколи I. Олександр II (1855-1881). Падіння Севастополя. Російська армія була знекровлена втратами у живій силі і техніці, грошей для постачання не вистачало. Севастополь пережив 6 бомбардувань до здачі.
Листопад 1855	Російські війська у турецькому Карсі (Закавказзя). Ультиматум великих держав. На Кавказькому фронті російським військам вдалося завдати ряд поразок турецької армії і захопити фортецю Карс.
13 лютого 1856	Відкриття дипломатичного конгресу в Парижі. До кінця 1855 р. бойові дії на фронтах Кримської війни практично припинилися і сторони почали готувати мир. Австрійський уряд передав новому російському імператору Олександру II ультиматум із 5 пунктів.
30 березня 1856	Паризька мирна конференція. Росія втратила Бессарабію,

	Молдову, Волощину. Росія та Туреччина втратили право тримати флот на Чорному морі («нейтралізація»). Паризька декларація з морського права (правила війни на морі). Падіння ролі Росії в міжнародних відносинах. Зміцнення впливу Англії та Франції на Близькому Сході. Росія втратила південну Бессарабію, була позбавлена прав тримати військовий флот і мати укріплення на Чорному морі, султан зберіг союзенітет над Сербією, Молдовою і Валахією. Окрім того, Англія, Франція і Австрія уклали між собою окремих договір, у якому зобов'язалися розглядати будь-яку спробу порушення цілісності Османської імперії як привід до війни. Однак, поразка Росії зовсім не означала перемогу Туреччини. Паризький трактат, встановивши «нейтралізацію Чорного моря», поклав на Туреччину ті ж обмеження, що на Росію. Принцип «цілісності і незалежності» не перешкоджав західноєвропейським державам втручатися у внутрішні справи Туреччини.
1859	Унія Молдови та Валахії. Господар Куза. Вплив Росії та Франції. Держава, що виникла після об'єднання Дунайських князівств, утворилася після коронації Алесандра Іоанна Кузи у Молдавському князівстві і Валахії. Була васалом Османської імперії.
Серпень 1866	Повстання на о. Крит. Мета: визволення критян з-під влади султана і входження Криту до складу незалежної Греції. Грецьке населення острова болісно відчувало своє громадянське безправ'я, дискримінаційний характер оподаткування, свавілля турецьких чиновників. Повстання швидко охопило весь острів, а його населення звернулося за допомогою до європейських держав. М. з. с. Росії А. М. Горчаков у вересні 1866 р. запропонував Великобританії та Франції організувати спільні дії, щоб спонукати Туреччину прийняти вимоги критян. Петербург вважав рух за приєднання Криту до Греції «природним актом», вигідним Росії з точки зору зміцнення її положення в Середземномор'ї. Порта почала нарощувати свої збройні сили на Криті й приступила до придушення повстання.
1866	Переверот у господарстві. Карл Гогенцоллерн (підтримка Франції) – Кароль І – король «Румунії» (нова назва). Зміцнення впливу Австрії та Пруссії. Насильницька зміна влади в Об'єднаному князівстві Валахії і Молдавії шляхом проголошення Законодавчими зборами Карла князем Валахії і Молдавії.
СХІДНЕ ПИТАННЯ. 4 ЕТАП (2 пол. 19 ст.)	
Велика Східна криза 1875 – 1878 рр.	
1870	Створення болгарського екзархату, незалежного від патріарха Константинопольського. Складання ідеї незалежної болгарської держави. Болгарський екзархат – назва Болгарської православної церкви у період між виданням фірману від 1870 р. до проголошення Болгарської церкви Патріархатом 10 травня 1953 р.

Січень-березень 1871	Лондонська конвенція 1871 р. Росія отримує свободу на Чорному морі. Конвенція, укладена 13 березня 1871 р. Росією, Османською імперією, Німеччиною, Австро-Угорщиною, Англією, Італією, Францією була скликана циркуляром Горчакова (1870) про відмову від умов Паризького миру, що забороняли Росії мати військовий флот на Чорному морі. Тепер Туреччині та Росії було дозволено мати в Чорному морі будь-яку кількість військових кораблів. Зберігаючи заборону на прохід військових кораблів Росії через протоки, учасники конференції внесли пункт, що дозволяв Туреччині пропускати через них військові судна дружніх їй країн (тобто колишніх супротивників Росії в Кримській війні). Проте, Лондонська конвенція була дипломатичною перемогою Росії.
1874	Консерватори Англії приходять до влади. Прем'єр-міністр Б. Дізраелі (1874 – 1880). Дізраелі – визначний британський державний та політичний діяч, консерватор, прем'єр-міністр Великої Британії у 1868 р. та 1874-1880 рр.; успішний письменник-романіст; граф Біконсфілд (з 1876), кавалер Ордену підв'язки.
1875	Англія скупила частину акцій Суецького каналу.
Травень 1875	Поїздка Франца-Йозефа по Далмації. Захист слов'ян Османської імперії.
Червень 1875	Антиосманське повстання у Боснії та Герцеговині. В Росії: боротьба панславистів (Ігнат'єв) та західників (Шувалов). Поміркований курс – канцлер О. Горчаков. В Австро-Угорщині: Д. Андраші проти національного руху слов'ян. У Франції та Англії: м. з. с. Деказ та Дербі проти інтервенції Союзу трьох імператорів.
2 січня 1876	Бісмарк пропонує Англії поділ Османської імперії (Єгипет – Англії). Зближення Англії з Німеччиною та Австро-Угорщиною.
13 травня 1876	Зустріч Бісмарка, Андраші та Горчакова у Берліні. Проект Андраші про реформи в Османській імперії. Вручення меморандуму Італії, Франції та Англії з пропозицією приєднатися до проекту.
29 травня 1876	Зречення султана Абдул-Азіза. Абдул-Хамід II (1876 – 1909). Повстання в Болгарії. Чорногорія та Сербія оголосили війну Османській імперії.
8 липня 1876	Російсько-австрійська угода в Рейхштадті (Закупі) про невтручання у Східне питання. На зустрічі імператора Олександра II та міністра закордонних справ князя А. М. Горчакова з австрійським імператором Францем-Йозефом та міністром закордонних справ Д. Андраші у Рейхштадтському замку досягнута угода: не втручатися у війну Сербії та Чорногорії проти Туреччини й закрити австрійські порти Клек і Каттаро, через які сторони (здебільшого Туреччина) отримували зброю та боєприпаси. Угода не зафіксована офіційним

	документом. За дорученням Горчакова і Андраші були зроблені лише записи переговорів, причому російський і австрійський тексти дещо відрізняються один від одного.
Літо 1876	Розгром Сербії та Чорногорії. Придушення болгарського повстання.
11 листопада 1876	Олександр II у Москві оголосив початок «святої боротьби» за визволення слов'ян з османського гніту. Марні пошуки союзника (Англія, Франція, Німеччина).
Листопад 1876	Скликання конференції великих держав у Константинополі. Прийняття програми реформ в Османській імперії. Відмова султана прийняти програму.
15 січня 1877	Будапештська військова конвенція Австро-Угорщини та Росії (доброзичливий нейтралітет Австро-Угорщини у разі російсько-турецької війни; поділ слов'янських земель на сфери впливу). Секретна угода підписана від імені Росії російським послом у Відні С. Новіковим і м.з.с. Австро-Угорщини Д. Андраші. Була подальшим розвитком секретної Рейхштадтської угоди. Конвенція підписана, коли у глухий кут зайшла Константинопольська конференція. У конвенції підтверджувалися положення про недопущення створення великої слов'янської держави на Балканах, про незалежність Болгарії, Румунії, Албанії, про долю Фессалії, Епіру, Криту і Константинополю. Підтверджувався доброзичливий нейтралітет Австро-Угорщини у майбутній війні Росії проти Османської імперії. Австро-Угорщині надавалося право вибору моменту і способу заняття своїми військами Боснії і Герцеговини. У ході бойових дій країни домовилися не поширювати дію своїх військ на відповідні території: Австро-Угорщина – на Румунію, Сербію, Болгарію та Чорногорію, а Росія – на Боснію, Герцеговину, Сербію і Чорногорію. У той же час Росії надавалося право залучити до участі у війні Сербію і Чорногорію. Передбачалися можливі здобутки за результатами війни: Австро-Угорщина повинна була отримати Боснію і Герцеговину без Новопазарського санджаку, що відокремлював Сербію від Чорногорії, а Росія повинна була повернути південно-західну Бессарабію, втрачену за умовами Паризького миру. Пізніше Будапештська конвенція дозволила Австро-Угорщині вимагати перегляду умов Сан-Стефанського миру.
Російсько-турецька війна (24 квітня 1877 – 3 березня 1878)	
24 квітня 1877	Олександр II підписав маніфест про оголошення війни Російською імперією Османській імперії.
Квітень 1877	Представники Росії та Румунії підписали політичну й військову конвенцію про пропуск російських військ через територію Румунії і сприяння їхньому просуванню до турецького кордону.
Травень 1877	Повстання у Абхазії під проводом турецьких емісарів.

	Було взято під контроль все узбережжя Абхазії. Ця територія була взята Росією лише у серпні.
Червень 1877	Англія безуспішно намагається вмовити Росію прийняти «малий мир».
20 липня – 10 грудня 1877	Бої за Плевну – найважливіший вузол доріг на балканському напрямку. Вузол доріг, що ведуть до Софії, Тирново, Шипкінського перевалу і т. д.
21 – 26 серпня 1877	Російські війська після боїв зайняли перевал Шипка як стратегічно важливий пункт, що забезпечувало найкоротший шлях до Стамбулу.
28 серпня 1877	Абхазія була очищена від військ османів.
21 жовтня – 18 листопада 1877	Штурм Карса. Після нічного штурму фортецю було взято.
2 грудня 1877	Російські війська зайняли Ардануч.
23 грудня 1877	Росіяни у Софії. Російські війська спільно з болгарами та сербами, форсувавши Балкани, розбили 15-тисячний турецький загін, що прикривав Софію, і в грудні 1878 року оволоділи містом.
31 січня 1878	Укладення Адріанопольського перемир'я Росії з Туреччиною. Болгарія оголошувалася автономним князівством, Румунія, Сербія і Чорногорія отримували незалежність, Боснія і Герцеговина ставали автономними областями. Росія за втрати у війні мала отримати або контрибуції, або територіальне відшкодування. Про форми цього відшкодування передбачалося домовитися особливо.
Лютий 1878	Англійський флот у Мармуровому морі. Англія намагається створити антиросійський союз великих держав.
3 березня 1878	Сан-Стефанський мирний договір. Російська делегація відстояла нову програму зі Східного питання: вимога незалежності балканських держав замість пропонованої раніше автономії. Сербія, Чорногорія і Румунія отримали незалежність і значно розширювали свої межі. Болгарія, що включала до свого складу Македонію, ставала автономним князівством. Договір викликав протидію західних держав, особливо Великої Британії і Австро-Угорської імперії.
30 травня 1878	Секретна британо-російська угода, що зумовила перегляд Сан-Стефанського договору. Відмова Росії від створення

	«Великої Болгарії».
4 червня 1878	Через п'ять днів після укладення російсько-англійської угоди, за ініціативи Лондона був підписаний англо-турецький тасмний договір, спрямований проти Росії. За цим договором о. Кіпр фактично переходив до Британії, хоча де-юре і залишався за османами. Велика Британія, у свою чергу, зобов'язалася захищати османські володіння в Азії.
6 червня	Британо-австро-угорська угода, яка визначила загальну лінію поведінки обох держав на конгресі.
Берлінський конгрес (13 червня – 13 липня 1878)	
	Берлінський конгрес. Тиск Б. Дізраелі на російську делегацію. Вирішення болгарського питання (створення автономного князівства Болгарія на чолі з Олександром Баттенбергом; автономної провінції Східна Румелія; Македонії в складі Османської імперії). Окупація Австро-Угорщиною Боснії і Герцеговини та Ново-Базарського санджаку. Росії – Бессарабію, Батумі, Карс. Англії – вільне проходження протоків. Ініціаторами конгресу були Австро-Угорська імперія та Велика Британія, які виступили проти посилення позицій Російської імперії на Балканах. У роботі конгресу взяли участь представники Російської імперії, Великої Британії, Австро-Угорської імперії, Німецької імперії. Були присутні також делегації Французької республіки, Королівства Італія та Османської імперії. На конгрес були запрошені представники Персії, Румунії, Королівства Греція, Князівства Чорногорія і Князівства Сербія. Головував на конгресі німецький канцлер Бісмарк. Найважливіші питання зазвичай попередньо вирішувались на приватних нарадах Бісмарка, прем'єр-міністра Бенджаміна Дізраелі, міністра закордонних справ Д. Андраші та канцлера А. М. Горчакова. Суперечки йшли в основному з приводу: Болгарії, території якої Австрія і Британія бажали урізати до мінімуму; Боснії і Герцоговині, на яку претендувала Австро-Угорська імперія; Закавказзя, яке відійшло до Росії, проти чого протестувала Британія. За Берлінським трактатом Болгарію було поділено на 3 частини. Фракція та Албанія залишались за Османською імперією; визнана незалежність Князівства Чорногорія, Князівства Сербія та Румунії. Масове невдоволення балканських слов'ян рішеннями конгресу викликало Кресненсько-Разложьке повстання.
1879	Фінансове банкрутство Османської імперії.
1881	Створення міжнародного Управління оттоманського боргу (Англія, Франція, Німеччина, Італія, Австро-Угорщина).
1881	Росія отримала згоду Німеччини та Австро-Угорщини на возз'єднання Болгарії та Східної Румелії. Чорноморські протоки повинні були стати закритими. Австро-Угорщина

	отримала згоду союзників на анексію Боснії і Герцеговини.
1881	Османська імперія поступається Фессалією та частиною Епіру на користь Греції.
1882 – 1889	Король Мілан Обренович – перший король Сербії. Проводив авантюристичну зовнішню політику: в 1876 р. оголосив війну Туреччині, поставивши країну на межу катастрофи. Після російсько-турецької війни 1877-1878 рр., одним із результатів якої було утвердження незалежності Сербії від Туреччини, зайняв австрофільську позицію. У 1881 р. уклав із Австро-Угорщиною торговий договір і тасмну конвенцію, що позбавили Сербію економічної та політичної самостійності. Політика Мілана Обреновича викликала протест з боку народних мас, що вилився у Тимоцьке повстання. У 1885 р. король розв'язав війну з Болгарією, що закінчилася поразкою сербської армії. Щоб зберегти владу за своєю династією, Мілан Обренович у 1889 р. змушений був зректися престолу на користь свого сина і покинув країну.
Вересень 1885	Східна Румелія оголосила возз'єднання з Болгарським князівством. Росія, Австро-Угорщина, Німеччина – проти. 18 вересня після урочистої промови князя Олександра Баттенберга у старій столиці Болгарії місті Велико Тирново відбувся Акт об'єднання. Але тільки після бунтів у різних містах Східної Румелії та всенародного тиску на уряд із боку болгарського суспільства.
Листопад 1885	Сербія оголосила війну Болгарії. Розгром сербських військ. 14 листопада розпочалася сербсько-болгарська війна; закінчилася 28 листопада. Заключний мирний договір було підписано 19 лютого 1886 р. у Бухаресті. Результатом війни стало визнання європейськими державами акту Об'єднання Болгарії.
Квітень 1886	«Особиста унія» Болгарії та Румелії. Невдоволення Росії. Російська громадськість чинила тиск на царський уряд, вимагаючи акційного втручання у балканські справи. Проте, відчувачи підтримку Британії, Туреччина не прийняла рекомендацій європейських послів, котрі 23 грудня 1876 р. на Константинопольській конференції виступили за надання автономії Болгарії. Відмова турецького уряду дала Росії зручний привід для розгортання воєнних дій.
Вересень 1886	Зречення Олександра Баттенберга.
18 червня 1887	Російсько-німецька угода по болгарському питанні (встановлення російського протекторату).
7 липня 1887	Великі народні збори Болгарії обрали князем Фердинанда I (Саксен-Кобург-Готська династія). Росія починає готувати вторгнення у Болгарію.
17 липня 1887	Правління Фердинанда I Кобурга, князя (1887 – 1908) і царя (1908 – 1918) Болгарії. Офіцер королівської угорської армії. Посилив німецький вплив у Болгарії. 20 квітня 1893 р. одружився на Марії-Луїзі Бурбон-Пармській. У березні 1896 р. його обрання було визнано Туреччиною і усіма великими державами. 14 лютого 1896 р.

	Фердинанд уклав мирний договір із Росією. Син Фердинанда Борис (1894 – 1943) прийняв православ'я, а його хрещеним батьком став імператор Росії Микола II. У 1908 р. проголосив незалежність Болгарії і був проголошений царем. У 1918 р. був змушений зректися престолу і тікати до Німеччини. Помер Фердинанд у Кобурзі 10 вересня 1948 р. Відомий також як ботанік, ентомолог і філателіст.
12 грудня	Тасмний союз Англії, Італії, Австро-Угорщини для захисту статус-кво на Близькому Сході (свобода Проток, збереження Османської імперії, захист Болгарії).
13 лютого 1888	Росія, Німеччина, Франція звертаються до султана з вимогою визнати обрання Фердинанда I болгарським князем незаконним.
Березень 1888	Султан як сюзерен Болгарії відмовився визнати Фердинанда I князем.
1894	Погром вірмен у Османській імперії. Складання доктрини панісламізму (аль-Афгані, М. Абдо). Прагнення султана Абдул-Гаміда II встановити панісламську ідеологію вилилися у християнські бунти, у відповідь були проведені масові вбивства вірмен та інших християн у 1894-1896 рр. Панісламізм – релігійно-політична доктрина, сформована наприкінці 19 ст. У основі панісламізму лежать уявлення про духовну єдність мусульман всього світу незалежно від соціальної, національної чи державної власності; про необхідність їх політичного об'єднання під владою вищого духовного глави (халіфа). У той час, як панарабізм пропагує єдність і незалежність арабів незалежно від їх релігії, панісламізм зосереджується на ісламському світі.
Греко-турецька війна (3 лютого – 4 грудня 1897)	
1896	Вироблений європейськими кабінетами план реформ для Криту не вгамував країну, оскільки турецькі війська були залишені на острові.
1897	Антиосманське повстання на о. Крит.
1897	Греко-турецька війна. Оголошення автономії Криту (Константинопольський договір).
Січень 1897	Демонстрації в Афінах. Мали на меті спонукати грецький уряд втрутитися на користь повсталих критян. Греки сподівалися на приєднання острова до Греції і на розширення кордонів з боку Епіру та Македонії.
3 лютого 1897	Грецький уряд відправив ескадру на Крит. Полковник Васеос висадився з грецьким загonom на острові й у прокламації до населення заявив, що грецький король вирішив покласти край стану речей на острові військовим заняттям його. Турецький уряд здійснив мобілізацію та посилив військові сили на Фессалійському кордоні.
21 лютого 1897	Європейські судна обстріляли табір повсталих критян, оскільки останні атакували турецький гарнізон у Ханьї.

2 березня 1897	Представники великих держав у Константинополі пред'явили Туреччині ноту з вимогою автономії для Криту. Великі держави зажадали відкликання грецьких кораблів і загонів з Криту, попереджаючи грецький уряд: якщо після закінчення 6 днів ця вимога не буде виконана, то вони не зупиняться ні перед якими примусовими заходами, щоб домогтися очищення острова. Греція у відповідь ноті закликала великі держави дозволити критянам висловитися про бажаність того чи іншого режиму.
21 березня 1897	Великі держави оголосили блокаду Криту.
25 березня 1897	Броненосці міжнародної ескадри обстріляли поблизу Ханьї інсургентів, які напали на турків. Спадкоємець грецького престолу Костянтин, призначений головнокомандувачем, відправився до Фессалії.
Початок квітня 1897	Великі держави вирішили зберегти загальний мир і не допустити, щоб нападаюча сторона отримала вигоду від нападу.
9 – 10 квітня 1897	Іррегулярні грецькі загони перетнули кордон, але були вигнані турками.
Середина квітня 1897	Регулярні загони грецьких військ перейшли кордон у напрямку до Еласону.
18 квітня (за новим стилем) 1897	Туреччина оголосила війну Греції. На чолі 100-тисячної турецької армії стояв Едхем-паша.
19 квітня 1897	В Епірі відбулося зіткнення між греками і турками.
21 – 23 квітня 1897	Грецькі кораблі бомбардували Превезу на Епірському березі. Ніякої вигоди Греція з дій свого флоту отримати не зуміла, хоча він був сильніший за турецький. Військові дії на головному (фессалійському) театрі з самого початку пішли невдало для греків, що мали проти себе велику турецьку армію.
23 квітня 1897	Греки зазнали поразки на північ від Турнавоса. Грецька армія відступила до Фарсалу. 25 числа турки зайняли Ларису. У той же час греки були розбиті в Епірі, поблизу Пентепіади, і змушені перейти назад через кордон. Напад при Канопуло також було відбито. Ці невдачі викликали в Афінах хвилювання і повели до зміни міністерства.
5 травня 1897	Бій при Фарсалі. Вночі на 6 травня греки несподівано для турків відступили до Домокосу, віддавши туркам всю Фессалію.
9 травня 1897	Турки зайняли Волос.
10 травня 1897	Грецький уряд звернувся до великих держав із проханням про посередництво. Заявили, що Васеосу вже було дано наказ очистити Крит, погоджувалися визнати автономію острова і доручали інтереси Греції дбайливості великих держав. 12 травня представники держав передали турецькому міністру закордонних справ ноту, яка сповіщала Туреччину про посередництво великих держав і просила

	припинити військові дії.
15 травня 1897	Турецький уряд висловив згоду на перемир'я. Умови: сплата Грецією військової винагороди у 10 мільйонів османських лір, відновлення колишнього кордону (тобто повернення Туреччині Фессалії), перегляд законів про права грецьких підданих у турецьких межах та укладання договору про видачу злочинців.
17 – 19 травня 1897	Греки зазнали нищівної поразки при Домокосі. 30-тисячна грецька армія відступила, спочатку до Отрісу, потім до Фермопіл.
25 травня 1897	Великі держави повідомили турецький уряд, що вони відкидають поступку грецької території Туреччині і погоджуються лише на виправлення кордону і на військову винагороду. На початку червня розпочато мирні переговори, причому Туреччина погодилась продовжити перемир'я. Спроби султана настояти за допомогою звернень до європейських монархів на турецьких вимогах залишилися безрезультатними.
22 червня 1897	Турецький уряд прийняв умови, вироблені послами.
18 вересня 1897	Попередній мирний договір.
4 грудня 1897	Мирний договір. Греція зобов'язалася сплатити Туреччині військову винагороду у 4 мільйони османських лір (що також призводило до цілком законного європейського контролю над грецькими фінансами) і погодилась на виправлення фессалійського кордону на користь Туреччини, яка завдяки цьому зайняла дуже вигідне стратегічне положення, проте Фессалія залишалася за Грецією. Ця війна сильно розхитала грецькі фінанси, а серед мусульман викликала підйом духу.

Контрольні питання

1. Що таке «Східне питання» та як воно розвивалося у I половині 19 ст.?
2. Назвіть русько-турецькі війни I половини 19 ст.
3. Оцініть міжнародні наслідки боротьби Росії та Туреччини.
4. Якими були наслідки посилення впливу Англії та Франції на Османську імперію?
5. У чому полягала специфіка ходу та підсумків Кримської війни?
6. Що таке Велика Східна криза?
7. Опишіть хід російсько-турецької війни 1877 – 1878 рр.
8. Наведіть умови Сан-Стефанського мирного договору.
9. У чому полягає значення Берлінського конгресу?
10. Який історичний процес завершила греко-турецька війна 1897 р.?

ТЕМА 12 ЗАГОСТРЕННЯ АНГЛО-ФРАНЦУЗЬКИХ, АНГЛО-РОСІЙСЬКИХ, РОСІЙСЬКО-НІМЕЦЬКИХ ПРОТИРІЧ У ОСТАННІЙ ЧВЕРТІ ХІХ СТОЛІТТЯ

Створення Троїстого союзу. Причини протиріч Великої Британії з Росією та Францією, пошуки компромісу. Англійська політика «блискучої ізоляції», її міжнародні наслідки. Боротьба великих держав за розділ Китаю. Завершення територіального розділу світу між провідними європейськими державами.

Етапи / роки	Короткий зміст
<i>Троїстий союз</i>	
1878 – 1900	Умберто I – король Італії. У зовнішній політиці Умберто I виступав за колоніальне розширення Італії. Італією була здійснена окупація малорозвинених територій на Африканському Розі – Еритреї та Сомалі. Після французької окупації Тунісу Умберто уклав Троїстий союз із Австро-Угорщиною та Німеччиною.
7 жовтня 1879	Австро-німецький військовий союз (Двоїстий союз). Оборонний союз, підписаний у Відні німецьким послом Рейсом та міністром закордонних справ Австро-Угорщини Дьордьєм Андраші. У результаті загострення відносин із Росією та Францією, Німеччина перейшла до більш тісної співпраці з Австро-Угорщиною. За договором, у разі нападу з боку Росії на одну зі сторін, обидві держави зобов'язуються мобілізувати усі свої сили задля спільної боротьби з ворогом. Якщо напад на одну зі сторін здійснюватиметься не Росією, а іншою країною (н., Францією), то друга сторона зобов'язується дотримуватися дружнього нейтралітету. У разі, якщо держава-агресор отримає підтримку з боку Росії, то автоматично набирає чинності обов'язок про взаємодопомогу та спільні дії сторін. Союз був укладений на 5 років, далі він неодноразово поновлювався. Текст договору був секретним. Договір став першою ланкою серед низки угод, що призвели до створення військового блоку на чолі з Німеччиною та подальшого розподілу Європи на ворожі табори, які виступатимуть супротивниками у Першій світовій війні.
1879 – 1887	Президент Франції Ж. Греві. Лідер фракції опортуністичних республіканців. Вважається першим республіканським президентом Франції. Був першим президентом, переобраним на другий термін. Республіка вступила в період свого рівномірного та плідного розвитку. Наприкінці 1887 р. Греві був змушений скласти повноваження президента під впливом суспільного обурення, пов'язаного зі скандалом щодо торгівлі орденами Почесного легіону, у якому брав участь зять Греві депутат Вільсон.
Травень 1881	Окупація Францією Тунісу. З кінця 70-х рр. французи взяли курс на захоплення Тунісу. Бей цієї країни, Мухаммад III ас-Садик, вже знаходився у залежності від паризьких банків, а спільний кордон між Алжиром і Тунісом дозволяв французьким колонізаторам мати деякі претензії до бейлику. 24 квітня 1881 р. 3 французькі дивізії вдерлися з Алжиру до Тунісу. 8-тисячний десант вступив у Бізерт у й швидко захопив столицю. У травні бей Тунісу був

	змушений підписати у Бардо (передмісті Тунісу) договір, відповідно до якого погоджувався на встановлення протекторату Франції над Тунісом задля «відновлення порядку та безпеки на кордоні й узбережжі».
Жовтень 1881	Звернення Умберто I до Відня про допомогу в захисті інтересів італійських колоністів. У 70-80-х рр. у Тунісі мешкало понад 20 тис. переселенців з Італії (значно більше, ніж французів), італійським капіталістам вдалося отримати концесію на будівництво залізниці на території бейства. Дізнавшись про французьку окупацію Тунісу, король Італії рушив до Відня. Значення поїздки підкреслювалося тим, що монарха супроводжували прем'єр-міністр і міністр закордонних справ, а сама зустріч мала антифранцузький та антиросійський характер. Тривалі переговори завершилися у травні 1882 р., коли 3 держави (Італія, Німеччина, Австро-Угорщина) уклали таємний пакт проти Франції та Росії.
1881	Австро-сербський союз. Таємна угода, підписана у Белграді 28 червня 1881 р. на 10 років. Австро-сербський союз встановлював протекторат Австро-Угорщини над Сербією та був укладений з ініціативи сербського короля Мілана Обреновича. За угодою Австро-Угорщина погоджувалася визнати Сербію королівством; сприяти її визнанню з боку інших держав; не заважати розширенню південних володінь Сербії у напрямку долини р. Вардар за рахунок територій, що знаходилися під владою Туреччини (Стара Сербія та Центральна Македонія). Сербія зобов'язалася не укладати політичних угод з іншими державами інакше як за попередньої згоди з Австро-Угорщиною; не допускати на свою територію іноземні війська; не дозволяти вести на своїй території будь-яку політичну, економічну, релігійну чи іншу діяльність, яка була би направлена проти Австро-Угорщини, заважати такій діяльності в Боснії та Герцеговині, а також у Новопазарському Санджаку. Сербія фактично змінювала свою зовнішньополітичну орієнтацію з Росії на Австрію, і дотримувалася цього курсу до падіння династії Обреновичів у 1903 р.
Лютий 1882	Переговори генерала Скобелева та Л. Гамбетти (прем'єр-міністр у 1881-1882 рр.) про союз Росії та Франції.
20 травня 1882	Троїстий союз (Німеччина, Австро-Угорщина, Італія). За договором Австро-Угорщина та Німеччина зобов'язалися надавати всеосяжну допомогу Італії у разі нападу на неї Французької республіки, а Королівство Італія брало зобов'язання надати допомогу Німеччині. Завдяки цій угоді Німеччина уникнула небезпеки зближення Франції та Італії, а Австро-Угорщина сподівалася на послаблення руху опору на італійських територіях, що знаходилися під її контролем. Австро-Угорська імперія звільнялася від допомоги Німеччині у випадку ведення нею військових дій проти Франції, адже Австро-Угорщині відводилася роль резерву на випадок втручання у конфлікт Російської імперії. Окремі статті договору стосувалися війни з великими державами й передбачали наступне: якщо 1 або 2 члени союзу опиняться втягнутими у війну з принаймні двома великими державами, то кожен з трьох учасників союзу зобов'язується надавати всеосяжну допомогу двом іншим; у випадку агресії з боку однієї великої держави кожен учасник союзу зобов'язується зберігати дружній нейтралітет (єдине виключення – Французька республіка: у разі нападу Франції на одну з країн союзу, всі інші зобов'язувалися вступити у спільну боротьбу проти неї). Договір поновлювався 20 лютого 1887 р.; 6 травня 1891 р.; 28 червня 1902 р. Тексти цих договорів повторювали положення

	документа 1882 р. і лише включали окремі додаткові угоди.
1883	Австро-німецько-румунський союз. Король Румунії – Кароль I (1881-1914) (династія Гогенцоллерн-Зігмаринген). Мотиви приєднання Румунії до Троїстого союзу: бажання за допомогою Німеччини поліпшити своє міжнародне становище, зокрема, пом'якшити конфлікт з Австро-Угорщиною; прагнення захопити за допомогою Центральних держав Бессарабію; зацікавленість Румунії у німецькому ринку. Був укладений за наполяганням румунського короля Кароля I, який був тісно пов'язаний з панівними колами Німецької імперії. Австро-німецько-румунський союз передбачав зобов'язання Австро-Угорщини надати допомогу Румунії у разі неспровокованого нападу на неї з боку інших держав, та зобов'язання Румунії виступити на підтримку Австро-Угорщини та її союзників у разі війни з Росією. Поновлювався у 1892, 1902 та 1913 рр., до вступу Румунії у війну на боці Антанти.
1887-1894	Президент Франції Саді Карно. Буланжизм. У грудні 1887 р., після відставки Ж. Грєві з поста президента Французької республіки, Карно взяв участь у дострокових президентських виборах. Початок президентства Карно припав на підйом націоналістичного руху у Франції, який об'єднав усіх противників Республіки – верхівку армії, бонапартистів та орлеаністів. Лідером цього руху став генерал Ж. Буланже (звідси назва руху – буланжизм), колишній військовий міністр, який виступав із вкрай правих позицій. Під час чергової міністерської кризи Карно відіграв вирішальну роль у запобіганні удару буланжистів по республіканському устрою. Генерала Буланже, який встиг сховатися від правосуддя, заочно засудили як організатора «змови проти внутрішньої безпеки». У вересні 1891 р. він наклав на себе руки. У зовнішній політиці президентство Карно було відзначено зближенням із Росією та укладанням франко-російського союзу.
1887	«Перестраховальна угода» Бісмарка з Росією. Таємна угода, підписана у Берліні 6 (18) червня рейхсканцлером Бісмарком та російським послом у Німеччині Павлом Шуваловим (ратифікована обома сторонами у тому ж місяці). Бісмарк, підтримуючи союз Німеччини та Австро-Угорщини, прагнув запобігти франко-російському зближенню та забезпечити дотримання доброзичливого нейтралітету з боку Росії у випадку розгортання франко-німецької війни. «Перестраховальна угода» складалася з преамбули, 6 статей і додаткового протоколу. «У разі, якщо одна з Високих Договірних Сторін опиниться у стані війни з третьою великою державою, друга Висока Договірна Сторона зобов'язується дотримуватися доброзичливого нейтралітету і докладати зусилля щодо локалізації конфлікту (це зобов'язання не стосується війни проти Австро-Угорщини та Франції, якщо вона ініційована однією з Високих Договірних Сторін)». До того ж Німеччина визнала «історичні права, придбані Росією на Балканському півострові, та законність її вирішального впливу в Болгарії та Східній Румелії. Обидві сторони зобов'язуються не допускати ніяких змін територіального status quo Балканського півострова, не змовившись попередньо між собою; і протидіяти будь-якій спробі порушення цього status quo або зміни його без їх згоди». Підписаний договір запобігав можливій ізоляції Росії в умовах розпаду Союзу трьох імператорів; посилював позиції Росії в суперництві з Австро-Угорщиною на Балканах, яке загострилося у ході болгарської кризи (1885-1887), і з Великобританією у Середній Азії та на Близькому Сході.
1887	Середземноморська угода (Східний троїстий союз) для захисту

	<p>Туреччини.</p> <p>Англія, Австро-Угорщина та Італія у той час мали спільних ворогів – Росію та Францію. Основною метою угоди було прагнення сторін не допустити посилення російського впливу в Туреччині та забезпечити стабільність у регіоні. Австро-Угорщина, Англія та Італія зобов'язалися зберігати status quo на Сході; підтримувати у Болгарії та Східній Румелії режим, встановлений попередніми угодами; зобов'язалися не допускати у Туреччині посилення російського впливу і стежити за тим, щоб Туреччина не поступалася Росії будь-якої частиною своїх суверенних прав щодо проток і територій Малої Азії. У разі спроб Росії силою домогтися від Туреччини поступок, 3 держави домовилися негайно дійти згоди щодо заходів, необхідних для збереження чинного становища в Туреччині. У разі отримання Росією згоди з боку Туреччини на реалізацію власних цілей, 3 союзних держави мали здійснити окупацію турецької території, яку вони визнають необхідною.</p>
Липень 1888	<p>Вільгельм II (1888-1918) за створення союзу з Англією. Солсбері відхилив пропозиції Росії про союз з Берліном.</p> <p>15 червня 1888 р. на німецький престол вступив Вільгельм II, який вбачав у Англії потужного союзника, що може стати у пригоді в боротьбі проти спільних ворогів – Франції та Росії. Проте, лорд Солсбері рішуче відхилив пропозиції німців укласти союзний договір, що містив би воєнні зобов'язання.</p>
1890	<p>Відставка О. фон Бісмарка. Георг Лео Капріві – рейхсканцлер Німецької імперії (1890-1894). Оголошення «нового курсу» на військовий союз з Англією. Початок будівництва ВМФ.</p> <p>17 березня 1890 р. О. фон Бісмарк подав у відставку через зниження його підтримки з боку впливової німецької буржуазії та виникнення численних розбіжностей між ним та новим імператором Вільгельмом II. Наступним рейхсканцлером Німецької імперії став генерал Капріві, який виступав за укладення союзу між Німеччиною та Англією. Це призвело до відмови з боку німців поновити «Перестраховальну угоду» з Росією.</p>
1 липня 1890	<p>Англо-німецька угода щодо обміну територіями. Німеччині – острів Гельголанд. Англії – Занзібар.</p> <p>Гельголанд-Занзібарський пакт був підписаний у Берліні. Німеччина відмовилася від своїх прав на Занзібар та обмежила свої претензії у Східній Африці в обмін на о. Гельголанд у Північному морі. Територія Британської колоніальної імперії збільшувалася на 1 млн. кв. миль. Німеччина за договором одержала о. Гельголанд у Північному морі; смугу східно-африканського узбережжя (із виплатою компенсації місцевому султану); о. Мафія біля Занзібара; смугу території, шириною 20 миль, яка давала німецькій Південно-Західній Африці вихід до р. Замбезі. Особливістю угоди є те, що вона повністю задовольнила обидві сторони, адже англійці зміцнили свої позиції на Нілі і в Червоному морі, а німці отримали Гельголанд і були переконані, що союз з Англією не змусить себе чекати. Незважаючи на усі переваги цього договору, він не допоміг німецькому уряду переконати Англію вступити до Троїстого союзу, але прискорив процес зближення Франції та Росії перед спільними загрозами.</p>
Серпень 1892	<p>Франко-російська військова конвенція (на термін дії Троїстого союзу). Не була ратифікована Олександром III.</p> <p>Військова конвенція мала діяти протягом того ж терміну, що й договір Троїстого союзу. За конвенцією, якщо одна зі сторін договору знає агресії</p>

	<p>з боку Німеччини або Австро-Угорщини та Італії (підтриманих Німеччиною), обидві сторони зобов'язуються мобілізувати усі свої сили проти держави-агресора; у разі мобілізації військ принаймні однією державою-членом Троїстого союзу, Франція та Росія також мають розгорнути мобілізацію своїх військ та рушити якомога ближче до своїх кордонів; армії сторін, які мають бути вжиті проти Німеччини, мають становити 1,3 млн. осіб з боку Франції та від 700 до 800 тис. осіб з боку Росії; генеральні штаби країн мають увесь час співпрацювати один з одним, щоб підготувати й полегшити проведення передбачених вище заходів; у разі початку війни, Франція та Росія зобов'язуються не укладати сепаратного миру. Вибух у Франції восени 1892 р. панамського скандалу став приводом для Олександра III затягнути справу та залишити конвенцію не схваленою.</p>
1892	<p>Фон Шліффен – голова Німецького Генерального штабу. План «блискавичної війни» із Францією.</p> <p>План «блискавичної війни» був запропонований головою Німецького Генерального штабу генералом А. фон Шліффеном. Передбачав швидке завоювання Німецькою імперією Росії та Франції, тобто ведення бойових дій на два фронти – Західний і Східний. За планом перший удар мав бути завданий по Франції основною масою військ (до 85 % усіх сухопутних сил) через нейтральні Бельгію та Люксембург. Після швидкої перемоги над Францією (відповідно до плану – за 42 дні), Німеччина мала розпочати наступ на Росію. При здійсненні плану (в дещо зміненому вигляді) на початку війни, німецькі війська зазнали поразки у битві на Марні 1914 р.</p>
Жовтень 1893	<p>Російська ескадра у Тулоні. Ратифікація франко-російської військової конвенції.</p> <p>13-29 жовтня російська ескадра під командуванням контр-адмірала Федора Авелана відвідала головну середземноморську базу французького флоту – Тулон. Це було підтвердженням російської версії франко-російських відносин: чисто антианглійського та антинімецького характеру. Проте ніякої конвенції про військово-морське співробітництво не було підписано. Замість цього, французи знову звернулися до тогорічного проекту військової конвенції й тягнули час.</p>
1894 – 1895	<p>Президент Франції Ж. Казимір-Перьє.</p> <p>Після вбивства президента Саді Карно 24 червня, Казимір-Перьє був обраний президентом республіки. Його президентство тривало шість місяців. Наступного дня за відставкою міністерства Дюпої (14 січня 1895 р.) відбулася відставка президента. Казимір-Перьє пояснив це тим, що його ігнорували міністри, які не консультувалися з ним перед прийняттям рішень і не тримали його в курсі політичних подій, особливо в сфері іноземних справ. Казимір-Перьє став президентом, який пробув на своїй посаді найкоротший термін.</p>
27 грудня 1894	<p>Ратифікація франко-російської військової конвенції Олександром III (Франко-російський двоїстий союз).</p> <p>27 грудня міністр закордонних справ Росії Гірс повідомив Монтебелло, що Олександр III схвалив військову конвенцію; 4 січня 1894 р. схвалив її французький уряд. Таким чином, союз, все ще таємний, знайшов своє офіційне втілення. Союз Росії та Франції став основним вектором зовнішньої політики 2 держав у 1891-1917 рр. й передував створенню троїстої Антанти. Він мав на меті протистояти Троїстому союзу на чолі з Німеччиною. Сторони зобов'язувались надавати взаємну допомогу у разі нападу Німеччини чи Австро-Угорщини на Росію або Італії й Німеччини на</p>

	Францію. У 1912 р. союз було підтверджено російсько-французькою військово-морською конвенцією. На підтвердження пріоритетності цих відносин найелегантніший міст Парижа було названо на честь Олександра III, натомість у Петербурзі президент Фелікс Фор відкрив зведений за проектом Ейфеля Троїцький міст через Неву.
1894 – 1900	Хлодвіг фон Гогенлоє-Шіллінгсфюрст – рейхсканцлер Німеччини. Діяльність цього рейхсканцлера була менш помітною, аніж його попередників. Гогенлоє-Шіллінгсфюрст призначив міністра закордонних справ Адольфа Маршала фон Біберштейна державним міністром Пруссії; він був його опорою у пруському кабінеті міністрів і рупором у Рейхстазі. Біберштейн все більше залучався й до суперечки з Вільгельмом II, який прагнув збільшити свій вплив на зовнішню політику. У 1897 р. Біберштейн був замінений Бернгардом фон Бюловим. Вільгельм також ініціював численні перестановки; серед них призначення Альфреда фон Тірпіца главою Імператорського військово-морського відомства. Імперська кадрова політика означала фактичне безсилля Гогенлоє-Шіллінгсфюрста: він не міг зупинити перехід Німеччини до більш імперіалістичної світової політики і військово-морських озброєнь. Останнє, що він ініціював, – це реформа пруського військового закону (1898) і Закону про асоціації (1899).
1895 – 1899	Президент Франції Ф. Фор. Фелікс Фор увів у Єлисейському палаці етикет королівських дворів, незвичний тодішній Франції, і вимагав суворого його дотримання; він вважав негідним з'являтися на різних урочистостях поруч із прем'єром або президентами палат, скрізь намагаючись підкреслити своє особливе значення як глави держави.
Березень 1896	Розгром французами італійської армії біля Адуа (Абіссінія). Пасивність Англії. Кінець союзу чотирьох (Англія, Італія, Австро-Угорщина, Німеччина). У ході 10-годинної битви італійці були оточені, а генерал Даборміда вбитий. Італійці втратили приблизно 11 тис. вбитими, 3,5 тис. було взято у полон. У руки ефіопів потрапила велика кількість озброєнь. Втрати ефіопської армії становили 4 тис. вбитими та 6 тис. пораненими. Найважливішим фактором, який визначав кінець битви, було досягнуте напередодні війни об'єднання Ефіопії в єдину державу, завдяки чому в битві брали участь воїни з усіх областей країни. Поразка італійських військ поклала кінець італо-ефіопській війні 1895 – 1896 рр. Італія була вимушена визнати суверенітет Ефіопії.
Травень 1897	Угода Австро-Угорщини та Росії про підтримку статус-кво на Балканах. Восени 1896 р. міністр закордонних справ Австро-Угорщини Голуховський зробив відчайдушну спробу створити антиросійську коаліцію. Він наполягав, щоб німці надали автономію Ельзасу та Лотарингії з метою заручитися підтримкою Франції. Але 20 січня 1897 р. Солсбері остаточно відхилив ідею відродження Середземноморської Антанти – захист Константинополя був «застарілою точкою зору». У австрійців не залишалось іншого вибору, окрім як укласти угоду з Росією. Наприкінці квітня 1897 р. Франц-Йозеф і Голуховський відвідали Санкт-Петербург. На свій подив вони виявили, що росіяни прагнули зберегти статус-кво на Близькому Сході. Австрійці натякали також на майбутню анексію Боснії і Герцеговини; росіяни не відгукнулися на це; у результаті угода 5 травня мала декларативний характер.

1900 – 1946	Король Італії Віктор Еммануїл III. Замінив традиційний союз Савойської династії з Німеччиною та Австрією на підтримку Антанти у 1915 р.
Провал англійської політики «блискучої ізоляції» («Splendid isolation»)	
Остання чверть XIX ст.	Міністр закордонних справ лорд Р. Солсбері оголошує політику «блискучої ізоляції». Англія уникає будь-яких європейських союзів. Активність на Близькому Сході. Будівництво ВМФ. Солсбері вважав, що Англія завжди зможе використовувати конфлікти континентальних держав, щоб спокійно облаштувати свої власні справи. Країна мала сильну економіку й чималі колоніальні володіння, котрі були її головним ринком збуту, тому Англія не вважала за потрібне обтяжувати себе союзами. Ситуація змінилась на початку 20 ст., коли на міжнародну арену вийшла Німеччина. Вважаючи себе обділеною, Німецька імперія почала загарбництво чужих колоній, зокрема і англійських. До того ж, німецька промисловість росла ударними темпами, її товари конкурували з англійськими. Британія почала втрачати авторитет і звання «майстерні світу» та була змушена приєднатися до Антанти після німецької агресії в її африканські колонії.
Липень 1893	Зіткнення Франції та Англії у Сіамській кризі. 3 жовтня 1893 р. за новим договором Сіам відмовлявся на користь Франції від лаоських земель східного берегу Меконгу. 25 листопада 1893 р. між Великобританією і Францією було досягнуто згоди про утворення змішаної англо-французької комісії, яка повинна була встановити межі між англійськими володіннями у Бірмі і французькими володіннями в Індокитаї.
1894	Відставка У. Гладстона (1892 – 1894). Прем'єр-міністр А. Розбері (1894 – 1895), (ліберальна партія) за відновлення відносин з Росією та Францією. Відхід від Троїстого союзу – повна ізоляція Англії. Протиріччя з Францією та Росією з колоніальних питань. Гладстон не довіряв Троїстому союзу, в першу чергу Австро-Угорщині, і вважав примирення з Францією «справою, яка варта зусиль», тоді як більшість членів його кабінету не уявляла собі іншої зовнішньої політики, окрім ізоляції. М.з. с. Розбері мав намір зберегти «спадковість зовнішньої політики», але він відмовився навіть прочитати Середземноморські угоди, щоб мати можливість заперечувати їхнє існування в випадку, якщо його про це попросять; він погодився лише висловити «особисту точку зору», що Англія допоможе Італії «у випадку, якщо Франція нападе на неї без причини». У травні 1893 р. дозволив послу Англії у Відні, який йшов у відставку, назвати Австро-Угорщину «природною союзницею» Англії.
Січень 1896	Англо-французька угода щодо Сіаму. Становище Сіаму як останньої незалежної держави у Південно-Східній Азії ставало все більш складним. Дипломатична лінія уряду Сіаму полягала у використанні міжнародних протиріч заради збереження незалежності. 15 січня 1896 р. між Великобританією і Францією у Лондоні була підписана спеціальна декларація стосовно Сіаму. Міністр закордонних справ Великобританії Солсбері і посол Франції де Курсель розділили Сіам на так звані «зони впливу»: західна частина, що примикала до Бірми, була оголошена англійською, а східна частина – французькою. Колоніальна влада французького Індокитаю окупувала провінції Сіамреап і Баттамбанг, що раніше належали Сіаму, і зайняла порт Чантабун. На відторгнутих у Сіаму землях Францією був утворений Автономний протекторат Лаос. Фактично Королівство було перетворено в буфер між колоніальними володіннями

	Франції і Великобританії.
Лютий 1896	Переговори Англії та Франції щодо Єгипту. Міністерство закордонних справ Франції хотіло нав'язати англійцям переговори по Єгипту, а міністерство колоній бажало кинути прямиий виклик, направивши експедицію із Західної Африки до верхів'я Нілу. Воно переймалося проєктом спорудження греблі на Нілі, який був радше засобом налякати англійців, ніж серйозним технічним проєктом.
Вересень 1898	Англо-французький конфлікт у Фашоді (Судан, верхів'я Нілу): зустріч англійського корпусу Г. Кітченера з французьким окупаційним загоном капітана Маршана, що намагався приєднати до Франції територію Верхньої Нубії. Відмова Англії від «блискучої ізоляції». Французький міністр зовнішніх справ Делькассе за примирення з Англією, створення союзу проти Німеччини. Конфлікт отримав назву від населеного пункту Фашода (сучасний південно-суданський Кодак) на Верхньому Нілі. У липні 1898 р. через Французьке Конго була відправлена невелика експедиція (8 офіцерів, 120 солдатів) під командуванням Маршана, яка без опору зайняла Фашоду. Після перемоги над дервішами, здобутої Кітчнером при Омдурмані у вересні, коли англо-єгипетські війська стояли вже біля Фашоди, маркіз Солсбері звернувся до французького міністерства Бріссона із запитом, на якій підставі Франція захопила Фашоду, після того як Британська імперія кілька разів заявляла про своє рішення не допускати затвердження будь-якої європейської держави на Нілі. Французи відповіли відмовою на вимогу Лондона вивести війська, країни стали на межу війни.
Листопад 1898	Французькі війська покинули Фашоду.
21 березня 1899	Франко-англійська угода. Франція залишила долину Нілу. Володіння держав у Африці були розмежовані. Франція виявилася остаточно віддаленою від басейну Нілу. Але вона отримала за це деякі компенсації, які до капітуляції у боротьбі за Ніл їй не погоджувалися надати. Франція отримала значні території Судану на захід від Дарфуру. Захоплення цієї території дозволило з'єднати територіальні володіння Франції у Північній і Західній Африці з її центральноафриканськими колоніями. Підписання цієї угоди і «фашодська криза» викликали сильне роздратування у французького суспільства. Рішучі захисники реваншу, такі як Кассаньяк, заговорили про необхідність союзу з Німеччиною проти Англії. Фашода увійшла до складу Судану, який відтепер керувався генерал-губернатором Кітчнером. Фашодська криза була кульмінаційним пунктом у боротьбі між Великобританією і Францією за розділ Африки. В умовах наростаючого англо-німецького протистояння, протиріччя між Великобританією і Францією в Африці відступили на другий план. Вирішення конфлікту дало шлях для створення у майбутньому Антанті.
1899 – 1906	Президент Франції Е. Лубе. Під час каденції Лубе, у квітні 1905 р., французький посол був відкликаний з Ватикану, а в липні палата депутатів оголосила відокремлення церкви від держави. Також погіршилися відносини між Францією і Великобританією через взаємну критику у англо-бурській війні і справу Дрейфуса. Під час візиту короля Іспанії у 1905 р. було вчинено невдалий замах на життя президента – під екіпаж кинули бомбу, коли Лубе їхав із опери Гарньє у

	палац Орсе. Коли його каденція закінчилася, він став 1-м президентом Третьої республіки, термін повноважень якого закінчився природним чином із передачею повноважень обраному наступникові.
Колоніальні протиріччя в Америці	
1866 – 1869	Президент США Ендрю Джонсон. Обірав зв'язок з партією демократів, наклав вето на прийнятий майже одногосно конгресом біль про умови зворотного допущення південних штатів у Союз, а також про цивільну рівноправність афроамериканців.
1867	США захопили о. Мідвей. США купили Аляску. Підписання договору продажу Аляски відбулося 30 березня 1867 р. у Вашингтоні. Разом із землею передавалося все нерухоме майно, колоніальні архіви, офіційні та історичні документи, що стосувалися території. У договорі зазначалося, що жителі території за їхнім вибором можуть повертатися в Росію протягом 3 років; але якщо вони бажають залишитися у своїх домівках, то, за винятком нецивілізованих племен, будуть користуватися всіма правами, перевагами і захистом громадян США.
1871	Британська Колумбія – канадська провінція. Зі згодою канадського уряду продовжити Канадську Тихоокеанську залізницю до Британської Колумбії і взяти на себе борги колонії, Британська Колумбія стала 6-ю провінцією, яка приєдналася до конфедерації.
1869 – 1877	Президент США Улісс С. Грант. Головні завдання: встановлення нормальних стосунків з Півднем; дипломатичні переговори з «алабамського питання».
1875	США починають експансію на Гавайї. За новим договором про співпрацю флот США отримував доступ до гавані Перл-Харбор в обмін на спеціальні умови для імпорту гавайського цукру в США.
1876 – 1911	Диктатура Порфіріо Діаса в Мексиці. Період економічного росту. Час правління Діаса отримав назву «порфіріат». У країні відбувалися президентські вибори, але Діас встановив жорстку диктатуру за допомогою махінацій з голосами виборців. У 1910 р. у ході революції режим Діаса було повалено.
1877 – 1881	Президент США Раттерфорд Б. Хейс. Політичною програмою було остаточне примирення між північними і південними штатами.
1888	Скасування рабства у Бразилії. Під натиском аболіціоністів Ізабелла підписала «Золотий закон», за яким рабство скасовувалося. Насправді, скасування рабства стало результатом постійного тиску Британії на бразильський уряд із метою покласти кінець рабоволодінню, яке надавало перевагу бразильському експорту порівняно з британськими колоніями.
1887	США орендували о. Оаху (Гавайї). Військово-морський флот США орендував бухту Перл-Харбор на о. Оаху як військово-морську базу.
1891– 1893	Скандал у Франції через крах Товариства Панамського каналу.

	Процес за справою про хабарі торкнувся не тільки Ф. де Лессепса та його сина Шарля, але багатьох міністрів.
1904	Посилення колоніальної експансії США. «Політика великого кийка» Т. Рузвельта (1901-1909) та «дипломатія долара» У. Тафта (1909-1913). «Політика великого кийка» передбачала, що у разі виникнення конфліктів у Латинській Америці США забезпечать їх врегулювання, зокрема і за допомогою військової сили. «Дипломатія долара» передбачала здійснення зовнішньої політики США в інтересах американського бізнесу.
1907 – 1909	Захоплення Нікарагуа США. Складова частина військового конфлікту, відомого як Бананові війни.
1914	Окупація Веракруса (Мексика) американськими військами. Збройний конфлікт стався внаслідок окупації американськими збройними силами мексиканського морського порту Веракрус у відповідь на так звану «справу Тампіко». Мексиканська територія перебувала під окупацією протягом семи місяців.
Колоніальні протиріччя в Азії	
1863	Камбоджа – французький протекторат. Король Нородом не мав достатньо можливостей, щоб позбутися залежності від Сіаму і при цьому відчував постійну загрозу з боку французів, тому був змушений погодитися на перетворення королівства на протекторат Франції.
1867	Кохінхіна (В'єтнам) – французька колонія.
1868	Революція (реставрація) Мейдзі в Японії. Визнання імператором сьогунських договорів. Англія отримала режим найбільшого сприяння. Боротьба за перегляд нерівноправних договорів.
70-ті рр.	Малайя (п-в Малакка) – англійська колонія.
70-ті рр.	Посилення англійської експансії у північно-західному напрямі – Кашгар, Афганістан, південь Туркменістану.
1871	США здійснює невдалий напад на Сеул (Корея). Зацікавленість США викликали природні багатства Кореї.
1873	Захоплення Ханой французькими військами. Ханой у 1902 р. став столицею Французького Індокитаю.
1873	Регулюючий акт: перетворення Ост-Індської компанії на Британську адміністративну установу. Після розгрому індійського національного повстання, англійським парламентом був прийнятий Акт про найкраще управління Індією, за яким Ост-Індська компанія з 1858 р. передала свої адміністративні функції британській короні (1873 – Британська адміністративна установа), війська Компанії були переведені на службу короні. 1 січня 1874 р. компанія була ліквідована.
1874	Невдала спроба Японії захопити китайський о. Тайвань. Втручання американського корпусу генерала Лежандра. Лежандр разом із капітаном «Ашелота» Фебріджем наполягали на негайному початку військової операції із залученням американських військово-морських сил. Лежандр діяв самостійно, без узгодження як із владами США, так і з китайськими владами.

1875	Російсько-японський договір про кордони – перший рівноправний договір Японії з європейською країною. Росія передала Японії Курильські о-ви в обмін на офіційну відмову Японії від домагань на о. Сахалін.
1876	Нерівноправний договір Японії з Кореєю. Початок японської експансії. Договір було укладено на о-ві Канхва (Корея). Японія формально визнала незалежність Кореї від Китаю в обмін на відкриття для японської торгівлі корейських портів Пусан, Вонсан і Інчхон. Корея погодилася прийняти посланника, наділеного повноваженнями втручатися в управління країною і надати японським підданам на території Кореї право екстериторіальності.
1879	Японія за підтримкою США анексувала о. Рюкю (Китай).
1876	Англо-китайська конвенція. Юньнань (Південно-Західний Китай) – англійська сфера впливу. Проникнувши у Бірму, Англія прагнула утвердитися в Юньнані. Чифуська конвенція була підписана послом Англії у Китаї Т. Уейдом, з боку Китаю – Лі Хун-Чжаном. Конвенція стала новою ланкою в ланцюзі нерівноправних договорів, нав'язаних Китаю.
1876	Англія захопила Белуджистан. Субсидіарний договір із ханом. Роберт Сандеман підписав із ханом Калата договір про кордон, розмежувавши землі ханства і британської провінції Белуджистан. Белуджі під керівництвом своїх племінних вождів неодноразово підіймали повстання, але були переможені переважаючими силами Ірану і Британської імперії.
1877	Королева Вікторія – імператриця Індії. Британський парламент прийняв законодавчий акт, яким наділив королеву Великобританії і Ірландії Вікторію титулом імператриці Індії. Його носило п'ять монархів династії Ганновера, Саксен-Кобург-Гота і Віндзорів, доки у 1947 р. він не був скасований.
1878 – 1880	Друга англо-афганська війна.
1879	Кабульське повстання. Знищення англійської місії. Після заперклої збройної боротьби Англія вивела свої війська, досягнувши лояльності кабульського уряду.
1880	Другий договір Англії з Афганістаном. Встановлення британського контролю над зовнішньою політикою Афганістану.
1881	Початок еміграції російських євреїв у Палестину. Антисемітизм у 19 ст. став у Росії державною політикою, тому майже 200 тис. євреїв виїхали у Палестину, а ще більше у США.
1882	Корея підписала нерівноправний договір з США. Угода в Інчхоні відкрила для торгівлі з США порти Пусан, Інчхон, Вонсан. США отримали права найбільшого сприяння. Договір встановлював для США обмеження імпортних мит 10 % від вартості товару, право консульської юрисдикції для громадян США, надавав американцям право орендувати в Кореї землі, будувати будинки, засновувати підприємства у відкритих портах.
1882 – 1887	Боротьба Японії за перегляд нерівноправних договорів.

	Реформи у дуці європеїзації.
1883 – 1884	В'єтнам – французький протекторат. Із червня 1883 р. Франція розпочала колоніальну кампанію, метою якої було захоплення Тонкіна (північної частини сучасного В'єтнаму) і встановлення тут французького протекторату. Того ж року був підписаний договір про протекторат.
1884 – 1885	Війна Китаю з Францією через Індокитай. Тяньцзинський договір: відмова Китаю від Аннама та Тонкіну. Договір 9 червня 1885 р.: Китай визнавав Францію володаркою В'єтнаму, виплачував контрибуцію та надавав Франції ряд торгових привілеїв у прикордонних із В'єтнамом провінціях Яньнань і Гуансі. Відтоді вся територія В'єтнаму перебувала під пануванням Третьої французької республіки.
1885	Китай визнав рівні права Японії в Кореї. За договором у Тяньцзіні війська Китаю та Японії були виведені з Кореї, яка з цього моменту виявилася фактично під спільним японсько-маньчжурським протекторатом.
1885	Російсько-афганське зіткнення при Ташкепрі. Боротьба Росії та Англії за розділ Афганістану та Ірану. Несприятливий для Великобританії міжнародний клімат і офіційна заява еміра Абдурахмана про відсутність у Афганістану претензій на суперечливу територію змусили англійський уряд піти на угоду з Росією.
1885	Заснування ІНК. Г. К. Гокхале, Ф. Мехта, С. Банерджі та Д. Народжі заснували ІНК. ІНК пройшов путь від лояльної опозиції британському колоніальному режиму до активної боротьби за незалежність у 1920-х рр., перетворившись на масову партію.
1885	Третя англо-бірманська війна. Король Бірми Тібо підписав договір із Францією про будівництво залізниці з Лаосу в Мандалай та організації спільного військового флоту на Іраваді. Британці вирішили чинити опір французькому впливу в Бірмі.
1886	Бірма – англійська колонія. Англійці, комбінуючи дипломатичні інтриги та військові операції, заволоділи спочатку Монським та Араканським царствами, а потім – Нижньою Бірмою. Столиця Мандалай була зайнята 1 грудня 1885 р. британськими військами і генерал Прендергаст вступив 4 грудня в управління королівством, яке маніфестом віце-короля Індії було оголошено складовою частиною британської імперії. Населення вітало прихід англійців після страшного правління Тібо Міна.
1887 – 1893	Створення Французького Індокитаю (Лаос, В'єтнам, Камбоджа). В'єтнам штучно розділяється на 3 частини: колонію Кохінхіна (Південний В'єтнам), протекторати Аннам (Центральний В'єтнам) і Тонкін (Північний В'єтнам). Разом із Лаосом і Камбоджею В'єтнам увійшов до складу Французького Індокитаю.
1888	Перший рівноправний торговельний договір Японії з Мексикою при підтримці США та опорі Англії. 30 листопада був підписаний договір «про дружбу, торгівлю і

	мореплавання» між Японією та Мексикою, що поклав край практиці нав'язування Японії європейськими державами торговельних угод, які носили кабальний характер. Пізніше аналогічні рівноправні договори були підписані з Чилі, Аргентиною та іншими латиноамериканськими країнами.
1889	Аналогічні договори Японії з Німеччиною, Росією та США.
1893	Франція встановлює протекторат над Лаосом. Зовнішні кордони лаоських земель утворилися на основі франко-китайської, франко-англійської і франко-сіамської угод. Смерть одного із службовців торгового агентства в Луангпхабанзі дала французькій колоніальній владі в Індокитаї привід вимагати від уряду Сіаму поступитися лівобережжям Меконгу. Просування французьких військ вгору по Меконгу супроводжувалося збройними конфліктами з сіамськими загонами. Французи висунули Сіаму ультиматум, вимагаючи формального визнання сіамським урядом прав держав В'єтнаму і Камбоджі на землі лао по лівобережжю Меконгу. Уряд Сіаму був змушений погодитися і прийняти ультиматум. Договір 3 жовтня 1893 р. поклав початок колоніального панування Франції в усьому Лаосі.
1893 – 1894	Кампанія в Японії за скасування нерівноправних договорів. Складання теорії паназіатизму. Реорганізація армії. Уряд змінив систему 6 гарнізонів 6-ма дивізіями, за 3 роки до них додали гвардійську дивізію. Ця реорганізація була необхідна для повномасштабної війни, що спалахнула між Японією і Цінським Китаєм у 1894-1895 рр.
Червень 1894	Рівноправний політичний договір Японії з Англією. Цілями були, по-перше, ослаблення Китаю, оскільки Англія погодилася на японську військову операцію в Китаї, а по-друге, ослаблення стратегічних позицій в Східній Азії США. Англія відмовлялася від консульської юрисдикції в Японії, скасовувалися англійські поселення на японській території (в Йогогамі, Нагасаки й ін. портах).
1894 – 1895	Війна Японії з Китаєм за Корею.
Квітень 1895	Мирний договір у Сімоносекі. Корея – японська колонія. Японія отримала о. Формозу (Тайвань). Китай визнав незалежність Кореї, передав Японії Тайвань і Пескадорські острови, відкрив для Японії торговельні порти, надав право будівництва підприємств і зобов'язався виплатити величезну контрибуцію у 200 млн. купинських лян. Із дня ратифікації цього акту японський уряд, його посадові особи, торгівля, мореплавання, прикордонні зносини, промисловість, суд і піддані мали користуватися правами найбільшого сприяння з боку Китаю.
1896	Підписання нерівноправного торгового договору між Китаєм та Японією. Привілеї Японії порівняно з європейськими державами.
1896	Росія та Китай підписали оборонний договір. Право Росії на будівництво залізниці через Маньчжурію на Владивосток (КСЗ). Договір у Москві стосувався спільних військових дій проти Японії в разі її нападу на будь-яку зі сторін, а також на Корею. Договір надав Росії право на будівництво залізничної магістралі через Маньчжурію.

1897	<p>Німеччина орендувала порт Цзяочжоу (Шаньдун). У листопаді в провінції Шаньдун були вбиті два німецькі місіонери, що стало приводом для захоплення Німеччиною затоки Цзяочжоу без бою. Німеччина 6 березня 1898 р. змусила цинський уряд підписати договір про передачу їй території в оренду на 99 років. Німеччина отримувала монополні права на будівництво залізниць у всій провінції Шаньдун і на розробку місцевих вугільних родовищ. Захват колонії був проведений з метою протидії зростаючій могутності Японії і інших великих держав у регіоні.</p>
1898	<p>Розділ Китаю на сфери впливу. Німеччина окупувала і орендувала Циндао на п-ві Шаньдун (Північний Китай), Франція орендувала Гуанчжоувань (Південний Китай), Росія – Порт-Артур та Дайлянь (Дальній), Англія – Коулун, оренда Вейхайвея (провінція Шаньдун). Після укладення Сімоносекського договору почалося фінансове закабалення Китаю імперіалістичними державами. Зовнішній борг Китаю в 4 рази перевищив щорічний дохід скарбниці. До Англії відійшов майже весь басейн Янцзі і значна частина південно-західних провінцій, Франції, а саме: Юньнань, Гуансі, західна частина Гуандуна і о-в Хайнань, царській Росії дісталися Маньчжурія, Монголія і Синьцзян, Німеччині – Шаньдунь, Японії – Фуцзянь.</p>
1899	<p>Голландський окупаційний режим в Індонезії. Протягом 1890-х і 1900-х рр. до голландських володінь (Яви, Мадури, Молукк, Суматри, Калімантану і Бали) були приєднані Ломбок та інші острови з числа Малих Зондських, західна частина о. Нова Гвінея та султанат Ачех. Таким чином, в 1910-х рр. під владою Нідерландів завершилося об'єднання території сучасної Індонезії, населення якої становило близько 40 млн. осіб. Із правителями підлеглих місцевих державних утворень підписувався короткий договір, в якому обговорювалося визнання відповідної території частиною Нідерландської Ост-Індії та суверенітету нідерландського монарха, зобов'язання користися генерал-губернатору і відмова від вступу у будь-які відносини з третіми країнами.</p>
Вересень 1899	<p>США прийняли доктрину Д. Хей («відкритих дверей та рівних можливостей» щодо Китаю). У 1899 р. Джон Хей направив ноти урядам Великобританії, Німеччини, Росії, Італії, Франції та Японії. У нотах говорилося про прагнення «комерційних організацій» США зберегти «відкриті двері» в Китаї, в тому числі в сферах впливу великих держав. Визнаючи розділ Китаю на сфери впливу, уряд США спробував забезпечити американським підприємцям ті права, пільги та тарифи, якими користувалася в своїх сферах впливу та чи інша держава.</p>
1900	<p>Європейські держави та США вводять війська в Китай та захоплюють фортецю Дагу. Привід: придушення повстання іхетуаней. Імператриця Ци Сі відкриває Пекін іхетуаням. У травні 1900 р. у Китаї почалося велике повстання, що отримало назву боксерського або іхетуанського. 20 червня у Пекіні був убитий німецький посланник Кеттелер. Повсталими були обложені дипломатичні місії, які перебували в особливому кварталі Пекіна. Була обкладена також будівля католицького кафедрального собору Бейтанг. Почалися масові вбивства китайців-християн.</p>

21 червня 1900	<p>Офіційний початок війни великих держав з Китаєм. Китайці зруйнували КСЗ. Ввід російських військ в Маньчжурію. Імператриця Ци Сі оголосила війну Великобританії, Німеччині, Австро-Угорщині, Франції, Італії, Японії, США і Росії. Великі держави домовилися стосовно спільних дій. Головнокомандувачем експедиційними силами був призначений німецький генерал Вальдерзее. Однак, коли він прибув до Китаю, Пекін уже був звільнений невеликим передовим загonom під командуванням російського генерала Ліневича.</p>
3 – 14 серпня 1900	<p>Облога та захоплення європейськими військами Пекіну. Втеча Ци Сі. 14 серпня майже весь Пекін був зайнятий іноземними військами. Керівництво Китаю спробувало організувати в місті вуличні бої, але майже всі іхетуані покинули столицю ще до початку штурму, а нечисленні війська були зібрані для захисту імператорського палацу. У ніч на 15 серпня на нічному засіданні Верховної імператорської ради було прийнято рішення про «самовигнання» імператриці Китаю.</p>
Жовтень 1900	<p>Війська Російської імперії окупували Маньчжурію. З цинським намісником був підписаний договір про відновлення цивільного правління і виведення всіх китайських військ з Маньчжурії. Почалося відновлення зруйнованої КСЗ.</p>
7 вересня 1901	<p>Заклучний протокол між європейською коаліцією та Китаєм. Повернення привілеїв європейцям. Китай і 11 держав (Німеччина, Австро-Угорщина, Бельгія, Іспанія, США, Франція, Велика Британія, Італія, Японія, Нідерланди та Росія), які брали участь у придушенні Боксерського повстання, підписали угоду. Китай зобов'язався сплатити протягом 39 рр. контрибуцію у 450 млн. лян. Ряд статей надав державам право вносити зміни і доповнення у підписані ними раніше договори про торгівлю і мореплавання. Іноземним державам надавалося право мати свої гарнізони у Пекіні (для охорони посольств) і у 12 інших важливих економічних і стратегічних пунктах. Ввезення зброї та боєприпасів у Китай було заборонено на 2 роки (заборона могла бути продовжена на наступний дворічний термін).</p>
1903	<p>Договір Китаю зі США та Японією щодо їх привілеїв в Маньчжурії.</p>
1903 – 1904	<p>Експансія Англії в Тибеті. Осінню 1903 р. британський уряд видав наказ про направлення воєнної англійської місії в Тибет. Привід: арешт тибетцями двох англійських підданих. Британцям необхідно було досягти виконання умов Трактату 1893 р., підписаного Великобританією та Китаєм. За угодою всі англійські купці отримували право на вільний в'їзд у тибетську долину Чумбі. Однак, Тибет, що знаходився під владою Китаю з 18 ст., відмовився від договору. Результатом експедиції став політичний та торговельний договір 1904 р., який був вигідний Англії.</p>
1906	<p>Повернення Тибету під контроль Китаю. Англія зберігає торговельні привілеї в Тибеті. «Китайсько-англійська конвенція про Тибет та Індію» фактично визнала васальну залежність Тибету від Китаю. Імперія стала виплачувати контрибуцію Британії замість Тибету.</p>

1906	Заснування Мусульманської ліги в Індії. 30 грудня 1906 р. у Лакхнау для захисту в Індії прав мусульманської меншості від диктату індуїстської більшості заснована Всеіндійська мусульманська ліга. Керівництво мусульман на чолі з Джинною закликала до поділу Британської Індії та виділення з її складу мусульманської держави.
1907	Розділ Ірану на дві зони впливу: російську і британську. Угода про розмежування сфер впливу на Середньому Сході була підписана в Петербурзі 18 (31) серпня. Країна була поділена на 3 зони: російську, англійську та нейтральну (між англійською та російською).
1908	Смерть китайської імператриці Ци Сі. Імператор Пу І. Улітку 1907 р. Ци Сі перенесла інсульт. Імператор Гуан Сю, незважаючи на те, що не правив країною, зберіг повагу народу; 14 листопада 1908 р. імператор помер від отруєння. Імператриця Ци Сі пережила племінника усього на 24 години. Дворічний Пу І став імператором у грудні 1908 р., регентом був його батько Айсінгеро Цзайфен, що мав титул «князь Чунь».
1910	Встановлення фінансового контролю США в Ірані.
1910	Анексія Кореї Японією. У 1905 р. між Японією і Кореєю був підписаний договір про протекторат. Після підписання договору в японському уряді утворилися дві фракції. «Помірні» політики, очолювані Іто Хіробумі, вважали, що формальна анексія Кореї призведе до зростання антияпонських настроїв у країні. «Радикали», очолювані Ямагата Арітомо, вважали анексію необхідною. Після того, як Іто був убитий, в уряді Японії перемогла точка зору радикалів. 22 серпня 1910 р. був підписаний Договір про приєднання Кореї до Японії. Через 7 днів він вступив у силу, і Корея стала японською колонією.
1911	Національна революція в Китаї. Сунь Ятсен. У 1905 р. на з'їзді революційних організацій була створена Союзна ліга, до програми якої увійшли 3 принципи Сунь Ятсена: націоналізм – повалення імператорської династії і відновлення незалежності Китаю; народовладдя – встановлення республіки; народний добробут – вимога зрівняльного землеволодіння. Революція складалася з безлічі повстань; поворотним моментом стало Учанське повстання солдат і офіцерів 1911 р.
1 січня 1912	Встановлення Китайської республіки. Революція завершилася зреченням шестирічного імператора Пу І, що ознаменувало кінець тривалого монархічного правління і початок ранньої республіканської ери Китаю. Президентом республіки було обрано Сунь Ятсена, прийнято тимчасову конституцію, в якій проголошувалися буржуазно-демократичні права.
1912	Автономія Зовнішньої Монголії (Внутрішня Монголія залишається китайською). У результаті Сінхайської революції у Халхе посилюється національно-визвольний рух. У грудні 1911 р. халхаські князі і лами проголосили незалежність країни. Юридично це було обумовлено тим, що васальна залежність Монголії стосувалася маньчжурської династії Цін, а не Китаю. Новий республіканський уряд Китаю відмовився визнати незалежність Монголії, але не мав можливості відновити над нею свій суверенітет. Прагнення Монголії до незалежності знайшло підтримку в Російській імперії, зацікавленій у появі буферної держави на кордоні з

	Китаєм. Росія виступила за надання Китаєм широкої автономії Зовнішній Монголії. Також її підтримала грошима і зброєю Японія. За рік автономія Зовнішньої Монголії була визнана і Китаєм.
1912	Оголошення незалежності Тибету. Починаючи з династії Юань, між Тибетом й імператорами у Пекіні склалися відносини покровителя віри і наставника у вірі. Після введення китайських військ і амбаней на початку 18 ст., Імперія Цін встановила контроль над Тибетом. У 19 ст. влада імперії над Тибетом ослабла, але Тибет залишався залежним. У 1912 р. маньчжурська династія зреклася трону. Тоді Тибет заявив про свою незалежність. 23 січня 1913 р. Далай-лама XIII видав Декларацію незалежності Тибету.

Колоніальна політика в Африці, Австралії та Океанії

1869	Банкрутство Тунісу Зростання заборгованості призвело до банкрутства Тунісу і створення Міжнародної фінансової комісії, що сильно обмежило суверенітет країни, поставило її на межі перетворення на напівколонію. Криза, непосильні податки, повстання ввели недавно квітучу країну в стан глибокого занепаду.
70-ті рр.	Активізація європейської експансії в Африці після відкриття Суецького каналу. У 1869 було закінчено будівництво Суецького каналу.
1875	Уряд Дізраелі скупив акції Суецького каналу. Внаслідок боргу та фінансової кризи, єгипетський хедив Ізмаїла Паша був змушений продати свої акції Компанії Суецького каналу британському уряду, яким на той час керував Дізраелі. Британія отримала 44% акцій, решта належала французьким приватним інвесторам. «Загальна компанія Суецького каналу» стала англо-французьким підприємством, Єгипет був відсторонений від управління каналом і прибутків. Господарем каналу стала Англія.
70-90-ті рр.	Складання Французької Африки (Габон, Середнє Конго, Гвінея, Дагомея, частина Конго, Північне Сомалі, Берег Слонової кістки, Верхня Вольта, Мавританія, Нігерія). Французька Західна Африка сформувалася з окремих прибережних колоній, які французи захопили у 17-19 ст. Франція завоювала велику кількість внутрішніх районів, котрі або приєднувалися до колонії Сенегал, або визнавалися незалежними суб'єктами, в яких знаходилась французька армія. Наприкінці 1890-х рр. французький уряд почав розширювати владу на місцях і передав усі території на захід від Габону сенегальському губернатору. У 1895 р. була введена посада генерал-губернатора, а у 1904 р. ці території отримали назву Французька Західна Африка.
70-ті рр. XIX ст. – 1914	Війни ордену сенуситів з Францією біля озера Чад (Лівія).
1876	Банкрутство Єгипту. Зовнішній борг Єгипту склав 94 млн. фунтів стерлінгів.
1879	Англо-французький кондомініум у Єгипті. Хедивом був проголошений Тевфік. Його змусили відновити двоїстий англо-французький контроль зі зобов'язанням не звільняти іноземних фінансових комісарів інакше, як за згодою їхніх урядів. Результатом

	відновлення іноземного режиму в Єгипті стало подальше руйнування країни і національне повстання 9 вересня 1881 р. під керівництвом полковника Ахмета Арабі.
1879	Британці в Нігерії. У сера Джорджа Голді була ідея приєднати до Британської імперії маловивчені райони в нижній і середній течії річки Нігер, і протягом 20 років він реалізовував цю ідею. Він відродив державні торговельні компанії (королівські компанії). Першим кроком було об'єднання всіх британських комерційних інтересів в регіоні сучасної Нігерії, і це Голді зробив в 1879 р., коли була створена Об'єднана Африканська Компанія. Але у 1881 р. французькі торговці, підтримувані Л. Гамбетта, закріпилися в нижній течії річки, що ускладнювало отримання компанією прав на територію.
1880	Саворн'ян де Бразза досліджує Конго до Пуле; Франція приєднує землі племен теке. У 1879-1882 рр. досліджував територію навколо правого берега річки Конго. Завдяки його зусиллям Франція створила Французьке Конго. Де Бразза також заснував адміністративний центр цієї колонії – Браззавіль.
1880	Таїті (Полінезія) – Французька колонія. Франція взяла під свій протекторат о. Таїті у 1842 р., а також о-ви Суспільства, Гуамоту, Тубуаї і Маркізькі острови. 29 червня 1880 р. останній правитель Таїті Помар V дозволив Франції встановити колоніальне правління в обмін на довгочасне утримання себе та своєї сім'ї.
1881	Бардоський договір: французький протекторат над Тунісом. Французькі війська окупували Туніс і нав'язали кабальний договір. Відповіддю стало повстання бен Халіфі, що в окремих районах продовжувалося до 1882 р. У 1883 р. туніський бей уклав з Францією Ла-Марську конвенцію, що оформила французький протекторат.
1881 – 1888	Повстання Махді (Судан) проти єгиптян та англійців. Релігійний лідер Мухаммад Ахмад у 1881 р. оголосив себе «Махді» і очолив повстання проти турецько-єгипетського чиновництва. Махді проголосив скасування податків і почав збирати армію для священної війни (джихаду) проти турків та єгиптян. Втрата Єгиптом Судану, а також деякі розбіжності з Британією стали причиною військового конфлікту між ними (Єгипет ставив умови про проходження Суецького каналу британськими кораблями).
80-ті рр.	Північне Сомалі – французька колонія. Розділ Південного Сомалі між Англією та Італією. У 1880-х рр. Франція окупувала північну частину Сомалі; вона послужила опорним пунктом у прагненні французів поєднати свої східноафриканські володіння зі західноафриканськими. Північне Сомалі було французькою колонією до 1977 р. Основна ж частина півострова наприкінці 19 ст. була поділена між Англією та Італією. Англія дісталася стратегічно важливі території узбережжя. Колоніальні захоплення в Сомалі викликали затяжний партизанський збройний рух проти колонізаторів до 1920 р.
80 – 90-ті рр.	Війни Ефіопії з Єгиптом, Суданом, Італією. Імператор Менелік II придушив сепаратизм у Годжамі і Тигре, відтворив єдину ефіопську державу. У 1889 р. між Італією та Ефіопією був укладений Уччальський договір, за яким Менелік визнав перехід до італійців прибережних районів. У 1890 р. Італія об'єднала всі свої

	володіння у колонію Еритрея і оголосила, що за договором 1889 р. Ефіопія визнала протекторат Італії над собою. Це змусило Ефіопію до відновлення з 1894 р. військових дій з Італією. Наприкінці 1894 р. італійські війська зайняли Адуа. До жовтня 1895 р. італійці окупували всю область Тигре. Менелік відправив проти італійців 112-тис. армію, сформовану із загонів правителів областей Ефіопії. 7 грудня 1895 р. у битві при Амба-Алаге ефіопська війська під командуванням раса Меконинна (батька майбутнього імператора Ефіопії Хайле Селасіє) завдали поразки італійським військам. Менелік запропонував Італії мир. Італійці відмовилися, і війна відновилася. 1 березня 1896 р. відбулася битва при Адуа, в якій італійці були повністю розгромлені. У 1893-1899 рр. Менелік II встановив сучасні кордони Ефіопії, завоювавши ряд областей на південь і південний захід від Аддис-Аббеби.
80 – 90-ті рр.	Повстання гереро та намо проти німецьких колонізаторів на західному березі Південної Африки. Португальці у Мозамбіку та Гвінеї. Складання австралійських домініонів Англії (Новий Південний Уельс, Вікторія, Квінсленд, Західна Австралія, Північна територія) та о. Тасманія, Нова Зеландія. Гереро почали повстання, убивши близько 120 німців, включаючи жінок і дітей. Повсталі обложили адміністративний центр Німецької Південно-Західної Африки місто Віндгук. Однак, 9 квітня повстанці були розбиті. Частина гереро була знищена в бою, решта відступила в пустелю, де загинула від спраги і голоду. Після придушення повстання більша частина нама була переселена в посушливі безплідні райони, що стало причиною скорочення їх чисельності. У 1907 р. землі гереро і готтентотів були конфісковані, їх племінна організація скасована.
Вересень 1882	Англії окупували Єгипет. Установлення протекторату; 25-річне правління Лорда Кромера. Загострення протиріч із Францією. Британія намагалась розширити свої колоніальні володіння в Африці й спровокувала повстання єгипетських патріотів-офіцерів на чолі з полковником Орабі Пашею. Наступного дня після захоплення столиці (15 вересня) Орабі Паша та його партнери були взяті у полон. Уряд Єгипту підписав капітуляцію. Британські війська окупували всю країну. Відтоді Єгипет став протекторатом Британії й перебував під її прямим контролем упродовж наступних 40 років. Лорд Кромер з 1892 р. генеральний консул, фактично був правителем Єгипту з 1883 по 1907 р. Він володів достатньою кваліфікацією, щоб витягнути країну з економічного хаосу, володів глибоким почуттям обов'язку і широко вірив у «місію англійця» – «врятувати єгипетське суспільство».
1882	Створення німецького «Колоніального товариства» (Кардоф, Стіннес, Крупп, Гугенберг). Нове товариство мало сприяти німецькій колонізації та розвитку плантаційного господарства, гірничорудної справи в Східній Африці, придбати нові землі та експлуатувати їх, а також займатися всіма видами торгівельної та транспортної діяльності.
1883	Поділ Нової Гвінеї (Меланзія) між Британією й Німеччиною. Великобританія оголосила претензії на всі землі о-ва Нова Гвінея на схід від 141° східної довготи, проте наштовкнулася на протидію Німеччини. За кілька днів до проголошення британського протекторату

	О. Фінш поставив німецький прапор на Новобританських островах, заявивши, що відтепер вони знаходяться під німецькою опікою й іменуються архіпелагом Бісмарка, а у грудні оголосив німецьким володінням північно-східну частину о-ва Нова Гвінея, яка отримала назву Земля Кайзера Вільгельма.
1883 – 1885	Перша війна Англії з Махді (Судан). У лютому 1883 р. повстанці взяли під свій контроль всю пров. Кордофан, в тому числі її центр – м. Ель-Обейд, змусивши капітулювати єгипетський гарнізон. До повстання були залучені майже всі провінції і народи Єгипту та Судану. У листопаді 1883 р. на підступах до Ель-Обейд махдісти розгромили 10-тисячний загін британського генерала У. Хікса і Алааддіна Паші. У 1884 р. капітулювала більша частина гарнізонів суданських міст, офіцери і солдати британсько-єгипетських військ перейшли на сторону повстанців. У січні 1885 р. Британія почала вторгнення в Судан і Сипет, проте повстанці взяли штурмом м. Хартум, а потім увійшли в м. Омдурман, який проголосили столицею своєї держави. У наступні місяці махдісти очистили всю країну від турецько-єгипетських і британських військ. Мухаммад Ахмад встановив свою столицю в Омдурмані. До літа 1885 р. у його руках опинилася майже вся країна, за винятком порту Суакін на Червоному морі і Ваді-Хальфа на півночі. У червні 1885 р. Мухаммад Ахмад помер від тифу. Гостра боротьба за владу між наступниками Мухаммада Ахмада призвела до того, що махдистську державу очолив Абдаллах ібн Мухаммад ат-Таїша, який прийняв титул халіфа. Для боротьби з Абдаллахом Британія організувала блокаду морського узбережжя Судану, спровокувала в 1885 р. війну Ефіопії проти махдистського Судану, виснажуючи обидві держави.
1884	Колонія Німеччини в Африці Німеччина захопила Південно-Західну Африку – Ангра-Пеке (сучасна Намібія), Камерун та Того; Південно-Східну Африку (Бурунді, Руанда, Танзанія), о-в Занзібар, частину о-ва Гвінеї.
1884 – 1885	Берлінська конференція з колоніальних питань. Розділ європейських сфер впливу в Африці. Ініціатором скликання конференції був португальський уряд, що надав так звану «Рожеву мапу», яка передбачала об'єднання Португальської Західної Африки та Португальської Східної Африки в єдину колонію. Головним питанням конференції став статус Вільної держави Конго. Активність у басейні Конго бельгійців та французів призводила до витіснення з регіону португальців, що з давніх часів співпрацювали з правителями Конго. Генеральний акт, що був прийнятий конференцією з подання канцлера Бісмарка, не тільки визнав законність колоніальних захоплень, але й уперше письмово закріпив обов'язки держав, що накладалися на них наявністю сфер впливу. Зокрема, проголошувався принцип «ефективної окупації», що закликав країни здобувати сировину у своїх колоніях і пускати її в обіг, а за неможливості самостійно освоювати багатства колоній – допускати до господарювання на її території інші держави та їхні картелі.

1885	Створення на Берлінській конференції Незалежної держави Конго (сучасний Заір) із королем Леопольдом II (Бельгія). Територія Конго була визнана приватною власністю бельгійської корони та отримала назву Вільна держава Конго. Бельгійський режим розпочав кілька багаторічних проєктів розвитку інфраструктури, зокрема, будову залізниці від узбережжя до столиці Кіншаси (тоді Леопольдвіль). Основною метою проєктів була інтенсивна експлуатація натуральних ресурсів колонії. Виробництво гуми та продаж гумових шин принесли значні доходи Леопольду II.
1882 – 1885	Французи на о. Мадагаскар. У період правління королев Ранавалуни II і Ранавалуни III (1868-1895) для збереження незалежності Мадагаскару неодноразово використовувалися суперечливості між Англією та Францією, а християнство стало релігією народу мерина. Французька експансія поновилася у 1882 р. У результаті двох франко-малагасійських воєн (1883-1895) Франція скасувала місцеву монархію і у червні 1896 р. оголосила острів своєю колонією. В 1890 р. французький протекторат було визнано Британією в обмін на визнання французами британського протекторату нинішньої Танзанії.
1889	Британський протекторат над східноафриканським Ньясалендом (сучасна Малаві). Британський інтерес виник в результаті візитів Девіда Лівінгстона з 1858 р. і під час його дослідження району Замбезі. Це стимулювало місіонерську діяльність, що почалася в 1860-х рр. Щоб випередити португальську експедицію, що претендувала на фактичну окупацію, в 1889 р. був проголошений протекторат на півдні, а потім на всій території. Після переговорів із португальським і німецьким урядами про його межі, протекторат був офіційно ратифікований британським урядом у травні 1891 р.
1890	Британський протекторат на о. Занзібар. Британський вплив поступово зростає протягом 19 ст. 1 червня 1890 р. був підписаний Занзібарський договір між Великобританією і Німеччиною (контролювала Танганьку), за яким Німеччина зобов'язалася не втручатися в британські справи на Занзібарському архіпелазі, а Британія повинна була допомогти передачі Німеччині території навколо Дар-ес-Салама. Зрештою, Занзібар і Pemba отримали статус британського протекторату.
1892	Німецька колонія в південно-західній частині Африки (сучасна Намібія). Перший крок до колонізації внутрішніх районів Намібії Німеччина зробила в 1884 р., оголосивши протекторат над територіальними надбаннями Людеріца, який купив у вождя одного з племен нама бухту Ангра-Пеке і прилеглий до неї район. Згодом німці зуміли нав'язати місцевим вождям «Договір про захист», і незабаром під контролем Німеччини опинилася значна частина території. Для управління новими володіннями було створено «Німецьку колоніальну громаду Південно-Західної Африки».
1894	Французький протекторат над західноафриканською Дагомесю (сучасний Бенін). У 1892-1893 рр. французькі війська захопили Дагомею. Держава була підкорена, правитель був вигнаний у 1894 р. Вся територія Дагомеї

	перейшла під протекторат Франції, а з 1900 р. стала колонією. Колонія Дагомея була включена до складу Французької Західної Африки.
1894	Британський протекторат над східноафриканською Угандою. Місіонери намагалися повернути місцеве населення у католицизм і протестантизм. Почалася боротьба за контроль над Угандою між Великобританією і Німеччиною. У 1890 р. між двома країнами був підписаний договір, за яким вплив дістався Великобританії.
1895	Створення Французької Західної Африки (колонії Сенегал, Мавританія, Французький Судан (Малі), Верхня Вольта (Буркіна-Фасо), Нігер, Берег Слонової Кістки, Дагомея).
1895	Британський протекторат над східноафриканською Кенією. На Берлінській конференції була досягнута угода про те, що британська сфера впливу в Східній Африці буде простягатися від річки Джуба до Німецької Східної Африки. Формально ця територія належала султанату Занзібар, і Велика Британія в 1888 р. отримала прибережну смугу в оренду від султана, а для її розвитку була створена Імперська Британська Східно-Африканська компанія. Але в 1894 р. компанія стала банкрутом і британський уряд оголосив територію протекторатом із адміністрацією в Момбасі, а управляти територією став Форін офіс.
1895 – 1896	Завоювання Мадагаскару Францією. Франко-малагасійські війни охопили період 1893-1896 рр. За підсумками Першої війни малагасійці змогли зберегти незалежність, проте прийняли невигідний для себе договір, який обмежував суверенітет держави: керівництво зовнішньою політикою перейшло до рук французького резидента. Проте, Франція сподівалась на встановлення хоча б протекторату над островом, тому у 1894 р. розпочала Другу війну, у якій королівство Імеріна вже не змогло вистояти.
1896	Перемога негуса Менеліка II при Адуа. Італійці відступають з Ефіопії, але зберігають провінцію Еритрею. Бойові дії розпочалися 1 березня 1896 р., у результаті яких італійська сторона зазнала поразки. 26 жовтня 1896 р. було підписано мирний договір, за яким Італія визнавала незалежність Ефіопії і зобов'язувалася виплатити їй контрибуцію.
1896	Мадагаскар – французька колонія. Франція скасувала місцеву монархію і в червні 1896 р. оголосила острів своєю колонією. Декретом від 11 грудня 1896 р. управління справами Мадагаскару було передано з Міністерства закордонних справ Франції до Міністерства колоній.
1898 – 1900	Німеччина отримала Каролінські, Маріанські, Маршалові о-ви (Мікронезія), частину о. Самоа (Полінезія), Соломонових о-вів (Меланезія). Початок німецького освоєння цих територій належав торговому дому Й. Годафруа. Свій перший філіал на о. Самоа він заклав ще у 1855 р. у кількості 45 торговельних станцій на тихоокеанських о-вах (Соломонові та Маршалові, архіпелаг Бісмарка, Тонго). 2 грудня 1899 р. була підписана угода між Британією, Німеччиною та США за якою США відмовлялися від 2 найбільших островів архіпелагу Самоа – Полуу та Саваї на користь Німеччини.
1898	Друга війна Англії з Суданом. Захоплення Хартуму корпусом

	Г. Кітченера. Колонія. На початку вересня 1898 р. махдістська держава в битві при Омдурмані втратила половину армії і була розгромлена й знищена британсько-египетськими військами на чолі з генералом Кітченером. Після махдістських поразок, Аббас II Хільмі і британці вирішили відновити контроль над Суданом.
1899	Англо-египетський кондомініум в Судані. Головою Судану становився єгипетський генерал, призначений за дозволом Британії. Однак, насправді британці не любили єгипетських і суданських націоналістів, тому Судан був фактично колонією Британської імперії.
1901	Об'єднання австралійських колоній Англії. Домініон Австралійський Союз, до складу якого входила Тасманія. У 1870-х рр. на континенті існувало вже 6 окремих британських колоній, які вели перемовини про утворення федерації. У 1889 р. було запропоновано проєкт конституції. 1 січня 1901 р. ці колонії об'єдналися, утворивши Австралійський Союз. Федерація у складі 6 штатів, колишніх колоній, дістала статус домініону.
1901	Золотий Берег (сучасна Гана) – англійська колонія. У результаті 4 англо-ашантійських війн та повстання ашанті в 1900 р., що призвело до захоплення британцями м.Кумасі та Золотого Трону, населення Золотого Берегу почало жити під британським протекторатом. До 1901 р. весь Золотий Берег був британською колонією з місцевими королівствами, а племена розглядалися як єдине ціле.
1903	Сейшельські о-ви – колонія Англії. Статус окремої королівської колонії.
1904	Французька колонія Верхній Сенегал-Нігер. 21 жовтня внаслідок постанови про реорганізацію управління колоній Французької Західної Африки колонія Сенегамбія і Нігер були реформовані у провінцію Верхній Сенегал-Нігер. У провінцію входили території Верхнього Сенегалу та Середнього Нігеру.
1906	Південна Нігерія – англійська колонія. Протекторат був створений 1 січня 1900 р. з'єднанням Протекторату дельти Нігеру і частини земель Королівської компанії Нігеру (нижче м. Локоджа за течією Нігеру). У 1906 р. була приєднана колонія Лагос, і територія стала офіційно іменуватися Колонія і Протекторат Південна Нігерія відповідно.
1907	Створення домініону Нова Зеландія. На Колоніальній конференції 1907 р. було запропоновано ввести дефініцію «домініон» для позначення самоврядних колоній Британської імперії. Новозеландський прем'єр-міністр Джозеф Уорд запропонував Новій Зеландії прийняти статус домініону.
1907	Створення німецького Міністерства колоній.
1908	Конго – бельгійська колонія. У жовтні 1908 р. бельгійським парламентом був прийнятий «Закон про управління Бельгійським Конго» (т. зв. колоніальна хартія). Законодавчу владу здійснювали король і парламент Бельгії, а також призначений генерал-губернатор, якому надавалися право виконувати всю владу в колонії.

1909	Домініон Німецька Південно-Західна Африка.
1910	Французька Екваторіальна Африка (сучасні Чад, Габон, Конго, Центральнаафриканська Республіка).
1911	Окупація Марокко французами. Навесні 1911 р. спалахнуло повстання в околицях Феса. Скориставшись цим, французи під приводом відновлення порядку і захисту французьких громадян у травні 1911 р. окупували Фес.
1912	Марокко – французький протекторат. Генеральний резидент Ліоте. Нейтралізувавши німецьких конкурентів, французька влада розпочала оформлення свого панування в країні. 30 травня 1912 р. у Фесі султан Абд аль-Хафід був змушений підписати договір про протекторат. Першим генеральним резидентом Франції в Марокко був призначений генерал Ліоте.
1912	Створення Африканського національного конгресу. Організація була заснована у м. Блумфонтейн. Головною метою стала ліквідація режиму апартеїду та боротьба за демократичну перебудову суспільства.
1914	Північна Нігерія – англійська колонія. Була створена у результаті злиття протекторату Північна Нігерія і протекторату Південна Нігерія 1 січня 1914 р. через нерівномірний розвиток економіки двох територій та зростання напруженості у відносинах із німецькими колоніями.

Контрольні питання

1. Що представляв собою Троїстий союз?
2. Як змінилася колоніальна політика Німеччини після відставки О. фон Бісмарка?
3. У чому полягав план «блискавичної війни» А. фон Шліффена?
4. До яких результатів привела політика «блискучої ізоляції»?
5. Що таке фашодська криза?
6. Охарактеризуйте «політику великого кийка» та «дипломатію долара».
7. Коли був створений Французький Індокитай?
8. Охарактеризуйте договір в Сімоносекі.
9. Як Китай був поділений на сфери впливу? Доктрина «відкритих дверей та рівних можливостей».
10. Що таке кондомініум? Покажіть на прикладі англо-єгипетського кондомініуму в Судані.

ТЕМА 13

ПОЧАТОК БОРОТЬБИ ВЕЛИКИХ ДЕРЖАВ ЗА ПЕРЕРОЗПОДІЛ СВІТУ

Англо-американські протиріччя у Латинській Америці наприкінці XIX ст. Перші війни за переділ світу: іспано-американська та англо-бурська. Англо-німецькі протиріччя як головні протиріччя на початку XX ст. Англо-французька Антанта 1904 р.

Етапи/роки	Короткий зміст
<i>Протиріччя у Латинській Америці. Боротьба Англії і США за контроль над Атлантичним і Тихим океаном</i>	
1879 – 1884	Тихоокеанська війна Чилі проти Болівії та Перу. Перемога Чилі. Втрата Болівії виходу до Тихого океану. Анконський мирний договір закріпив за Чилі завойовані території провінцій Тарапака, Такна і Аріка.
1881	Боротьба за право на будівництво каналу між океанами. Вбивство президента Джеймса Гарфілда.
1881 – 1885	Президент США Честер Алан Артур. Прагнення Честера А. Артура досягти більш ефективних економічних та політичних відносин з Латинською Америкою зіткнулося з опором Сенату; більшість запропонованих ним торговельних угод не пройшла.
1881	Договір США з Нікарагуа про спільне будівництво каналу. Англія та США на межі війни. У договорі фактично йшлося про протекторат США над Нікарагуа, він також порушував попередні домовленості США з Англією (Клейтон-Булверський договір). Президент договір не ратифікував. Загострення питання про торгівлю в Канаді. Взаємні анексії англійських та американських судів у Беринговому морі. Початок довгострокового конфлікту. Компромісну угоду, укладену в 1888 р. із питань рибальства і торгівлі з Канадою, було відкинута американським сенатом. Питання вирішилось тільки у 1893 р. рішенням міжнародного третейського суду, який визнав правоту англійців і присудив їм 472 тис. дол. у рахунок збитків.
80-ті рр.	Поява філософії «панамеріканізму». Бере початок від «доктрини Монро» 1823 р. У 1880-ті рр. обростає ідеями про географічну, історичну, економічну та культурну «єдність» всіх країн обох Америк. Мета – обґрунтування не тільки партнерства та співпраці між американськими країнами у різних сферах, але й економічної, політичної, а нерідко і військової експансії США у країнах Латинської Америки.
1885 – 1889	Президент США Гровер Клівленд. Він був проти територіальної експансії та заплутаних союзів, проти Фрелінгхуйсен-Завальського договору, за яким США мали право на будівництво каналу в Нікарагуа. Серед інших питань – риболовецькі права США у Північній Атлантиці біля Канади та Ньюфаундленду, спірна межа між Аляскою та Британською Колумбією (Канада).
1889 – 1893	Президент США Бенджамін Гаррісон. До США приєдналися 6 нових штатів – Північна та Південна Дакота,

	Монтана та Вашингтон у листопаді 1889 р.; наступного липня – Айдахо та Вайомінг. Гаррісон впроваджував розширення американського експорту в Латинську Америку.
1889	Перша панамериканська конференція 17 країн. Створення Панамериканського союзу. Скликана урядом США у Вашингтоні, мала на меті митний союз на чолі зі Сполученими Штатами, аби витіснити з ЛА домінуючий на той час британський капітал, а також створення особливого третейського суду на чолі з США для вирішення спорів між американськими країнами. Але обидві пропозиції США були відхилені конференцією.
1892	Чилійський інцидент. США отримують торгівельні привілеї. «Балтиморська криза» носила радше характер дипломатичної образи через вбивство двох американських моряків поблизу Чилі. Війни вдалося запобігти, а сім'ям вбитих та поранених було запропоновано компенсацію у 75 тис. дол.
1893 – 1897	Президент США Гровер Клівленд. Провів протекціоністський білл Мак-Кінлі (1894). 4 січня 1896 р. був створений штат Юта. Успішний переворот на Гавайях, королева Ліліуокалані скинута за допомогою морської піхоти з Бостона. Новий уряд виступив за анексію Гавайїв.
1895	Англо-венесуельський конфлікт із приводу кордонів Венесуели та Британської Гвіани. Втручання США. Причина конфлікту: території Есекеїбо та Гуаяни Есекеїба. Збільшення британських володінь у Латинській Америці означало пряме порушення «доктрини Монро», що становило загрозу для американських інтересів у Західній півкулі.
1897	Англія погодилась на третейський суд у венесуельській справі. Британія, яка мала низку проблем у інших частинах світу, не хотіла наражати себе на конфлікт із США, а тому була змушена прийняти вимоги Р. Олні й передати справу на розгляд міжнародного арбітражу.
1897 – 1901	Президент США Вільям Мак-Кінлі. Іспано-американська війна 1898 р. принесла США перемогу і територіальні надбання у вигляді Пуерто-Ріко, Гуаму, Філіппін. Куба також потрапляла під контроль Америки. Були анексовані Гавайї та проголошено відмову США від ізоляціонізму (доктрини Монро) та початок експансії до Східної півкулі.
1898	Т. Рузвельт оголосив мету «вигнання з нашого материка всіх іноземних держав». Прийняття нової інтерпретації доктрини Монро – «доктрини Олні», яка стверджувала право США вирішувати всі суперечки із кордонами у Західній півкулі.
1900	В. Рейд оголосив мету «обернути Тихий океан на «американське озеро». На межі століть для США гостро стояло питання будівництва військового флоту, адже на 1880 р. вони поступалися навіть таким країнам, як Данія, Чилі і Китай. За активної позиції президента Рузвельта, який дослухався до адмірала Мехена, до кінця його

	каденції флот США поступалися вже тільки Британії. Рейди ескадр американського флоту в різні регіони світу стали регулярними, перетворившись на засіб дипломатичного тиску.
Лютий 1900	Англо-американський договір. Право США на будівлю каналу без будівництва укріплень у зоні каналу. Сенат не ратифікував договір. 5 лютого 1900 р. прийнято договір Хей-Паунфота. До цього питання каналу регулювалось договором Клейтона-Булвера 1850 р. Сенат США не ратифікував його, оскільки він все ще обмежував права США на канал.
18 листопада 1901	Новий англо-американський договір. Перемога США. 18 листопада 1901 р. був укладений англо-американський договір, за яким Англія відмовилася від своїх претензій на майбутній Панамський канал, визнавши право США на будівництво, експлуатацію, управління каналом і на утримання в зоні каналу збройних сил. При цьому на Колумбію, через територію якої повинен був проходити канал, ніхто не зважав.
1903	Англія відмовилася від перегляду канадсько-алаяскінського кордону. Канада не отримала виходу до океану. На той час Англія контролювала зовнішні відносини Канади. Суперечка про кордон із Аляскою існувала з 1821 р.; США її успадкували із купівлею території у 1867 р., однак вона вирішилася у 1903 р. арбітражем між Англією і США на користь останніх. Канада не отримала загальноканадський вихід із золотих родовищ Юкона до моря. Розчарування Канади було спрямоване радше на британський уряд за зраду канадських інтересів на користь англо-американських відносин.
1903	Відмова Сенату Колумбії продати США зону майбутнього каналу. Колумбійський уряд, поставлений перед фактом укладення Англією і США договору про долю каналу, намагався захистити свої інтереси: зберегти свій суверенітет над територією, де повинен був проходити канал, і забезпечити отримання частки доходів, які повинна була приносити його експлуатація. Через внутрішні міжусобиці уряд дав згоду на передачу американцям зони каналу на 100 років за певне фінансове відшкодування.
2 листопада 1903	Американський військовий корабель «Нешвілл» у Колумбії. Колумбійський канонерський катер «Богота» здійснив обстріли м. Панама у ніч на 3 листопада 1903 р. Канонерський човен ВМС США «Нешвілл», який сприяв затримці висадки колумбійських військ у Колоні, продовжував втручатися у їх місію, наполягаючи, що країна повинна дотримуватися «нейтралітету».
3 листопада 1903	Відділення Панами. 7 військових кораблів наблизилися до перешийку. Американські війська висадилися на узбережжі Панами. Службовці американської залізничної компанії завадили перевозу колумбійських військ. Американським військам було віддано наказ перегородити шлях можливого руху на перешийок колумбійської армії з центру країни. Маріонетковий панамський уряд проголосив незалежність від Колумбії, а перекинуті в район будівництва каналу американські військові кораблі стримали спроби колумбійського уряду придушити

	рух сепаратистів.
6 листопада 1903	Створення держави «Панамська республіка».
18 листопада 1903	Договір Панами з США. США отримали зону (10 миль завширшки) для будівлі каналу. США визнали незалежність Панами. Панама надавала Сполученим Штатам право будівництва, а пізніше експлуатації (на вічні часи) міжоканського каналу в межах відведеної для нього зони шириною в 16 км, що проходить через всю територію республіки і займає 1421,8 кв. км. У зону каналу увійшли острови Панамської затоки Періко та Наос. У обмін на це Панама отримала 10 млн. дол. і по 250 тис. щорічних дотацій на наступні 9 років.
Іспано - американська війна	
1848	Президент Джеймс К. Полк пропонує Іспанії продати Кубу за 100 млн. дол. Мадрид відхилив цю пропозицію, а міністр закордонних справ Пидаль заявив, що іспанці «віддадуть перевагу побачити острів зануреним на дно океану, ніж переданим будь-якій державі». Тоді південні штати надали свою територію для організації флібустьєрських експедицій, які у 1850-1851 рр. двічі висаджувалися на Кубі з метою підняти там повстання проти іспанської влади і інспірувати звернення кубинців з проханням про включення острова до складу США на правах штату. Ці акції зазнали невдачі.
70-ті рр. XIX ст.	Посилення американської торговельної експансії на Кубу. Боротьба із французькими та англійськими колонізаторами. Посилення визвольного руху на Кубі проти іспанського гніту. У 1869 р. була прийнята 1-а кубинська конституція. Куба проголошувалася незалежною республікою. Першим президентом став Карлос Мануель де Сеспедес. До 1871 р. іспанці, які отримували підкріплення з метрополії, почали тиснути повстанців. У 1877 р. іспанці захопили у полон кубинського президента Естрада Пальму, обраного у 1875 р., і ще кілька республіканських діячів. У 1878 р. закінчилася Десятирічна війна, яка не принесла кубинцям перемоги.
90-ті рр. XIX ст.	Формування Кубинської революційної партії на чолі з Хосе Марті. Підтримка США визвольного руху на Кубі. Кубинська революційна партія була створена у квітні 1892 р. Програма партії включала аграрну реформу, ліквідацію расової дискримінації, рівні права громадян та інші демократичні перетворення.
Вересень 1895	Оголошення революційного уряду на Кубі. Конституція. Початок війни з іспанцями. 15 лютого 1895 р. Іспанія видала указ про створення на Кубі Консультативної ради при генерал-губернаторі. Цей указ на Кубі сприйняли як порушення обіцянки про надання острову широкій автономії. 24 лютого 1895 р. повстання почалося. Мета повстання: повне вигнання іспанців і встановлення на Кубі соціалізму. Хосе Марті висадився на Кубі з невеликим загonom партизан у провінції Ор'енте. Його соратниками були Максимо Гомес і Антоніо Масео, які

	незабаром очолили партизанську армію. 25 березня 1895 р. Марті проголосив маніфест про початок революції (1) участь у війні афроамериканців дуже важлива для перемоги; 2) іспанці, які не проти посилення Куби, не повинні постраждати; 3) приватні сільські угіддя не повинні бути зіпсовані або розграбовані; 4) головне завдання революції – принести нове економічне життя на Кубу). Національно-революційна війна 1895-1898 рр. була важкою. 19 травня 1895 р. у бою у Дос Ріос Х. Марті загинув. Повстанцям вдалося здійснити «кампанію вторгнення» (осінь – зима 1895). Вони пройшли через весь острів зі сходу на захід і підійшли до Гавани. Поки Гомес діяв у столиці, Масео продовжував марш далі у західну провінцію — Пінардель-Ріо. У вересні 1895 р. на звільненій від іспанців території скликали Установчі збори, які прийняли тимчасову конституцію, що проголошувала незалежність Куби і створення Кубинської республіки.
Серпень 1896	Повстання проти іспанців на Філіппінах. Карний похід іспанської армії Прімо де Рівера. У серпні 1896 р. Катіпунан (таємна філіппінська патріотична організація, заснована представниками революційно-демократичного крила «Філіппінської ліги» після її заборони) розпочала антиколоніальне повстання. Перша битва відбулася біля м. Сан-Хосе-дель-Монте; прихильники Катіпунана здобули перемогу, але незабаром були розгромлені підкріпленнями колоністів.
1897	Автономія Куби. Продовження партизанської війни за допомогою США. 18 вересня відбулася перша зустріч американського посланника Вудфорда і міністра закордонних справ Іспанії герцога Тетуанського. Іспанському уряду була вручена нота з пропозиціями «добрих послуг» щодо врегулювання конфлікту. Вудфорд повідомив, що Іспанія має дати запевнення, які переконали би США, інакше вони залишають за собою право вжити будь-які кроки. Так уперше офіційно прозвучало ультимативне попередження США про можливу інтервенцію. Тому з 1897 р. влада Іспанії пішла на деякі компроміси: було оголошено амністію всім політ'в'язням, надано загальне виборче право для кубинців чоловічої статі старше 25 років. 23 листопада уряд Іспанії оголосив про проведення колоніальної реформи: 1) іспанці Куби і Пуерто-Ріко отримали рівні права з громадянами самої Іспанії, на них почав поширюватися виборчий закон метрополії, 2) Куба отримала самоврядування 25 листопада 1897 р. 1 січня 1898 р. влада Іспанії сформувала тимчасовий уряд Куби, а 19 березня на острові пройшли перші вибори в іспанські кортеси на основі загального виборчого права. У квітні був обраний місцевий парламент, де більшість місць отримали автономісти.
15 лютого 1898	Загибель американського крейсера «Мейн» у Гавані. На американському броненосці «Мейн», що прибув туди для патрулювання, відбувся вибух. Уряд США провину за інцидент поклав на іспанську адміністрацію міста. 25 лютого 1898 р. Т. Рузвельт надіслав телеграму командуючому Тихоокеанською

	ескадрою комадору Дж. Дьюї із розпорядженням підготувати кораблі і у випадку війни з Іспанією розпочати військові дії на Філіппінах. Зокрема, у резолюції США для визнання незалежності кубинського народу від 20 квітня 1898 р. визначалося: 1) народ острова Куби є й повинен бути вільним та незалежним; 2) обов'язок Сполучених Штатів вимагати, щоб уряд Іспанії негайно передав свої повноваження уряду Кубинських островів й вивів свої сухопутні й морські сили з Куби й кубинських вод; 3) президент США буде використовувати всі сухопутні й морські сили й мобілізує додаткових військовозобов'язаних для реалізації цієї резолюції; 4) Сполучені Штати відмовляються від будь-яких планів та намірів щодо утиску суверенітету, юрисдикції чи управління кубинськими островами, за виключенням умиротворення, а після виконання останнього передасть керівництво островами народу.
22 квітня 1898	Американська ескадра блокувала Кубу. Ескадра контр-адмірала Семпсона (2 броненосці, 10 крейсерів, 5 міноносців) вийшла о 7.30 ранку з Кі-Уеста, вийшла на зовнішній рейд Гавани і відкрила вогонь по іспанських берегових батареях. Під час переходу американці захопили 1 судно, навантажений лісом іспанський пароплав «Буенавентура». Однак американське морське командування наказувало своїм бойовим з'єднанням уникати боїв з іспанськими береговими укріпленнями, вважаючи пріоритетним завданням знищення основних сил іспанського флоту.
23 квітня 1898	Іспанія оголосила війну США 22 квітня флот США почав блокаду Куби. 23 квітня Іспанія оголосила війну США: «Народ Північної Америки виснажив наше терпіння і спровокував війну своїми віроломними інтригами, своїми зрадницькими діями, своїми порушеннями міжнародного права та міжнародних конвенцій... Війна буде короткою і вирішальною. Бог забезпечить нам таку блискучу і повну перемогу, якої вимагає наше право й справедлива справа».
27 квітня 1898	Американська ескадра біля Філіппін (Мікронезія). США багато у чому допомогли повсталим націоналістам Куби, Філіппін та Пуерто-Ріко, які намагалися здобути незалежність від Іспанії, розгромивши іспанські війська і змусивши вивести їх з території колоній.
1 травня 1898	Розгром іспанського флоту у битві при Кавіте. Біля узбережжя Філіппін, поблизу Маніли відбулася морська битва між американською і іспанською ескадрами – перша та остання битва між ескадрами Дьюї та Монтохо почалася о 5.12 ранку. До 8 ранку майже всі іспанські кораблі були підпалені артилерійським вогнем. У цій битві іспанські сили були повністю знищені, а американці не втратили жодного корабля.
30 червня 1898	Висадка американців на територію Філіппін. Філіппінська операція. 12 червня 1898 р. філіппінські революціонери на чолі з Еміліо Агінальдо проголосили незалежність. Через 11 днів Агінальдо був

	проголошений президентом Філіппін. До втручання у війну Сполучених Штатів майбутній голова держави перебував у вигнанні в Китаї, звідки його викликали американці, які пообіцяли допомоги у боротьбі за незалежність Філіппін. Також представники Сполучених Штатів підкресливали, що їм колонії не потрібні. Однак, письмових гарантій безкорисливості допомоги американські офіцери та дипломати не надали. Філіппінська операція була дуже вдала. Американські сухопутні сили майже не брали участі, перемога була здобута через успішний морський бій у Манільській бухті і ефективні дії філіппінських повстанців на території всього архіпелагу. США лише в останній момент, коли повстанці оточили Манілу й підписали перемир'я, захопили її 13 серпня.
3 липня 1898	Розгром іспанської ескадри біля Сантьяго-де-Куба. 2 липня іспанський адмірал Сервера отримав наказ від командувача сухопутними військами прорвати американську блокаду. Однією з причин цієї вимоги був дефіцит продовольства в обложених. Уранці 3 липня, під час спроби прорватися, відбувся бій, у якому всі іспанські кораблі були знищені. Бій біля Сантьяго-де-Куба закінчився повною перемогою американського флоту. Втрати американців – 1 убитий і 10 поранених. Втрати іспанців – 323 загиблих та 151 поранений, 1600 полонених на чолі з адміралом Сервером.
Липень 1898	Висадка американців на Пуерто-Ріко. Операція пройшла дуже вдало. Наприкінці липня на півдні Пуерто-Ріко, у муніципалітеті Гуаніка, було висаджено 16 тис. американських солдатів під командуванням генерала Майлса. 8 серпня він почав наступ та зайняв незабаром всю західну частину острова. На Пуерто-Ріко американці втратили 5 чоловік убитими та 28 пораненими. Американці без великих втрат забезпечили собі перемогу та за 3,5 місяця досягли від Іспанії визнання своєї поразки. Важливим був внесок від місцевих повстанців, які за 3 роки до початку війни виснажили й так слабку Іспанію.
12 серпня 1898	Попередні умови щодо припинення вогню підписані між Іспанією та США при посередництві Франції. Були висунуті такі вимоги: Іспанія відмовляється від контролю над Кубою; Пуерто-Ріко і декілька іспанських вест-індських островів повинні відійти до США як матеріальне відшкодування за військові витрати; американські війська уповноважуються утримувати Манілу з прилеглою затокою до визначення статусу Філіппін.
1 жовтня 1898	Паризька мирна конференція.
10 грудня 1898	Паризький мирний договір. США отримали о. Пуерто-Ріко, о. Гуам (Мікронезія), купили Філіппіни (20 млн. дол.). Куба отримала незалежність. «Стаття 1. Іспанія відмовляється від усіх претензій і прав на суверенітет Куби... Стаття 2. Іспанія поступається Сполученим Штатам о. Пуерто-Ріко та іншими островами, що знаходяться зараз під іспанським суверенітетом у Вест-Індії, а також о. Гуам. Стаття 3. Іспанія поступається Сполученим Штатам архіпелагом, відомим під

	назвою Філіппінських островів... Сполучені Штати сплатять Іспанії суму розміром 20 млн. доларів...». У 1900 р. було підписано додаток до Паризького договору – Вашингтонський договір про Філіппіни. Іспанія повинна була відмовитися від усіх прав на острови, які були прилеглими до Філіппін, й зазначеними у Статті 3 Паризького договору.
1898	США анексували Гаваїї. Гавайські острови мали стратегічну цінність для США; Британія, Франція і Японія також проявляли інтерес до островів. Керівництво Республіки Гаваїї розпочало переговори про приєднання, які завершилися влітку 1898 р. Однак договір не отримав підтримки Конгресу через петиції гавайців, що виступали проти приєднання. Тому була здійснена анексія США з перетворенням республіки на Територію Гаваїї за допомогою резолюції Ньюлендса. 16 червня 1898 р. резолюцію схвалив конгрес, а 7 липня остаточно підписав президент. Формальна передача влади сталася 12 серпня.
1899	Поділ островів Самоа між США та Німеччиною. Попередниками цієї конвенції були Вашингтонська конференція 1887 р., Берлінський договір 1889 р. і англо-німецька угода по Самоа 1899 р. Трестороння конвенція розділила архіпелаг Самоа на німецьку колонію (Німецьке Самоа) і територію Сполучених Штатів (Американське Самоа), а Британія відмовилася від претензій у обмін на повернення Фіджі та деяких інших меланезійських територій.
1899	США анексували о. Уейк. Атол Уейк (північна частина Тихого океану) був приєднаний до США у січні як нічийна територія. На острові була побудована станція кабельного зв'язку.
Січень 1899	Іспанці покинули Кубу.
1899 – 1902	Філіппіно-американська війна. Приводом до війни став інцидент, що трапився вночі 4 лютого 1899 р. на Сан-Хуанівському мосту поблизу Маніли. Американський солдат застрелив філіппінця, який зайшов на базу США (солдат намагався зупинити філіппінця, але той не знав англійської мови, тому американець відкрив вогонь). Глава філіппінських повстанців Еміліо Агінальдо закликав своїх прихильників припинити опір у 1901 р. В результаті війни Філіппіни стали залежною територією США, 2 березня 1901 р. Конгрес США ухвалив рішення про створення на Філіппінах цивільного уряду. Тільки у 1935 р. Філіппіни отримали статус автономії у межах США, а остаточно здобули незалежність у 1946 р.
1901	Кубинська республіка. Конституція. Право США втручатися у внутрішні справи Куби. Морські бази США на Кубі. У 1900 р. голова американської адміністрації генерал Л. Вуд отримав із Вашингтону вказівку сприяти скликанню на Кубі Конституційних зборів, що і було зроблено у листопаді. Збори ухвалили Конституцію

	Куби, написану за зразком Конституції США, у лютому 1901 р. Багато депутатів відмовлялися включити в неї поправку, на якій наполягала комісія конгресу США на чолі з сенатором Платтом (США отримували економічні привілеї, право втручатися у політику країни, окупувати її «в цілях захисту її незалежності», розміщувати на острові військово-морські бази). Відмовляючись вивести свої війська з острова у випадку, якщо «поправка Платта» не буде прийнята, американська сторона домоглася свого. 2 березня 1901 р. Конгрес США ухвалив «поправку Платта» до Закону про асигнування на американську армію. У грудні 1901 р. на Кубі пройшли президентські вибори, перемогу на яких отримав Естрада Пальма. 20 травня 1902 р. була проголошена незалежна Кубинська республіка, а американські війська залишили острів. «Поправка Платта» відіграла основну роль у підписанні договору 22 травня 1903 р., за яким США отримали право на безстрокову оренду військово-морської бази у Гуантанамо.
<i>Англо-бурська війна</i>	
30-50-ті рр. XIX ст.	«Великий трек» – переселення бурів під керівництвом Пітера Ретіфа з Капської колонії до суміжної з нею території, розташованої між річками Оранжева, Вааль і Лімпопо. Складення двох держав – Трансвааль (столиця – Преторія) та Оранжева республіка. Англійські колонії – Капська, Наталь, протекторат Бечуаналенд (сучасна Ботсвана).
60-ті – 70-ті рр.	Алмазна лихоманка у Кімберлі. Англія захопила частину Оранжевої.
1877	Анексія Англією Трансвааля. Початок боротьби за незалежність на чолі з П. Крюгером. Президент Трансвааля Т. Бюргер виступив із прокламацією, в якій висловив протест, але у той же час закликав населення утриматися від активних дій. Однак політика британської влади викликала зростаюче невдоволення бурів через спроби стягнути з бурів податкові недоїмки за роки, що передували анексії.
1880	Антианглійське повстання. Повстання трансваальських бурів розпочалося у Почефструмі, після того як уряд Трансвааля оголосив про свою незалежність від Британії. Повстання бурів захопило зненацька 6 невеликих британських фортів, розкиданих по Трансваалю.
1881	Преторіанська конвенція – встановлення англійського протекторату над Трансваалем (фактична незалежність). За конвенцією Трансвааль отримав самостійність у внутрішніх справах, але передав контроль над зовнішньою політикою Британії.
80-ті рр.	Договір бурів із Португалією про будівництво залізниці у бухту Делагоа (Мозамбік). Військово-політичний союз Трансвааля та Оранжевої республіки (президенти Крюгер та Штейн).

1886	«Золота лихоманка» у Трансваалі Через багатіючі золотоносні родовища у країну хлинув потік приїжджих, головним чином британців, які бажали працювати у гірничорудній промисловості. Іноземці (на голл. ойтландери / уйтландери), зосередили у своїх руках золотодобування, промисловість і торгівлю Трансваала, у той час як бури жили на фермах, зайняті землеробством і скотарством.
1886	Сесіл Родс – співвласник гірничої компанії «Де Бірс».
1889	МЗС Англії лорд Солсбері видає С. Родсу хартію на 25 років на управління Південною Африкою. Родс – правитель колонії Зеленого Мису. Створення британської Південної Родезії (сучасне Зімбабве) та Північної Родезії (сучасна Замбія). Складення філософії «джингоїзму» (панування англосаксонської раси у всьому світі). Родс – губернатор Капської колонії. Доктор Джемсон – губернатор Родезії.
1890	С. Родс видобуває 90 % алмазної продукції у світі.
1891	Англійський протекторат Ньясаленд.
90-ті рр.	У Трансваалі приймають закони, що обмежують права ойтландерів, число яких зросло за 10 років у 5 разів.
1895	Р. Солсбері – прем'єр-міністр Англії; Дж. Чемберлен – міністр у справах колоній. Початок боротьби за права ойтландерів.
31 грудня 1895 – 1 січня 1896	Перехід трансваальського кордону загоном доктора Джемсона.
2 січня 1896	Загін взято у полон бурами.
3 січня 1896	Вітальна телеграма Вільгельма II президенту Паулю Крюгеру (1883-1902). Німеччина відходить із союзу з Англією, Англія схиляється до союзу з Францією.
1898	Нова хвиля боротьби за права ойтландерів.
1899	«Століття несправедливості». Програма об'єднання всіх африканерів та створення голландської республіки від Кейптауна до Замбезі.
10 вересня 1899	Дж. Чемберлен у телеграмі П. Крюгеру вимагає визнати права ойтландерів. Ультиматум Трансваала: Англія не повинна втручатись у внутрішні справи бурських республік.

11 жовтня 1899	Початок англо-бурської війни. У бурів 45 тис. військ під проводом П. Жубера (Трансвааль) та Х. Девета (Оранжева Республіка). В англійців 12 тис. військ на початку війни (448 тис. на чолі з Г. Кітченером наприкінці війни).
Початок 1 етапу: 10 (14) листопада 1899	Англія погодилася з розділом островів Самоа між США та Німеччиною. Нейтралітет великих держав щодо англо-бурської війни.
Листопад 1899	Наступ бурів на Наталь та Капську колонію. Бурські війська перейшли кордон Наталя, прагнучи захопити цю англійську колонію і тим самим стати на шлях захоплення всієї Південної Африки. Після провалу Блумфонтейнської конференції (31 травня – 5 червня 1899 р.) англійський уряд надіслав до Південної Африки нові військові сили. Бурські війська, наступаючи на південь від р. Тугела, затримали просування шойно прибулих до Наталя англійських військ на чолі з генералом Х. Хіллардом і цим зірвали їхню спробу перешкодити перекиданню бурських військ до Істкортау.
Зима 1900	Облога Кімберлі. На початку війни бурські війська, очолювані К. Вессельсом, діяли у південно-західній частині Оранжевої Республіки: блокували центр видобутку алмазів у Кімберлі, де знаходилися англійські війська чисельністю до 2 тис. на чолі з полковником Кеквічем. Бури обложили Ледісміт, Кімберлі і Мафекінг із метою оволодіти стратегічними базами і перегородити англійським військам шляхи наступальних операцій. Однак, осадивши ці міста, бури дуже розтягнули свої позиції, не забезпечивши їх резервами. Отже, бури не зуміли використати досягнуті успіхи: вони втратили можливість захопити Істкорт, не вжили необхідних заходів для того, аби зірвати просування англійських військ, що мали на меті деблокувати Ледісміт. До того ж бури не доклали достатніх зусиль для взяття Ледісміту. У листопаді Кроне з більшою частиною сил пішов на південь до Кімберлі, залишивши близько 2 тис. для облоги Мафекінга.
15 лютого 1900	Англійська армія зняла осаду Кімберлі. Блокада бурами Ледісміта, Кімберлі і Мафекінга була в основному пасивною. Розрахунки бурів на те, що африканери повстануть проти англійського панування, і на втручання держав у війну для захисту бурських республік виявилися необґрунтованими. У лютому англійські війська під командуванням Ф. Робертса змусили бурів зняти облогу з Кімберлі.
27 лютого 1900	Бури здаються в полон. Продовжуючи наступ, англійці завдали поразки бурському війську, що захищало підступи до Блумфонтейна. Однак воля бурів не була зламана.
Весна	Англійський наступ на Трансвааль.

1900	На початку березня англійські війська звільнили від облоги Ледсміт і почали вигнання бурських військ із Капської колонії. Поразка бурів у війні була очевидною. 28 квітня був опублікований королівський указ, який дозволяв усім колишнім солдатам вступити на понаднормову службу для несення її як в метрополії, так і за межами останньої і передбачав виплату їм підвищеної пенсії. У травні англійські війська взяли Кронстад і деблокували Мафекінг. 31 травня англійські війська, не зустрівши серйозного опору, взяли Йоганнесбург.
5 червня 1900	Узяття Преторії (бури здали без бою). Багато бурів Трансвааля припинили збройну боротьбу. Англія оголосила приєднання Трансвааля та Оранжевої Республіки до імперії. Крюгер відправляється до Європи на пошуки допомоги.
Початок II етапу: Літо 1900 р.	Три бурські армії починають партизанську війну, доходячи до Кейптауна. Кітченер організовує систему концтаборів на 100 тис. осіб. Повстання африканських племен проти колонізаторів. 17 березня у Кронстаді військовою радою за пропозицією президента Оранжевої було вирішено змінити тактику і перейти до збройного нападу на ворога рухливими загонами, переважно на флангах і у тилу.
Травень 1902	Перемовини Г. Кітченера з керівником східної трансваальської армії Луї Ботта. Подальша збройна боротьба бурів була безперспективною. 9 квітня військові та політичні діячі бурських республік зібралися у Клерксдорпі на нараду щодо умов укладення миру.
31 травня 1902	Мирний договір у Ференігінгу. Трансвааль та Оранжева Республіка анексовані Британською імперією. Англійський уряд обіцяв надати бурам у майбутньому самоврядування, дозвіл на використання голландської мови у шкільному викладанні і в судах, відшкодувати збитки, нанесені бурським фермерам діями британських військ.
1906	Самоуправління бурським республікам. У 8 статті договору була умова, що питання про надання виборчих прав африканцям у колишніх бурських республіках не підлягало вирішенню до введення самоврядування. Ця умова заклала основу для позбавлення у майбутньому африканців права брати участь в управлінні Південної Африкою.
1910	Складення британського домініону Південно-Африканський Союз (Капська колонія, Наталь, Оранжева Республіка, Трансвааль). Прем'єр-міністр – Л. Ботта.
1913	Утворення системи апартеїду. «Закон про землі тубільців» від 1913 р. офіційно закріпив пограбування африканців колонізаторами. Громадянськими правами у

	ПАС володіли англійці і бури, у той час як африканці, які становили 3/4 населення, піддавалися пригніченню. З 4 500 тис. африканців понад 1 700 тис. були зігнані з їх земель у резервації, розташовані на неродючих землях (лише 6 % всієї території Південно-Африканського союзу), де панували перенаселеність, малоземелля, злидні, голод і хвороби. Закон забороняв африканцям купувати землі поза резерваціями і продавати свої наділи будь-кому крім африканців. Це було початком системи апартеїду.
--	--

АНГЛО-НІМЕЦЬКІ ПРОТИРІЧЧЯ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

1895 – 1903	Міністр колоній Великої Британії Дж. Чемберлен висуває принцип, що англійський флот має переважити сумарну могутність флотів держав, що посідають друге-третє місця (Two Power Standard).
90-ті рр. XIX ст.	Посилення німецької економічної експансії в Азії.
1891	Загальнонімецький союз (Гутенберг) за посилення флоту з метою встановлення світового панування. Австро-Угорщина та Німецька імперія утворили «Пангерманський союз», який за 3 роки змінив свою назву на «Загальнонімецький союз». Пангерманський союз стояв на засадах посилення впливу в Китаї. Він проіснував до початку Другої світової війни і був спрямований на об'єднання всієї німецької спільноти та боротьбу проти національних меншин.
1897	Оголошення імператором Вільгельмом II ери «світової політики». Перехід до колоніальних захоптів. Програма будівництва ВМФ. Перехід Німеччини до «світової політики» (Weltpolitik) втілювався у претензіях на панування в Європі, у бажанні закріпитися на Близькому, Середньому і Далекому Сході, а також у прагненні до переділу сфер впливу в Африці. Просування німців на Схід і неприховані територіальні претензії Німеччини призвели до різкого загострення її відносин з Англією.
Жовтень 1898	Вільгельм II у Константинополі оголосив себе «другом мусульман». У Берліні вважали, що іслам можна вигідно використати у контексті глобальної політики Вільгельма II. Це особливо добре показує близькосхідне турне кайзера 1898 р., зокрема, драматичне мовлення, з яким Вільгельм виступив на могилі Саладіна, проголосивши себе «другом 300 мільйонів магометан» усього світу.
1898	Англо-німецька угода про розділ португальських колоній у Африці (не була ратифікована). Ілюзорність тодішніх сподівань німецької дипломатії щодо Африки виявилася лише у 1913 р., коли Берлін довідався про Віндзорський протокол 1899 р., який гарантував Португалії недоторканність її володінь із боку Великобританії.
1900 – 1909	Рейхсканцлер Німеччини Бернхард фон Булов. Після відставки Гогенлоє у 1900 р. Б. фон Булов обійняв посаду рейхсканцлера та прем'єр-міністра Пруссії. Першою дією Булова як канцлера був захист у рейхстазі політики німецької інтервенції

	у Китаї. Надалі він обстоював інтереси німецької зовнішньої політики перед парламентом. 6 червня 1905 р. отримав титул князя.
1900	Початок будівництва нового ВМФ Німеччини під керівництвом адмірала А. фон Тірпіца. Новий ВМФ Німеччини мав стати головним інструментом проведення «світової політики». Тірпіц створював його не для забезпечення миру з Англією, а для війни з нею. До 1904 р. склад флоту повинен був бути доведений до 17 лінійних кораблів, 9 броненосних, 26 легких крейсерів і відповідного числа дрібних судів.
1900	Англо-німецька угода про «відкриті двері» у Китаї. Дж. Чемберлен за союз із Німеччиною, лорд Р. Солсбері проти. Німеччина прагнула до свободи дій на Далекому Сході, розраховувала на поширення свого впливу в районі р. Янзи, бо саме там володарювала Велика Британія.
1901 – 1910	Король Англії Едуард VII. «Дядько Європи» був дядьком кількох європейських монархів, що царювали з ним у той самий час, включаючи Миколу II та Вільгельма II. Король зробив великий особистий внесок до створення Антанти, відвідавши з офіційними візитами Францію (1903) та Росію (1908). У очах сучасників Едуард VII був «миротворцем» як ініціатор франко-російського союзу.
1902 – 1905	Прем'єр-міністр Англії А. Бальфур. Бальфур у липні 1902 р. змінив Солсбері на посаді прем'єр-міністра. Проблема дефіциту робочої сили на шахтах Південної Африки була розв'язана ввезенням працівників із Китаю, але умови їхнього утримання спричинили протести.
1899 – 1903	Створення проекту Багдадської залізниці (від Мармурового моря до Перської затоки). Перемога Німеччини в боротьбі за концесію на будівництво дороги. У 1898 р. німецький імперіалізм почав боротьбу за концесію на будівництво Багдадської залізниці. Це підприємство мало стати його головним інструментом у процесі закабалення Туреччини. Вільгельм II своїм інтересом щодо цієї концесії викликав побоювання у Росії, Англії і Франції, які зайняли спільну позицію. У 1898 р., під час свого перебування у Дамаску, кайзер публічно називає себе другом мусульман та їх халіфа, чим викликав захопленість султана. Саме це дозволило йому отримати концесію у 1899 р. на будівництво залізниці до Багдада, а також на спорудження порту в Гайдар-Паша, що на азійському березі Босфору. Трансконтинентальна залізниця мала з'єднати Берлін і Багдад й сприяти більш активному проникненню німецького капіталу на Балкани, в Анатолію і Месопотамію.
1905	Розторгнення унії Норвегії та Швеції. Норвегія – незалежна держава. 7 червня 1905 р. стортинг Норвегії прийняв резолюцію про розірвання унії (була укладена внаслідок завершення шведсько-

	норвезької війни 1814 р.). У ході плебісциту за розрив унії було подано близько 369 тис. голосів (за її збереження – 184 голоси). Розірвання унії було оформлене шведсько-норвезькими Карлстадськими угодами, після чого Норвегія здобула повну незалежність і власного короля Хокона VII.
1905 – 1908	Прем'єр-міністр Англії Г. Кемпбелл-Баннерман.
1904 – 1908	Тимчасове припинення Багдадського проекту під тиском Росії та Англії. Проект міг зменшити британський контроль над зовнішньою торгівлею Німецької імперії. Залізниця також загрожувала Російській імперії, оскільки могла призвести до посилення впливу Німецької імперії на Кавказі й на півночі Персії, де Росія домінувала на ринках.
1908 – 1914	Німеччина збудувала 914 км залізничного шляху.
1908 – 1916	Прем'єр-міністр Англії Г. Г. Асквіт.

Контрольні питання

1. Що таке філософія «панамеріканізму»?
2. Коли був створений Панамеріканський союз?
3. У чому полягає значення Договору Панамі з США 1903 р.?
4. Чому англо-німецькі протиріччя вважають головними на початку 20 ст.?
5. Як оцінити факт, що Іспанія оголосила війну США, а не навпаки? Чия це перемога?
6. Назвіть основні положення Мирного договору 1898 р.
7. У чому полягає унікальність Філіппіно-американської війни?
8. Назвіть особливі положення Конституції Кубинської республіки 1901 р.?
9. Як проходило складення британського домініону Південно-Африканський Союз?
10. Які наслідки мало оголошення імператором Вільгельмом II ери «світової політики»?

ТЕМА 14
СКЛАДАННЯ НОВИХ ЗАСАД ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ
ВЕЛИКИХ ДЕРЖАВ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Російсько-японська війна 1904-1905 рр. Перша марокканська криза 1905-1906 рр. Англо-російська угода 1907 р. Боснійська криза 1908-1909 рр. Друга марокканська криза 1911 р. Італо-турецька війна 1911-1912 рр. Балканські війни 1912-1913 рр. Посилення визвольного руху національних меншин в Європі (Ірландія, Каталонія, Басконія). Розташування сил на міжнародній арені влітку 1914 р. Зростання націоналізму та шовінізму в європейських країнах. Міжнародний робітничий та соціалістичний рух. Липнева криза 1914 р.

Етапи/роки	Короткий зміст
АНГЛО-ЯПОНСЬКА УГОДА 1902 РОКУ. РУСЬКО-ЯПОНСЬКА ВІЙНА. ПЕРЕГРУПУВАННЯ ДЕРЖАВ ПІСЛЯ ЗАКІНЧЕННЯ ВІЙНИ	
1901	Росія посилює агресію в Маньчжурії. Німеччина відмовляється від союзу з Англією. Японія закінчує реорганізацію флоту, посилює тиск проти росіян у Маньчжурії (маршал Ямагата, генерал Кацура – за війну).
30 січня 1902	Англо-японська угода. Англія зобов'язалась нейтралізувати Францію у разі російсько-японської війни. Англія визнала Корею японською сферою впливу, Китай – сферою особливих інтересів Японії. Росія – проти.
20 березня 1902	Франко-російська декларація: протекторат над Китаєм. Мала форму дипломатичної відповіді на англо-японський союз: у випадку «ворожих дій третіх держав» чи «безладів у Китаї», Росія та Франція залишали за собою право вжити «відповідні заходи».
Квітень 1902	Росія погодилась на поступовий (зональний) відступ своїх військ з Маньчжурії. Відступ протягом 18 місяців без згадок про будь-які монополії та банківські угоди. Проте евакуація військ із Маньчжурії ставилася у залежність від «загального спокою та образу дій інших держав».
Квітень 1903	Припинення виходу російських військ із Маньчжурії. Підготовка до війни з Японією. Повільне просування роботи по зміцненню Порт-Артура.
Серпень 1903	Японський проєкт угоди – Росія повинна визнати права Японії у Кореї та Китаї. Відставка С. В. Вітте, противника війни. Перемога «корейців» на чолі зі статс-секретарем Безобразовим. Початок вводу військ на кордон Маньчжурії з Кореєю на р. Ялу.
Кінець січня 1904	Російська нота Японії про поступки у китайському питанні. Росія зобов'язалась поважати права Японії та інших держав у Маньчжурії, зняла заперечення проти організації іноземних

	сел'яментів; відмовилася від створення нейтральної зони в Кореї, наполягаючи лише на «невикористанні Кореї у стратегічних цілях».
26 – 27 січня (8 – 9 лютого) 1904	Напад японських міноносців адмірала Того Хейхатіро на російські кораблі у б. Чемульпо без оголошення війни. Загибель крейсера «Варяг» та канонерки «Кореспець». Російські моряки знищили свої судна, щоб вони не дісталися ворогу.
27 січня – 20 грудня 1904	Оборона Порт-Артура. Найбільш тривала битва російсько-японської війни. Порт-Артур став місцем народження нової зброї – міномета.
Квітень 1904	Поразка російської армії біля Тюренчена. 8 квітня росіяни під проводом генерала Засулича зазнали поразки від східного загону армії Курокі.
Травень 1904	Висадка японського десанту на Ляодунському півострові. Облога Порт-Артура із суші. 2 японська армія під командуванням генерала Ясукати Оку чисельністю близько 38,5 тис. почала висадку на Ляодунський півострів.
Липень 1904	Спроба прориву блокади Порт-Артуру з моря. Загибель адмірала Віттефа та Тихоокеанської ескадри.
11 – 21 серпня 1904	Поразка Маньчжурської армії генерала Куропаткіна під Ляояном. Обидві сторони зазнали величезних втрат: російські втратили більше 16 тис. убитими, японці – 24 тис. Японці не змогли оточити армію А. Н. Куропаткіна, яка відійшла до Мукдену, але вони оволоділи Ляояном і Янтайськими кам'яновугільними копальнями.
Вересень – жовтень 1904	Поразка російської армії на р. Шахе. Російські війська, що атакували, втратили вбитими і пораненими 40 тис., японці – 26 тисяч. Бій закінчився, по суті, нічиєю, однак у стратегічному сенсі це був великий успіх японців: вони відбили останню спробу Куропаткіна врятувати Порт-Артур.
Листопад – грудень 1904	Штурм та здача Порт-Артура.
6 – 25 лютого 1905	Поразка російської армії під Мукденом. Втрати у Мукденській операції призвели до припинення японцями активних дій. Поповнювати армію було нічим; людські та матеріальні ресурси Японії закінчилися. Фронт стабілізувався та сягав 200 км.
14 – 15 травня 1905	Розгром Балтійської ескадри адмірала Рожественського у Цусімській протоці. Цусімська битва вирішила результат війни. Росія не могла більше продовжувати боротьбу, позаяк не лишилося ні армії, ні флоту.
Весна – літо 1905	Т. Рузвельт намагався примирити Японію та Росію.
23 серпня (5 вересня) 1905	Портсмутський мирний договір. Росія визнала Корею сферою впливу Японії, передала їй південну частину

	КСЗ, Південний Сахалін та права на Ляодунський півострів із Порт-Артуром та Дальнім. Портсмутський мир позбавляв Російську імперію виходу в Тихий океан. Втрата Південного Сахаліну ставила під загрозу зв'язок Владивостоку з Камчаткою і Чукоткою; ці зв'язки могли бути в будь-який час порушені японцями. У перемозі Японії велику роль зіграла допомога США і Британії. Японська імперія отримала панівне становище в Кореї і Південній Маньчжурії, що було використано пізніше для нападу на Китай і російський Далекій Схід. Але умови договору були значно ближче до російської, ніж японської програми миру, тому цей договір був сприйнятий японською громадськістю як приниження, що викликало в Токіо масові заворушення.
Листопад 1905	Установлення японського протекторату над Кореєю. 17 листопада між Японською та Корейською імперією був укладений договір, який перетворював Корею на протекторат. Засновувалася посада японського генерал-резидента, який отримував значні повноваження в управлінні країною.
1907	Антияпонські виступи у США та Канаді. Реорганізація американського флоту. Посилення охорони Філіппін.
1908	Американська ескадра в Йокогамі. Угода про збереження статус-кво в АТР.
1910	Анексія Кореї. Загострення відносин із США. Незважаючи на протести інших країн, Японія окупувала Корею та приєднала її до своєї імперії.
1913	Дискримінація японців у США. Антиамериканські демонстрації в Японії.
СТВОРЕННЯ АНТАНТИ	
Літо 1903	Обмін візитами на вищому рівні Англії (Едуард VII) та Франції (Е. Лубе). Головний архітектор Антанти – Делькассе.
7 квітня 1904	Створення англо-французької Антанти (Entente cordiale). Отримала назву «Сердечна згода».
1906 – 1909	Прем'єр-міністр Франції Ж. Клемансо.
1909 – 1911	Прем'єр-міністр Франції А. Бріан.
ПЕРША МАРОККАНСЬКА КРИЗА 1905-1906 РР.	
Жовтень 1904	Франко-іспанська угода щодо Марокко. Спроби налагодження російсько-німецького союзу. Німеччина зробила спробу відірвати Росію від Франції, але вона виявилася невдалою. Російська імперія, знесилена російсько-японською війною та революцією 1905 р., не могла надати достатньої допомоги Франції. До кінця 1904 р. Італія, Великобританія та Іспанія негласно визнали «особливі права» французів у Марокко, що на практиці означало перетворення султанату на протекторат Франції. В обмін на ці поступки

	французи визнавали права англійців на Єгипет, італійців – на Триполітанію, а іспанців – на міста на північному узбережжі Марокко.
Березень 1905	Вільгельм II у Танжері. Загроза Франції породила боротьбу в уряді; прем'єр-міністр М. Рув'є за союз із Німеччиною. Німеччина діяла через провокації та залякування. 31 березня 1905 р. Вільгельм II демонстративно відвідав марокканський порт Танжер, вказуючи на «незалежність Марокко», підкреслив, що Німеччина претендує на рівні «права» з іншими державами. Бюлов висунув вимогу щодо необхідності міжнародної конференції, яку він мав намір використати для анулювання англо-французької змови. У разі відмови прийняти німецькі вимоги, Франція опинялася перед загрозою війни з Німеччиною.
24 липня 1905	Зустріч у Бйорку Миколи II та Вільгельма II. Укладення оборонного договору (не був ратифікований Росією через тиск Франції). Договір складався з 4 статей і містив зобов'язання сторін про взаємодопомогу в Європі у разі нападу на одну з них будь-якої європейської держави. Договір мав набути чинності відразу після укладання миру між Росією та Японією. Російський імператор зобов'язувався після набуття чинності договору «зробити необхідні кроки для того, щоб ознайомити Францію з цим договором і спонукати її приєднатися до нього».
Січень 1906	Міжнародна конференція в Альхесірасі з питання про незалежність Марокко. Підтвердження політики «відчинених дверей» (проводилась з 1880 р.). Загроза війни між Францією та Німеччиною. В Іспанії, в Альхесірасі, США, Англія, Росія, навіть Італія, що формально залишалася союзником Німеччини, активно підтримували Францію. Німеччина опинилася ізольованою. Результати конференції можна розглядати як поразку Німеччини. Марокко залишалось формально незалежною державою, але фінанси, зокрема митниці, потрапляли під міжнародний контроль. Організація марокканської поліції доручалася Франції та Іспанії, а разом із тим на них лягав обов'язок «підтримки порядку» в Марокко. Це полегшувало Франції можливість відновити свою експансію під проводом «підтримки порядку». Німці вирішили зберегти обличчя і прийняли компромісну угоду 31 березня 1906 р. Франція погодилася поступитися контролем над марокканською поліцією, але зберегла ефективний контроль над марокканськими політичними і фінансовими справами. Потерпівши поразку в Альхесірасі, Німеччина не залишила надії на участь у поділі Марокко.
1906 – 1913	Президент Франції А. Фальєр. Беручи активну участь у зміцненні Антанти, Фальєр був противником війни з Німеччиною.
АНГЛО-РОСІЙСЬКА УГОДА 1907 Р.	
1906	Загострення військово-морського суперництва Англії та Німеччини. Початок випуску англійських dreadnoughtів.

1907	Початок випуску важкоозброєних кораблів в Німеччині. Адмірал Тірпіц.
Липень 1907	Російсько-японська угода щодо Маньчжурії. Складання спільної монополії. 28 липня відбулося підписання риболовецької конвенції, 30 липня було укладено російсько-японську політичну угоду. Японія визнала Північну Маньчжурію (на північ від лінії Хуньчун – озеро Біртен – гирло річки Нонні) сферою впливу Росії. Росія визнала сферою Японії Південну Маньчжурію і Корею. Угода поліщила російсько-японські відносини.
31 серпня 1907	Англо-російська Антанта. Нейтралізація Тибету. Афганістан – англійська сфера впливу. Розділ Персії на російську (північну) та англійську (південно-східну) сфери впливу. За сприяння Франції була підписана англо-російська угода. З російського боку її підписав Ізвольський, з англійського – посол у Петербурзі А. Нікольсон. Персія ділилася на 3 частини: північна Персія (найбільш населена і багата її частина) визнавалася російською сферою впливу; центральна частина оголошувалася нейтральною зоною; південна (точніше південно-східна), яка була багата нафтою і прикривала доступ до Індії та Перської затоки, стала сферою англійського впливу. Афганістан, важливий із погляду підступу до Індії, визнавався сферою впливу Англії.
1907	Друга Гаазька конференція: відхилення Німеччиною пропозицій щодо роззброєння. Взяли участь 43 держави, було прийнято 13 конвенцій щодо мирного розв'язання міжнародних сутичок; обмеження під час застосування сили під час стягнення за договірними борговими зобов'язаннями; початку воєнних дій; законів та звичаїв сухопутної війни; прав та обов'язків нейтральних держав та осіб у разі сухопутної війни; перетворення торговельних суден на військові.
БОСНІЙСЬКА КРИЗА 1908-1909 РР.	
1905	Таємний союз Мустафи Кемалю у Дамаску. Мустафа Кемаль приєднався до таємної антимоноархічної спілки офіцерів «Батьківщина і свобода», а після переведення через 2 роки до Монастира – до підпільної партії «Комітет єднання і прогресу».
Липень 1908 – 1909	Молодотурецька революція. Мехмед V (1909-1918). Почалася 3 липня, за три тижні здобула повну перемогу. Революція мала на меті повалення деспотичного режиму султана Абдула-Гаміда II, введення конституційного ладу. У результаті було обрано нового султана Мехмеда V.
1908	Переговори Д. Ллойд-Джорджа з Б. Бюловим щодо скорочення гонки озброєнь.
Осінь 1908	Адмірал Тірпіц таємно від Рейхстагу буде два дредноути. Міжнародний скандал.
1908	Болгарія оголосила незалежність. Користуючись слабкістю Османської імперії під час Боснійської

	кризи, цар Фердинанд I проголосив незалежність Болгарії.
1908	Кріт оголосив про встановлення союзу з Грецією. Цей акт не був визнаний Грецією до жовтня 1912 р., а на міжнародному рівні до 1913 р.
5 жовтня 1908	Австро-Угорщина анексує Боснію та Герцеговину. Загострення відносин із Сербією («південнослов'янським П'ємонтом») на чолі з королем Петром I Карагеоргієвичем (1903-1918). Захопленням цих провінцій, які залишалися під номінальним суверенітетом турецького султана, правлячі кола Австро-Угорщини прагнули завдати удару по зростаючому національно-визвольному руху південнослов'янських народів монархії Габсбургів.
30 жовтня 1908	Німеччина схвалює дії Австро-Угорщини на Балканах. Німеччина вперше дала зрозуміти, що готова піти на ризик європейської війни, якщо Росія виступить проти анексії. Росії нічого не залишилося, як знести це приниження, оскільки Великобританія і Франція були ще не готові виступити і оскільки Росія після поразки у російсько-японській війні не могла воювати одна.
21 березня 1909	Закінчення Боснійської кризи.
Червень 1909	Відставка Б. Бюлова.
1909 – 1917	Рейхсканцлер Німеччини Теобальд фон Бетман Хольвег.
1909	Англія буде вісім дредноути.
Серпень 1909 – липень 1911	Серія англо-німецьких переговорів щодо воєнно-морського питання. Німеччина не погодилася припинити будівлю флоту.
1910 – 1936	Англійський король Георг V.
1909 – 1912	Албанські повстання в Османській імперії. Повстання значно послабило позиції Туреччини в Албанії, полегшило боротьбу балканських країн із нею в Першій Балканській війні і підготувало передумови проголошення незалежності Албанії у листопаді 1912 р.
1910 – 1914	Курдські повстання в Османській імперії.
1909	Революція в Персії. Повалення проросійського шахського режиму. 3 липня за рішенням Верховної Ради шах Моххамед-Алі був позбавлений влади, новим монархом оголошувався його 14-річний син Султан Ахмад-шах. До влади прийшов ліберальний уряд, конституція була відновлена, а Моххамед Алі сховався у резиденції російської дипломатичної місії у передмісті Тегерана.
1911 – 1913	Революція в Китаї. Повалення маньчжурської династії. Синьхайська революція припинила правління маньчжурської династії Цін (правила на півночі Китаю з 1636 р., змінила династію Мін у 1644 р.).
ДРУГА МАРОККАНСЬКА КРИЗА 1911 Р.	

8 лютого 1909	Німеччина поступилась Франції Марокко. За Феським договором Німеччина прийняла панування Франції в Марокко в обмін на Новий Камерун.
1909 – 1911	Прем'єр-міністр Франції А. Бріан. Арістід Бріан 11 разів обіймав посаду прем'єр-міністра, кілька разів був міністром закордонних справ Франції.
1911	Рух проти реформ у Османській імперії. Султан звернувся за допомогою до Франції. У Марокко спалахнуло повстання проти султана Абд аль Хафіза, який у квітні був обложений у своєму палаці в Фесі.
Травень 1911	Франція окупувала Фес. У Марокко спалахнуло повстання берберських племен, а французькі війська за призовом султана надали допомогу, ввівши свої війська у столицю Марокко Фес.
1 липня 1911	Німечка канонерка «Пантера» біля Агадіру (південне узбережжя Марокко). Привід: захист німців у Агадірі. Причина: бажання контролювати р. Сус (компенсація за Фес). Унаслідок цього виник новий франко-німецький конфлікт (Агадірська криза). Правлячі кола Франції розцінили «стрибок Пантери» як пряму загрозу війни. У переговорах між Францією і Німеччиною обидві сторони проявляли велику наполегливість і не раз вдавалися до взаємних погроз. Марокканська криза загострила також протиріччя між Німеччиною і Англією.
22 липня 1911	Промова Д. Ллойд-Джорджа у парламенті проти будь-яких змін, що не були узгоджені з Англією. Англія та Німеччина на межі конфлікту. Рішуча заява англійського уряду про готовність Англії прийняти виклик і воювати на боці Франції, змусила натхненників імперіалістичної політики Німеччини відступити.
4 листопада 1911	Угода Франції та Німеччини. Німеччина визнала французький протекторат у Марокко та отримала частину Французького Конго (Камерун). Танжер – порто-франко. Іспанії – протекторат над частиною марокканського узбережжя – зоною проти Гібралтару. Одним з найважливіших наслідків Агадіра була серія заходів щодо посилення озброєнь, проведених усіма великими державами з початку 1912 р. до літа 1914 р. Попереду у цій гонці озброєнь йшла Німецька імперія.
Січень 1912	Прем'єр-міністр Франції Р. Пуанкаре. Відіграв ключову роль у зміцненні Антанти; критики вважали його одним із розпалювачів військового протистояння з Німеччиною (мав прізвисько «Пуанкаре-війна»).
1912 – 1920	Президент Франції Р. Пуанкаре. Пуанкаре і його уряд на чолі з Жоржем Клемансо гідно впоралися з організацією національної оборони.
1913	Прем'єр-міністр Франції А. Бріан. Після 1 світової війни – один із «батьків-фундаторів» європейської інтеграції.

ІТАЛО-ТУРЕЦЬКА ВІЙНА 1911-1912 РР.	
29 вересня 1911	Італія розпочала війну з Османською імперією. Вторгнення у Тріполітанію (Лівію). Нейтралітет європейських держав. Ультиматум Росії Османській імперії щодо режиму Проток. Італійські імперіалісти розглядали Тріполі як вихідний плацдарм для подальшої експансії. Римський банк, пов'язаний з Ватиканом, також мав у Тріполі серйозні інтереси. Ще у 1900 р. Італія заручилася згодою Франції на захоплення Тріполі та Кіренаїки. У 1909 р. у Ракконіджі Італія добилася згоди зі сторони Росії. Італійські імперіалісти розраховували, що Німеччина й Австро-Угорщина також не стануть ним протидіяти та зрадіть інтересам Туреччини, якій вони надавали заступництво.
Осінь 1911	Бомбардування турецьких портів. Італія захопила Тріполі та частину узбережжя. Італія окупувала о-ви Додеканез, але великого збитку завдати Туреччині не змогла. Серйозний опір італійці зустріли, коли невдало розташовані на околицях Тріполі війська були повністю оточені більш мобільною арабською кавалерією, підтриманою турецькими регулярними частинами.
Лютий – березень 1912	Невдала місія Холдейка в Німеччині щодо політичної угоди. Тирпїц – проти.
1912	Британо-французька та британо-російська домовленості про військово-морське співробітництво.
15 жовтня 1912	Лозаннський договір про мир Італії та Туреччини. Італія отримала Тріполітанію та Кіренаїку (сучасна Лівія) (на правах автономії). Італійський уряд прагнув закінчити війну, яка тривала набагато довше, ніж очікувалося. «Подарувавши» населенню Лівії автономію, османський султан також зобов'язувався вивести свої війська з її території. Італія зобов'язувалася евакуювати свої війська з Додеканеських о-вів.
1912 – 1918	Сенусіти продовжили боротьбу з Італією. Підписання мирного договору Італії з Туреччиною не вплинуло на боротьбу арабського населення проти італійських військ, яка велася за допомогою турецьких загонів, які не зуміли евакуюватися з Лівії. Боротьбу в Кіренаїці, Феззані та південній Тріполітанії очолював лідер мусульманської секти сенуситів Ахмад Шаріф. У Північній Тріполітанії бедуїнами велася партизанська війна, метою якої був захист ісламу та вільного життя, яке вони завжди вели на своїй племінній території. Сулейман Баруні, бербер і колишній член Турецького парламенту, оголосив незалежну Державу Берберів у області Шаруан, тоді як міські націоналісти у Тріполі обговорювали можливість встановлення Тріполітанської республіки.
БАЛКАНСЬКІ ВІЙНИ 1912-1913 РР.	
ПЕРША БАЛКАНСЬКА ВІЙНА	

Квітень 1912	2-тижневе закриття Проток турками. Економічна криза в Росії Через Протоки проходила половина російського експорту.
13 березня 1912	Договір Сербії та Болгарії при посередництві російських слов'янофілів. Приєднання до союзу Греції та Чорногорії. Мета: розподіл між собою турецьких територій. Але часом їх територіальні інтереси перетиналися. Болгари і серби прагли захопити частину Македонії, від якої не відмовлялися греки. Сербі та греки хотіли поділити Албанію, при цьому Сербія отримувала вихід до Адріатичного моря. Болгарія крім Македонії планувала повернути Східну Румелію, захопити Салоніки та вийти до Егейського моря.
8/9 жовтня 1912	Австро-російська нота балканським урядам: проти порушення статус-кво на Балканах. Чорногорія оголосила війну Османській імперії. Війна розпочалася з нападу чорногорської армії на турецьку фортецю Шкодер в Албанії. Чорногорці, яких підтримував Ібарський загін сербів, вийшли до албанського узбережжя Адріатичного моря.
15 жовтня 1912	Болгарія, Сербія, Греція оголосили війну Османській імперії. 17 жовтня, коли болгарські, грецькі і сербські війська мали намір нападати, Туреччина оголосила війну Афінам, Софії, Белграду і Цетин'є.
Кінець жовтня 1912	Розгром турецької армії в Європі. Протягом 1 місяця сербська армія розбила турків у Македонії, Косово і Санджаку, зайняла Північну Албанію і вийшла до моря. Туреччина кілька разів зверталася до великих держав з проханням про посередництво, але отримувала відмову.
Листопад 1912	Осада Адріанополя та Яніни. Болгарська армія розгромила турецькі війська, обложила Адріанополь і вийшла на підступи до Стамбулу. Грецькі війська зайняли Салоніки і вторглися в Албанію. 20 і 21 листопада відбулися найбільші бої на морі. 27 листопада болгарським військам вдалося захопити в полон турецький корпус Явер-паші в районі Дедегача. 25 листопада почалися переговори про прелімінарний мирний договір.
3 грудня 1912	Перемир'я. Молоді країни порівняно легко розбили обидві турецькі армії. Східну розбили болгарі, а Західну – серби, греки і македонці. Був підписаний протокол про тимчасове перемир'я, але бойові дії продовжувались.
Грудень 1912	Початок мирної конференції у Лондоні. Англія та Австро-Угорщина проти Росії, що підтримувала Сербію та Чорногорію. Виникнення македонського та албанського питань. Великі держави уповноважили своїх послів, які зібралися на конференцію в Лондоні, розглянути албанське питання нарівні з іншими проблемами, що виникли у результаті Балканської війни.

	20 грудня 1912 р. незалежність Албанії була визнана великими державами. Лише 14 квітня 1913 р. у Лондоні почалися переговори про мир і було підписано угоду про припинення воєнних дій. Ще до підписання Лондонського миру, наприкінці лютого 1913 р. почалися зіткнення між болгарськими та грецькими військами у Західній Македонії. Болгарське командування почало концентрацію військ у Македонії на той випадок, якщо доведеться воювати з колишніми союзниками. Одночасно Сербія і Греція вступили у переговори з Румунією про можливий союз проти Болгарії. 5 травня Афіни і Белград уклали союз проти Софії. 8 травня Румунія запропонувала укласти аналогічний союз Туреччині.
30 травня 1913	Лондонський договір. Кінець Першого Балканського союзу. Сербія окупує Македонію. Греція окупує частину Егейського узбережжя. Османська імперія позбавлялася всіх своїх європейських володінь північніше лінії Енос-Мідія, а також Крита, що передався Греції. Засновувалася комісія, яка мала вирішити питання про кордони Албанії та прийняти остаточне рішення про повернення Албанії м. Шкодер, захопленого Чорногорією. Косовська рівнина, де проживало декілька сотень тисяч албанців, відходила до Сербії. Кордон з Грецією встановлювався за протоколом, підписаним цього ж року у Флоренції. Великі держави гарантували нейтралітет Албанії, але фактично вони встановили протекторат Австро-Угорщини, Великої Британії, Німеччини, Франції, Італії й Росії, сформувавши поліцейські сили під керівництвом західноєвропейських офіцерів і цивільну та фінансову адміністрацію під контролем міжнародної комісії. Історія турецького переважання на Балканах закінчилася, проте практично кожен із переможців відчував себе обділеним.
ДРУГА БАЛКАНСЬКА ВІЙНА	
29 червня 1913	Болгарія напала на Сербію та Грецію. Вступ у війну на боці антиболгарської коаліції Румунії, Чорногорії та Туреччини. Однією з головних причин війни були розбіжності між Болгарією і Сербією з питання щодо поділу Македонії. Шовіністичні кола обох країн прагнули вирішити суперечки зброєю. Напруженню ситуації сприяла австро-німецька дипломатія, яка прагнула розвалити Балканський союз. Колишні союзники, так само як і противники побоювалися, що Болгарія, яка мала найсильнішу армію, встановить свою гегемонію на Балканах, захопивши майже всю Македонію і Фракію. Сербія розраховувала отримати вихід до моря, приєднавши значну частину албанської території. Опір цьому чинила Австро-Угорщина, побоюючись посилення Сербської держави та її впливу на населення Дунайської монархії. Тоді Белград зажадав компенсації за рахунок болгарської частини Македонії. У Софії, усвідомлюючи неминучість нового військового зіткнення, 25 травня оголосили додаткову мобілізацію. Через 5 днів додаткова мобілізація почалася у Греції і Сербії. 4 червня Сербія і Греція уклали військово-політичний союз проти Болгарії, а 6 червня запропонували Туреччині

	<p>приєднатися до них. Сербські, болгарські і грецькі війська підтягувалися до кордонів. 8 червня російський імператор попередив Белград і Софію, що той, хто першим почне бойові дії, буде підданий політичним санкціям. Тим часом Черногорія 11 червня провела повторну мобілізацію армії, демобілізованої після Першої Балканської війни. Болгарія наполягала на проведенні Росією та іншими великими державами якнайшвидшого арбітражу щодо македонського питання, з метою вирішення сербсько-болгарських територіальних суперечок. Російська дипломатія всяляко затягувала вирішення цього питання, тому що не хотіла сваритися з Сербією, яка у той момент із усіх балканських держав була найбільш тісно пов'язана з Росією. 22 червня Болгарія висунула Росії ультиматум: провести арбітраж в 7-денний термін, погрожуючи почати війну проти Сербії і Греції. 27 червня Румунія попередила Болгарію, що початок військових дій проти Сербії буде означати румуно-болгарську війну.</p>
Серпень 1913	<p>Бухарестський мир. Збільшення Сербії та Греції. Невдоволення Сербії, що не досягла Адріатики. Болгарія втратила всі захоплені території крім частки Македонії та Східної Фракії. Албанія – самостійне князівство. Австро-Угорщина не визнала Бухарестський мирний договір; зближення Болгарії та Австро-Угорщини. Сербія отримала північну і центральну частини Македонії. Південну частину з портом Салоніки отримала Греція. На користь Румунії від Болгарії відторгалася Південна Добруджа. Наприкінці вересня 1913 р. Болгарія підписала Константинопольський мир з Туреччиною, за яким та повернула собі східну Фракію з Адріанополем. Балканські війни призвели до докорінної зміни ситуації у регіоні. Сербія, збільшивши свою територію майже у 2 рази, заявила про себе як про регіонального лідера і висувала претензії на роль об'єднувача південнослов'янських земель. Болгарія перетворилася на головну ревізійніську країну регіону і потенційну союзницю держав австро-німецького блоку. Османська імперія втратила більшу частину своїх європейських володінь. Туреччина відмовлялася від усіх прав на Албанію. Ці війни забрали понад 140 тис. людських життів.</p>
1913	<p>Військова реформа в Османській імперії за допомогою Німеччини. Османська імперія бачила в Німеччині країну, яка здатна допомогти їй повернути втрачені території, тому приєдналася до Центральних держав. За планом Шеллендорфа османські війська повинні були розташовуватися поблизу грецьких і болгарських кордонів; армія Османської імперії могла вести спостереження за арміями противника, утримуючись від провокацій ворога і/або наступальних операцій; велика частина військ розгорталася у Східній Анатолії проти росіян; укріплені райони Едірне і Чагалджа призначалися для захисту дороги, що вела у Стамбул і по території якої повинні були прибувати додаткові сили з Сирії та Месопотамії.</p>

1902	<p>В Ірландії виникла націоналістична партія Шинн Фейн («Ми самі»). Артур Гріффіт відродив традиції феніїв (таємного союзу сер. 19 ст., що мав на меті створення власної республіки). Організація спочатку не була партією у повному розумінні слова, але неправдиві звинувачення на адресу Шинн Фейн як нібито організатора Пасхального повстання сприяли зростанню її впливу і одночасної радикалізації під керівництвом нового керівництва на чолі з Імоном де Валера. Угрупування виступало за розвиток економіки з опорою на власні ресурси та політичну самостійність Ірландії без розриву з метрополією. Шинн Фейн відіграла важливу роль під час Війни за незалежність Ірландії, але дебати навколо англо-ірландського договору і громадянська війна в Ірландії підвели партію до розколу.</p>
1904	<p>Рух Ірландського відродження (У. Б. Йейтс, Дж. М. Сінг, Ш. О'Кейсі). Наприкінці 19 ст. різко зріс інтерес до ірландської мови. У цей момент були створені різні культурні інститути для її збереження і поширення. У 1876 р. Товариство збереження ірландської мови було перетворено на Гельську лігу (Conradh na Gaeilge), на чолі якої встав майбутній 1 президент ірландської вільної держави Дуглас Гайд. До числа заслуг діячів Ірландського Відродження, безумовно, слід віднести збереження спадщини поетів минулого, велику роботу із збору ірландського фольклору.</p>
1905	<p>Національне повстання в Ірландії. Ірландія, увійшовши до складу Великої Британії, втратила власний парламент, натомість отримавши представництво в британському. Це з самого початку викликало протест національно-патріотичних кіл, які виступали проти подібного союзу. Впродовж століття вони не могли домогтися автономізації Ірландії. Англичі запровадили на острові жорсткий окупаційний режим, придушували будь-які спроби боротьби ірландців за незалежність. Проте повстання продовжувалося.</p>
1910	<p>Г. Д'Аннунціо заснував партію націоналістів, що вимагала політики «іреденти».</p> <p>Іредентизм (італ. irredentismo, від irredento – незвільнений, такий, що перебуває під чужим владарюванням) – рух за об'єднання народу в рамках єдиної держави. Італійська націоналістична асоціація – перша націоналістична партія в Італії. Підтримувала війну Італії з Австро-Угорщиною.</p>

1912	Закон про гомруль (Home Rule) (автономію). Home Rule – самоврядування, автономія Ірландії. У 1912-1914 рр. тричі відхилявся палатою лордів. Консерватори організували сепаратистський рух протестантської буржуазії і поміщиків Північної Ірландії (Ольстера), де стали створюватися збройні загони юніоністів на чолі з Едвардом Карсоном (прихильників збереження унії з Великобританією). Закон про гомруль, на їхню думку, віщував появу в Дубліні католицького уряду, який буде під впливом Папи Римського. Юніоністами були сформовані Ольстерські добровольчі сили – збройні загони, покликані протистояти прийняттю закону про гомруль. Створення цих загонів поклало початок так званій Кризі гомруля. Ольстерський договір, підписаний майже 500 тис. осіб 28 вересня 1912 р. на знак протесту проти 3 законопроектів про самоврядування, внесеного британським урядом. У відповідь ірландські націоналісти заснували загони ірландських добровольців «для захисту прав і свобод, спільних для всього народу Ірландії». Потім обидві сторони почали імпортувати зброю і боєприпаси з Німеччини. «Інцидент із Карраген»: десятки офіцерів британської армії подали у відставку, замість того щоб забезпечити себе від захвату лоялістами Ольстера, змусивши уряд відступити. Законопроект про самоврядування був прийнятий, але його реалізація була припинена на час війни.
Січень 1913	Закон про армію в Німеччині. Німецька армія складалася у 1913 р. від 530 до 724 тис. осіб. Тепер було вирішено збільшити армію мінімально на 60 тис., максимально – на 140 тис., і німецький уряд заявив рейхстагу про необхідність отримати надзвичайну суму (1 млрд. марок) для негайного здійснення цієї реформи.
Серпень 1913	Закон про продовження строку служби до 3 років у Франції. Незадовго до війни Франція вирішила перейти від 2-річного до 3-річного строку дійсної служби, що збільшувало чисельність постійної армії на 1/3 і полегшувало перехід її у мобільний стан. 7 серпня 1913 р. був введений закон про перехід до 3-річної служби. Цей захід дав можливість восени 1913 р. набрати новобранців відразу 2 років народження, що створило контингент розміром у 445 000 чоловік. У 1914 р. склад постійної армії, без колоніальних військ, досяг 736 тис.

Листопад 1913	«Справа Лімана фон Сандерса»: Англія, Франція та Росія протестували проти призначення німецького генерала головнокомандувачем турецької армією. У жовтні 1913 р. у Європі промайнула 1 звістка про те, що Німеччина бере у свої руки повну реорганізацію турецької армії. Німецький штаб створить нову турецьку армію європейського зразку, а німецькі збройові заводи переозброять цю армію. Німецький посол Вангенгейм повідомив російського посла Гірсу, що вже підписано контракт із німецькою особливою військовою місією на чолі з німецьким дивізійним генералом Ліманом фон Сандерсом. 26 листопада 1913 р. місія фон Сандерса була прийнята Вільгельмом і через кілька днів прибула до Константинополя. Пізніше російський уряд домагався формального «відрахування» фон Сандерса від командування 1 корпусом із перейменуванням його у маршали турецької армії та з призначенням його генерал-інспектором всіх турецьких військ й щоб російський представник був уведений до складу Ради оттоманського боргу. Німеччина не погодилася. До війни це не призвело, але російсько-німецькі відносини були зіпсовані.
Лютий 1914	Вільгельм II оголошує ворожнечу з Росією. Перед Росією стояли кілька вузлових завдань: вирішення ситуації на Балканах, зокрема, протидія австро-угорській антисербській політиці, що проводилася за підтримки Німеччини; протидія прагненню Німеччини до економічної гегемонії на Дунаї. Росія не бажала загострення протиріч із Німеччиною через колоніальні суперечки, що цікавлять лише Францію та Англію, але різке загострення ситуації на Балканах та Близькому Сході викликало істотні зміни в Антанті. Розвиток німецько-австрійської ініціативи (місія фон Сандерса та ін.), зростання експансіоністських тенденцій у правлячих колах Росії, інтриги її власних союзників привели до того, що вона виявилася «на лінії вогню». Після двох Балканських воєн Німеччина в союзі з Австро-Угорщиною, Італією та групою держав, що входили в орбіту Троїстого союзу, вирішила витіснити Росію з європейської політики.
Весна 1914	Росія та Франція за укріплення Антанти. Претензії Англії щодо Персії. Зрив переговорів. Посилення у Франції руху за примирення з Німеччиною (Ж. Жорес). Трьохстороннього пакту між учасниками Антанти не було укладено, він з'явився тільки на початку Першої світової війни. Жан Жорес зробив основним напрямком своєї діяльності у 1905-1914 рр. боротьбу проти війни. Лідер Французької соціалістичної партії закликав уряд своєї країни знайти компроміс з Німеччиною і очолив кампанію проти запропонованого президентом Раймоном Пуанкаре закону про трирічну військову службу, пропонуючи замінити регулярну армію народною міліцією. Апогеєм цих зусиль у травні 1913 р. був 150-тисячний антимілітаристський мітинг у Парижі.

Травень 1914	Турецька делегація у Петербурзі. Зрив переговорів про складення союзу. «Відповідаючи на вітання послів, государ сказав їм, що він радий бачити у себе надзвичайне турецьке посольство, що він має як до султана, так і до турецького народу дружні почуття і щиро бажає їм благополуччя і процвітання. Государ додав, що нічого не очікує від турецького уряду і бажає тільки одного, щоб воно виявилось господарем у своєму власному будинку і не передавало влади у себе в чужі руки».
Літо 1914	Загострення румунського питання (боротьба Румунії з Австро-Угорщиною за угорську Трансильванію). Наступник австрійського престолу Франц-Фердинанд – за умиротворення Румунії. Прем'єр-міністр Угорщини Іштван Тісса (1903-1905, 1913-1917) –проти. Для Румунії перехід на бік Антанти обіцяв великі переваги, такі як отримання Трансильванії, Буковини, Баната, Крішани і Марамурешу. Участь у війні на боці німецького блоку могла у кращому випадку закінчитися захопленням Бессарабії. У 1914 р. відбулася зміна уряду. Відносини з Австро-Угорщиною почали псуватися. Возз'єднання в єдиній державі всіх румунських земель було одним із головних завдань для румунського народу. Напередодні 1 світової війни російсько-румунське зближення дало царській дипломатії всі підстави зробити спробу залучити румунське королівство до участі у війні на боці сил Антанти. Переговори велися про момент вступу Румунії. Російська імперія вимагала якнайшвидшого вступу Румунського королівства у війну на боці держав Антанти.
14 червня 1914	Микола II у Румунії. Відвідування Миколою II Кароля I у Констанці стало важливою віхою у російсько-румунських відносинах. Під час візиту російський імператор і міністр закордонних справ обговорили з румунським королем і прем'єр-міністром: 1) можливе зіткнення Туреччини і Греції через Егейські острови; пов'язані з цим питання візиту Таллаат-бея в Бухарест і закупівля Османською імперією англійських кораблів; 2) обговорення заходів по запобіганню закриття Туреччиною проток; 3) забезпечення непорушності Бухарестського миру; 4) обговорення участі албанського князя Віда (родича румунського короля); 5) питання про залізничне сполучення між країнами. Останнє питання могло виникнути тільки за умови підписання дружніх угод і зобов'язань між Росією і Румунією, і залежало від існування подібних домовленостей між Румунією і Австро-Угорщиною.

24 червня 1914	Меморандум Тісси про створення австро-німецько-болгарського союзу проти Сербії та Румунії. Тісса накидав програму миру, відновлення сил і поліпшення дипломатії на Балканах. Тісса вважав, що Болгарію можна і потрібно переманити на бік Центральних держав. Фердинанд після 2-ої Балканської війни опинився у скрутному становищі тому, що не діяв у інтересах Австрії, але це не завдило би Болгарії, затиснутої між Румунією, Сербією, Грецією та Туреччиною, перейти на бік Росії, якщо Австрія не надасть їй серйозної підтримки. Тісса вважав, що найкращим способом для залучення Болгарії було би дати Фердинанду надію на придбання Македонії.
28 червня 1914	Убивство ерцгерцога Франца-Фердинанда у Сараєво (Боснія). Прем'єр-міністр Австрії Берхтольд – за війну із Сербією. У Сербії був ряд націоналістичних сараєвських організацій, які ставили за мету об'єднання південних слов'ян та створення «Великої Сербії». Серед офіцерів сербської армії існувала таємна організація під назвою «Чорна рука». Метою її було звільнення сербів, які перебували під владою Австро-Угорщини. «Чорна рука» була побудована на основі найсуворішої конспірації. Імена її членів були відомі тільки центральному комітету. Рядові учасники не знали один одного. Кожен член суспільства був зобов'язаний залучити у нього нового члена і відповідав своїм життям за його вірність. Вождем «Чорної руки» був полковник Драгутін Дмитрович, на прізвище Апіс, начальник сербської контррозвідки. Сербський уряд здогадувався про змову і не схвалював його, але не заважав «Чорній руці».
6 липня 1914	Лист Франца-Йозефа I Вільгельму II із пропозицією війни з Сербією. Згода імператора. Начальник австро-угорського Генерального штабу фельдмаршал Франц Конрад фон Гьотцендорф заявив про необхідність приступити до мобілізації армії проти Сербії та Росії. 4 липня Франц Йозеф надіслав листа німецькому кайзеру Вільгельмові. Кайзер відповів, що у разі війни між Росією й Австрією Німеччина виконає свій союзницький обов'язок.

23 липня 1914	<p>Австрійський ультиматум Сербії.</p> <p>Після того, як стало відомо про вбивство ерцгерцога, у Сараєві почався антисербський погром. Лише через декілька годин порядок було відновлено військовими. Оскільки в убивстві була замішана Сербія, через деякий час Австро-Угорщина висунула «Липневий ультиматум», що вимагав від сербського уряду засудження всякої пропаганди проти Австрії, яка ведеться в Сербії, засудження всіх сербських чиновників і офіцерів, що брали участь у цій пропаганді, заяви, що сербський уряд не схвалює і відкидає всяку думку про яке-небудь втручання у долю мешканців будь-якої частини австро-угорської території. Все це король Сербський зобов'язується зазначити у наказі до сербської армії. Крім того, сербський уряд зобов'язується заборонити всі публікації, ворожі до Австро-Угорщини чи направлені проти територіальної цілісності Австрії, «негайно закрити товариство «Народна оборона», конфіскувати його засоби пропаганди та зробити те ж саме з усіма іншими ворожими Австро-Угорщині товариствами; негайно видалити всіх тих викладачів, які агітують проти Австрії; викоринити, крім того, у сфері освіти все те, що може слугувати пропаганді проти Австрії; видалити з військових посад та з адміністрації всіх офіцерів і чиновників, імена яких австро-угорський уряд назве сербському; розпочати судове розслідування всіх обставин, що стосуються учасників у змові, жертвою якого припав Франц-Фердинанд; заарештувати майора Тапковича і Цигановича; покарати митних чиновників, імена яких допомагали вбивцям ерцгерцога перейти кордон; надати пояснення з приводу неправильних слів вищих сербських чинів щодо сараєвського вбивства. Все це виконати негайно і протягом сорока восьми годин дати відповідь на всі ці вимоги».</p>
25 липня 1914	<p>Сербія готова до поступок.</p> <p>Уряд Сербії схилився до прийняття всіх вимог Австро-Угорщини, проте отримана звістка з Петербургу про підтримку Росії і про те, що Микола Пвводить у країні «Положення про підготовчий період до війни», стала причиною відмови від прийняття всіх вимог. О 17 год. 50 хв. прем'єр-міністр Сербії особисто вручив австрійському посланнику відповідь на ноту. Сербія прийняла 9 пунктів ультиматуму, не даючи згоду тільки на присутність австрійської поліції та інших представників. За рекомендацією Миколи II сербська сторона також заявила про готовність «йти на мирну угоду шляхом передачі цього питання на рішення або Гаазького міжнародного трибуналу, або великих держав».</p>
28 липня 1914	<p>Австро-Угорщина оголосила Сербії війну по телеграфу. Сербський уряд Н. Пашича звернувся до Гаазького міжнародного суду з проханням про посередництво.</p> <p>Термін ультиматуму закінчувався 25 липня о 18 год. Коли берлінський посланник у Белграді Грізінгер доніс 24 липня в Берлін про тривогу, викликану в Сербії австрійським ультиматумом, то Вільгельм II написав на полях донесення: «Браво! Від вінців цього вже й не чекали! Якою порожньою виявляється т. зв. великосербська держава; так само і з усіма слов'янськими державами!» Австро-Угорщина заявила, що вимоги ультиматуму не виконані та оголосила Сербії війну, і</p>

	<p>війська Австро-Угорщини перетнули сербський кордон.</p>
29 липня 1914	<p>Початок мобілізації в Росії та Німеччині.</p> <p>Цар погодився на попередні мобілізаційні підготовчі заходи. Прагнучи відповідати ролі правителя великої держави, статус якої погрожував похитнутися, Микола II повісив необхідного. Увечері Сазонов заявив сербському послу, що Росія має намір захистити незалежність його країни, але закликав Сербію прийняти основну частину австрійського ультиматуму.</p>
29 липня 1914	<p>Зрив англо-німецьких переговорів щодо нейтралітету Англії. Початок бомбардування Белграду.</p> <p>О 1-й год. ночі почався рушничний вогонь, потім гарматні постріли з сербського берега по пароплаву, який, ідучи з 3 баржами, хотів пройти на Саву. Австрійські війська відкрили артилерійський вогонь з фортив Землина. Поки відбувалася битва, серби підірвали міст. О пів на 4-у ночі колона вишикувалася проти Белградської цитаделі; від пострілів загорівся дах кріпосної казарми, почалася пожежа електричної станції.</p>
30 липня 1914	<p>Загальна мобілізація в Росії.</p> <p>Микола II відправив Вільгельму II телеграму з пропозицією «передати австро-сербське питання на Гаазьку конференцію», щоб запобігти великій війні, але той на неї навіть не відповів. Цар підписав наказ про повну мобілізацію російської армії, що був зустрінутий суспільством із радістю: «Росія захистить свого слов'янського союзника. У неї будуть 6 млн солдатів проти 3-мільйонної австрійської армії. Начальник німецького генерального штабу Мольтке порадив своєму австрійському колезі негайно почати мобілізацію.</p>
31 липня 1914	<p>Німецький ультиматум Росії.</p> <p>У Петербург кайзерівський уряд послав ультиматум «припинити всі військові заходи, спрямовані проти нас та Австро-Угорщини» протягом 12 годин. Росія відмовилася припинити військову мобілізацію на своїй території. Від кайзера Вільгельма надійшла телеграма: «Якщо Росія мобілізується проти Австро-Угорщини, місія посередника, яку я прийняв за твоїм (імператора Миколи) проханням, буде надзвичайно ускладнена, якщо не зовсім неможлива...». Військовий аташе Британії полковник Нокс згадає: «Жінки й матері з дітьми супроводжували призовників від одного пункту до наступного, відкладаючи годину розставання, але жінки плакали тихо. Чоловіки виглядали суворими і спокійними».</p>
31 липня 1914	<p>Убивство в Парижі лідера французьких соціалістів Ж. Жореса.</p> <p>Жореса називають «першою жертвою Першої світової війни». Жорес сам передбачав свою долю: «Не пройде і 6 місяців як почнеться війна. Я отримую стільки листів із погрозами, і я не здивувався б, якби опинився її першою жертвою. Я прощаю того, хто мене вб'є. Винними будуть ті, хто дасть йому зброю. Я мрію тільки про те, щоб мені не довелося надто мучитися...». Нікому до того невідомий Рауль Віллен через відчинене вікно застрелив Жореса в кафе, де той часто бував. Перший постріл розбив дзеркало, друга куля увійшла Жоресу в потилицю.</p>

1 серпня 1914	Німеччина оголосила війну Росії.
3 серпня 1914	Німеччина оголосила війну Франції. Оперативний задум німецького генерального штабу: «Головні сили німецьких військ повинні наступати до Франції через Бельгію і Люксембург. Їх наступальний марш задуманий відповідно до наявних даних про французьке розгортання. Керівним є правий фланг німецьких військ. Рух армій розраховується так, щоб не була втрачена взаємодія і їх стик у Діденгофен-Мец. Захист лівого флангу головних сил німецьких військ, крім фортеці Діденгофен-Мец, повинні взяти на себе частини, що розгортаються на південному сході від Меца».
3 серпня 1914	Німецький ультиматум Бельгії та початок вторгнення. Після початку війни Бельгія заявила про свій нейтралітет. Проте 2 серпня Берлін пред'явив ультиматум бельгійському уряду з вимогою пропустити через територію Бельгії німецькі війська; на відповідь відводилося 12 год. На наступний день бельгійське керівництво відповіло рішучою відмовою, після чого Німеччина оголосила Бельгії війну. 4 серпня німецькі війська перетнули німецько-бельгійський кордон і вторглися в Бельгію. Зав'язалися перші бої між німецькою кавалерією і 12-ї піхотною бригадою бельгійської армії. Німецькі війська рушили у напрямку Льежа, який знаходився в 30 км від кордону і прикривав переправи через р. Маас. Бельгійцями були підірвані всі мости через Маас. Німці, вийшовши до підірваних мостів, потрапили під обстріл бельгійців. Після цієї невдачі німецьке командування усвідомило, що Льеж їм доведеться штурмувати. Перші атаки не принесли результату, однак після підвезення важкої артилерії і відходу основних бельгійських сил, німецькі війська зуміли захопити фортецю. Укріплення виконали свою роль, затримавши німецьку армію на час, достатній для мобілізації армій Франції і Бельгії. Якби німцям вдалося захопити Льеж так швидко, як вони розраховували, то німецька армія виявилася би під Парижем раніше, ніж французи змогли б організувати його захист в Першій битві на Марні.
3 серпня 1914	Заява про нейтралітет Італії. Уряд Італії виступив із меморандумом про нейтралітет, пояснюючи це тим, що союзники Італії самі почали війну, а не зазнали нападу. Італія розуміла, що, вступаючи в Троїстий союз, вона робить неправильний крок. Відразу ж після цього італійці почали таємні переговори з державами Антанти про вступ у війну на їх стороні. При цьому умови були дуже сміливими. Італія хотіла отримати мало не все Адриатичне узбережжя Балкан, колонії в Північній Африці, і навіть частину Туреччини.
4 серпня 1914	Р. Пуанкаре виступив за складення «Священного союзу».

4 серпня 1914	Велика Британія оголосила війну Німеччині. На боці Британії – Австралія, Канада, Нова Зеландія та ін. Палата обшин прийняла закон про гомруль (часткове самоуправління Ірландії). Закон передбачав власний парламент та органи самоврядування, при цьому на острові зберігався британський суверенітет та Ірландія отримувала статус домініону. Програма була висунута ірландським лібералом Айзеком Баттом у 1869 р.
Серпень 1914	Німецько-турецький оборонний союз. Цей таємний договір документально змінив їхній союз. Договір був підписаний великим візиром Саїдом Халім-пашею і німецьким послом Вангенгеймом. Завданням німців було занепокоєння Росії безпекою кавказького кордону, залякування балканських союзників Сербії – греків і румунів, а також використання авторитету турецького султана-халіфа з метою порушення мусульманських народів проти Англії. На підставі цього союзу Туреччина біла залучена в Першу світову війну на боці Німеччини. Німеччина зобов'язалася надати свою військову місію в розпорядження Османської імперії, а уряд Османської імперії повинен був забезпечити їй можливість «дієвого впливу» на операції османської армії. Крім того, Німеччина зобов'язалася захищати османські володіння, причому в разі потреби – і силою зброї. Договір був невигідний для Туреччини: він зобов'язував її виступити проти Росії, тоді як Німеччина нічим себе не пов'язала ні на випадок оголошення Туреччині війни одною або декількома балканськими державами, ні на випадок війни проти Туреччини з боку союзників Росії – Франції і Англії.

Контрольні питання

1. Які пункти були включені у угоду англо-французької Антанти 1904 р.?
2. Що означала для Росії війна з Японією 1904-1905 рр.?
3. Чим ознаменувалося підписання англо-російської угоди 1907 р.?
4. У чому полягали причини Боснійської кризи 1908-1909 рр.?
5. Порівняйте Першу та Другу марокканські кризи.
6. Чим завершилася італо-турецька війна 1911-1912 рр.?
7. Назвіть підсумки балканських війн 1912-1913 рр.
8. Чому посилювся визвольний рух національних меншин в Ірландії, Каталонії, Басконії? Оцініть ступінь зростання націоналізму та шовінізму в європейських країнах.
9. Як виглядало розташування сил на міжнародній арені влітку 1914 р.?
10. Опишіть події Липневої кризи 1914 р.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1 тема

1. Гребенюк, В. С. (2018). *Становлення Британської колоніальної імперії в середині XVIII ст.* Дис.
2. Тарле, Е. В. (2021). *Очерки истории колониальной политики западноевропейских государств (к. 15 - нач.19 в.)*. М.: Юрайт.
3. Barratt, J. (2006). *Cromwell's Wars at Sea*. Взято з <http://bcw-project.org/military/first-anglo-dutch-war/gabbard>
4. Bergreen, L. (2004). *Over the Edge of the World*. Perennial, HarperCollins.
5. Rickard, J. (2009). *Battle of Lowestoft, 3 June 1665*. Взято з http://www.historyofwar.org/articles/battles_lowestoft_1665.html
6. Gardiner, S. R. (1907). *History of the Commonwealth and Protectorate vol.ii*. Взято з <http://bcw-project.org/military/first-anglo-dutch-war/gabbard>
7. Wallace, A. R. (2000). *The Malay Archipelago*. Periplus Press.

2 тема

8. Блюш, Ф. (2006). *Ришелье*. М.: Молодая гвардія. Взято з http://militera.lib.ru/bio/bluche_f01/index.html
9. Григорук, Н. А. (2017). Зовнішня і колоніальна політика Іспанії у XVII-XVIII ст. *Збірник наукових праць з актуальних проблем економічних наук*, 24, 75-78. <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/ist/19sept2017/24.pdf>
10. Карнацевич, В. Л. (2007). *500 знаменитых исторических событий*. Харьков: Фолио. Взято з <https://mybook.ru/author/vladislav-karnacevich/500-znamenityh-istoricheskikh-sobytij/>
11. Кузьменко, О. Ю., & Хоменко, Д. В. (2016). Постать кардинала Ришельє та його погляди щодо абсолютизму. *Перспективи розвитку сучасної науки*, 35, 6-8. Взято з <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/ist/09may2016/35.pdf>
12. Легета, В. *Кардинал Ришельє – архітектор європейської величі Франції*. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Взято з <https://www.academia.edu/40372215/>
13. Лук'янюк, В. (2012, січень 26) *Тридцятирічна війна*. Взято з <https://www.jnsm.com.ua/h/0523M/>
14. Манфред, А. З. (1972). *История Франции*. Взято з <http://www.rulit.me/author/dalin-v-m/istoriya-francii-v-treh-tomah-t-1-download-free-370705.html>
15. Раншев, Т. (2018). Кардинал Ришельє – родоначальник європейської дипломатії. *Сборник научных статей одаренных студентов и магистров*. Тошкент. Взято з https://www.researchgate.net/publication/339018602_Kardinal_Risele_-_rodonacalnik_evropejskoj_diplomatii
16. Саранов, С. В. (2018) Внешнеполитическая программа А.-Ж. дю Плесси де Ришельє и реализация заданий государственного развития Франции в

1620-1640-х годах. *Сумський історико-архівний журнал*, XXX, 49-61. Взято з <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/69660>

3 тема

17. Болховитинов, М. М. (1983). *История США*. М.: Наука.
18. Вдовенко, В. М. (2004). Австрійська спадщина. *Українська дипломатична енциклопедія: у 2-х т.* Київ: Знання України.
19. Головченко, В. І., & Матвієнко, В. М. (2018). *Дипломатична історія України*. Київ: Ніка-Центр.
20. Грелер, О. (1990). *Войны Фридриха 2*. Берлин: Бранденбург.
21. Ефимов, А. В. (1958). *Очерки истории США. 1492-1870 гг.* М.: Учпедгиз.
22. Заборовский, Л. В. (1981). *Россия, Речь Посполитая и Швеция в сер. 17 в.* М.: Наука.
23. Йегер, О. (1985). *Новая история*. СПб: Полигон.
24. Кафенхуз, Б. Б. (1950). *Письма и бумаги императора Петра Великого*. М.: АН СССР.
25. Лиштенан, Ф. Д. (2000). *Россия входит в Европу: Императрица Елизавета Петровна и война за Австрийское наследство, 1740-1750*. М.: ОГИ.
26. Макгиган, Д. (2010). *Габсбурги*. Прага.
27. Мордвінцев, В. (2013). *История Росії (з найдавніших часів до кінця XVIII століття)*. Київ: Знання.
28. Некрасов, А. Г. (1976). *Роль России в европейской международной политике 1725-1739 гг.* М.: Наука.
29. Ненахов, Ю. Ю. (2000). *Войны и кампании Фридриха Великого*. Минск: Харвест.
30. Рейчмен, Дж. (1973). *История Турции*. Варшава.
31. Репан, О. А. (2009). *Іржа на лезі. Лівобережне козацтво і російсько-турецька війна 1735-1739 років*. Київ: Києво-Могилянська академія.
32. Рубльов, О. С. (2011). Поділи Польщі 1772, 1793, 1795. *Енциклопедія історії України: у 10 т.* Київ: Наук. думка.
33. Сахаров, А. Н. (1998). *История внешней политики России. XVIII век (от Северной войны до войн России против Наполеона)*. М.: Международные отношения.
34. Склокін, В. (2019). *Російська імперія і Слобідська Україна у другій половині XVIII ст.* Львів: УКУ.
35. Сокирко, О. Г. (2012). Семирічна війна (1756-1763). *Енциклопедія історії України: у 10 т.* Київ: Наук. думка.
36. Старицький, М. (2008). *Руїна*. Харків: Фолио.
37. Таїрова-Яковлева, Т. (2013). *Іван Мазепа і Російська імперія. Історія "зради"*. Київ: Кліо.
38. Шинглинг, Ф. (1997). *Кайзер*. Ростов-на-Дону: Феникс.
39. Широкопад, А. Б. (2000). *Российско-турецкие войны 1676-1912 гг.* М.: АСТ.

4 тема

40. Бродель, Ф. (1992). *Материальная цивилизация, экономика и капитализм XV-XVIII ст.* Том 3. Время мира.
41. Голубничая, Ю. (2014). Світанок та сутінки доби сакоку. В *Сутність системи самоізоляції. Мовні і концептуальні картини світу*, Вип. 49.
42. Ихсаноглу, Е. (2006). *История Османского государства, общества и цивилизации*. В 2 т. М.: Вост. лит.
43. Каплан, А. Б. (1973). *Путешествия в историю. Французы в Индии*. М.: Наука.
44. Макаренко, В. П. (1996). Распад империй и проблема колониализма. *Политическая концептология*, 1-2.
45. *Нова історія України (середина XVII – початок XX ст.)* Взято з: <https://history.vn.ua/book/new/77.html>
46. Сапрыкин, Ю. М. (1982). *Английское завоевание Ирландии (12-17 ст.)*. М.: Вышш. школа.
47. Тарле, Е. В. (1965). *Очерки истории колониальной политики (конец XV - начало XIX века)*. М.: Наука.
48. *Текст договору в Сан-Ільдефонсо 1777 р.* Взято з: https://es.wikisource.org/wiki/Tratado_de_San_Ildefonso_entre_España_y_Portugal_-_1777
49. Чухліб, Т. В. (2012). Російсько-турецька війна 1787-1792. *Енциклопедія історії України*: у 10 т. Інститут історії України НАН України. Київ: Наук. думка.

5 тема

50. Ал-Джабарти, Абд Ар-Рахман (1962). *Хроніки. Єгипет в період експедиції Бонапарта*. Взято з: <http://www.vostlit.info/Texts/rus/Jabarti2/framepred.ht>
51. Алябьева, И. А. (2000). *Всемирная история: Возрождение и Реформация*. Минск. Взято з: https://ru.osvita.ua/vnz/reports/world_history/32273/
52. Барг, М. А. (1990). *Великие социальные революции веков*. Взято з: https://www.studmed.ru/barg-ma-chernyak-eb-velikie-socialnye-revolucii-xvii-xviii-vekov_f1386efc657.html
53. Бачко, Б. (2000). Культурный поворот. III год Республики. *Французский ежегодник 2000: 200 лет Французской революции 1789-1799 гг.: Итоги юбилея*, 103-125. Взято з: <http://annuaire-fr.narod.ru/statji/Bazcko-2000.html>
54. Волгин, В. П., & Тарле, Е. В. (1941). *Французская буржуазная революция 1789-1794*. М.: Издательство АН СССР. Взято з: <http://books.e-heritage.ru/book/10073700>
55. Генифе, П. (2000). Французская революция и Террор. *Французский ежегодник 2000: 200 лет Французской революции 1789-1799 гг.: Итоги юбилея*. Эдиториал УРСС. Взято з: <http://annuaire-fr.narod.ru/statji/Genife-2000.html>

56. *Документы истории Великой Французской революции (1990-1992)*. Т.1. Взято з: <http://istmat.info/node/27370>
57. Из международных отношений в первые годы французской революции 1789-1790 гг. (1939). *Красный архив*, 4(95), 109-119. Взято з: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/France/XVIII/1780-1800/Mezd_otn_franz_rev/pred.htm
58. Карлейль, Т. (2007). *Французька революція*. Частина 1. Бастилія. 1С-Паблішинг. Взято з: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/karl/index.php
59. Лависс, Э., & Рамбо, А. (1938). *История XIX века*. Том I. М.: Государственное социально-экономическое издательство. Взято з: <https://runivers.ru/lib/book3071/>
60. Ликин, Н. М., & Далина, Н. М. (1934). *Новая история в документах и материалах*. Выпуск II: 1848 – 1871 гг. М.: Институт истории. Взято з: <https://naukaprava.ru/catalog/435/437/48845>
61. Манжолла, В. А. (2014). *Міжнародні відносини та світова політика під час Великої французької революції та Наполеонівських війн (1789-1814 рр.)*. Взято з: <http://194.44.152.155/elib/local/sk804244.pdf>
62. Манфред, А. (1977). *Три портрета эпохи Великой французской революции*. Взято з: <https://www.litmir.me/br/?b=1905>
63. Минье, Ф. (2006). *История Французской революции с 1789 по 1814 гг.* Взято з: <http://roii.ru/dialogue/roii-dialogue-56.pdf>
64. Мэхэн, А. Т. (2002). Влияние морской силы на историю, 1660-1783. *Издательство Terra Fantastica*. Взято з: <http://grachev62.narod.ru/mehen/content.htm>
65. Найборт, М. (2008). *Нариси нової історії та історіографії країн Заходу XVII-XIX століть: посібник*. Взято з: <https://www.twirpx.com/file/371887/>
66. Собыль, А. (1974). *Первая республика (1792-1804 гг.)*. М.: Прогресс.
67. Тарле, Е. В. (1991). *Наполеон*. Взято з: <http://militera.lib.ru/bio/tarle1/index.html>
68. Тьер, Л.-А. (2015). *История Французской революции*: в 3 томах. М.: Захаров. Взято з: <https://www.zakharov.ru/knigi/katalog/istoriya-francuzskoj-revolucii.html>
69. Форрест, А. (1998). Французские солдаты и распространение революции в Европе. *Исторические этюды о французской революции (Памяти В.М. Далина)*. М.: ИВИ РАН. Взято з: <http://annuaire-fr.narod.ru/bibliotheque/Forrest-soldaty.html>

6 тема

70. Бердичівський, Я. Н., Шупак, І. Я., & Морозова, Л. В. (2009). *Всесвітня історія*. Запоріжжя: Прем'єр.
71. *Заснування, розквіт і Падіння імперії Наполеона Бонапарта*. Взято з: <https://history.vn.ua/book/zarubzno/354.html>
72. Капітоненко, М. Г. (2004). Прессбурзький мирний договір 1805. *Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т.* Київ: Знання України.

73. Копійка, В. В. (2004). *Континентальна блокада. Українська дипломатична енциклопедія*: Т.1.
74. Лук'янюк, В. (2012). *Ревани Наполеона Бонапарта*. Взято з :<https://www.jnsm.com.ua/h/0301M/>
75. Манфред, А. З. (1989). *Наполеон Бонапарт*. М.: Мысль.
76. Мирников, А. Г., & Спектор, А. А. (2005). *Всемирная история войн*. Минск.
77. Тарле, Е. В. (1991). *Наполеон*. М.: Наука. Взято з: https://www.e-reading.club/chapter.php/55854/9/Tarle_-_Napoleon.html
78. Черкасов, П. П. (1983). *Судьба империи. Очерк колониальной экспансии Франции в XVI-XX вв.* М.: Наука.
79. Шедивы, Я. (1991). *Меттерних против Наполеона*. М.: Международные отношения.

7 тема

80. Альперович, М. С. (1971). *Испанская Америка в борьбе за независимость*. М.: Наука.
81. Альперович, М. С. (1979). *Рождение мексиканского государства*. М.: Наука.
82. Болховитинов, Н. Н. (1985). Доктрина Монро: происхождение и характер. В *Американский экспансионизм: новое время*. М.: Наука.
83. Болховитинов, Н. Н. (1994). *История США, 1607-1877*. Т. 1. Взято з: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/bolh/index.php
84. Болховитинов, Н., Фурсенко, А., & Троицкая, Л. (1994). *История внешней политики и дипломатии США 1775-1877*. М.: Международные отношения.
85. Ефимов, А. В. (1958). *Очерки истории США. 1492-1870гг.* М.: Учпедгиз.
86. Лависс, Э., & Рамбо, А. (1938). *Время реакции и конституционные монархии. 1815-1847 гг. Т.3. Часть 1. История XIX века*. М.: Государственное социально-экономическое издательство.
87. Лавров, Н. М. (1991). *История Латинской Америки*. М.: Наука.
88. Осташова, В. О., & Липій, С. А. (2020). Конгреси Священного Союзу як інструменти встановлення міжнародного правопорядку. *Часопис Київського університету права*.
89. Потокова, Н. В. (1986). *Аннексия Техаса Соединенными Штатами Америки*. Ростов-на-Дону.
90. Сарайва, Ж. С. (2002). *Краткая история Португалии*. М.: Наука.
91. Сіваш, О. М. (2011). Питання суверенітету в актах Великої французької революції і Священного союзу. *Проблеми законності*, Вип. 115, 206-215.
92. Тіндалл, Д. (2010). *Історія Америки*. Львів: Літопис.
93. Caron, D. (2004). *La France de 1815 à 1848 (Історія Франції з 1815 до 1848)*. Armand Colin, Cursus. (французькою мовою).
94. Heidler, D. S. (2020). *The End Of Manifest Destiny*. Взято з <https://www.britannica.com/event/Manifest-Destiny/The-end-of-Manifest-Destiny>

95. Hitsman, J. M. (1999). *The Incredible War of 1812*. Toronto: Robin Brass Studio.
96. Madison, J. (1865). *Letters and Other Writings*: in 4 vols. Philadelphia: J. B. Lippincott & Co, 2(4).
97. Perkins, D. (1955). *A history of the Monroe doctrine*. Boston.
98. *United States Relations with Russia: Establishment of Relations to World War Two* (2009). Взято з: <https://20012009.state.gov/r/pa/ho/pubs/fs/85739.htm>

8 тема

99. Блохин, Н. Н. (1957). *Конституции и законодательные акты буржуазных государств XVII - XIX вв.* Взято з: <http://www.twirpx.com/file/963290/>
100. Варварцев, М. М. (2012). Революції в Європі 1848-1849 років, *Енциклопедія історії України*, 9. Взято з: http://www.history.org.ua/?termin=Revoliutsii_1848
101. Гришина, К. (2018). Особливості революції Італії з Австрійською імперією 1848-1849 років у висвітленні часопису «Вісник Європи». *Одеський національний економічний університет*, 235-253. Взято з: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2018/262/pdf/235-253.pdf>
102. Грюнвальд, К. (1968). *Франко-російські союзи*. Взято з: <http://www.twirpx.com/file/23666212/>
103. Ерофеев, Н. А. (1977). *Англійський колоніалізм в сер. 19 в.* Взято з http://publ.lib.ru/ARCHIVES/E/EROFEEV_Nikolay_Aleksandrovich/_Erofee_v_N.A..html
104. Ковальська, М. І. (1981). *Італія в боротьбі за національну незалежність і єдинство. От революції 1831 г. к революції 1848-1849 гг.* М.: Наука. Взято з: http://istmat.info/files/uploads/28200/risorgimento_m-i-kovalskaya_1981.pdf
105. Кривонос, Р. А. (2017). *Бельгія. Країни світу і Україна*, Київ: Фенікс. Взято з: http://elibrary.ivinas.gov.ua/476/1/Entsyklopedia_verska-237-265.pdf
106. Лависс, Э., & Рамбо, А. (1938). 1815-1847 гг. *История XIX века в 8 томах*, 3. М.: Государственное социально-экономическое издательство.
107. Нарочницкий, А. Л. (1946). *Международные отношения европейских государств от июльской революции во Франции до Парижского мира. (1830-1856)*. Взято з: <https://search.rsl.ru/ru/record/01005847484>
108. Орлик, О. В. (1968). *Россия и французская революция 1830 г.* Взято з: http://www.studmed.ru/orlik-ov-rossiya-i-francuzskaya-revoluciya-1830-goda_7d724142012.html
109. *Полное собрание сочинений законов Российской империи с 1649 года*. (1830). Т. 33. № 25943. Взято з: <http://elibrary.shpl.ru/ru/nodes/211-t-33-1815-1816-1830#page/1/mode/grid/zoom/1>
110. Сарайва, Ж. Э. (2007). *История Португалии*. Весь мир. Взято з: <https://profilib.org/chtenie/37148/zhoze-ermanu-sarayva-istoriya-portugalii-66.php>

111. Сарнацький, О. П. (2015). *Міжнародні відносини та світова політика (пер. пол. XVII ст.–1918 р.)*. Запоріжжя: Інтер-М. Взято з: https://pidru4niki.com/83171/politologiya/mizhnarodni_vidnosini_ta_svitova_politika
112. Тейлор, А. Дж. П. (1959). *Борьба за господство в Европе. 1848-1918*. Взято з: <http://library.univer.kharkov.ua/ОраcUnicode/index.php?url=/notices/index/IdNotice:63415/Source:default>
113. Хижняк, І. А. (2009). *Нова історія міжнародних відносин у системному форматі (1648–1918)*. Київ: Персонал. Взято з: http://maup.com.ua/assets/files/lib/book/p10_15.pdf
114. Хижняк, І. А. (2011). *Системи міжнародних відносин у історії Нового часу*. Київ: Освіта України. Взято з: <http://elibrary.ivinas.gov.ua/4271/>
115. Чайковська, О. В. (2011). Дансько-Пруська війна 1848-1850 рр. Причини й наслідки. *Проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць*, 2, 320-333. Взято з: <https://vmv.kyumu.edu.ua/v/p02/23%20chaykovska.pdf>

9 тема

116. Бисмарк, О. фон. Життєописання. *Всемирная история в зичностях*. Взято з <http://vivl.ru/bismarck/bismarck.php>
117. Бисмарк, О. (1940-1941). *Мысли и воспоминания*. В 3-х т. М.: Соцэґгиз.
118. Галкин, И. С. (1986). *Создание Германской империи 1815-1871 рр.* М.: Высшая школа.
119. Гончар, Б. М. (2004). Франко-пруська війна 1870-71. *Українська дипломатична енциклопедія*. У 2 т. К.: Знання України.
120. Дебидур, А. (1995). *Дипломатическая история Европы 1814-1878*. Ростов-на-Дону.
121. Ерусалимский, А. С. (1968). *Бисмарк. Дипломатия и Милитаризм*. М: Наука. Взято з <http://www.twirpx.com/file/1152391/>
122. Макинєрни, Д. (2009). *США: История страны*. М.: Эксмо, Мидгард.
123. Мерников, А. Г., & Спектор, А. А. (2005). *Всемирная история войн*. Минск.
124. Мольтке, Г. (1937). *История германо-французской войны 1870-1871 гг.* М.: Воениздат. Взято з http://militera.lib.ru/h/molтке_h/index.html
125. Нарочницький, А. Л. (1946). *Международные отношения европейских государств от июльской революции во Франции до Парижского мира (1830-1856)*. М.
126. Нарочницький, А. Л. (1946). *Международные отношения от Парижского до Франкфуртского мира (1856-1871)*. М.
127. Brose, E. D. (2001). *The Politics of Military Technology in Germany During the Machine Age, 1870-1918*. Oxford, New York: Oxford Univ. Press.

128. Bucholz, A. (1993). *Moltke, Schlieffen and German War Planning*. Berg Publishers.
129. Clodfelter, M. (2017). *Warfare and Armed Conflicts: A Statistical Encyclopedia of Casualty and Other Figures, 1492-2015*. Jefferson: McFarland.
130. Echevarria, A. J. (2000). *After Clausewitz: German Military Thinkers Before the Great War*. Univ. Press of Kansas.
131. Howard, M. (1990). *The Franco-Prussian War: The German Invasion of France, 1870-1871*. London, NY: Routledge.
132. Kitchen, M. (2019). *A History of Modern Germany 1800-2000*. Blackwell.
133. Kotulla, M. (2008). *Deutsche Verfassungsgeschichte. Vom Alten Reich bis Weimar (1495-1934)*. Berlin: Springer.
134. Milza, P. (2009). *L'Année terrible. 1: La Guerre franco-prussienne, septembre 1870 - mars 1871*. Paris: Perrin.
135. Showalter, D. E. (2004). *The Wars of German Unification*. London.
136. Taylor, A. J. P. (2019). *Bismarck: the Man and Statesman*. Göteborg University.
137. Wawro, G. (2002). *Warfare and Society in Europe, 1792–1914*. New York: Routledge.
138. Vondenhoff, Ch. (2000). *Hegemonie und Gleichgewicht im Bundesstaat. Preußen 1867-1933: Geschichte eines hegemonialen Gliedstaates*. Diss. Bonn, Aachen: Shaker Verlag.

10 тема

139. Антонова, К. (1973). *История Индии*. Взято з <http://historic.ru/books/item/f00/s00/z0000015/index.shtml>
140. Баргницький, А. (1976). *История Эфиопии*. Взято з <https://www.ozon.ru/context/detail/id/1825870/>
141. Берзин, Э. (1987). *Юго-Восточная Азия и Экспансия Запада в XVII - начале XVIII века*. Взято з <http://www.twirpx.com/file/276983/>
142. Васильєв, Л. (1994). *История Востока*. Взято з http://www.alleng.ru/d/hist_vm/hist007.htm
143. Гольман, Л. (1980). *История Ирландии*. Взято з http://krotov.info/libr_min/09_i/rl/andia_00.htm
144. Ерофєєв, Н. (1958). *Англо-французское соперничество в Тихом океане и аннексия англичанами Новой Зеландии в 1840 г.* Взято з <http://annuaire-fr.narod.ru/fe1958-oglav.html>
145. Ихсаноглу, Е. (2006). *История Османского государства, общества и цивилизации*. В 2 т. М.: Восг. лит.
146. Кабо, Р. (1969). *Происхождение и ранняя история Австралии*. Взято з <http://www.moscowbooks.ru/bookinist/book/136001/>
147. Малаховський, К. (1980). *История Новой Австралии*. Взято з <http://www.twirpx.com/file/1048765/>

148. Можейко, И., & Узьянов, А. (1973). *История Бирмы*. Взято з <https://www.e-reading.club/book.php?book=1037630>
149. Тарле, Е. (1944). *Крымская война*. Взято з <http://militera.lib.ru/h/tarle3/index.html>
150. *Текст Паризького трактату 1856 р.* Взято з <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/FOREIGN/paris.htm>
151. *Текст Тяньцзинського франко-китайського договору 1885 р.* Взято з <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/FOREIGN/paris.htm>
152. Хижняк, І. (2009). *Нова історія міжнародних відносин у системному форматі (1648-1918)*. Київ: Персонал.

11 тема

153. Волкова, Є. С. (2012). Формування російської політики стосовно Османської імперії в останній третині XVIII – на початку XIX ст. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Історичні науки*, 6(2), 23-30.
154. Виноградов, В. Н. (1991). *Британский лев на Босфоре*. М.: Наука.
155. Георгиев, В. А. (1978). *Восточный вопрос во внешней политике России. Конец 18 - нач. 20 вв.* М.: Наука.
156. Гончаренко, А. В. (2009). Загострення британсько-російських протиріч у східному питанні в період російсько-турецької війни 1877-1878 рр. *Сумська старовина*, 28-29.
157. Гончаренко, А. В. (2010). Східне питання та британсько-російські відносини (грудень 1876 – квітень 1877 рр.). *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Історичні науки*, 19, 14-25.
158. Константинов, В. Ю. (2004). Східне питання. *Українська дипломатична енциклопедія*. У 2 т. К.: Знання України.
159. Кулинич, І. М. (2003). Берлінський конгрес 1878 р. *Енциклопедія історії України*: Т. 1. К.: Наукова думка.
160. Машевський, О. П. (2007). Вплив «східного питання» на діяльність міжнародних союзів в кінці 80-х – на початку 90-х років XIX ст. *Сходознавство*, 39/40, 81-92.
161. Нипорко, Ю. І. (1998). Берлінський конгрес. *Юридична енциклопедія*. У 6 т. К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана.
162. Сеніна, Л. (2011). Особливості витоків концепцій Східного питання в англословянській історіографії другої половини XX ст. *Сіверянський літопис*, 5, 99-104.
163. Ekinçi, M. U. (2006). *The Origins of the 1897 Ottoman-Greek War: A Diplomatic History*. Ankara: University Bilkent.

12 тема

164. Абрамова, С. Ю., Мазов, С. В., & Френкель, М. Ю. (1985). *История Ганы в новое и новейшее время*. М.: Наука.

165. Бисмарк, О. (1940). *Мысли и воспоминания. Т. II*. М.: ОГИЗ. Взято з: http://militera.lib.ru/memo/0/pdf/german/bismarck_o01-2.pdf
166. Ботіка, Т. С. (2018). *Англо-французька «сердечна згода» за матеріалами російських часописів початку XX ст.* Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова.
167. Ботіка, Т. С. (2013). *Англо-французькі та англо-німецькі зв'язки кінця XIX – початку XX ст. в оцінках російських часописів*. Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова.
168. Григоруку, Н. (2009). *Внутрішня і зовнішня політика Росії в останній чверті XIX ст.* Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка.
169. Демин, Л. М. Другов, А. Ю., & Чуфрин, Г. И. (1987). *Индонезия. Закономерности, тенденции, перспективы развития*. М.: Наука.
170. Дзекан, Г. (2019). *Королева Вікторія – імператриця Індії*. Взято з: <https://www.jnsm.com.ua/h/0501T/>
171. Дубнов, С. М. (1891). *Об изучении истории русских евреев и об учреждении русско-еврейского исторического общества*. СПб.: Восход.
172. Девидсон, Ф. Б. (2002). *Война во Вьетнаме*. М.: Изографус, Эксмо.
173. Заболотна, Л. Л. (2008). Витоки німецького колоніалізму (70-і - перша половина 80-х рр. XIX ст.). *Вісник Луганського НУ ім. Т. Шевченка: Історичні науки*, 15(154).
174. Івасюк, Г. П. (2015). *Становлення Німецької держави як наслідок та чинник формування системи міжнародних відносин*. Чернівці: Історико-політичні проблеми сучасного світу.
175. Ким, Ч. Х. (2005). Японо-китайская война 1894-1895 гг. и судьба Кореи. *Вопросы истории*, 5: 106-113.
176. Корсун, А. *Зовнішня політика в останній чверті XIX ст.* Взято з: <https://sites.google.com/site/korsunanatolij/>
177. Машевський, О. П. (2007). *Вплив «східного питання» на діяльність міжнародних союзів в кінці 80-х – на початку 90-х років XIX ст.* Київ: Інститут сходознавства ім. А. Кримського НАН України.
178. Машевський, О. П. (2008). *Вплив проблеми чорноморських проток на витоки російсько-французького союзу 1891-1893 рр.* Київ: Вісник КНУ ім. Т. Шевченка.
179. Машевський, О. П. (2009). *Проблема чорноморських проток у політиці країн Троїстого союзу в період Східної кризи 1894-1897 рр.* Київ: Науковий вісник Дипломатичної Академії України.
180. Мустафа, А. М. (2013). *Зовнішня політика Олександра III: основні напрямки і результати*. Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського.
181. Нарочницкий, А. Л. (1956). *Колониальная политика капиталистических держав на Дальнем Востоке. 1860-1895*. М.: Академия наук СССР.
182. Никифоров, В. Н. (1982). *Китай в годы пробуждения Азии*. М.: Наука.

183. Папенко, Н. С., & Папенко, Є. М. (2016). *До питання про зовнішньополітичні концепції Фрідріха Августа Хольштейна (1837-1909)*. Київ: Вісник КНУ ім. Т. Шевченка.
184. Питльована, Л. Ю. (2014). *Друзі та вороги Великої Британії на сторінках часопису «Панч» 1890 р.: сатиричні образи у контексті загальнополітичного дискурсу*. Львів: Український Католицький Університет.
185. Романцова, Н. І. (2016). *Питання нової історії країн Західної Європи в працях сучасних українських істориків*. Маріуполь: Вісник МДУ.
186. Ротштейн, Ф. А. (1960). *Международные отношения в конце 19 в.* Взято з: <http://www.twirpx.com/file/23656340/>
187. Ротштейн, Е. (1973). *Внешняя политика Англии и ее критики (1830-1950)*. М.: Прогресс. Взято з: <http://www.twirpx.com/file/638519/>
188. Рубель, В. А. (1997). *Історія середньовічного Сходу: Курс лекцій: Навч. посібник*. К.: Либідь.
189. Рубель В. А. (2007). *Нова історія Азії та Африки: Постсередньовічний Схід (XVIII - друга половина XIX ст.)*. К.: Либідь.
190. *Сборник договоров России с другими государствами (1856-1917)* (1952). Москва. Взято з: http://militera.lib.ru/docs/da/sb-dogovorov_1856-1917/index.html
191. Сеніна, Л. (2011). *Особливості витоків концепцій східного питання в англомовній історіографії другої половини ХХ ст.* Чернігів: ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка.
192. Тарле, Е. (1958). *Европа в эпоху империализма 1871-1919 pp.* М.: Изд. Академии Наук СССР. Взято з: <http://www.twirpx.com/file/980679/>
193. Толстих, Т. В. (2011). *Всесвітня історія: історія Японії: (Новий та Новітній час): навчальний посібник*. Дніпропетровськ: Видавництво ДНУ.
194. Троян, С. (2011). *Гельголанд-Занзібарський договір 1890 р. і німецьке суспільство*. Тернопіль: Україна.
195. Троян, С. (2016). *Дипломатія колоніалізму: Гельголанд-Занзібарська угода 1890 р. та її наслідки*. Тернопіль: Україна.
196. Тягай, Г. Д. (1960). *Очерк истории Кореи во второй половине XIX в.* М.: Наука.
197. Черевик, К. А. (2004). *Позиція Англії у східному питанні 1875-1878 рр. як складова частина політики “блискучої ізоляції”*. *Наукові праці історичного факультету ЗДУ*.
198. Черчилль, У. (2004). *Индия, Судан, Южная Африка. Походы Британской армии 1897-1900*. М.: Эксмо.
199. Chamberlain, M. E. (1999). *The Scramble for Africa*. London: Longman.
200. Chamberlain, M. E. (2014). *Pax Britannica: British Foreign Policy 1789-1914*. Swansea: Routledge.
201. Crowley, R. (2009). *Empires of the Sea: The Siege of Malta, the Battle of Lepanto, and the Contest for the Center of the World*. Random House Publishing Group.

202. Galbraith, J. S. (1972). *Mackinnon and East Africa 1878-1895*. Cambridge: Cambridge University Press.
203. Hamilton, R. F. (2003). *Origins of World War One*. Cambridge: Cambridge University Press.
204. Roberts, M. (2001). *Britain 1846-1964: the challenge of change*. Oxford: Oxford University Press.
205. Tuchman, B. W. (1996). *The Proud Tower: A Portrait of the World Before the War 1890-1914*. New York: Ballantine Books.

13 тема

206. Аварин, В. Я. (1952). *Борьба за Тихий океан. Агрессия США и Англии, их противоречия и освободительная борьба народов*. М.: Госполитиздат.
207. Альперович, М. С., & Слезкин, Л. Ю. (1970). *Новая история стран Латинской Америки*. М.: Высшая школа.
208. Богданова, Т. Г. (2013). Джон Хей та його роль у встановленні американо-англійської співпраці під час іспано-американської війни 1898 р. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*, 16 (275).
209. Бойченко, А. М. (2012). Міжамериканські відносини в контексті американо-іспанської війни 1898 р. *Наука. Релігія. Суспільство*, 4.
210. Болховитинов, Н. Н. (1983). *История внешней политики и дипломатии США*. М.: Наука.
211. Герштун, А. (2014). *Причини та передумови англо-бурської війни 1899-1902 рр. Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*, 25.
212. Глібішук, М. В., & П'ятничук, Т. І. (2019). *Позиція В. Вільсона щодо імперій у роки Великої війни*. Донецький національний університет ім. Василя Стуса.
213. Головченко, В. І. (2011). *Конфліктогенність міжнародних відносин у Латинській Америці: історія й сучасність*. Взято з: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2011_101%281%29_3
214. Кузьмін, О. (2011). *Нова історія країн Європи та Америки*. Житомир: ЖДУ.
215. Лукач, І. Б. (2013). *Розвиток доктрини Монро як концептуальної основи політики США в Латинській Америці (кін. XIX – поч. XX ст.)*. Київ: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка.
216. Лукач, І. Б. (2013). *Перша венесуельська криза (1895 р.) та нове прочитання доктрини Монро у латиноамериканській політиці США*. Запоріжжя: Запорізький національний університет.
217. Мазур, О. (2015). *Сполучені Штати Америки у сучасному світі: політика, економіка, право, суспільство*. Львів: Львівський національний університет ім. Івана Франка.
218. Питльована, Л. Ю. (2013). *США у воєнних конфліктах зламу XIX – XX ст. в оцінках американської історіографії*. Львів: Український католицький університет.

219. Питльована, Л. Ю. (2012). *Ідеї соціального дарвінізму у зовнішній політиці США кінця XIX – початку XX ст. в оцінках американської історіографії*. Львів: УКУ.
220. П'ятничук, Т. І (2019). Доктринальні підґрунтя зовнішньої політики США в період “позолоченої епохи”. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*, 8 (331).
221. П'ятничук, Т. І. (2017). *Зовнішня політика США в ідеях американських соціал-дарвіністів: основні напрями, особливості та значення*. Взято з: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvvi_2017_20_7.
222. Хижняк, І. А. (2009). *Нова історія міжнародних відносин у системному форматі (1648-1918)*. Київ: Персонал.
223. Roosevelt, Th. (2004). *Letters and Speeches*. New York.

14 тема

224. Адамов, Е. А. (1952). *Сборник договоров России с другими государствами 1859-1917*. М.: Гос. изд-во политической литературы.
225. Алексеев, Ю. М., Вертегел, А. Г., & Казаков, О. О. (2006). *Всесвітня історія*. Київ: Каравела.
226. Бьюкенен, Д. (1991). *Мемуари дипломата*. М.: Гос. изд-во.
227. Бюлов, Б. (1935). *Воспоминания*. М.: Соцэкгиз.
228. Головченко, В. І., & Рубель, В. А. (2012). *Нова історія Азії і Африки: колоніальний Схід (кінець XIX – друга третина XX ст.)*. Київ: Либідь.
229. Гончар, Б. М. (2004). *Марокканська криза 1905*. Київ: Знання України.
230. Дейвіс, Н. (2000). *Європа. Історія*. Київ: Основи.
231. Жорес, Ж. (1905). *Идея мира и солидарность пролетариата*. Одесса: Демос.
232. Іжнін, І., Поліщук, К., & Шамборовська, О. (2017). *Криза традиційних форм дипломатії і врегулювання конфліктів у сучасному світі*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка.
233. Константинов, В. Ю. (2004). *Шведсько-норвезька унія*. Київ: Знання України.
234. Колпаков, А. Д. (1980). *История Ирландии*. М.: Мысль.
235. Кривогуз, І. М., & Коган, М. А. (1959). *Очерки истории Германии с Древнейших времен до 1918*. М.: Учпедгиз.
236. Макмиллан, М. (2013). *Война, которая покончила с миром. Кто и почему развязал Первую Мировую*. М.: Центрполиграф.
237. Петряев, К. (1959). *Очерки по истории Германии (1900-1914 гг.)*. Одесса: ОНУ.
238. Питльована, Л. Ю. (2015). *Англо-німецькі суперечності на африканському континенті на зламі XIX – XX ст. та їх роль у наростанні кризи системи міжнародних відносин напередодні Першої світової війни*. Вінниця: Нілан-ЛТД.
239. Писарев, Ю. А. (1985). *Великие державы и Балканы накануне Первой Мировой Войны*. М.: Наука.

240. Погорелова, І. С. (2017). *Країни Північної Європи. Ірландія*. Енциклопедія. Том 1. Київ: Фенікс.
241. Потемкин, В. П. (1941 – 1945) *История дипломатии. Том 2. Дипломатия в Новое время (1872-1919 гг.)*. М.: Государственное издательство политической литературы.
242. Резков, М. І. (2015). *Російсько-японська війна та її вплив на міжнародні відносини в азійсько-тихоокеанському регіоні*. Київ: КНУ.
243. Тарле, Е. В. (1958). *Европа в эпоху империализма 1871-1919 гг.* М.: Изд. Академии Наук СССР.
244. Троян, С. С. (2018). *Велика війна 1914–1918 рр.: витоки, характер, наслідки*. Київ: Кондор.
245. Хальгартен, Г. (1961). *Империализм до 1914 г.* М.: Издательство иностранной литературы.
246. Щупрак, І. Я., & Морозова, Л. В. (2010). *Всесвітня історія*. Запоріжжя: Прем'єр.

Навчальне видання

**БРУСИЛОВСЬКА Ольга Іллівна
МАКСИМЕНКО Ірина Володимирівна
ПОКАСЬ Михайло Сергійович**

**ІСТОРІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
1640–1914**

Навчально-методичний посібник

Надруковано в авторській редакції
з готового оригінал-макета

Завідувачка редакції *Т. М. Забанова*

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 16,28.
Тираж 300 прим. Зам. № 577 (61).

Видавництво і друкарня «Астропринт»
65091, м. Одеса, вул. Разумовська, 21
Телефон: (0482) 37-14-25, 33-07-17 (048) 7-855-855
e-mail: astro_print@ukr.net; www.astroprint.ua; www.stranichka.in.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1373 від 28.05.2003 р.